

ARMENIA

MAGYAR-ÖRMÉNY HAVI SZEMLE

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos:

SZONGOTT KRISTÓF.

DÁVID MIRÁLY JÁNOS
KÉZIRVTÁRHÉLY.

Hatodik évfolyam.

SZAMOSUJVÁRTT

Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.
1892.

	Lap
<i>Márton Dávid,</i>	Markovich Jakab 65
	Markovich Jakab sírjánál 67
<i>Dr. Molnár Antal,</i>	Eufémia (költemény) 16
	Egy örmény író uti rajzaiból. 39
	Nagy Theodosius császár emlékezete az örmény egyházban 77, 100, 133
	Örményországi képek 161, 197, 225, 264, 292
	Eszményi szerelem 323
	U lennék (költemény; Hovhanniszján szerelmi dalaiból) 356
<i>Moszgolian Ulacsjudur,</i>	Átámá vistén (költemény) 23
<i>Dr. Nuricsán József,</i>	Az örmény konyha chemiája. 139, 170
<i>Ornstain József,</i>	Római telep Szamosújvár határán 248
<i>Dr. Patrubány Lukács,</i>	Az örmény, mint indogermán nyelv 283, 306
<i>Papp Mózes,</i>	Örmény régiségek Berlinben 304
<i>S. A szamosújvári gyógyfürdő</i> 213
» szamosújvári levelek:	I. Nemzetiségi viszonyainkról 253
	II. A muzeum gyűjteményei 285
	III. A népkert. 317
	IV. A szegény-segélyezés 370
<i>Simay Gergely,</i>	Testvérek vagyunk (Besiktháslián költeménye). 212
	Gyermek-hangok (Aghájancz Leó költeménye) 263
	Mámigonián Vártán dala (Pátkánián Ráfáel költeménye) 353
<i>Dr. Simay János,</i>	Egy iskolalátogatás története. 215
<i>Szongott Kristóf,</i>	Szamosújvár országgyűlési képvisel- ői (1842—1891) 1
	Az örmények és törökök 82
	Mivel ajándékozta meg 1848 a hazai örménységet 107
	Menyekző Arabgirben. 121
	Mály Mihály mérnökkari tábornok 129
	Az örmény hagyományból. — Húsvéti czikk 144
	Erzsébetváros hatósági határozatai- ból 151, 180
	Id. gróf Teleki Sándor 176
	Házasság Vánban 177
	Könyvismertetés 217
	Az új kereskedelmi miniszter 245
	Képviselői látogatás. — Molnár Antal választói körében. 313
	Örményország tanulmányozása. 343
	Pátkánián Kherovpe 355

	Lap
» » Karácsonyi történet. — Novella. —	357
Gróf Teleki Sándor, Egy magyar armenista	228
Dr. Temesváry János, A gróf Karátsonyi család őse és genealogusaink	42
» » » A gróf Karátsonyi család ősi nemes- sége és czimerbővítései.	72
Vikár Béla, Adám búja (költemény)	23
•	
A katolikus örmények. »A kath. hitterjesztés lapjai«-ból	184,
	[219, 255]
A szamosújvári országgyűlés. — Jókai Mór, »A Damokoszok« címmű regényes történetéből	84
Amicus, Költői levél	238
Anonymus, Névtelen indítvány.	344
† Lukács György. »Nemzet«	287
Nyilatkozatok a magyar Choreneiről	374

II. Kisebb közlemények.

	Lap		Lap
A British muzeumból	256	Egy lap Ardzurinról	190
A budapesti örmény kath egyház	320	Egy örmény physiolog	202
A budapesti örmény kath. hitközség	320	Gopcsa Joachün	122
A budapesti örmény katho- likusok	349	Húsvéti üdvözet	157
A däláuzi	31	Kamenietz-Podolski	62
A »Földrajzi közlemények« 256 után.		Kétszázezer forintos milleni- umi alapítvány	93
Alapítvány a millenniumra.	219	Kelengye-jegyzék	157
A magyar nyelv	123	Klapka György	222
A magyar országgyűlés ör- mény tagjai	122	Négyezer esztendő	124
A párisi örmények	381	O Felségének királyiá koro- náztatása	221
A perzsa-örmény háborúk	382	Örmény áldomás Budapesten	382
Aranymise	347	Örmények Jassyban	62
A testvérvárosból	31	Örmény kath hitközség a sovárosban	288
A vallás az orosz hatalom kezében	189	Örmény képviselök Románi- ában	256
Egyetemi tanárok	190	Pátkánián Rafáel temetése	382
		Régiség-gyűjtemény.	124
		Dr. Wenczel Gusztáv	222

III. Irodalom és művészet.

	Lap		Lap
A költő jubileuma	222	Húsvéti örmény népdal	159
A Lusineán-család érmei 256 után		Képes naptár 256 után	
A magyar Chorenei	350	Levél Nápolyból	190
A párisi »Temp«	190	Liszt Ferencz tanítványa	383
Az »Armenia« képes naptá- ra 1893-ra	320	Moszkofán költeménye	32
Az örmény és latin nyelv	94	Műtárgyak	94
Az örmény hírlapirodalomból	63	Örmény énekesek	159
Az örmény sajtó Oroszor- szágban	124	Örmény felírások	94
Ajvázovszky képei	383	Örmény katolikus hitközség a fővárosban 288 után	
Bodenstedt Frigyes	223	Öt Ajvázovszki-kép	63
Doktori értekezés	191	Régészet	125
Egineán költeménye 256 után		Régi evangéliumos-könyv	125
Egy iskolai tudósítvány	191	Tordai Grail Erzsí	351
Emin végrendelete	32	Új zenemű	190
Érdekes beszéd	223	Új zeneművek 320 után.	
		II. Vilmos császár képe 256 után.	

IV. Közgazdasági élet.

	Lap.		Lap.
A gyapjúkereskedés Trans- kaukasia- és Persiában	126	Keleti forgalmunk	191
A mogyoró kivitel	160	Kereskedelem és állattenyésztés	223
A philippopolisi kiállítás	383	Kereskedelmünk Algirban	383
A Székelyföld 320 után		Magyar-keleti csomag-for- galom	64
A szüzet Armeniában	95	Magyar liszt Kis-Ázsiában	191
A viláfgorgalom útja	32	Naftaforrások a Kaukazu- sban	64
Az ipar fejlesztése	384	Örmény ipartanműhelyek	159
Az orosz kukoricza-termés	95	Pincze-cgylet 124,352	
»Die Urgeschichte des Men- schen«	127	Postanesteri értekezlet 288 után	
Egy manchesteri örmény 256 után		Szőlőművelés	127
Határvámkezelés	126	Tengerközi csatorna 320 után	
Kándzág tartomány	95		

V. Mi újság az örmény világban?

	Lap.		Lap.
»A birodalom támasza«	224	Dseráz Minász felolvasása . . .	64
A gazdag örmény végrendelete	224	Egy chicagói lap	224
A hol az adópénzzel börtönt építenek	160	Egy híres philarmen	320 után
A jávai örmények	64	Gajzágó Manó	256 után
A kaukazusi örmény iskolák	192	Gajzágó Salamon	256 után
A »Méság«	384	Halálozások	127
A »Méság« munkatársa 320 után		Hymen	127
A new-yorki örmény templom	192	Kátholikosz választás	192
A párisi örmények	128	Magyar zászlószentelés Konstantinápolyban	256 után
A strasburgi egyetemen	128	Markovich Jakab	32 után
Az angol parlamentben	128	Mit gondol a kadi	160
Az ecsmiádzini synodus	127	Molnár Antal dr.	256 után
Az orientalisták kongresszusa	352	Naptár változtatás	96
Az oroszországi inségesek	96	Örmény turista	96
Az új katolikosz	384	Pap Simon	95
Agop Popovics	256 után	Pátkánián Ráfáel	320 után
Akoncz Alajos	256 után	Patrubány Lukács dr.	256 után
Almanach	127	Rövid hírek 224, 288 után,	352
Báró Dániel Ernő	192	Szamosujvár díszpolgára	160
Conipeare armenista	32 után	Szenkovics Márton	256 után
		Tábrisz püspöke	320 után
		Tudósítás Aydinből	96

VI. Képeink.

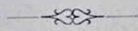
A jelen évfolyamban összesen 15 képet adtunk: Szamosujvár országgyűlési képviselői, Csiky Gergely, Markovich Jakab, Wolff Gábor, Mály Mihály, Ararát, Gr. Teleki Sándor, Világosító Szt. Gergely, Kip-göl az Araráton, Hászun Antal, Gr. Kuun Géza, Oszlopmaradványok Tiridát templomából, Czetz János, clichirozott aláírás, Pátkánián Kherovpe.

VII.

A borítékon: Különfélék, Hazai tudósítások, Hazai krónika és Szamosujvári Híradó, összesen huszonnégy lapon.

Az „Armenia“ eddigi dolgozótársai.

<p> <i>Abrahámné Gümán Erzsébet</i> (Sz.újvár).
 <i>Dr. Akoncz Károly</i> (Kolozsvár).
 <i>Avedik Lukács</i> (Erzsébetváros).
 <i>Bárány János</i> (Maros-Vásárhely).
 <i>Bárány Lukács</i> (Szamosújvár).
 <i>Cselingivrián Jakab</i> (Budapest).
 <i>Csikó Lukács</i> (Erzsébetváros).
 <i>Csontos János</i> (Budapest).
 <i>Czetz János</i> (Buenos Aires; Amerika).
 <i>Duka Dávid</i> (Újvidék).
 <i>Dr. Frűdi Béla</i> (Budapest).
 <i>Dr. Esterházy Sándor</i> (Kassa).
 <i>Esztegr Gergely</i> (Szamosújvár).
 <i>Dr. Esztegr László</i> (Bécs).
 <i>Fürdő Simon</i> (Csikszepviz).
 <i>Fehér Gerő</i> (Gyulafehérvár).
 <i>Fogulyán Tivadár</i> (Bécs).
 <i>Dr. Gopcsa Jakab</i> (Szamosújvár).
 <i>Dr. Gopcsa László</i> (Budapest).
 <i>Górik Gergely</i> (Erzsébetváros).
 † <i>Dr. Hámsz János</i> (Bécs).
 <i>Harmath Lujza</i> (Moson).
 <i>Dr. Herrmann Antal</i> (Budapest).
 † <i>Höke Lajos</i> (Kaposvár).
 <i>Dr. Isschutz Viktor</i> (Erzsébetváros).
 <i>Kapaton Márton</i> (Szamosújvár).
 <i>Karácsonyi Károly</i> (Szamosújvár).
 <i>Dr. Kádehá Ferencz</i> (Maros-Vásárhely).
 <i>Kritsa Klára</i> (Gyergyó-Szt-Miklós).
 <i>Kritsa Konrád</i> (Gyergyó-Szt-Miklós).
 <i>Gröt Kun Géza</i> (Maros-Németi).
 † <i>Markovitch Jakab</i> (Erzsébetváros). </p> | <p> <i>Dr. Máty István</i> (Kolozsvár).
 <i>Márton Dávid</i> (Erzsébetváros).
 <i>Dr. Mártonfi Lajos</i> (Szamosújvár).
 <i>Dr. Moldován Gergely</i> (Kolozsvár).
 <i>Dr. Molnár Antal</i> (Budapest).
 <i>Moszyfián Chácskádúr</i> (Bukarest).
 <i>Norák Antal</i> (Szamosújvár).
 <i>Dr. Nurcsán József</i> (Budapest).
 <i>Orel Máté</i> (Gyergyó-Szt-Miklós).
 <i>Ornstein József</i> (Szamosújvár).
 <i>Papp Mózes</i> (Kolozsvár).
 <i>Páll Bogdán</i> (Szamosújvár).
 <i>Dr. Patrubány Lukács</i> (Budapest).
 <i>Dr. Réthy László</i> (Budapest).
 <i>Rudnyánszky Gyula</i> (Debreczen).
 <i>Sándor József</i> (Kolozsvár).
 <i>Simay Gergely</i> (Szamosújvár).
 <i>Dr. Simay Gyula</i> (Kolozsvár).
 <i>Dr. Simay János</i> (Budapest).
 <i>Szongott Kristóf</i> (Szamosújvár).
 <i>Szongott Margit</i> (Bécs).
 <i>Gróf Teleki Sándor</i> (Budapest).
 <i>Dr. Temesváry János</i> (Zombor).
 <i>Torma Zsófia</i> (Szászváros).
 <i>Törös Tivadár</i> (Nagy-Beeskerek).
 <i>Dr. Turcsáné Placsinlár Gizela</i> (Klsv.).
 <i>Dr. Turcsa János</i> (Kolozsvár).
 <i>Turcsa Mihály</i> (Bécs).
 <i>Tulsek Anna</i> (Kolozsvár).
 <i>Veszely Károly</i> (Borbánd u. p. Gy.-F.).
 <i>Vikár Béla</i> (Budapest). </p> |
|--|---|

(Összesen : 63.)

Esamegyvár országgyűlési képviselei.

Szamosújvár országgyűlési képviselői.

(1842-1891.)

Ma, közéletünk újabbkori történetébe immár maradandólag beiktatott férfiak arcképeit és életrajzi vázlatait adom íme egy közös keretbe foglalva, a jelen füzet élén, kik az óta hogy a magyar törvényhozás Szamosújvár szabad kir. várost, a haza földjén alakult örmény telepek eme jelentékeny központját (és Érzsébetvárost, a magyar földi örménység másik anyavárosát is) országos képviseltetési joggal felruházta, — különböző időben e város alkotmányos követeivé, illetőleg képviselőivé lettek megválasztva; azon félszázad alatt, mely legelső diaetái követeinknek Novák Márton és Jakabb Bogdánnak kolozsvári (1842-iki) országgyűlésen történt ünnepélyes megjelenése óta napjainkig lefolyt.

E hosszú időszak alatt városunk tulajdonképp csakis azon kilencz férfiú által volt a törvényhozás kebelében tényleg képviselve, kiknek arcképei, mai képcsoportozatunkban láthatók; miután dr. Sárosy Ferencz, ki 1848-ban választókerületünkben szintén népképviselői mandatumot nyert, váratlanul közbejött súlyos betegsége miatt képviselői állását tényleg el nem foglalhatta, — s miután azon négy, szintén megválasztott képviselő, kik Simay Gergely és Gajzágó Salamon leköszönése folytán, az 1863. évi nagyszebeni tartománygyűlésen részt venni nem akarván, azonnal megválasztatásuk után hasonlóképen lemondottak (névszerint: Gajzágó Kristóf és Szappanyos Miklós; ezeknek visszalépése után Duha Imre és Moldován Simon) e város volt országgyűlési képviselőinek tulajdonképpen szintén nem tekinthetők.

Mindezek előrebocsátása után, mielőtt az egyes élet-rajzi adatoknak vázlatos felsorolására áttérnék, — nem mulaszthatom el megjegyezni, hogy Szamosújvár városa ősi hagyományos jellegéhez hiven minden időben örmény katolikus képviselőt küldött a magyar országgyűlésre; s így méltán kiérdemelte, hogy a »magyar-örmény metropolisz« sokszor hallott dísznevével tiszteltessék meg. . . S most már legyen szabad itt rövid élettörténetét adnom kilencz eddigi képviselőnknek!

Novák Márton.

Azon történeti előzmények, melyeknek eredménye lőn, hogy az erdélyrészi (örmények által lakott) szabad kir. városok — Szamosújvár és Erzsébetváros — az országgyűlés által két-két követ küldésének jogával ruháztattak fel,*) e folyóirat egyik nem rég megjelent cikkében már részletesen elbeszéltetvén, ezúttal azok ismétlését mellőzhetőknek vélem.

Országgyűlési képviseltesünk történetének időrendi előadásában tehát egyenesen ott vehetem föl az ismertetés fonalát — megfelelő arcképcsoportozatunk sorrendjének is, — midőn legelső követeink a kolozsvári (1841—43-iki) országgyűlésen az erdélyrészi Karok és Rendek tiszteletreméltó testületében megjelentek, — kifejezést adva személyes megjelenésük, sőt ünnepélyes nyilatkozataik által is azon örvendetes közjogi ténynek, mely a két örmény város honfűsítésében és követküldési joggal törvényesen lett felruháztatásában nyilvánult, s mely a hazában már hosszabb idő óta megtelepült és meghonosult örménységet ezáltal is elévülhetlen hálára s még forróbb hazaszeretetre kötelezé.

Az a két tekintélyes férfiú, kik legelőször gyakorolták városunk nevében az országgyűlésen szavazatjogaikat, mint említettem, Novák Márton és Jakabb Bogdán volt. Neveikkel kezdődik azok névsora, kik e várost a magyar nemzet nagy tanácsának országos üléseiben, az azóta le-

*) Városunknak 1878-ig volt két-két képviselője. Sz. K.

folyt negyvenkilencz év alatt napjainkig képviselték; s a kiknek száma immár kilenczre emelkedett.

Novák Márton azon jeles magyar-örmény család ivadéka volt, melynek egyik őse Románia földjéről, Fok-sánból költözött be Erdélybe. Atyja még használta a »fok-sáni« előnevet is. Novák Márton Magyar-Láposon született, Belső-Szolnok megyében, — hol a családnak birtoka is volt. Iskolai tanulmányainak befejezése után a megye akkori irányadó vezérférfiaival lépett társadalmi és politikai érintkezésbe; s a birtokának kezelésével járó teendők mellett, később a postamesteri tisztelet is elvállalta.

Évek hosszú során keresztül viselte — mint Szamosújvár város főbirája, — a városelöljárói tisztelet, mely állását híven és tekintélylyel töltötte be; s az ügynevezett belső-mező-útczát, — melynek sarkán a keleti oldalon épült kéttelkű udvarház sajátja volt, a polgárság az ő emlékére még sokáig »biró-útczának« (»birovin-orámé«) nevezte.

Az országgyűlésen szintén elismerést és tiszteletet szerzett azon állásnak, melyet, mint Szamosújvár első ízben megbízott érdemes követe eloglalt; melyet küldetéséhez s az örmények hazatéréséhez híven és méltóságteljesen betöltött.

Egyetlen, jeles képzettségű fia, az első nejétől — Kiss Ernő unokatestvérétől — született Novák Tódor, az 1848/49-iki mozgalmas korszak le első áldozatainak egyike lön; mert Pesten mindjárt a forradalom kezdetén a magyar ügy érdekében tett nyilatkozatáért Windischgrätz által kivégeztetett, távollevő édes atyjának s egész családjának legmélyebb bánatára. . . .

Novák Márton meghalt 1851. június 6 án Szamosújvárt. Ő volt városunk utolsó közigazgatási főbirája.

Jakabb Bogdán.

Jakabb Bogdán született Nagy-Váradon 1809-ben. 1827 szept. 1-én tette le az első hivatali esküt: Krassó-megyében, hol két évig, mint írnok szolgált; 1829—1835-ig

a pesti kir. táblánál hites jegyző. 1836-ban jött Szamosújvárra, hol azon év ápril. 5-én főjegyzővé választatott, mely tisztet viselte 1849. júl. 9-éig. Ez időtől kezdve a város polgármestere volt, s ezen állását csak 1861. ápr. 11-én hagyta el, midőn az erdélyi főkormányshékhöz ment tanácsosnak.

Annak a 25 évnek, mit Szamosújvár város szolgálatában töltött, nevezetesebb mozzanatai ezek:

Az 1841—43 és 1846—47-iki erdélyi országgyűlésen Szamosújvárnak oly jeles és tekintélyes követe volt, *) hogy érdemeit az országgyűlés ajánlatára V. Ferdinánd király czimerleveles (armalista) nemességgel jutalmazta meg. Az erről szóló hivatalos irat szó szerint a következő:

„110. Eln. 1848.

Nemzetes Főjegyző Ur!

A közelebbi múlt országgyűlésnek üdvös eredménye ötletéből méltóztatott ő Felsőége e folyó hó 10-én kelt legfelsőbb kéziratánál fogva Uraságotat Erdélyi czimeres nemességnek legkegyelmesebben kinevezni.

Mit addig is, míg a maga útján ez iránt bővebben értesítették, Uraságotnak örömtudás végett ezen érdemlett kitüntetésbeni legszívesebb részvétem nyilvánítása mellett ezennel megírni kívántam.

Többire szokott becsüléssel maradván Uraságotnak kötelezettje

Kolozsvárt Boldogasszonyhó 19. 1848.

Jakab Teleki József.

1861. febr. hó 11-én Gyulafehérvárt tartott 40 tagú országos értekezleten, melynek h. Kemény Ferencz volt elnöke, Jakabb képviselte az erdélyi szab. kir. városokat.

Úgyanazon évben az erdélyi kir. főkormányshékhöz tanácsosnak neveztetett ki. Mint ilyen Szamosújvár város

*) Egy főrangú erdélyi képviselő, azon időben, így nyilatkozott Jakabb Bogdánra vonatkozólag: »Nem vagyok írő, nem vagyok szónok, — de ha kell írok regényt, írok novellát; sőt ha meg kell lenni lefőzőm Jakabbot az országgyűlésen!«.

hatóságának szervezésére kormánybiztosul küldetett. — 1868-ban a főkormányshéknél viselt tanácsosi állásának megtartása mellett a kolozsvári jogakadémia igazgatójává és a jogakadémia mellett fennállott államtudományi és államvizsgálati bizottság elnökévé neveztetett ki. Arról, hogy minő eredménnyel viselte ezen megbizátásokat, tanuskódnak a vallás- és közoktatásügyi miniszternek 7505/1869 sz. a. k. iratának következő szavai: »Különösen elismerést méltóztatott nyilvánítani a közoktatásügyi miniszter Méltóságodnak azon tapintatos eljárásért, melylyel a megintgatott rendet és fegyelmet a vezetésére bizott jogakadémián rövid idő alatt helyreállítani sikerült.«

1869. máj. 1-én Budapestre neveztetett ki a földmívelés, ipar és kereskedelemügyi miniszteriumhoz osztálytanácsosnak. Kolozsvárról való távozása alkalmával az erdélyi kir. biztos 268 eln. sz. alatt kelt és Jakabbhoz intézett iratában a többek közt ezeket mondja: »Van szerencsém ez alkalommal Méltóságodnak különösen a kolozsvári jogakadémiának bár rövid tartamú igazgatása alatt bokros teendői mellett is tanusított buzgalmaért és tapintatos eljárásával kivivott megnyugtató eredményeért vallás és közoktatási miniszter Úr ó Nagyméltóságának elismerésteljes köszönetét tudtul adni.«

Négy évet töltött osztálytanácsosi minőségében; honnan 1873-ban az új Szörénymegye első főispánjává nevetetett ki. A főispáni széken 3 évet szolgált; végre 1876-ban — saját kérelmére — nyugalmába lépett. De ott hagyva ismét csendes nyugalmát, egyideig újra Szamosújvár képviselői mandatumát viselte 1878—1881-ig.

Kötelességeit a közpályán híven teljesítette; a »sáfarkodására bizott tőkét nem adta vissza kamat nélkül.« A közszolgálatban eltöltött félszázad alatt (1827—1876) mindig tevékeny, munkás életet élt. Ez jellemezte hosszú hivataloskodását s az elismerés természetszerű következményei voltak többszöri előléptetései és kitüntetései.

Kolozsvártt 1887. nov. 22-én adta vissza lelkét Teremtőjének, élte hetvennyolczadik évében.

Korbuly Bogdán.

Korbuly Bogdán Szamosújvárt született 1803. ján. 9-én. Tanult szülővárosában és Kolozsvárt, a jogból Maros-Vásárhelyt tett vizsgálatot. Tanulmányai befejezése után nem keresett kenyeret. »Ne vállalj hivatalt — mondá apja — van miből megélned.« De helyet foglalt az esküdt közönség (communitas) tagjai között.

Ezen idő tájban (1840) történt, hogy Dobokamegye, mely hol Széken, hol Bonczidán székel, praetoriumát Szamosújvárra akarta áttenni. Szamosújvár város közgyűlése is tárgyalta e kérdést. Egy kisebb párt be akarta fogadni a megyét, azonban az ellenpárt győzött. — Most a megye hirdetett gyűlést, melyre a város, mint birtokos, szintén küldött biztosokat. Korbuly Bogdán és egy esküdt ment a gyűlésre. A küldöttek utasításában ki volt mondva, hogyha a megyei gyűlés azt határozná el, hogy székhelyét Szamosújvárra teszi át, a biztosok mondjanak ellent. Korbuly az utasítást követte. Azonban a megyei gyűlés kimondotta, hogy a székhely: Szamosújvár és küldött is rögtön a gyűlés színhelyéről Szamosújvárra embereket, hogy megyeháznak való alkalmas épületet vegyenek. Megvették a felsővizütczában a dr. Demsik-féle házat. A gyűlés addig el sem oszlott, míg a kiküldöttek vissza nem jöttek és jelentést nem tettek eljárásuk sikeres eredményéről.

De a város többségének nem kellett a megye. Mivel pedig a kormányszék, mely a házvásárlást is helyben hagyta, Dobokát pártolta, — a város O Felségéhez, a magyar királyhoz folyamodott: Korbuly Bogdánt és Duha Kristóf tanácsost Bécsbe küldötte. Voltak azonban, kik úgy vélekedtek, hogy ily fontos ügyben egy kéttagú bizottság sikerrel nem működhetik; azért azt indítványozták, hogy küldjön ki a közgyűlés még hár két tagot. A választás Bogdánffi Gábor helyettes főbíró- és Bárány István (Der-Esztepán) örmény szert. kath. papra esett. A közgyűlés, mely a Felséghez intézendő folyamodvány szövegét megállapította, a következő tagokból állott: Bogdánffi Gábor helyettes főbíró, Gajzágó Ferencz, Czetz Bogdán, Gajzágó János, Simai Tódor, Gajzágó Dávid, Duha Kristóf tanácsosok; a

communitásból: Simai János orator, Moldován Simon, Bogdánfi Gergely, Korbuly Bogdán, Bárány Bogdán, Bulbuk Kristóf, Gajzágó Lukács, Merza Emanuel, Gajzágó Kristóf, Merza Lukács, Simai Tódor és Govrik Gergely levéltárnok. Alig ment fel a bizottság, a folyamodvány legfelsőbb kézjeggyel ellátva leküldetett az udvari kancelláriához. Erre csak Korbuly maradt fenn, a bizottság többi három tagja leutazott. *)

Korbuly levéllel értesítette a várost az ügy állásáról. Erre a közgyűlés 1840. aug. 19-én tartott üléséből a többek közt ezeket írta a kedves esküdt úr-nak: »Őszintén hiszi a közgyűlés, hogy azon bizodalomnál fogva, miszerint ezen bizottsági tisztet megnyerte, valamint eddig mindent megtett, úgy ezután sem mulaszt el semmit, mi a kérdés alatti ügynek kedvező ellátására czélarányos leend. . . «

Nemsokára Ő Felsége az udvari kancellária felterjesztése alapján azt határozta, hogy a megyeház maradjon az eddigi székhelyen.

Es itt talán kérdi a tisztelt olvasó, hogy vajjon miért nem fogadta be Szamosújvár város polgársága Dobokamegye székházát, holott mai napság nem egy város még áldozatok árán is szeretne megyei központtá válni? Talán szükkörű felfogás, vagy separaticus irányzat? A ki ismeri a hazai örménységet, az evvel nem vádolhatja elődeinket, kik latba vetve minden körülményt, úgy találták, hogy alig áll arányban az a szellemi előny és anyagi haszon, mit egy megyei központ nyújt, avval a sok eshetőleges kellemtelenséggel, melyekben részletné őket némely áriszokrátá önkénye, kiknek hite szerint »az ember a bárónál kezdődik.« Azonban »tempora mutantur et nos mutamur in illis.« A 48-iki nevezetes korszaknak — mely lerontotta a nemes és nem nemes között fennállott válaszfalat, — mondhatni legszebb vívmánya lett, hogy azóta e hazában minden ember — ember és magyar. Szamosújvár is szívesen adott helyet a 60-as évek elején a megye szék-

*) Bárány pap Pesten kiszállott és elment a gazdag Jakabfi Gergelyhez: megkérte, hogy csináltasson a szamosújvári nagytemplom számára egy főoltárt. Csináltatott; 20.000 frtba került a díszes oltár.

házának, melytől azelőtt annyira idegenkedett . . . sőt utóbb még valódi veszteséget látott abban, ha a székhely átvitetnék és mindent elkövetett, hogy itt maradjon a központ, de most már — hasztalan.

Korbuly lejött Bécsből és hivatalba lépett. Jelen volt aztán az 1848 49-iki országgyűlésen Pesten és folytatólag Debreczenben, a hol fel is szólalt. 1875-ben, mint városi tanácsnok ment nyugalomba. Azóta gyakran mondogatja Horác-cal: »Beatus ille, qui procul negotiis« . . .

Korbuly Bogdán képviselő társáról Sárosy Ferenczről is e helyen kell megemlékeznünk, kinek arczképét minden utánjárás daczára sem sikerült megszerezniünk. Különben Sárosy az 1848. pesti közös országgyűlésre megválasztatott ugyan városunk részéről, azonban időközben elhalálozván, tényleg nem képviselhetette Szamosújvár városát az országgyűlésen. — A mi életrajzi adatait illeti, Sárosy Ferencz ősapja, Hádsián nem akkor jött be e hazába, mikor a többi magyar-örmények (1672), hanem valamivel később. Mint végzett theologus Konstantinápolyból Bécsbe ment, innen egy Verzár nevű örmény Szamosújvárra hozta. Megszerette hazánkat: itt maradt állandóan; az egyház szolgálatába lépett: kántor lett. Keleten „Hádsi“ arab névvel nevezik azt a zurándok keresztényt, ki járt Jeruzsálemben és látta a többi szenthelyeket is. Így nyert e család is Hádsián nevet. Hádsián hazánkban meg-nősült. Unokájának Kajtánnak, kinek neje Pülöp Anna volt, három fia és két leánya volt: Ferencz; Pál, ki 1848-ban honvéd hadnagyi rangot viselt a XI. zászlóaljban; Mária, Kovács László városi főjegyzőnek lett felesége; Anna, Páll Lászlóhoz ment férjhez; Imre a kereskedői pályára lépett.

Sárosy Ferencz a népiskolát szülővárosában Szamosújvárt tanulta, a középiskolát a sárospataki kollegiumban végezte gr. Kornis Elekkel. Már tanuló korában megmagyarosította nevét; a helységtől, hol tanult (Sáros-Patak) vette fel Sárosy nevét. Kitinősen tanult, büszkesége lett tanárainak. Elvégezte a jogot igen szép eredménnyel. Mint doctor utriusque juris tért vissza szülővárosába. Itt a városi tanácsnál hivatalt vállalt: főjegyző lett; később meg-

választották tanácsnoknak, mely tisztjében 25 évet töltött. Szamosújvár 1848-ban megválasztotta képviselőjének a pesti hongyülésre. De ide már nem mehetett el. Elindulása előtt való napon elment rokonaihoz, ismerőseihez bucsúzni. szélhűdés érte. Haza vitték; még kilencz hónapot élt.

Sárosy tekintély volt hivataltársai előtt; az ifjak ke-resték körét, mert sokat tanultak tőle. Kiváló szónok volt; több nyelvet beszélt. Ötvenöt éves korában nőtlenül halt el. A szent-benedeki gróf Kornis Eleknek jurium inspec-tora volt; a gróf, Sárosy tanácsa nélkül egy lépést sem lett.

Simay Gergely.

Simay Gergely, királyi tanácsos, volt polgármester és országgyűlési képviselő, utóbb törvényszéki elnök, s az ör-mény katholikus egyházmegye főgondnoka, Szamosújvárt 1823. július 2-án született. Atyja Simay János, anyja Bog-dánffy Veronika volt. Tanulmányait a kolozsvári lyceum-ban befejezván, Maros-Vásárhelyre ment, hol a kir. ítélő-táblán szerzett joggyakorlat után az ügyvédi vizsgát is le-tette s onnan visszatérve városunkban a helyi adminisz-tráció szolgálatában kezdette meg közpályáját. Alig tölté be életének huszonötödik évét, midőn — mint az 1847—48-iki utolsó kolozsvári rendi országgyűlésen volt követi irnok — az 1848. évi júl. 18-án megtartott választás al-kalmával a pesti hongyülésre képviselővé választatott; mely-nek ő volt legfiatalabb tagja. Később a Debreczenbe, in-nen Szegedre menekült országgyűlésen is részt vett; a szabadságharcz lezajlása után Kolozsvártt hadi törvényszék előtt állott.

Az 1861-ben, az absolut uralom letüntével földerült hajnala a magyar alkotmányos életnek, szülővárosa pol-gármesteri székébe ültette a népszerű férfiút; 1863-ban pedig választókerületünk is mértelen nyilatkozott bizal-mából — Gajzágó Salamonnal együtt — a nagyszebeni tartománygyűlésre kétszer is képviselői mandatumot nyert.

A polgármesteri állásról azonban a provisorium be-köszönése, a képviselőségről pedig a tartománygyűlés tör-vénytelensége miatt lemondott.

Később 1867-ben ismét polgármesterré választatott, mely állásában az újonnan felállított szamosújvári kir. törvényszék elnökévé lett kineveztetéseig (1871-őszeig) maradt. Részt vett az 1865-iki kolozsvári, az 1865—68 és 1869—72-iki pesti országgyűléseken; valamint az 1875—78. országgyűlés utolsó ülészakájában is, melyen már mint nyug. törvényszéki elnök jelent meg.

Midőn az országgyűlés 1868-ban Erdély és Magyarország uniojának részletes szabályozását tárgyalta, az ő indítványára szavazta meg a Ház azon pontot, melyben az erdélyi örmény kath. egyház közjogi állásának biztosítása foglaltatik. Simay Gergely egyébiránt nemcsak mint képviselő, de minden állásában önfeláldozó lelkesedéssel teljesítette a közügyek iránt elvállalt kötelmeit, — s mindenkor újabbnál újabb érdemek örökítették meg nehéz honfűi áldozatokkal megpecsételt közpályájának dicsteljes emlékezetét:

Mint országgyűlési képviselő többször vett részt fontos törvényhozási kérdések tárgyalásában; többek közt az is az ő érdeme, hogy az erdélyi részekben az absolut korszakból fenmaradt út- és hídvamok, melyek főleg a kolozsvár-szamosújvár-deés-beszterczei útvonalat aránytalanul terhelték, eltörültettek. Királyi tanácsosi czimét, a haza és közügyek szolgálatában szerzett valódi érdemei elismerésül még a koronázás alkalmával nyerte.

Szamosújvár és az egész hazai örménység mindenkor büszke lesz hű fiára, Simay Gergelyre; s nevét a hon legjobbjai sorában megkülönböztetett tisztelettel említik!

Gajzágó Salamon.

A hazai örménység ezen kiemelkedett alakja Túr-Pásztón — hová jó módú szülői Szamosújvárról költöztek — született 1830. febr. 2-án. Atyja a derék Gajzágó Lukács és anyja a vallásos Gál Terézia volt.

Gajzágó Salamon a népiskolát Szamosújvártt, a gymnasiumot Szolnokon és Pesten és a jogot Pozsonyban tanulta. Kedvencze volt tanárainak ez a kitünő észtehetség-

gel megáldott szorgalmas ifjú. Tanpályájának befejezése után patvarista lett; gróf Széchenyi István mellett maradt, míg ki nem ütött a szabadságharcz; ekkor ő is fegyvert fogott: beállott a honvédek közé. Felvitte a hadnagyságig; részt vett az alföldön több csatában; de a moori ütközetben az ellenség kezébe került. Königréczbe vitték.

Kiszabadulása után tollat ragadott kezébe és szép dolgozatokat írt a lapoknak; »Békessy« című szomorú-játékát 60 darab arannyal jutalmazták meg. 1853-ban házasodott meg: br. Thoroczkai János özvegyét, született Matskassy Katalint vette nőül, kivel Néma faluban (Szamosújvár közelében) lakott. 1861-ben Belső-Szolnokmegye főjegyzőnek választotta; büszkesége volt a megyének; mindig nagy figyelemmel hallgatták a szép külsővel megáldott, de még szebb eszű szónok eszmegazdag, gyönyörű beszédeit.

1863-ban Szamosújvár egyik képviselőjévé választotta a nagyszebeni tartománygyűlésre, de nem ment be a törvénytelen gyűlésbe. Az utolsó kolozsvári (1865) és a pesfi közös országgyűlésen is (1866—1870) dicsőséggel képviselte Szamosújvár városát. 1867-ben képviselőtársai házjegyzői állásából a Ház alelnöki helyére emelték; 1869-ben a magyarországi kath. kongresszusnak világi elnöke volt. Elnöke volt a központi és vasúti bizottságnak és alelnöke az »Országos honvédségélyező egyesület«-nek is.

1870-ben az országgyűlés és a király együttes bizalma az állami számvevőszék elnöki méltóságába helyezte. — 1872-ben Belső-Szolnokmegye volt tisztviselőjét díszkarddal tüntette ki. Első nejeinek elvesztése után, néhány évvel ezelőtt megnősült másodszor is; a nagymíveltségű özv. Talabér-Fluck Paulát vette nőül. A mikor csak ellátogat közibénk ez a nagy ember, mindig ünnepet ül városunk. Nem rég lehozta falaink közé áldott, jólelkű nejét is, ki szintén megszerette városunkat. . . .

Lászlóffy Antal.

Lászlóffy Adeodát családjából származott, ki 1758. decz. 12-én kapott Mária Terézia királynőtől magyar ne-

mességet. E család építtette a helybeli algymnasium mostani emeletes épületét, melynek homlokzatát a bejárat fölött a Lászlóffyak családi czimere díszíti. — Ugyanezen család tagjai emelték a szentferenczrendi zárda-templom egyik oltárát; s a templom alatt van családi sírboltjuk is.

Lászlóffy Antal szül. Szamosújvárt 1825. jún. 25-én. Anyai ágon az Issekutz-családdal rokon. Szülővárosában és Kolozsvártt végezte tanulmányait, s első ízben a szamosújvári országos fegyintézetnél, mint irnok nyert alkalmazást; honnan később a városi tanácshoz jött át, s rövid idő alatt főjegyző lett.

A hatvanas években városunk élén állott, s utóbb királyi tanácsosi czimet is nyert. Sokat tanult és művelt modorú férfiú volt, s az 1871—74-iki országgyűlésen képviselte városunkat. Nőtlenül halt el, mint orsz. képviselő, 1872. február 22-én.

Lukács Béla.

Lukács Béla nemcsak mint államtitkár, hanem mint munkás író és tevékeny politikus is széles körben ismertté tette tisztelt nevét. Zalathnán született 1847. ápril 27-én. Atyját Lukács Simont a vidék csak így nevezte: »gazdag« Lukács. A forradalom alatt a családnak ezen ágából csak Béla maradt életben. A gymnasiumot Gyulafehérvártt végezte. Jól tanult; még az óráközöket sem engedte hiában elreppenni; folytonosan olvasott.

Tanpályájának befejezése után a fővárosban az irodalom terén kezdette meg munkásságát, előbb a »Hazánk«, később »A Hon« című lapnak lett szorgalmas munkatársa. Majd ő alapított »Közvélemény« cím alatt igen ügyesen szerkesztett, keresett napi lapot. De abban hagyta az irodalmi munkásságot és a politikai pályára lépett. 1872-ben Szamosújvár városa képviselői mandatumot adván kezébe felküldötte az országgyűlésre. Derekasán képviselte városunkat. Időközben azonban a törvényhozás leszállította az országgyűlési képviselők számát: Szamosújvárnak csak egy képviselőt adott. Ekkor Lukács Béla, mi-

vel nem akart Molnár Antallal szemben fellépni, Gyulafé-
hérvárra ment és itt a polgárság bizalma nem báró Ke-
mény Gábor minisztert, hanem Lukácsot választotta kép-
viselőjének.

Nem egy-két jelentékeny szakmunkával gazdagította
a magyar irodalmat; egyik pénzügyi nagy munkáját a Ma-
gyar Tudományos Akadémia meg is koszorúzta. Még fia-
tal és már fényes multja van. Kitünő szónok. Ha Isten
kedvez becses életének, még sok hasznos szolgálatot fog
tenni édes hazánknak.

Gajzágó Ferencz.

Szamosújvárt 1845. okt. 26-án született. Atyja Gaj-
zágó Miklós, városunk jómodú kereskedő polgára, anyja
Hankovics Józefa nagyváradi születésű, igen művelt lelkű
nő volt.

Szüleit korán elveszté. Iskolai tanulmányait, nevezé-
tesen a gymn. tanfolyamot 1865-ben Kolozsvárt a róm.
kath. lyceumban, az elméleti jogi tanulmányokat szintén
Kolozsvárt, az akkor fennállott kir. jogakadémián végezte.

Miután az ügyvédi gyakorlatot megszerezte, Kolozs-
megye volt törvényszékénél — mint tiszteletbeli aljegyző
— működött; s 1872-ben a marosvásárhelyi kir. ítélő
táblánál az ügyvédi vizsgát is sikerrel kiállván, mint gya-
gorló ügyvéd szülővárosában nyitott irodát. (Két fivére je-
lenleg is az ügyvédi pályán működik.)

Gajzágó Ferenczet e város előbb az 1881—84-ik évi,
azután másodízben az 1884—87-iki ciklusra választotta
meg képviselőjének. Az országgyűlésen a mentelmi bizott-
ság működésében tevékeny részt vett. De már 1885. feb-
ruár elején szamosújvári kir. járásbíróvá kineveztetvén, a
bírói hivatallal összeférhetlen képviselői állásáról lemondott.

Ezen idő óta állandóan a bírói pályán szolgálja a
közérdeket; általános elismerés mellett, melyben a jogke-
reső felek és az igazságügyi kormány kiküldött közegei
egyiránt osztoznak.

Alapos jogi szakképzettséggel bíró, rokonszenves modorú, szorgalmas és lelkiismeretes tagja a magyar bírói karnak; ki — a mennyire állása megengedik — a városi közélettől sem tartja magát távol.

Dr. Molnár Antal.

Dr. Molnár Antal, mai képviselője városunknak, született Szamosújvárt 1847. nov. 17-én. Atyja Molnár Gergely, anyja Kovács Aranka volt. A népiskolát szülővárosában, a gymnasiumi és jogi tanfolyamot Kolozsvárt tanulta kitünő eredménnyel. Tanárainak disze és tanulóársainak büszkesége volt. Már akkor, midőn még csak a róm. kath. lyceum növendéke volt, itt ismeretterjesztő cikkeket a Szokoly Viktor által szerkesztett »Hazánk és a Külföld« című képes hetilapba. Publiczistai tevékenységét még mint joghallgató kezdette meg, később a legtekintélyesebb fővárosi lapoknak (Pesti Napló, Reform, Pester Lloyd és a t.) lett állandó munkatársa, részben segédszerkesztője.

1871—1878-ig Szamosújvár város egyik kerületét képviselte; kitünő képzettsége-, szónoki szép előadása-, önálló felfogása- és ékes irályáért már akkor a képviselőház egyik megkülönböztetett tagjának tartották. 1879-ben szerkesztette a »Magyar Lapok« című pol. napilapot, a következő évben pedig átvette dr. Agaitól a »Magyarország és a Nagyvilág« című képes hetilap szerkesztését; két évig szerkesztette Molnár e tartalmas, kedvelt lapot, melynek színvonala az ő ügyes keze alatt csak emelkedett. Habár sok lapnak és folyóiratnak dolgozott, mégis szakmáját: a hazai és világtörténelmet ernyedetlen szorgalommal tanulmányozta úgy, hogy nem csekély számú értékes szakmunkájával is, mit e téren felmutathat, elismerést vívott ki. Főbb munkái: »Képes világtörténelem« (középkori), — »Magyarország viszonya a keleti államokhoz a középkorban«; — továbbá Sayous: »A magyarok egyetemes története,« — Beulé; »Augustus családja és kora,« — Laboulaye: »Az állam és határai« és az Akadémia könyvkiadó vállalatában

megjelent »Archeologiai séták« műveknek sikeres átültetése és átdolgozása. — »Szamosújvár város monográfiája« czimű derék pályamunkájával, mit eredeti levéltári kutatások alapján írt, 100 arany jutalmat nyert. E talpraesett, jeles munka történelmi része 80, és az okmánytár 120 sűrűn írt ívet tesz. Ha mit se írt volna Molnár, akkor is — ez a nélkülözhetlen, nagy gonddal és utánjárással írt kimerítő munka képes lenne írói nevét maradandólag megállapítani, mint a hazai monográfiák egyik legjobbika.

Dr. Molnár Antal aránylag még fiatal kora daczára, politikai és tudományos érdemekben gazdag multtal bír. Városunk több ízben bizta rá képviselői mandatumát; most is ő Szamosújvár méltó képviselője, egyszersmind hazánk közéletének egyik tekintélyes alakja.

S ezzel be is fejeztem volna jelen rövidre vont alkalmi közleményemet; de nem tehetem, hogy hálás köszönetet ne mondjak itt közügyeink önfeláldozó, lelkes szolgálatáért azon férfúnak, ki jelenleg is — mint szülővárosának egyértelműleg megválasztott képviselője, mint népünknek valóban hű fia — oly szakadatlanul benső viszonyban áll küldőivel, sőt a város összes polgárságával, minő hazaszerte igen kevés választókerületben található fel. S ha Németországban a volt meppen-i képviselő: a felejthetetlen Windthorst oly annyira egybeforrta érzületben választóival, hogy a közönség őt méltán »Meppen gyöngyé«-nek nevezte el: bátran állithatom, hogy a kölcsönös szeretet és tisztelet ugyanazon szilárd kötelékei által van e város népéhez csatolva jelenlegi érdemes képviselőnk: dr. Molnár Antal is — »Szamosújvár gyöngye« a magyar nemzet tanácsában!

Szongott Kristóf.

EUFÉMIA.

— Besikthúsián „Jérk“-jeiből. *) —

*M*i szép szemek, mi tünde kép!
Edes-vidám tekintete,
Kedélye tiszta, angyali,
Ajkán a szó szelid zene . . .
Ki az? Lehetne tudnia
Akárkinek — : Eufémia!

*M*osolya röpke napsugár,
Epedve néztem, hajh, belé,
S az égi fény, oh érzem én,
Ifjú szívem megégeté.
Ki az? Lehetne tudnia
Akárkinek — : Eufémia!

*N*ehéz a hücsu töletek
Ti zöld hegyek, te méla part;
Egy bájalak Skutáriban
Erős igába kötve tart.
Ki az? Lehetne tudnia
Akárkinek — : Eufémia!

Molnár Antal.

*) A modern óramény irodalom dadnokaik közül egyik sem éneklé a szemelmet oly meleg érzéssel s annyi költői hangulattal, mint Besikthúsián. „Jérk“-jei tele vannak finom bájjal s a színezésének gazdagsága által élénken emlékeztetnek Petőfi dalaira. Egyikét a legszebbeknek e „Jérk“-ek sorozatából mutatjuk ezúttal be, hű visszaadásával az eredeti formának és rythmusának.

Emléklapok az 1848—49-iki magyar függetlenség harcaiból.

A következő kivonatok egy 1887-ben Londonban nyomtatott könyvből származnak, melynek szerzője C. Edmund Maurice angol író, ki e munkájának ilyen címet adott: »The Revolutionary movement of 1848—9 in Italy, Austria-Hungary and Germany.« Maurice mint valóságos történetíró jelenik meg a közönség előtt s igazi angol komolysággal és a lehetőségig részrehajlatlanság nélkül írja le ezen 500 lapra terjedő könyvben azon két historicus év eseményeit.

Nézetem szerint a történetírás a nemzeteknek leghibebb és legfontosabb mestere főleg akkor, ha szenvedély nélkül és pártatlanul van írva.

Ezen oknál fogva megkezdem e könyvből a Magyarországra vonatkozó legérdekesebb czikkek fordítását, reménylén, hogy abban az »Armenia« olvasóinak kedves olvasmányt nyujtok. Legelőbb vesszük azt, a mi tulajdon szülőföldünket, Erdélyt illeti.

(XI. fejezet, 441 és következő lapok) 1848. okt. 18-án Puchner tábornok Nagy-Szebenben egy proclamatiót hirdetett, melyben kijelenti, hogy a palatinus és a magyar miniszterium leköszönt — nem volt már jogos kormány Magyarországon, mert a Kossuth kormánya jog nélkül hivatkozék arra, hogy a császár nevében működik és felváltotta az egyenlőséget a terrorismus, azt állítván, hogy ama császári kormány fel akarja használni az oláhokat a magyarok és székelyek elnyomására. Ennek következtében a császári manifestum értelmében, (kelt okt. 3-án) mely Magyarországot katonai kormánylat alá helyezi — ő felhív minden hivatalnokot, hogy vele egyetértve, igyekezzék a rendet helyreállítani és minden önkéntest és nemzetörseget az ő parancsnoksága alá rendelni.

E proclamatio nem elégítette ki sem az oláhokat, sem a magyarokat és székelyeket. Mindamellet a román fővezérek és a szász főnökök Puchner mellé állottak s egy külön comitét formáltak és a nevezett tábornok directiója alatt hadcsapatokat szerveztek.

Jancu, az oláhok és Both Lajos a szászok részéről, valamint Saguna oláh püspök Puchnerrel szövetkeztek s habár Maurice szerint, igyekeztek a követőik, főleg a románok által véghezvitt barbár eljárásnak véget vetni, nem tagadhatni, hogy ezek a magyar és székely városok, faluk és úri kastélyok kirablása és felégetése s az illető birtokosok irtózatoss kivégzése után büntetlenül gazdálkodtak. A visszatorlás a magyar-székelyek részéről természetes volt s így csak egy rendes hadjárat organizálása nyujthat reményt arra, hogy az országban a rend helyre fog állittatni.

Ez annyival inkább szükségessé vált, mivel a dolgok akkori állása a magyar ügyet az európai szabadságharcokkal azonosította. (445 lap). Egyedül a Kossuth által rendezett hadsereg nyujtotta — a még megmaradt — utolsó reményt azon kormány megbuktatására, mely Bécsig életét lábba taposta, mely Lombardia szabadságát lebilincselte, mely. . .

És midőn a magyar seregek északi Magyarországon olyan katonai és morális győzelmeket aratnak, minőket ügyök igénylett, úgy elkerülhetlen volt, hogy Erdélyben is ugyanazon faj érdemelje s vivja ki hasonló győzelmét. Ez oknál fogva szükség volt egy férfitra, ki Puchner egyenlője legyen minden szempontból. Mert Puchner vezérlete alatt a szászok és oláhok hadi kiszállásban sokkal inkább haladtak elé, mint maguktartásában és Kolozsvár a császári had kezébe esett.

Így állottak a dolgok, midőn (december 15-ik 1848) kihirdettetett, hogy Kossuth Bemet nevezte ki fővezérré az erdélyi magyar hadsereghez. Bem alig ért Szilágysomlyóra, összehivatja a tiszti kart s tudtára adja, hogy tőlük feltétlen engedelmességet igényel. Azok, kik nem engedelmeskednének parancsának, agyonlövetnek. Azokat pedig, kik teljesítik rendeleteit, ő érdemök szerint fogja jutalmazni. Ezen kevés, komoly szavakkal bocsátá el a tiszteket. Ilyen felszólítást intézett az ércz-akarattal, mely öntudatával birt annak, hogy milyen munka varakozik reá.

Rövid néhány hónap megmutatta azt, hogy Bem az emberek melyik osztályához tartozik. Tekintetbe nem véve a kormánybiztost, felfegyverezte és összegyűjtötte seregeit;

megbüntetett minden rendetlenséget a legnagyobb szigorral; de ugyanakkor olyan személyes rokonszenvet tanúsított hadserge iránt, hogy ez őt rövid idő múlva „Bem apó”-nak nevezte. Ellenségei pedig azt mondják, hogy nagylelkűsége és humanitása által, mit a legyőzöttek iránt tanúsított, különbözik más hadvezérektől. Ez a született hadvezér azon férfiak közé tartozott, kik tudják, hogy mikor kell jóságosnak lenni, vagy szigorú alkalmazni. Egy alkalommal egy tiszt kétséges volt abban, vajjon képes lesz-e kijelölt helyét megállani. Erre Bem azt mondta neki: »Vagy megtartja a helyet, vagy agyonlövetem Önt.« És a helyet megtartotta. — Egy más alkalommal csapatait páni félelem fogta el; a mi fiatal, eddig nem szolgált katonáknál nem is szokatlan eset: ez által nagy veszedelmet okoztak Bemnek, ki azért a katonák közül sokat vagy főbe lövetni, vagy megbotoztatni akart; azonban az elsőt nem tette, mert úgy gondolkodott, hogy ezek az emberek a hazának még szolgálatot tehetnek; de második elhatározását sem hajtotta végre, mert embereivel nem akart úgy bánni, mint állatokkal: azért kegyelmet adott nekik. A mi katonai képességét illeti, habár conventionális katonai ítések hajlandok azokat kisebbiteni, mégis tagadni nem lehet, hogy ő tanította a rendezetlen tömegeket arra, hogy rendes hadsereggel szembeálljanak, a fegyelmet szigorúan megtartsák, fejlesztette képességeiket és bátorságukat, mi a székely nemzet nagy dicséretére és becsületére válik; Erdélyben három hónap alatt a háborúnak egészen más fordulatot adott és a reá következő időköz alatt két hónapig, két hatalmas nemzet hadseregét sakkban tartotta. Az ő személyes tevékenysége nem annyira a modern tábornok, mint inkább egy bolygó lovag hőstetteihez hasonlítanak. Egy ízben, egy elvesztett csata után látta, hogy mint czipeli tova néhány osztrák az ágyúját; nekik ment egyedül és így rivallt reájok: »Ez az én ágyúm.« Erre azok úgy megijedtek, hogy megadták magukat és a löveget visszaadták.

Annak bebizonyítására, hogy Bem csak is a szabadság ügyéért harczolt, meg kell említenünk, hogy Puchner 1849. januárban folytatott alkudozások alatt az oroszok

ellen törekedett, mi az osztrákoknak Erdélybe történt beütése után olyan jelleget öltött, hogy a háború egyéb körülményeit kéteessé tehetné. Most, valamint akkor is, midőn a román ügyet magáévá tette, nem saját ösztönéből cselekedett, hanem a tényállás kényszerítette (kergette) őtet ebbe az elkerülhetlen helyzetbe. Saguna, ki nagy tekintélyben állott a románok előtt, mihelyt hírért vette, hogy Bem Erdélyben van, Nagy-Szebenből vele elfutott; azt hiszik, hogy ez (Saguna) volt, ki az első felhívást intézte az oroszokhoz a segélynyújtás iránt. A románok, kiknek Moldova és Oláhországban lakó törzsrokonait az oroszok szándéka felriasztotta — nem nagyon rokonszenveztek püspökük törekvéseivel. De a szászok kevésbbé töprenkedtek és Brassó meg Nagy Szeben formasierü kéréselelet intéztek Lüders tábornokhoz, ki Bucarestben vezényelt (parancsnokolt) és kérték őt, hogy nyújtson nekik segélyt. Lüders azt válaszolta, hogy a czár rokonszenvez ugyan az osztrák trón vitéz védőivel, szeretné is teljesíteni kérésöket, de azért ezt mindaddig nem teheti, míg erre az osztrák főhadi törvényszéktől egyenes felszólítást nem kap. Ilyen körülmények között Puchner egyebet nem tehetett, mint engedett a szászok kívánságainak; e célból néhány román csapatvezető hozzá is társult; így történt, hogy 1849. február 1-én formasierüen orosz segélyért folyamódtak. Ugy látszik, hogy az oroszok nem nagy számmal és minden előleges hadizenés nélkül — nem pedig úgy, mint a rákövetkező júniusban tették — nyomultak be az országba.

Bem azonban bátorságát el nem veszítette. Daczára annak, hogy Puchner nem régen visszaverte volt, erőit ismét összegvűjtötte és márcz. 11-én Nagy-Szeben mellett az oroszokat megverte és a várost ostrommal bevette. E fényes győzelem után biztosak voltak a magyarok arról, hogy Erdélyt visszafoglalhatják; és ha Bem itt (Erdély) maradt volna, lehetséges, hogy nemcsak e földterületet megtartotta volna, de sőt a szászok és oláhok is önként elismerték volna a magyar kormányt. . . .

Bem általános kegyelmet (bocsánatot) adott mindazoknak, kik ellentállást tanusítottak a magyar kormánynyal szemben. Szerencsétlenségre azonban ez azt hitte, hogy

nagyobb szükség van Bem katonai tehetségeire, mint polgári bölcsességére és elrendelte őt a Bánátba, hogy szabadítsa meg e vidéket is a magyar kormány ellenségeitől.

Czetz János tábornok.*)

Örmény népmesék.

— *Märchen und Sagen der Bukowinaer und Siebenbüurger Armenier.* Aus eigenen und fremden Sammlungen übersetzt von *Dr. Heinrich v. Wlislöcki.* Hamburg Verlagsanstalt und Druckerei Actien-Gesellschaft. 1892. 12 iv, nagy alak, díszes kiállítás. —

Az erdélyi népélet nagyszorgalmú és nagytehetségű kutatója, a kitünő cigány vizsgáló, a ki Erdély minden népéről már külön könyvet irt (a cigányokról ötöt), e vas-kos kötetben az örmények néprajzához nyujt nagyon becses, meglepően gazdag anyagot. A Jegenyefürdőn, 1891. szept. 1-én kelt rövid előszóban előadja, hogy az örmény nyelvet Erdélyben, többeknek fáradozásai mellett is elhanyagolják, hogy e gyűjteményhez Munzáth G. galicziai örmény tudós adott ösztönt, a ki Hanusz J. bécsi nyelvésznek is adatokat szolgáltatott volt az örményekről, s a ki e gyűjtemény eredeti szövegeinek nagyobb részét is, ki fogja adni az európai örményekről szóló, közelebb megjelenendő nagy művében.

Az erdélyi örmények meséit Bosnyák Antal szászsebesi ősz örmény tudósnek köszönheti Wlislöcki; úgyszintén a meséknek németre való fordítását is. A Munzáthtól kapott mesék egy része Hanusznál is volt már s ez némelyiket jegyzettel látta el. E jegyzeteket is közli Wl. s ezek

*) Az örmény származású lirnoves honvédtábornok, Bem erdélyi győzelmeinek osztályosa, ez idő szerint a dél-amerikai Argentina köztársaságban lakik, melynek fővárosából Buenos-Airesből ismételt jeleit adta élénk érdeklődésének az »Armenia« működése iránt; miért is e helyen nyíltan mondunk köszönetet az ünnepelt tábornok urnak. — ki jelenleg az ottani katonai akadémia igazgatását vezeti, s velünk állandó irodalmi összeköttetésbe lépni sziveskedett.

Szerk.

mellett maga is tesz pár megjegyzést többnyire saját dolgozataira való vonatkozással.

60 örmény mese német fordítását találjuk e könyvben, függelékül 94 örmény közmondást, végül hasznos név- és tárgymutatót. A mesék nagyon érdekesek. Nagyrészt általában ismert tárgyúak, egy-egy igen jellemző, eredeti, egészen sajátos vonással, ősi vonatkozással. Némelyik becses adalékot nyújt az örmény népelethez, sőt az ősi mythológiának is mutatkoznak nyomai. Előadások felette ügyes, néhol kissé erősen irodalmi. A gyűjtemény tudományos értékét e kiadásból nem lehet megítélni; erről csak akkor lehet szó, ha előttünk lesznek az eredeti szövegek hiteles kiadásban, a források tüzetes megnevezésével. Itt a fordításoknál még az sincs megjelölve, melyik mese honnan való, Erdélyből-e vagy Bukovinából. A szorványos jegyzetekben van néhány érdekes adat és némely érdekes összehasonlító megjegyzés, de e tekintetben még beható feldolgozásra vár ez a gazdag anyag.

A szerkesztőnek nem volt szándéka, sem néprajzi kommentárt írni a mesékhez, sem az összehasonlító mesetudomány apparatusát alkalmazni.

De így is, a fordításoknak — úgyszólván — pusztá közlésével, nagy szolgálatot tett Wlislöcki a hazai néprajznak és különösen az örmény népvizsgálatnak. Figyelmessé tett arra, hogy erdélyi örménységünkben is még sok hagyomány él, a melyet megmenteni igen fontos és igen szép feladata azoknak, a kik e speczialis munkára alkalmasok. Ez mindenek előtt a derék »Armenia« teendői közé tartozik, sőt óhajto módban is mondhatni tartoznék!*

Wlislöcki első sorban német író; német irodalmi működése után él. De azért sem világirodalmi dicsőségét, sem honorariumát nem csökkentette volna, ha pl. a gyűjteményből pár mutatványt itthon közöl vala, mielőtt így en gros egész nagy kötetben a német könyvpiacra dobja.

Dr. Herrmann Antal.

*) Gyűjtjük e hagyományokat.

ÁTÁMÁ VISTÉN.

Gur öngoghmánádz jév er mörgoren,
Háréal gur nemá mángig më szêrden,
Phájphújer ézná pjar hámpujruérov
Misd zámj er nemá gáthn u júr korov.
Atám tider újsz büdgér snorhúli,
Lúczháv tárnábesz ezújniv jéghgéli,
Hárácsh m'elév szêrden tárn u szkálir:
Ászdvádz észáv ineshu incz májr esh' duir.

Moszkofán Chácshádur.

ÁDÁM BÚJA.

— Moszkofán kültevénye. —

Már letette kisdédét pinenni,
Lagjait mez nem takarja semmi,
Csókja eszét hinti csak féleje
Szeretettel ápoló szüléje.
Nézi Ádám, nézi, s örvendez tán?
Nem, csak sír, keservesen sír; aztán
Köbeléből fájdalmas sohaj száll:
„Isten, hogy nekem anyát nem adott!” . . .

Vikár Béla.

»Egyik sem ártalmas«

I.

Buslig Zakariásban, többi apró hibáit és erényeit nem említve — három tulajdonság van kifejlődve. Egyik a hét főbűnök másodika: a fősvénség; másik az ingyenczség, ez testvére a hét főbűnök ötödikének: a tor-kosságnak; harmadik tulajdonsága már nem a bűnök közé tartozik, ez ritka szép tulajdonság, mert ez a szelidség. Hogy e három tulajdonság közül melyik van benne legnagyobb mérvben kifejlődve, az majd kiviláglik a végén.

Fősvénsége daczára azonban kamrája és pinczéje ép úgy tele van mindenféle jóval, mint a többi jómodú ör-ményeké; különben honnan is elégítené ki ingyenczségét? De embertársaival szemben soha nem gyakorol jótékonyságot, szegénynek egy fillért soha nem nyújtott és ha tőle függ, úgy házánál egyetlen vendég soha meg nem fordul. Ha-nem aztán olyan szelid, mint a bárány; még cselédjei sem hallottak tőle soha bár egyetlen haragos szót.

Neje, vele ellentétben, igen bőkezű. Mikor a városká-ban vándor-színészek tartózkodtak, ő volt az első, a ki je-gyet bérelt. »Pártolni kell a művészetet!« cz a jelszava. És pártolta is annyira, hogyha mindenki hasonlólag cse-lekszik, úgy egyetlen vándorszínész sem éhezik meg soha. Nemcsak, hogy gyakran a háznál megvendégelte őket, de ritkán mult el nap, hogy valamit ne küldött volna egyik-nek is, másiknak is.

Buslig Zakariásnak ez utóbbiról nem volt tudomása; az azonban, hogy neje oly gyakran látogatja Thalia temp-lomát s hogy ennek papjai és papnői oly gyakran láto-gatják házát és erősen fogyasztják ételeit és borait, fős-vénysége miatt rettenetes gyötrelmet okozott neki; de sze-lid természete nagyon tiltakozott az ellen, hogy nejével ezért perlekedést kezdjen és így, rettenetes gyötrelmei da-czára, hallgatott.

De ha már a Buslig Zakariás hibáiról szoltam, úgy — mert igazságos akarok lenni — nem hallgathatom el azt, hogy nejében nagy mérvben ki van fejlődve a hiúság.

Ifjú korában páratlan szépségeért mindig csak dicsértetni hallá önmagát, ez fejlesztette ki benne annyira a hiúságot, mely közeli rokonságban áll a hét főbűnök elsejével: a kevélységgel. Igaz, hogy ezzel a bűnös tulajdonságával, férjének ha nemis, de másoknak csak hasznot tett; mert, hogy az ifjúság rózsái arczáról eltűntek s természetesen a dicsérő szavak — melyekhez oly igen hozzá szokott — sem hangzottak többé, ő hiúságát kielégítendő, jótékony-ságot kezdett gyakorolni azon czélból, hogyha eddig dicsérték szépségeért, dicsérjék ezután jó sziveért, nemes lelkeért.

És kiválasztá, hogy olyanokat halmozzon el jótéteményeivel, a kik hirdessék a világnak, hogy milyen asszony ő!...

A színészeknél nemis veszett kárba hiúságból eredő jótékony-sága; mert ezek háta megett úgy, mint szemében, egekig magasztalták őt.

Közeledvén az 1891-iki új-év, készített Busligné nyolcz szép kerek, vastag dáláuzit; kiczifrázta úgy színes czukorkákkal, hogy gyönyörűség volt nézni. Ezekből kettőt megtartott a saját szükségére, hatot pedig újévnapján elküldözött; hármat három színésznek, hármat meg három színésznőnek, a főbb szereplők közül.

Volt aztán ezért dicsőítés, hálálkodás. Eljöttek, boldog újévet kívántak, kezeit csókokkal halmozták s majdnem leborultak előtte a pompás újévi csemegeért.

— Több ily nemes-lelkű nő a világon sincs!

— Nemis nő, hanem égből alászállt angyal!

Ilyen s ehhez hasonló szavak hangzottak ajkaikról.

Hogy mily fennen dobogott a Busligné szive e magasztaló szavak hallatára, azt el lehet képzelni.

Buslig Zakariás, ki mindezeket hallani volt kénytelen, mivel épen jelen volt, oly szívfájdalmat érzett, hogy azt már el sem lehet képzelni.

De hogyne! mikor neje, az ő véres verejtéke gyümölcsét ilyen ingyenélő, jött-mentekre pazarolja! (Szegény színészek, ha csak sejtették volna, hogy minek tartja őket ez angyali nő férje!...) Különösen a mézért, a drága jó mézért — melyet dáktákhálva készítésére szánt s mely a dáláuziba pazaroltatott — sajgott a szive erősen.

Inyenczség lévén egyik tulajdonsága, szerette a jó étkeket, csemegéket, csupán a däláuzit nem kedvelte; annál nagyobb bolondja volt a daktákhálvának. Ennek soha nem volt szabad a háznál hiányozni, mindig ott kellett készletben lenni az ebédlő faliszekrényében.

(Lelki szemeimmel látom, hogy sokan önök közül édes olvasónöim kételkedve rázzák fejeiket, nem akarják hinni, hogy találtassék olyan ember, ki a daktákhálvát nemcsak hogy fölébe helyezi a däláuzinak, de bolondja az előbbinek, míg az utóbbit nemis kedveli. En nem csodálkozom az önök kétkedésén; mert hiszen szent igaz, hogy a däláuzi vergödött nagy hírre, még a »Magyar Hirlap« egyik régibb számának tárczarovatában is arról szól az ének, hogy a szamosújváriaknak még a kertjük kerekítése is däláuziból van rakva, a daktákhálváról pedig hallgat a krónika. Ennek daczára találkozik Buslig Zakariáson kívül még más is, a ki a daktákhálvának hódol és ez a más: — saját magam. Ha egyszer valamelyik újévkor, valakinek az a jó gondolata támadna, hogy engem valamiféle örmény csemegével meglepjen, ugy ez, ha däláuzi alakjában érkeznék, cseppet sem örülnék neki; míg a daktákhálvá boldoggá tenne. Higyjék el ezt nekem!)

A színészeknek és színésznöknek megigért: Busligné, hogy jövő újév alkalmából is küldend nekik däláuzit, ha tudatni fogják tartózkodási helyüket.

Ez már több volt a soknál. A mi emberünknek nem volt többé maradása a szobában; levegöre volt szüksége. Erösen fojtogatta a torkát a boszúság; ugy érezte, mintha a szive szét akarna pattani. Kiment az udvarra. Itt nagy léptekkel kezdett le-fel járni; törülgette izzadt homlokát és nagyokat futt.

De már abból semmi sem lesz, hogy ezek a sehonaiak még jövő újévkor is däláuzit kapjanak! Majd leszidja úgy a feleségét hallatlan pazarlásáért, hogy egy csepp-becsületet sem hagy rajta, csak egyszer tisztuljanak a házától ezek az éhenkórászok. Leszidja bizony úgy, hogy nem lesz bátorsága még jövő újévkor is däláuzit küldözgetni.

Ezt az elhatározását azonban nem birta keresztül vinni; mert valahányszor haragos szóra nyitá ajkait, szelid-

sége mindig felül kerekedett és mielőtt a haragos szavak kitörhettek volna ajkain, lezárá azokat.

A színészek eljöttek pár nap mulva még egyszer busulátogatást adni, aztán eltávoztak a városkából, hogy más helységben áldozzanak Thaliának és folytassák a létert való küzdelmet.

Buslig Zakariás keblének háborgása lassanként lecsendesült; a felesége pedig darabig felhagyott a jótékonyág gyakorlásával, keresve előbb gondolatban olyanokat, a kiket érdemes legyen jótéteményben részesíteni...

Es most engedjék meg kedves olvasóim, hogy ugorjam át az időt egész odáig, midőn az 1892-ik év első napjától csak néhány nap választ el.

Kritsa Klára.

Ápoljuk az örmény hagyományt.

A szamosújvári dal-zene-egylet 1891. decz. 26-iki hangversenyén előadtu **dr. Herrmann Antal.**

Eljöttem a hazai örménység e nevezetes fővárosába, hogy meglátogassam kedves barátomat, az »Armenia« nagyérdemű szerkesztőjét, s hogy eleven impressziókat és hecses tanulságokat nyerjek örményeink életéről.

Ez élvezetes hangverseny rendkívül kedvező alkalma arra csábitott engemet, hogy pássziv szerepemből kilépve megkérjem e kiválóan díszes közönséget, méltóztassék megengedni, hogy gyönyörködését néhány perczre megszakítva, nem élvezetes, de jelentős tárgyú, igen rövid, szerény, hevenyészett előadásommal vegyem igénybe hecses figyelmöket, a melyet állandóbban óhajtának irányítani a hazai néprajzi tanulmányok érdekes, fontos és sürgős voltára.

Hogy a magyar nemzet oly sok csapás után is — ezer éve — meg nem törve, de meg sem fogyva, él e hazán, hogy a történelem mostohasága mellett is nem maradt el az emberiség haladásától és biztosított létjoggal, nagy élet-erővel lépi át a második évezred küszöbét: ennek egyik titka a nemzeti geniusz azon vonzó, bekebelező ereje, a

melylyel a többi hazai népek minden kiváló, nemesebb elemét válogatott egyéneiben magához vonta, magába olvasztotta. És így bekebelezett egy egész népet, egy számban nem nagy, de intelligentiában gazdag és vagyonban sem szegény tömeget, a melynek számos jeles sajátsága igen üdvösen kiegészítette a magyar temperamentum némely fogyatékát.

Hazai örménységünk, ez a nagy nyereség, a melyet mintegy kárpótlásul kaptunk a Gondviseléstől a török pusztítások után.

Közmondássá vált az a röpke szó, hogy az örmény magyarabb a magyarnál. Mit jelent ez? Azt, hogy míg a fajbeli magyar természettől és ösztön szerint magyar, addig az örmény, egyenkint és egyetemesen magyar öntudatosan és meggyőződésből, szabad választásból, hazafias rokonszenvből és a szülőföld iránti kötelességből, kivétel nélkül megmagyarosodván a magyar kulturának mindenütt hatásos örse, és annyiban is magyarabb a fajbeli magyarnál, hogy soha más népbe bele nem olvad.

A magyar nemzeti politika és kultúra tekintetéből nagy fontosságú postulatum, hogy örménységünk közgazdasági és kultur-érdekeit hatásosan előmozdítsuk. Nagy előnyünk az, hogy hazánk sok fajú és néha centrifugál törekvésű népei közt hivatkozhatunk egy ősi kulturával bíró, kivétel nélkül intelligens, életerős egész népre, a mely praegnans faji jellegét nagyjában megőrizvén, gondolkodásban és érzületben, kulturában és közéletben a legszorosabban simult a nemzettesthez.

A magyar kulturának specialis feladatai közé tartozik, és ez köteles adója az emberi civilizáció iránt, a melyet ez minden kulturnéptől jogosan és feltétlenül elvár, hogy a haza területének jellemzetes sajátosságait tanulmányozva értékesítse a maga haladása és az általános tudomány javára. Hazánknak ilyen nevezetes specialitása (és egész nyugaton csak nálunk) az örménység, a mely itt virágzó, külön községeket alkotva, nagy nemzetgazdasági és kulturai tényezővé lett. Rendkívül fontos és érdekkes momentumok az általános tudományra nézve: az örmény nyelv és irodalom, ethnographia és historia. A mi kulturánk feladata, hogy

ezeket tanulmányozzuk, s a legmagasabb szempontú tanulmányozásukra alkalmat adjunk. Méltán mulasztásnak nevezhetjük, hogy egyetemeinken nincs docense az örmény nyelvnek és irodalomnak, hogy a budapesti keleti tanfolyam nincs tekintettel az örményre. És nem tekintve a nemzeti politika opportunítási érdekeit, a nemzeti kultúrának egy igen becses, jótékony hatású gyarapodása volna, ha pl. e nemes város ifjúsága magasabb rangú tanintézetben bizonyos egészséges, szerves fejlődésű örmény szellemenben nevelkedhetnék a magyar geniusz számára.

Érintettem feljebb, hogy az örmények magyarsága éppen azért bir egészen kiváló és számarányukat messze meghaladó értékkel, mert örmények. Nem habozom nemzeti érdeknek nevezni azt, hogy az örmények, éppen mint ilyenek, a legjobb magyarok. Ebből önként következik, hogy úgy a magyar nemzetnek, mint önmaguknak érdeke hiven ápolni mindazt, a mi őket, mint a legjobb magyarokat, örményekké teszi. Ez főkép a nyelv, az ősi szokások, a hagyomány.

Az örmény nyelv a legősibbek egyike s a nyelvtudományra nézve is a legnagyobb fontosságú. Nem él nép Európában, a mely régibb kulturával, történelemmel, irodalommal dicsekedhetnék; szép nemzeti szokásaik mindannyian jelentőségteljesek, humánusok, tiszták. Nincs meg bennök a primitív állapot barbársága, a káros babona sötét árnya. Patriarchális életmódjuk a családi erények szentélye. Szájhagyományaik tündezőben vannak, de még mindig igen gazdag kincseit őrzik az ősi emlékeknek.

Legyen a mi derék, mívelt örménységünk a civilizáció előharczosa, maradjon meg a legjobb magyarnak, de e mellett ne szűnjék meg örmény lenni. S mind a három tekintetből ápolja multjának emlékeit, mivelje az emberiség őskorába visszanyuló erős és gazdag nyelvét, gyakorolja szép ősi szokásait, ápolja kegyelettel hagyományait s őrizze azokat nemzeti ereklyeként.

Mert sajnos, még pedig az imént elsorolt mindhárom tekintetből, hogy mindez kezd itt is tért veszteni, halványodni, enyészni. A mindent nivelláló általános civilizáció rohamos haladása a conservatív örményről is kezdi le-

törölni érdekes és jellemzetes sajátságait. És ezeket részben fel is kell áldozni az új kor szellemének. De mielőtt kivessznének az életből, mentsék meg a tudomány számára, hogy legvenek sokat mondó kétségbevonhatatlan tanúi a viszontagságos, de emlékezetes nagy és szennyfolt nélküli multnak!

És mi volna ez, a mit ekképen meg kellene őrizni a multak emlékeiből?

Ennek részletes fejtegetése már az ethnographia általános elméletéhez tartozik és nem e felolvasás keretébe. De a fővonásokat legyen szabad mégis megjelölnöm, még pedig konkrét kívánalmakban.

Figyeljék meg az erdélyi örmény tájszólás érdekes különlegességeit. Jegyezzék fel az örmény élet minden sajátságos szokását, ünnepségét a családban és magánéletben, a közéletben és vallásban; jegyezzék fel a néphit maradványait. Irják le az örmény nyelvű meséket, mondákat, énekeket, a dallamokkal együtt; a közmondásokat és szólásmódokat; a jellemző adomákat! Őrizzék meg a hagyományos használati tárgyakat, eszközöket, himzéseket, díszítéseket! Gyűjtsék az örmény könyveket, kéziratokat, okleveleket!

A ki pedig a hazai népek élete iránt közelebbről érdeklődik, a néprajzi gyűjtés és munkálkodás elméletével meg akar ismerkedni és e téren talán maga is irodalmilag működni akar, sziveskedjék belépni a Magyarországi Néprajzi Társaságba,* melynek külön örmény szakosztálya van; ennek buzgó elnöke e nemes város nagynevű országgyűlési képviselője, a kit van szerencsénk körünkben tisztelhetni; szakelőadója pedig Szongott Kristóf tanár és szerkesztő, a kinek nagy érdemei vannak abban, hogy valósúlni kezdenek azok a gondolatok, a melyeket itt megérintettem s melyeket részben az ő működéséből vontam le. Nagyon sok rejtett s nem is sejtett kincse az örmény tradíciónak él e nemzedék emlékezetében. Legyen e város abban is em-

*) Igen melegen ajánljuk e nagyon szükséges, munkás társaságot tisztelt olvasóink becses figyelmébe. Tagsági díj egy évre 3 frt. A tagok a társaság kitünő közlönyét, az »Ethnographiá«-t, melynek derék szerkesztője a tudós dr. Herrmann Antal, tagijban kapják.
Szerk.

poriuma az örménységnek, hogy ezeket megmenti és értékessíti a jövő számára.

Köszönöm szíves figyelmöket és kérem nagybecsű jóindulatukat az itt megpengetett eszmék javára.

Kisebb közlemények.

A däláuzi. Zilahy Agnesnek most megjelent és gonddal összeállított »Valóli magyar szakácskönyv«-éből veszszük át a däláuzi, ezen kedvelt erdélyi örmény csemege elkészítési módjának helyes leírását: Tegyünk fel liter mézet láng-tüzzre pergelödni. Miután a méz keverés közben sötét-barnára pergelödött, (de el ne égjen a méz, mert akkor nem jóízű; ha pedig jól meg nem pergelödik, akkor meg nem lesz kemény), tegyünk bele egy tányérnyi, héjától megtisztított, de meg nem tört diöbelet és két deczi mákmagot, melyet előbb szárazon kávépergelőben kevésse megpergeltünk (sokan mák nélkül is csinálják). Kavarjuk ezeket jól össze és gyorsan kezeljük, hogy meghűlvén meg ne keményedjék. Egy deszkát (lapító) vizezzünk be és rakjuk ki arra a däláuzit tetszés szerint, nagy vagy kisebb csomókba. E csomócskák tetejét hintsük be tarka borsó-czukorral, közepébe felül szurjunk egy piros czukros mandulát (ez a czifrázat el is maradhat). A csomókat vízes kézzel nyomjuk össze és adjunk azoknak kerek, négy-szögü vagy más alakot, — aztán hagyjuk hűlni. Fogyasztás előtt belöle annyit aprítunk, mennyi szükséges. Mivel hűlés után nagyon megkeményedik, felaprózáskor kést és kalapácst használunk; kalapácscsal ütünk a kés fokára.

A testvérvárosból. A gyergyó-szt-miklósi »kereskedői-kör» az új helyiségbe mult év november hó 1-én költözött át, mely helyiség igen kényelmesen van berendezve. A kör ünnepélyes megnyitása számos tag részvéte mellett nov. 22-én ment végbe Lázár Zakariás elnök talpraesett megnyitó beszéde után Görög Joachim örm. szert. lelkész és választmányi tag tartott igen szép alkalmi beszédet, melyet a jelen voltak lelkes éljenzéssel fogadtak. Este 8 órakor 70 teritékü lakoma volt a kör díszes társalgó-termében; az eiső poharat Görög Joachim üritette a kör elnokeért. Volt még sok kedélyes pohárköszöntö. A vig estélynek az éjjeli órák vetettek véget. — A szegény tanulókat segélyező egyesület szokásos ruhakiosztási ünnepélyét december hó 10-én tartotta meg. Körülbelöl 80—90 szegény sorsú tanulót láttak el téli ruházattal. — A szegény tanulókat segélyező egyesület október hó 14-én tartott

évi rendes közgyűlésén a tisztikar a következőleg alakult meg. Elnök: Orel Máté, alelnökök: Ferenczy Gyorgyné, Gorog Joachim, jegyző Orel Dezso, s. jegyző: Kritsa Konrád, pénztárnok: Fenczel János, gazda: Kálman István, s. gazda: Kálman Istvánné; felügyelő bizottság: Lázár Zakariásné, Merza Kristófné, Orel Máténé, ifj. Vádkár Istvánné, özv. Rómer Gyuláné, Kritsa Klára, Ferenczi Károly lat szert. plebános, dr. Tiltcher Ede, Bocsány János, Lázár Z. István, Lengyel János, E. Deer Kálmán. Választás után egyleti ügyek intéztettek el.

Irodalom és művészet.

Moszkofiai költeménye, melyet mostani füzetünkben úgy az eredeti ormény szövegben, mint az eredetinek tartalom, méret, versalakzat és költői szellem tekintetében egészen megfelelő szép magyar műfordításban is közlünk, — Bukarestben élő, s e lapok szerkesztője által ugyanott a múlt nyáron személyesen megismert ormény költő: Moszkofiai Chácsádurnak egyik rövid, de sikerült alkotása. Költőnk egyébiránt a külföldi ormény irodalomban ismert névvel bír; mint tudós a bukaresti román nemzeti akadémiának is tagja, sőt királyi kitüntetést is nyert: a román korona-rend lovagja; mert ormény irodalmi és történeti kérdéseket a román lapokban fejtegetett. Hogy hivatott költői tehetség, — a most általunk bemutatott művészi apróságból is következtetheti a figyelmes olvasó; de része van a költemény hatásában azon hangulatos műfordításnak is, melylyel a finn Kalevala tehetséges magyar fordítója: Vikár Béla, e lapok szerkesztőjének prózai magyar fordítása alapján, az eredetinek nő és igen sikerült költői viszhangját adja.

Emin végrendelete. A nem rég elhunyt orientalista 3000 kötetből álló könyvtárát, mely ormény, orosz, francia, angol, olasz stb. műveket tartalmazott és 10.000 rubelt hagyott a moszkvai Lázarev-féle ormény akadémiának, hogy ennek kamataiból irodalmi művek jutalmaztassanak (ormény ethnogr. művek, néprajzi adatok és a t.) Hagyatékából a velencei mechitharisták is kaptak jelentékeny összeget avval a kötelezettséggel, hogy kamataival iratlan hagyományt, történeti és népdalokat adjanak közre.

Közgazdasági élet.

A világhatalom útja. A kisázsiai vasút természetszerűleg csak a Magyarországon át Konstantinápolyba vezető főútvonalnak a folytatása lehet, — mely a Boszporuson át (egy összekötő vasúti híddal) csatlakoznék az anatóliai vasút skutarii pálya-udvarához; illetve Kis-Ázsián, Mezopotamián, Perzsián és Beludsisztánon át a keletindiai vasútmalózatához. Anglia előrelátó államférfiai tudják is

jól, hogy az út Európából — Hindosztánba, Perzsián keresztül fog egykoron vezetni, s ezért folytatják a kemény küzdelmet Oroszszággal a perzsiái befolyásért. Az a kor pedig talán nincs is olyan messze, mikor a keletindiai forgalom Perzsián át — via: Örményország — fogja venni útját, mely a legegyszerűbb összeköttetés lesz Anglia és a britt Keletindia közt. Angoráig a levantei vasút már tényleg ki van építve s a forgalomnak átadva; most ennek folytatása, az örmény földön (Diarbekiren keresztül) lesz Bagdadig elkészítendő. A bagdadi vasút kiépítése, bár sok nehézséggel jár, éppen nem tartozik az utolérhetlen agyrémekek közé, — hanem oly vállalkozás, a melynek terve évtizedek óta foglalkoztatja a kereskedelem és technika embereit. A mint Oroszország megépítette a középpázsiai (transzkaspi) vasutat, a mint napjainkban már építi a sziberiai vasutat is, — a melyeknek mindenike az emberi vállalkozó szellem legnagyobb művei közé tartozik, — remélhetőleg az angol toke ép úgy létrehozhatja hovatovább a keletindiai szárazföldi összeköttetést, a legrövidebb útvonalon!

Mi újság az örmény világban?

† Markovich Jakab, kinek érdekes dolgozataival ötven-nyolcször találkozott folyóiratunk olvasó közönsége, nov. 28-án Kolozsvárrt jobblétre szenderült. 71 évet élt, munkátlanul egy órája sem telt el. Életét az egyház és iskola szolgálatában töltötte. Sok tudományban volt jártas, leginkább azonban történelemmel és nyelvezettel foglalkozott. Öreg kora daczára még az utolsó években is választékos, szép nyelvezettel írt. Legnagyobb műve »Örményország történelme«. Sok munkát tanulmányozott és nem egy-két nyelvet tanult meg, hogy annál több eszköz álljon rendelkezésére műve megírásánál. Ismerte az örmény klasszikus műveket, miket eredetiben olvasott. Az »Armenia«-ban kezdette nagy gondal és még nagyobb készütséggel írt művét közreadni. 1887. márt. havára küldötte be az első közleményt és az utolsót 1891. szept. 22-én Kolozsvárrt a statusgyűlés alatt személyesen adta át. »Ha lehet — így szólott lapunk szerkesztőjéhez — ne hagyj ki egyetlen egy füzetből sem; mert az élet rövid, és nagyon szeretném munkámat, melynek megírására fordítottam életem szabad óráit — nyomtatásban látni«. És egyetlen forró óhajtását nem érthette el. »Rövid az élet«. Haza ment Erzsébetvárosra, rendezte dolgait, végrendeletet csinált, megmutatta unokaöccsének, Markovich János ügyvédnek, hogy hol vannak kéziratái — azután visszajött Kolozsvárra; itt műtét alá vetette magát. Jól sikerült a műtét, de utóbb más baj állott elő, mely kioltotta nemes életét. Mihelyt rosszabbra fordult a baj, azonnal értesítette szeretett barátunk Gámentzy János, kinek uri házánál igen gondos ellátásban részesült a beteg, e lap szerkesztőjét. Bementünk Kolozsvárra, de drága barátunk már a

végpercekben volt; az nap 9 órakor vissza is adta művelt lelkét Teremtőjének. Könnyes szemekkel megnéztük halva is, megvártuk míg holttestét elszállították Erzsébetvárosra. De haza intett a kötelesség. Lapunk ekkor már le volt zárva, azért nem tehattünk folyóiratunk decemberi füzetében a szomorú esetről említést. Innen egy igénytelen koszoru beküldésével, mit nevünkben Govrik Gergely mechithárista atya és hittanár tett boldogult koporsójára, köszöntük meg a »tehetséges munkatársnak« azt a páratlan munkásságot, mit lapunk érdekében kifejtett. — 1890-ben Kapatán kanonokkal együtt akartuk közreadni boldogult arczképét is. »Csak a nagy emberek arczképét szokták közreadni« — szólott a megtestesült szerénység . . . és nem küldött arczképet. Sokat lehetne a tudós Markovichról írni; de nemsokára úgy is adni fogjuk arczképét és életrajzát, mit egy szakavatott kéz már be is küldött. Igen szépen írt életrajzot közölt a »Köznevelődés« is Markovichról, ki az erdélyi róm. kath. papság egyik legkiválóbb, legeszesebb alakja volt. Hét nyelvet tudott (magyar, örmény, latin, görög, német, olasz, franczia, román).*) Kéziratait e lap szerkesztőjének hagyta végredeletileg. — A theologián tanuló társa volt Erdély neves róm. kath. püspökének: Lónhart Ferencznek; egy ízben így szólott a semináriumban társaihoz: »Meglátjátok, hogy ebből a törekvő, eszes theologus-társunkból — és ekkor Lónhartra mutatott — idővel püspök lesz«. Mikor aztán Urunk Királyunk kegye néhány évvel ezelőtt a gyulafehérvári káptalan derék nagyprepostját püspökké nevezte ki, Markovich üdvözlő táviratában csak ennyit mondott: »Nem voltam álprófeta«. Mondják, hogy a sok üdvözet közül, miket ezen alkalommal kapott, egyik sem hatotta meg a jólelkű püspököt annyira, mint a Markoviché. Rögtön eszébe jutott a seminárium. A próféta, ezen kitűnő püspök, ki tudja méltányolni az igazi érdemet, ajánlatára nyert kanonokságot. De itt hagyta el muló rangodat, barátaidat, kik annyira szerettek, becses munkáidat, melyek megörökítik nevedet és csak a jótetteket, miket oly nagy számmal gyakoroltál, vitted magaddal. Ezek előre mentek és kinyitották számodra a mennyeknek kapuját. . . Aldja meg a jutalmazó Isten, felejthetlen barátunk, porladozó jobbdodat, melylyel oly sok jót tényeztél és lapunknak oly sok érdekes cikket írtál!

Conipeare armenista Tiflisen át Ecsmiádzinbe ment, hogy ott az örmény kéziratokat tanulmányozza; nevezett angol egyetemi tanár pár évvel ezelőtt még járt az örmény katolikusok székvárosában.

*) Szelleves társalgó, jó adomázó, kiváló szónok volt. A statusgyűléseken nem egyszer wondott rögtönözve igen talpraesett felköszöntőt.

Szerkesztő.

Felelős szerkesztő és kiadó tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

CSIKY GERGELY.

Csiky Gergely.

— Irodalmi vázlat. —

A magyar irodalom Csiky Gergelyben egyik legszorgalmasabb és leghivatottabb munkását vesztette el. E banálisnak látszó állításomat nem szándékozom föladni, sőt nagy súlyt helyezek rá, a mennyiben legvilágosabban megjelöli a szempontot, melyből az egész alakot felfogni és megmagyarázni óhajtom.

Hogy Csiky Gergely szokatlanul kimagasló tehetség volt, ahhoz kétség nem fér, a minthogy természetesen az sem képezi vita tárgyát, hogy benne költői lélek lakozott. De e nagy tehetség és e költői lélek sajátos módon alakult ki, s végső eredményeiben igen érdekes tanulságokat nyújt. Csiky szorgalmas és munkás ember volt, s e szorgalom őt a rendszeres munkára szoktatta; s a költői képzelet és költői hevülések a tervszerű nyugodt munkálkodás folytán mind szűkebb és szűkebb térre szorultak. A benne lakozó őstehetség és poézis soha sem veszett el nyomtalanul. Majdnem minden során, minden alakján és minden árnyalatán ott látszanak a genie oroszánkörmei, mindenütt szemünkbe tűnik a distingvált, sokat és érdekeset, szépet és jellemzőt meglátó poeta sajátossága, csak-hogy az ő pályájának specialis körülményei mindezen kiváló tulajdonságokat, hogy úgy mondjam, megtizedelték.

Az irodalmak története sok analog esetet mutat fel. Nagy tehetségek a külső körülmények folytán kénytelenek néha beállani az irodalom napszamosai közé s igen sokszor be sem várhatva a költői ihlet és lelki tevékenység működésének befejeződését, dolgozniok kell. Hogy ilyen viszonyok között a költői alkotás mellett sok a szakmány-munka, azon alig lehet csodálkozni. Csiky Gergely írói méltatásánál pedig nem szabad elzárkozni e kérdés megvitatása elől. S nincs is erre alapos ok. Hiszen ezáltal az ő babérkoszorúján a legkisebb kár sem esik. Olyan nagy írói alak ő, hogy költői pályája az objektív magyarázat legszigorúbb vizsgálódásai előtt is szilárdan és biztosan megáll.

Először akkor érintették homlokát a múzsa csókjai, midőn a papnevelő intézet nyugalmas csendjében az egyház szolgájának készült, nem is álmodva a világi élet zajos dolgairól. Komolysággal és nagy buzgalommal tanulmányozta az antik és modern irodalom remekeit, fordított és irt költeményeket, elbeszéléseket, vizsgálódott eszthetikai és irodalmi kérdések fölött, sőt papsága idejében is elbeszélések, az életből meritett novellák írásában talált élvezetet a mellett hogy az egyházi szakirodalom terén is nagy eredménynyel foglalkozott. De ezeket mellőzve is, az a körülmény, hogy ily helyzetben írja meg első drámai alkotását, a romantikus irányú »Jóslat«-ot, bizonyosság a mellett, hogy Csiky Gergelyben költői szív lakott, mely minden időben követelte a maga táplálékát. A »Jóslat«-színpadi sikere határozott Csiky pályája fölött. A költői dicsőség varázsa nem hagyta nyugodni, újabb és újabb alkotásokra serkentette.

A 70-es évek magyar drámai irodalmát a romantikus dráma korának nevezi az irodalomtörténet. Rákosi Jenő, ez az izmos és eredeti tehetség »Aesopus«-című vígjátékával egy irányt jelölt ki, melyen legtöbb újabb drámaírónk bizonyos útat megtett. Ily viszonyok között lépett fel Csiky Gergely s még erősen hatása alatt levén antik tanulmányainak, természetesnek látszik, hogy ő is a romantikus írók táborába állott. Érdekes időszak ez drámánk történetében, mely napjainkig tart. Azok közül, kik ez

irányban megindultak, többen mai napig lobogtatják a 25 évvel ezelőtt kibontott zászlót. Bartok és Doczi Lajos még ma is előszeretettel keresik fel a romantikus feldolgozásra alkalmas tárgyakat, sőt legújabbán is akadtak fiatal írók, kik ily eszközökkel akarnak hatást elérni. Nem tartozik cikkünk keretébe e költészet részletes taglalása és kimutatása ez irány helyes elemeinek és téves vonásainak. Bizonyos az, hogy a kor szelleme egy más természetű dráma-irodalmi irányt sürgetett, s kiválóan fontos az a körülmény, hogy a kornak e szükségletét éppen Csiky Gergely ismerte fel.

A társadalmi élet problémáinak költői megoldása a színpadon mindig a drámairás főfeladatai közé tartozott. Nálunk Kisfaludy Károly, Szigligeti Ede sok öntudatossággal és tervszerűséggel kísérleteztek e téren; mindkettőnek volt is bizonyos mértékben hatása, azonban az igazi modern társadalmi dráma még mindig nem született meg Magyarországon. Csiky irodalmi fellépésének éppen az képezi egyik legnagyobb szerű érdekességét, hogy romantikus műveinek hatása mellett is fölébredt benne a gondolat, egy új irányt kijelölni, melyen haladva a kor sürgető kívánalmainak könnyebben eleget lehet tenni. 1880 január 23-án adták elő a »Proletárok«-at, az első igazi és erőteljes magyar társadalmi színművet, s ez a nap a magyar dráma történetében mondhatni korszakalkotó lett. Az ihletett költő, a logikusan gondolkozó fő és az élesen látó szem közös terméke e mű, melynek hatását hosszasan fejtegetni fölösleges munka volna. E mű 11 év alatt 41-szer került színre, s hatása mindig élénk és erőteljes volt. A modern társadalmi élet ily elevenséggel, ilyen hűséggel és érdekes módon még nem volt magyar drámában feltüntetve, s a kritika és a közönség nagy lelkesedéssel üdvözölte a magyar dráma merész reformatorát.

Ez magyarázza meg, hogy Csiky Gergely egész erejével a hatásosnak bizonyult drámai műfaj kultiválásához látott, s későbbi drámairói működésének legnagyobb részében, ez irányt követte.

Ekkor Csiky Gergely — mint tudjuk — egyházi állásából kilépve a nemzeti színháznál külsőleg is mind erősebb pozícióra tett szert, s minden erejét ez intézet ér-

dekében használta fel. Tanára lett az orsz. színésziskolának s később ő volt a nemzeti színházi dramaturg. Az ábrándozó és az életet szemlélő poetában mindig jobban és jobban fejlődött ki az irodalmi munkás, kinek dolgozni kell, kinek újabb és újabb alakításait a közönség türelmetlenül várja. S Csiky Gergely mind e kívánságoknak eleget tett. Dolgozott lankadatlanul, írta a színműveknek egész sorát, ellátta a repertoirt újdonságokkal, s más téren is nagymérvű működést fejtett ki; és így nem is föltűnő, hogy költészete nem mindig egyenlő értékű, s hogy a költő helyett néha a gépiesen dolgozó író toglalja el.

Irodalmi működésének részletes fejtegetését mellőzve, lássuk az ő költészetének főbb vonásait, jellemző sajátosságait. Gazdagnak szeretném első sorban e költészetet nevezni. Nem a drámák száma, (1875—1891-ig 29 eredeti mű), hanem a bennök felölelt világ gazdagsága és változatossága miatt. A legérdekesebb helyzeteknek egész sorozata, a jellemző alakoknak egész gyűjteménye található fel Csiky drámai műveiben. Legerőtlenebb és lazább műveiben is előfordul egy-két érdekes jelenet s akad egy-pár alak, kik újszerűségük s némely jellemző vonásaik által érdeklődést keltenek. Sikerültebb alkotásaiban valóságos fényűzést visz végbe, midőn a típusoknak különféle árnyalatait állítja elénk, akárcsak a kiváló francia drámaíró: Sardou. Mellőzve a »Proletárok«-at, gondoljunk csak »A Stomfay-család« kapzsi örökösire. Hányan vannak? s mindegyik más vonást szolgáltat az összkép teljes hatásához. — A 80-as évek első felében alkotta Csiky az ő legbecesebb műveit. Az említetteken kívül a: Czifra nyomorúság, Mukányi, Bozothy Mártha, Bubu rékok, mind ez időszak termékei. Ezekben sikerül neki az életet komoly és vig oldaláról a maga változatosságában, sokszor igen érdekes vonásokban, és mindig hatásosan bemutatni.

Egy komoly dráma képezi e művek vázát, melyet a vígjátéki helyzetek és alakok derült világa tesz vidámmá. Ez a specifikus Csiky-genre, melynek nevezetes mintákat nyújtott Sardou érdekes költészete. Nem kutat nagyon mélyen az emberi lélek rejtekében Csiky, soha sem fejteget

kényes és erősebb problémákat, s így a külső gazdagsággal nem párosul a belső tartalomnak az a gazdagsága, mely a nagy drámaírókat jellemzi. Talál Csiky sok érdekést az életben, az emberek viszonyaiban, lát igen jellemző dolgokat, s tud ezekről hatásosan és érdekesen beszélni, tehetségében áll az életképet sok hűséggel rajzolni, hanem bonyolultabb pszichológiai problémák megoldásánál ereje némileg gyengül s a belső tartalom hiányosságát sokszor külső hatásokkal kénytelen takargatni. Csak példa gyanánt említem meg az »Örök törvény« Orláthy Györgyét, s a »Vas ember« Bárdi Gábor-ját, mennyire gyengén áll emez tragikai tartalom dolgában, s mennyire visszataszító marad az ridegségében. Mindkettő az érdekesebb lélektani megoldásnak anyaga, s Csiky drámailag érdekessé teszi mindkettőt, de a mélyebb bonczolgatást egyszerűen mellőzi. Találhatnánk még sok ilyen fejletlen, vagy kevésbé megmagyarázott alakot; de eszünk ágában sincs ilyesmikre vadászgatni. — A tény, mit konstatálni akarunk, hogy Csiky gazdag költészete, nem mély költészet. Van benne élet, sok szellem és a hatásnak sok más tényezője, azonban a lélek-buvár, a filozof magasabb igényeit nem mindenütt elégíti ki.

Csiky Gergely költői pályájának utóbbi évei sajátosan a hanyatlás képét mutatják. Első műveiben az ihletett költő nyilatkozott, s hinni lehetett, hogy az életet közelebbről ismerni kezdő poeta mind mélyebbre fog hatolni az élet és ember vizsgálatában, s mind értékesebb dolgokat fog napfényre hozni. »A cifra nyomorúság« és »A Stomfay-család« csak ezt jósolhatták. S ki tudja mi történik, ha a külső körülmények meg nem akasztják a szellem működését. Hogy a poétából lassanként mintegy szerepiró lett, ez olyan biztos következménye a külső viszonyoknak, mit könnyű megérteni. Legérdekesebb az, hogy Csiky mint ilyen is megőrzött elég poézist és elég kedélyt, s az irodalmi színvonalát soha fel nem áldozva, mindig kölcsönzött műveinek némi belső értéket is. Sőt legújabbán több közepes hatású mű után »A nagy m a m á«-val szerzett meglepetést, mely minden hibái mellett is Csiky kiválóbb termékei közé tartozik. E műben ismét az invenczió gazdagságával, törülmetszett eredeti alakokkal találkozunk, s ha-

bár a kompozíció bizonyos ponton gyengül, a mű mindvégig érdekes és hatásos. Lehetséges, hogy Csiky költészetében már nagyobb mérvű emelkedés nem állott volna be, de az bizonyos, hogy még igen sok hatásos drámai alkotása gazdagította volna a magyar színházak műsorát s kétséget nem szenved, hogy művészeinknek még igen sok érdekes feladat megoldására nyújtott volna alkalmat. Már maga az a körülmény, hogy a modern francia dráma egyeduralmát, s sokszor igen veszedelmes népszerűségét megingatta, oly érdeme Csiky Gergely irodalmi működésének, melyet sem társadalmi, sem irodalmi szempontból nem lehet tekinteten kívül hagyni. A drámai technika összes mesterfogásainak birtokában lévén olyan műveket tudott alkotni, melyek az érdekesség felkeltése és a drámai hatás tekintetében szerencsésen versenyeztek a francia szellem újabb alkotásaival. — Nem vet fel, mint Dumas (ámbar sokszor csak látszólag) úgy nevezett nagy problémákat, nincs meg az ő költészetében Feuillet-nek romantikus világa, ő az életet akarja költőileg rajzolni, annak drámai összeütközéseit élénk állítani, s e törekvését kisebb-nagyobb siker is koronázza.

A szorosan vett társadalmi színmű határait elhagyva, fölkereste ő a tragédia komoly világát, sőt némi előszere-tettel kutatott a magasabb komikum derült vidékein is. S e kirándulásaiból sem tért vissza üres kézzel: mindkét nemben sikerült értékes műveket létrehoznia. Tragédiái (pl. Spartakus) külső felépítésében elég biztos kézzel halad, de a szenvedélyek harcát oly mély igazsággal és pszichológiával nem képes festeni, hogy egész lelkünkben meg-hasson. Sokkal közelebb állott hozzá a komikum, melynek igen hatásos elemeit alkalmazza (J ó F ü l ö p, A n a g y r a - t e r m e t t) ámbar igazán klasszikus magaslatra ritkán tud emelkedni. M o l i e r e tanulmányozása különösen »A nagyra-termett«-nél érezhető, azonban a francia klasszicizmus nagy költőjének művészi mérséklete nem korlátozta a mi szer-zőnket abban, hogy némely komikus alakból ne csináljon karrikaturát.

Kiváló jó tulajdonságokból, érdekes vonásokból, s kisebb-nagyobb fogyatkozásokból alakult ki Csiky Gergely

költészete. Egy fényes tehetségű ember szorgalmas és gondos működésének képe ez, melynek beható és részletes kifejtése a magyar irodalomtörténet méltó munkája leend.

Az a pár vonás, mit még vázlatom kiegészítéséül a képre vetnem kell, nem tartozik szorosán a magyar drámaíró egyéniségéhez. A regény irodalom terén aratott sikerei (az Atlasz-család, Sisiphus, Atyafiak), örökbecsű műfordításai (Sophokles, Plautus stb.) az elhunyt költő dicsőségét hirdetik. Sőt nagy kiterjedésű tevékenység mellett arra is volt ideje, hogy hatalmas prózai művek mesteri átültetésével szolgáljon az irodalomnak. Nem győzöm eléggé bámulni Taine Hippolit műveinek általa eszközölt remek fordítását. A nagy francia filozof rapszodikus, szokatlan, sajátos és színgazdag stílusát, gondolatainak legfinomabb árnyalatait már nagyobb tökélyvel visszaadni nem lehet, mint a hogy ezt Csiky Gergely tette. Kisebb tanulmányait, akadémiai bírálatait is nagy gondosság jellemzi.

Legutolsó színművét az »Atyafiak«-at halála után egy héttel adták elő a nemzeti színházban, — s még két elő nem adott mű képezi az örökséget, mit nemzetének hátrahagy. — Helyesebben nevezhetném e posthumus műveket az örökség megtoldásának, hiszen költészetének egész gazdagsága: egy dús irodalmi örökség, melynek gyümölcseit több nemzedék fogja még élvezhetni.

Esztogár László.

Egy örmény író uti rajzaiból.

— La Transcaucasie et la Péninsule d'Apchéron; Souvenirs de voyage, par Caluste S. Gulbenkian. Paris, 1891. —

Egy eleven tollú konstantinápolyi örmény író, Gulbenkián Transcaucasia jelen állapotáról nyújt a fennebb megneveztek könyvben érdekes képet a hely színen gyűjtött adatok nagy bőségével s igen vonzó előadásban. »Mielőtt még ismertem volna a Kaukazust, úgy mond munkájának egyik helyén, már szerettem ezt az országot és régi legendáit, ezeket a hegyeket, melyek közé atyáink az emberiség bölcsőjét helyezték, ezeket a völgye-

ket, melyeknek ölén több mint száz erőteljes népfaj élt egykoron, annyira elzárkózva a külső befolyásoktól, hogy nagy részük még most is olyan, mint Jason idejében volt. « Ezek a tájak, melyek annyi mindennek látták kezdetét és végét, nem látszanak szerzőnk előtt képtelennek új dicsőségre és jóllétre. Ez idő szerint mintha álomba volnának ugvan merülve, de ki tudja, vajjon nem fogják-e valamikor lerázni magukról a zsibbadságot s magasan lobogtatni a Nyugat békés és jótékony polgárisodásának zászlaját. Örömeny utazónknak teljes bizalma van e vidékek jövőjében, de arról is mélyen meg van győződve, hogy csakis a modern ipar kelthet itt új életet. Heraclea, szegényes helység, nem fog elveszni, mert előbb-utóbb akadni fog merész vállalkozó kőolaj bányáinak a kiaknázására. Samsun, a hajdani Amisos, új életre fog kelni, midőn a konstantinápolybassorahi vasút véglegesen kiszorítja a tatár postaküldöncezket. Új Argonauták fogják körülhajozni a Jason-fokot, a »Yosun Burun«-t, hogy járműveikre rakják Trebizondban az iran-i fensikokról érkező árukat, s Batum-ban a gori-i bort, a samarkandi szőnyegeket s a »tüszik«-ból felfakadó petroléumot.

Könnyű megértenünk, hogy ezen a naphtával telített vidéken, ezeknek a »lángforrások«-nak közepette az első kaukazi letelepülők, félelemtől és csodálattól megkapatva, imádni kezdték a tüzet, mint az istenség jótékony, de egyúttal rettenetes megnyilatkozását. A mai kor tudománya véget vetett e hitnek is; Surakhanéban, Balakhanéban, Bakuban, az ipar megölte a mazdeismust.* Vajjon mit mondanának Cyrus kortársai, ha látnák, hogy a szent tüzekeket egy ipartelep megvilágítására használják fel, s hogy háromszor szent templomuk egy gyár épületei közé van befoglalva?

Megpróbálták egy ideig a régi idők szellemét összeegyeztetni a modern ipar követelményeivel. Először határozva, hogy a kokérofi petroléum-finomító érintetlenül hagyja a tűz templomának szent területét s néhány évvel ezelőtt Indiából jött pars papok az orosz czár jelenlétében áldoztak a régi cultus oltárán. Gulbenkián látta még s le is írja

*) Tüzimádást.

ezt az ősrégi szentélyt. Hindu feliratokkal elborítottaknak találta falait. Egy idő óta azonban színes faragványokat hoznak Európából ide is s a hívők épen oly vallásos tisztelettel hajolnak meg ezek előtt is, mint Zoroaster örök lángja előtt. De hajh! ez a szentély is el fog tűnni; a petroleum-finomítónak az üzlete megnagyobbódott, a szentély útjában áll s már el is van határozva a lebontása!

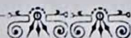
Szerzőnk elkalauzol bennünket azokra az ipari telepekre s gyárakra, a hol e tájak legnagyobb kincsét, a petroleumot a kivitelre előkészítik. Elvezet Baku-ba, melyet »tsernagorad«-nak, »fekete város«-nak neveznek. »Itt minden fekete, a falak, a föld, a levegő, az égbolt; érezzük, beleheljük a petroleumot; éles szaga megkapja a torkunkat s olajos sár borítja el a talajt. Hol vannak Mingrelia erdői, Karabagh üde zöldje, Tiflis vidám látképe? Ez a petroleum országa, itt kell keresnünk Transcaucasia felvirágzását. Nem egészen három évtized alatt több mint kétszáz petroleum-finomító gyár épült Baku-ban. A petroleum nélkül soha se jött volna létre a batum-i vasút.«

Barangolásai közben, a mingreliai utak mentén, megállapodik Gulbenkián, hogy egy pillantást vessen a Kaukáz bérceztetőire »mély szakadékaira, végtelen erdőkre, buja és vad növényzetükre.« Megpihen a Risni-ből Kutaisba vezető úton, mely két sor kert, az esőtől még nedves granátvirágok közt nyulik tova. Beszédbe elegyedik a járókelőkkel, fajrokonaival, georgiaiakkal s mingreliaiakkal, kik a nemzeti »khama«-val vannak felfegyverkezve s a fekete asztrakánból készült »papak«-ot viselik a fejükön. Meglátogatja Imerethia hegyei közt azokat a romba dőlt régi vázakat, melyek Mariam georgiai királynénak, Dádián leányának idejében épültek. A tífisi karavanserail-okban meghallgatja öreg cserkeszek elbeszéléseit, a régi legendákat Dávid királyról, a Hódítóról, »a két tenger közti földnek korlátlan uráról.«

De ámbár alaposan ismeri e tájak történeti multját, előszeretettel foglalkozik mégis a jelennel s különösen a kereskedelmi és ipari fejlődésben nyilatkozó ígéreteivel a jövőnek. A mit valóban nem is csodálhatunk. A keletiek egészen más szemekkel nézik a Keletet, mint a nyugati

utazó. A hol festői rom köti le az utóbbinak figyelmét, ott fájdalmas emlék ujúl meg amazok lelkében. A hol a messze Nyugatról jött turista kellemesen elmereng a vidék néma csendjén, ott a keletiek álmaikban rendet és jó kormányzást, új és tiszta városokat, vasútakat, a polgári-sodás örök munkáját látják. Gulbenkián egész lelkesedéssel beszél arról a vasútvonalról, melyet a kaukazi erődök mentén terveznek s a melynek elágazásai össze fogják kötni Tiflist Vladikavkazzal és Kars-sal, »A leküzdendő nehézségek, úgymond, nem lesznek jelentékenyek s az utas talán rövid idő múlva, a nélkül, hogy elhagyni lenne kénytelen a vasutat, egy folytában Páristól Kars-ig fog mehetni, kétszáz kilométernyire Erzerumtól.« Van valami megható ebben a formájában a megemlékezésnek az örmény író ősi hazájáról s annak távoli, dicső emlékekben gazdag városáról, melynek népe az időknek minden mostohasága daczára hiven ápolja még mindig lelkében a szebb jövőnek hazafias reményeit!

Dr. Molnár Antal.

A gróf Karácsonyi család őse és genealogusaink.

Azon alkalomból, hogy ő Felsége apostoli királyunk, a hazai magyar-örmények egyetlen főuri családjának ősei erénydús pályáján haladó egyik ivadékát, beodrai gróf Karácsonyi Aladárt, a magyar főrendiház örökös tagját, újabb kitüntető kegyében részesíté s neki a kamarási méltóságot adományozni kegyeskedett, azt hiszem nem élek vissza t. olvasóimnak szíves türelmével, ha a hazai magyar-örmény nemes családok elsőrangú tündöklő napjának, e honszerető nép gyémántkiadásának, a gróf Karácsonyi családnak, melynek tagjai oly nagyösszegű fényes adományaikkal nevüket a hazai történelem évlapjain már régen feledhetetlenné tették, őseiről egyetmást annyival is inkább elmondok, mert ezzel az összes magyar czimertani és genealogiai munkákban kivétel nélkül vörös fonalként végig

húzódó több mint százados tévedésnek megadom a már rég megérdemlett kegyelemdőfést.

Ha végig lapozunk az irodalmunkban időnként megjelenő és több vagy kevesebb becses elbíró heraldikai vagy genealogiai műveken, a gróf Karácsonyi családnál első sorban is azon adat ötlék szemünkbe, hogy a család őse Karácsonyi Tivadar volt, ki 1718-ban III. Károlytól nyerte czimeres nemes levelét. Ezt olvashatni, hogy csak a legfőbb forrásművekre hivatkozzam, Nagy Iván, Magyarország Családai cz. alapvető műve VI. köt. 87. lapján. Hasonlót regél a Nürnbergben 1885-ik évtől folytatatólagosan megjelenő Siebmacher, Grosses und allgemeines Wappenbuch cz. nagyterjedelmű mű is a IV. köt. 287. lapján. Sőt mi több, a mi fölött eléggé csodálatunkat ki nem fejezhetjük, így ír a magyar heraldikai és genealogiai társaság kiadásában Budapesten 1888-ban megjelent Magyar Nemzetségi Zsebkönyv is az I. rész 135. lapján.

Ezen nézet pedig fölötte téves. III. Károly ugyanis 1718. márczius 21-én nemesi rangra emel Karácsonyi Tivadar személyében egy olyan Karácsonyi családot, melynek a magyar-örmény származású gróf Karácsonyi családdal absolute semmi összefüggése sincs és így ennek őseként nem szerepelhet.

III. Károly megnemesíti 1718-ban, — jól jegyezzük meg ez évet, — a mai szorosabb értelemben vett Magyarország délvidékén lakó Karácsonyi Tivadart a budapesti országos levéltárban elhelyezett Liber Regius I. köt. 560. lapján levő armalis szavai szerint:

*Quod Nos cum ad nonnullorum fidelium Nostrorum, signanter vero Cognati Nostri Nobis sincere dilecti, Illustris Eugenii Francisci Ducis a Sabaudia et Pedemontio, aurei velleris Equitis, Armorum Nostrorum per antelatum Regnum Nostrum Hungariae supremi Generalis Commendantis et actualis intimi Consiliarii Nostri, humillimam supplicationem Nostrae propterea factam Majestati, tum vero attentis et consideratis fidelitate, fidelibusque servitiis fidelis Nostri strenui Theodori Karácsony, quae idem pro locorum et temporum varietate, atque occasionum exigentia, sacrae praelibati Regni Nostri Hungariae Co-

ronae, gloriosisque Praedecessoribus Nostris, ac jam Majestati quoque Nostrae cum alias semper, tum potissimum occasione nuperae Anno 1717. proxime praeterito factae immanis Tartaricae irruptionis, per athleticam ejusdem colluviei dissipationem et multorum infeste congregantium sauciationem et peremptionem officiique veri christiani, et martialis partus publicam declarationem, fideliter et constanter exhibuit. . . .»

Vagyis nemesi rangra emeli III. Károly király Karácsonyi Tivadart, mert rokona Jenő, Szavoja és Piemont hercege, akkor Magyarországon működő fővezére hívta fel az ő figyelmét ezen Karácsonyi Tivadarra, ki nemcsak az ő, hanem dicső elődei uralkodása alatt is már huzamosabb idő óta s különböző alkalmakkor, de különösen az 1717 évi tatár betörés alkalmával magát vitézsége által kitüntette.

Ezen Karácsonyi Tivadart azonban a gróf Karácsonyi család ősének nem tekinthetjük, ha meggondoljuk, hogy a jelenleg is édes hazánkban élő magyar-örmény családok között a gróf Karácsonyi család az egyedüli, mely nem — miként az összes hazai örmenység — 1672-ben jött be e mai hazájába, hanem csak is 1716-ban, tehát vérokon fajuk letelepedése után 44 év mulva hagyta el Moldvában előbbi hazáját s keresett más hont a mai Erdélyben. Egy csak 1716-ban megtelepedett családot 1718-ban, mint olyant, mely már huzamosabb idő óta tántorithatatlan hűségének és vitézségének több uralkodó alatt adta fényes tanújelét, III. Károly meg nem nemesíthetett, eltekintve azon fontos körülménytől, hogy egy azon korban kizárólag kereskedést űző családról fel sem tehető, hogy az mindjárt letelepedése után már lakhelyétől, a bérczes Erdélytől nagyon is messze eső vidékeken a betörő tatárok ellen küzdjön.

Lépünk azonban ki a conjecturák messzevezető tömelegéből s szólaltassuk meg a Bécsben 1749. június 15-én Mária Terézia által kiadott és eddig összes genealogusaink előtt ismeretlen nemeslevelet, mely míg egy részről a gróf Karácsonyi család ősére vonatkozó eddigi téves nézet megdön-

tésére vezet, más részről megismertet bennünket a gróf Karácsonyi család czimerszerző ösével s az ősi czimmerrel.

Az országos levéltárban levő czimerlevél fogalmazványa a bevezető sorokban így hangzik: »Nos Maria Theresia etc. Tibi fideli Nostro Christophoro Karácsony, Oppidi Nostri in Haereditario Nobis Transsylvaniae Principatu Armenopolitani Civi et Senatori Salutem et Gratiae Nostrae Caesareo-Regioque Principalis incrementum. Quandoquidem Te, fratresque tuos Nicolaum et Lucam, postquam ex Moldaviae oppido Batesan dicto, relictis ibidem Domibus vestris, ac aliis rebus mobilibus universis in antelatum Principatum Nostrum anno adhuc 1716-to migrassetis, isthicque in praedicto Oppido Armenopolitano vestrum fixissetis domicilium, et Schismate Orientalis Ecclesiae, Eutichianisque erroribus ejuratis, Vos Sacrae Romano-Catholicae Ecclesiae univissetis, studuissetisque etiam servitium Nostrum inter reliquos ejusdem Oppidi Cives quaesturae deditos pari modo promovere, cum negotiationibus Vestris utilitatem Aerarii Nostri ad duo, tria florenorum millia quotannis ampliasset, teque inter Senatores, et in Judicem subinde ejusdem Oppidi assumptum, qua Senatorem a viginti annis, nec secus in ea, quam ut Judex gessisti, functione Consilia, operamque tuam in servitii Nostri promotionem zelose, utiliterque convertisse, tum vero damni illius, quod a Pervianis in nostro Hungariae Regno anno 1735-to tumultuantibus Vobis ultra sex millia florenorum fuit illatum, non aliam, quam quae a Nostra fieri posset munificentia, refusionem consequi potuisse, fide digna nonnullorum Fidelium Nostrorum relatione acceperimus. Te proinde Christophorum Karácsony, Conjugemque tuam Mariam Magdalenam, et filios tuos Deodatum, Simonem ac Jacobum, filiamque Catharinam, ac per te praedictos Fratres tuos Nicolaum et Lucam pariter Karácsony, illiusque Conjugem Susannam, hujus vero Huvantem, ac filios Christophorum, Karácson, Martinum, et Nicolaum, filiamque Mariam jam natos et imposterum Divina e Benedictione nascituros e conditione ignobili eximentes in coetum nobilium duximus esse annumerandos etc.«

Dicső királynőnk Mária Terézia tehát 1749-ben Karácsonyi Kristóf szamosújvári polgárt és tanácsost, ki visszahagyva a moldovai Botusánban lakhelyét és összes ingó vagyonát, Miklós és Lukács fivéreivel együtt 1716-ban Erdélybe költözött, a csak kevéssel azelőtt alakult Szamosújvár városában letelepedett, a görög keleti egyház és Eutyches tévtanaitól bucsút véve a római kath. egyház hive lett, polgártársai között a kereskedelmet nagy mérvben előmozdította, adóczimen évenként az ország pénztárába 2—3000 forintnyi összeget beszolgáltatott, több mint husz éven keresztül előbb mint városi tanácsos, utóbb mint bíró a leglelküismeretesebben működött s végül az 1735-ik évi Peró-féle lázadás alkalmával szenvedett mintegy 6000 forintra rugó kár némi kárpótlásaul s alattvalói hű ragaszkodása és szolgálatai megjutalmazására megneemesíti. Nemesi rangra emeli ugyanis első sorban Karácsonyi Kristófot Mária feleségével, Bogdán, Simon és Jakab fiaival, nem különben Katalin leányával, másod sorban pedig fivérét Miklóst Zsuzsánna feleségével, végül másik fivérét Lukácsot Huvas feleségével Kristóf, Karácson, Márton és Miklós fiaival s netán ezután származó összes mindkét nemű utódaival egyetemben.

Ezen Mária Terézia királynő által megneemesített szamosújvári örmény polgár, Karácsonyi Kristóf az, kit a nagynevű gróf Karácsonyi család ősének tekinthetünk. Eltekintve ugyanis azon egyszerű körülménytől, hogy a magyar-örmény nemzetiségű gróf Karácsonyi család egy Magyarország délvidékén lakó magyar családnak eredetét nem köszönheti, kiviláglik ez már az 1739-ben Karácsonyi Kristóf részére adományozott czimerből is, mely az armalis szavai szerint a következő:

»Scutum militare erectum quadripartitum in medio umbilicali distinctum, quod argenteo colore formatum bilancem, duae vero a dextris coerulei coloris partes utrobique sirenem manu auream duplicem crucem tenentem, et rubri coloris partes a sinistris bovem subalbum cornubus aureis cornutum referunt, et continent; Scuto incumbit galea Militaris craticulata clausa, quam contegit Diadema regium gemmis, et unionibus ornatum, ex eoque

brachium humanum cataphracto indutum manu gladium evaginatum caesim stringens prominet; a Cono galeae lacinae, seu lemnisci hinc caeruleo et argenteo, inde vero rubro et aureo mixtim coloribus ad Scuti latera defluunt, illudque pulcherrime ambiunt et exornant. . . . *

Vagyis a négyelt pajzs ezüst szív-pajzsában méreg, az első és negyedik kék mezőben arany kettős keresztet tartó syren, a második és harmadik vörös mezőben fehér, arany szarvú ökör látható. Pajzstartó egy pánczélos, vágásra kész emberi kar kivont karddal. Foszlányok jobbról: kék-ezüst, balról: vörös-arany.

Ezen czimert, ha a Karácsonyi család részére 1859. február 7-én Bécsben kiállított s összes genealogiai műveinkben közzétett grófi czimerével összehasonlítjuk, szemünkbe ötlük azonnal, hogy ez utóbbiban a Karácsonyi család csakis czimerbővítést nyert s így a ma is használatban levő grófi czimerüknek alapját a Mária Terézia által 1749-ben ősiük, Karácsonyi Kristóf részére adományozott, fennebb leirt ősi czimer képezi.

A Karácsonyi család ezen ősi czimerével találkozunk lépten nyomon Szamosújvárt, hol pl. az ottani kórház (Institutum Karácsonyianum) épületének homlokzata, a görög kath. papnövelde, a Karácsonyi család, ezen imponans ősi fészéknek nagyterme is szép domborműben azzal pompázik.

Adja az annyi testvérnemzetet anyai emlídin tápláló édes hazánk Istene, hogy azon növendékpapok, kik egykor nemzetbeli hiveik gondos pásztoraik lenni hivatvák s kik muzsájuk csarnokában naponként szemlélik e díszes czimerreliefet, ép oly lelkes fiai legyenek, a szerencse és megpróbáltatás perczeiben egyaránt, a hazának, minő a czimerszerző egyszerű szamosújvári örmény polgár Karácsonyi Kristóf volt nagynevű utódaival, a gróf Karácsonyiakkal.

Dr. Temesváry János,

Emléklapok az 1848—49-iki magyar függetlenség harcaiból.

II*)

Míg ezek az esetek Erdélyben kifejtöztek, a dolgok Magyarországon más részeiben hatályos fordulatot vettek. Görgei fölmentése és Dembinskinek fővezérré történt kineveztetése nagy felháborodást idézett elő annak barátai között. Ezt az ingerültséget némiképp kimentí az a tény, hogy Görgei alig egy hónappal azelőtt küldötte el proklámációját Windischgrätzhez és már megfosztatott vezéri állásától; aztán az elmozdítás látszólag az igazságtalanság és méltatlanság jellegét is öltötte magára; mert ez épen azon perczenetben adatott tudtára Görgeinek, midőn győzelmet vívott. Azonban a kedvetlenség, ezen változás miatt, bizonyára akkor is nyilatkozott volna, ha a hadvezetéstől való eltávoztatás előbb és más körülmények között történt volna. Ez csapásnak tekintetett . . és az idegenek kineveztetése a nemzetiségi veszteséghez új elemet nyújtott, mert kitört a hivatásszerű elkeseredés. Aztán még hozzá Dembinski azon tisztek közé tartozott, kik legkevésbé sem tetszettek Görgeinek. Annak vezénylete azon csillogó eljárás alapult, mi az 1830-iki lengyel lázadás guerilla harcaiban nyert alkalmazást; és ezért Görgei és ennek barátai talán némi joggal gondolkódhattak úgy, hogy ez az ember kevésbé alkalmas arra, hogy rendes háborút vezessen; pedig erre szükség volt, ha Windischgrätz meg akarják győzni.

Lett legyen bármi mentségük arra nézve, hogy Dembinski kinevezését ellenezzék, mégis a legnagyobb hibába

*) E cikksorozat Amerikában élő írója, ki a honát védő kardot az írói tollal cserélte fel, becses ígérete szerint ezután is föl fogja keresni lapunkat dolgozataival. Nem kicsinyeljük e ritka megtiszteltetés kiváló szerencsését, de legyen szabad itt kifejezést adnunk azon óhajtásunknak is, vajha alkalmunk nyílne még a nemes tábornok urat, a magyar örménység e kiválóan érdemes szülöttjét, hazájában: Magyarországon személyesen is üdvözölhetni, — mint az 1849-iki emigráczió legújabbán visszatérendő tagját. Nem is hiszszük, hogy oly hosszú távollét után ne támadna föl szívében még egyszer az elnyomott honvágy!

Szerk.

estek, midőn arra határozták el magukat, hogy Dembinski-nek nem lognak szabad kezet engedni. Görgei kezdetben nem merészelt Dembinski kinevezése ellen tiltakozni; de később megtette egy beszédben és oly gonosz szándékkal, hogy e miatt az ő személyes barátja: a hadügyminiszter (Mészáros) szemrehányással illette. Rövid idő múlva megfélemedezett Görgei e könnyű bélyegről és hogy daczolhasson Dembinskivel, félreismerte ennek tekintélyét.

A Görgei-féle pártoskodás a tiszték közt oly nagy és az ellenszenv Dembinski ellen oly általános volt, hogy az osztályparancsnokok végre abban egyeztek meg, hogy a fővezér letételét kérik. Kossuth maga ment el a táborba, hogy meggyőződést szerezzen az igazságról és az érzést Dembinski ellen olyan hevesnek találta, hogy hozzájárult beleegyezésével ezen letételhez. Ugy látszik Görgei megragadta ezt az alkalmat arra, hogy Kossuththal újra beszélhessen és — bármily különösnek látszassék is — azt a tanácsot adta Kossuthnak, hogy tegye a had- és pénzügyminiszteriumot által a bécsi kormányhoz. (Ezt az ajánlatot Jellašić is megtette Battyáinak, de ez azt elvetette). E tanács senkit sem elégített ki, de Bécsnek tetszett. . . Nem lehet csodálni tehát, hogy Kossuth, elmozdítván Dembinskit a vezérletből, a fővezérséget nem Görgeire, hanem Vetter tábornokra bízta.

Ez a kritikus eset csak siettette a mozgalom utolsó változását. Felbátorítva — mint a hogy Görgei hitte — Windischgrätz győzelmei által, feloszlatták a kremsieri országgyűlést és egy az eseményeknek megfelelő oktroyált alkotmányt hirdettek. Minden magyar párt kirchoztatta e cselekedetet, mely régi törvényeiket és szokásaikat sértette és az uralkodó önkényes akaratát fejezte ki. Erre elégtelenség következett; de nemcsak a magyarok voltak azok, kik a helyzettel nem voltak megelégedve. És valóban igen különösnek tünne, ha ez másképp történt volna. A kremsieri országgyűlés feloszlásánál meztelenebb tettet nem mutathat fel a korlátlan uralom a márcziusi mozgalom óta. Sőt nápolyi Ferdinánd is hivatkozhatott a torlaszokra, melyek az utczákon állítottak fel a márcz. 15-iki államcsínye előtt. A juniusi szerencsétlen lázadás meglehetősen mentségül szol-

gált arra nézve, hogy összehivassék a cseh parlament; Lamberg megöletése ürügyszernek tekintetett arra, hogy a magyar országgyűlés feloszlattassék; Latour megöletése és a cseh követek üldözése elégséges ok volt arra, hogy Windischgrätz Bécs városát szabadságaitól megfoszsza.

Habár — más körülmények közt — a bécsiek kellemesen fogadták volna az alkotmányt, mely a birodalom minden erejét Bécsbe összpontosítja, — most azt senki sem vette szivesen; mert gyanították, hogy a kormányzással Windischgrätz lesz megbizva. A cseh vezetők kétszeresen sértve érezték magukat; először azért, mert az országgyűlés, melytől ők különemű igazságokat vártak, feloszlattatott; másodsor, mert elutasították követelésükkal, mely Csehország számára tartományi függetlenséget kért. A horvátok boszankódva jelentették ki, hogy a Katonai-végvidéket visszaállítják és elválaszszak Horvátországot a szlávoktól, kik a 'katonai-kerületek'-ben laktak. A szerbek panaszkodtak, hogy kerületeikben katonai kormányzat létezik, a vajda hatalma fokozatosan csökkentetik és úgy hitték, hogy most ez a központosító alkotmány minden helyi intézményüket elnyeli. De a legtöbb és legkeserűbb szemrehányás a románoktól eredt. Ezekkel a zavar kezdete óta a legnagyobb megvetéssel bántak a császári tisztek, kiket azonnal ott is hagytak az osztrák sereg, mihelyt Bem Nagy-Szebent bevette — és visszahúzódtak Oláhországba. Míg így elárulva senyvednek, tudomásukra jött az új alkotmány; csak most látták át, hogy most távolabb állanak — mint valaha — attól, hogy különleges szervezetet nyerjenek, melyért oly sokáig protestáltak; aztán még a Bánát azon részét is, mit ők külön román területnek tekintettek, az új intézkedés szerb szabályok alá helyezte.

Az általános elégtelenség ezen helyzete kedvező alkalmat nyújtott Kossuthnak arra, hogy a császárság minden népfaját maga köré csoportosítsa, kiknek közös kívánsága volt a helyi függetlenség, és kik a bécsi kormányban közös ellenséget láttak.

Czetz János, tábornok.

»Egyik sem ártalmas« . . .

II.

— Befejező közlemény. —

A mi fősvény, inyencz emberünk nem feledkezett meg arról, a mit neje újév napján a színészeknek ígért, a mi oly rettenetes háborgásba hozta bensejét s miért még sem tudott egy haragos szót is kiejteni. Most, hogy az ígélet beváltásához oly közel volt az idő, most újra háborogni érzé bensejét és tépelődött magában, hogy miként tudná szép szóval reá birni nejét, hogy ígéletét be ne váltsa. Végre támadt egy eszméje, melyet ő igen jó eszmének képzelt s este a vacsora végeztével így szólt nejéhez:

— Édes Náni! úgy-e te szerelemből jöttél hozzám?

— Furcsa kérdés! — mondá a nő. — Nemis azért, mintha meg lettem volna szorulva, mert kivüled kaptam volna még minden ujjamra tizet!

— No tehát, ha egykor szerelmet éreztél irántam, ha ez érzelem az idő folytán el is párologott szívedből, de gyűlölet nem válthatta fel ezt; mert én ilyenre okot soha sem adtam! És így, ha szerelmet már nem is, de szeretetet és becsülést kell érezned irántam!

— Nem értem, hogy mire való ez a beszéd.

— Mindjárt megérted csak figyelj. Ha egy kis vonzalom van még szívedben irántam, úgy megteszed egy szép kérésemet, annyival inkább, mivel ennek teljesítésétől függ lelki nyugodalmam? . .

A nő meglepetve tekintett férjére.

— Igérd meg, hogy megteszed!

E szavak oly szeliden, oly könnyörögve mondattak, hogy Busligné valami szájalomfélét kezdett érezni férje iránt.

— Ha hatalmamban áll kérelmed teljesítése — így szólt szintén szeliden — úgy megigérem.

Buslig szemei felvillantak az örömtől.

— Oh nagyon is a hatalmadban áll! — mondá. — Tehát arra kérlek drága jó Nánim, hogy ne készíts újvredáláuzit!

Busligné e szavakra nagyon meghökkent. Ő sem fedkezett meg a színészeknek tett ígéretéről, a kik gyakran felkeresték egy-egy szép levéllel. Tudta, hogyha dáláuzit küldend nekik, ezért olyan levelek fognak érkezni, melyekkel büszkén eldicsekedhetik ismerőseinek.

És miért nem akarod, hogy készitsek? kérdé.

— Azért fiam, mert azt hallottam, hogy a dáláuzi nagyon ártalmas alkatrészekből van összeállítva. A diótól köhögést kap az ember és erősen bereked; a mák meg mérges növény, hiszen a mákonyt is — melytől örökre el lehet aludni — ebből készitik. Oh! az én lelkiismeretem soha sem lenne nyugodt, ha rá nem tudnálak birni arra, hogy ne küldj a szegény színészeknek dáláuzit, hiszen nekik a hangjukra különösen nagy szükségük van; rekedt hanggal nem beszélhetnek, nem énekelhetnek a színpadon. Ne foszd meg őket kenyérkeresetüktől! S hátha még a gyengébb természetűek meg is halnának, a mák miatt, a dáláuzitól. Embertársainknak halálát okozni borzasztó!

Busligné eddig csak halvány sejtelmével birt férje fősvénységének; mert szelidsége miatt ez mindig el lett palástolva, de annál jobban ismerte inyenczségét. Most azonban egyszerre tisztán átlátta, hogy miért állítja férje ártalmasnak a dáláuzit, a melytől eddig még senki sem be nem rekedt, sem meg nem halt, pedig nagyon sokan ették már idáig e csemegét; a színészeknek sem lett mult új-évkor semmi bajuk tőle. Azt is átlátta, hogy férjét fősvénysége még ostobává is tette; mert különben nem képzelné olyat, hogy egy okos nő elhigye ezt a badar beszédet. Mindazáltal e gondolatának nem adott férje előtt kifejezést, hanem egy eszmétől megkapatva, csak ennyit mondott:

— Oh! ha ártalmas, úgy semmiesetre sem fogok készíteni.

Buslig Zakariásnak, a kit e szavak egészen megnyugtatták, nagyon édes álmai voltak a dáktákhálváról és egyéb inycsiklandó étkekről.

Másnap ebéd után felnyitá a faliszekrényt, hogy szokása szerint, abból néhány darab dáktákhálvát vegyen ki s papírba csomagolva, zsebébe rejtse és a délután folyamán kérődzék rajta az üzletben.

De ha egy Meduza-fejet pillantott volna meg a szekrény belsejében, nem tett volna reá nagyobb hatást, mint az, a mit ott látott, vagy inkább: a mit ott nem látott.

Szinte kövé vált csodájában: a dáktákhálvának csak hült helye volt ott. Tegnap még két darab maradt volt a tálban. Máskor ha így fogytán volt, másnap már friss készlettel felhalmozva találta a tálát s most még az a két darab is eltűnt.

— Náni fiam! — kérdé nejétől — nem készítettél dáktákhálvát?

— Nem! hangzott lesujtólag a rövid felelet.

— Hát az a két darab, a mi tegnap a tálban maradt hol van?

— A kutyának adtam.

— Hah! . . .

Emberünkől szinte kitört a harag, de újra legyőzte ezt szelidsége.

— Hát miért adtad a kutyának? hiszen tudod, hogy én élek-halok érte! mondá fojtott hangon.

— Már édes Zaki! ha neked van lelkiismereted, nekem is van ám! Ha te még a színészeket is — a kik idegenek hozzád — félted a dáláuzi ártalmas voltától, hogyne féltenelek én téged — hisz te vagy mindenem a földön! — a dáktákhálvától, melyről épen ma hallottam, hogy mily nagyon ártalmas a gyomornak.

Ezután ez a két ártalmas csemege ki lesz küszöbölve a házunkból. Ez erős elhatározásom! . . .

E szavak oly hangon mondattak, hogy Buslig Zakariás mindent megértett ezekből és szó nélkül távozott.

Elment az üzletbe. Hogy itt milyen délutánt töltött, azt a magam fajta gyenge toll nem képes hiven ecsetelni.

Még pipára sem gyujtott szegény. Többször nyuit önfeledten a zsebébe; a nyelvével csettentett, a száját nyalogatta, szóval megtette azon műveletet, a mit a dáktákhálva evése közben tenni szokott.

Oh mennyire hiányzott neki ez a drága jó csemege, mely eddig oly édessé tette életét!

Mit tegyen?

Ha nem készít neje több dáktákhálvát, úgy ingyencsége miatt érez kinokat, ha készít, ezt anélkül nem teszi, hogy dáláuzit is ne készítsen a színészek számára s így fősvénysége miatt kell szenvednie. Vagy mással készítettessen dáktákhálvát? Ezzel compromitálná nejét és nevetség tárgyává tenné magát. Aztán nemis tudja ezt senki úgy elkészíteni, mint neje.

Nagy küzdelem folyt ingyencsége és fősvénysége között, végre mégis — hiszen: ki is találták már ezt kedves olvasóim! — az előbbi lett a győztes.

Este aztán így szólt nejéhez Buslig Zakariás:

— Megkérdeztem az orvostól, hogy ártalmas-e a dáktákhálva? azt felelte, hogy egy cseppet sem ártalmas.

— Ugy?! Hát a dáláuzi ártalmas-e?

Ezt oly hangon mondá az asszony, mely világosan elárulta, hogy milyen feleletet vár.

A fősvénység még egyszer felütötte a fejét, de az ingyencség egy csapással újra leteríté.

— Egy-ik sem ár-tal-mas, dadogá Buslig Zakariás.

Neje mosolygott az orra alatt.

— No ugy hát készitek mind a két féléből bőven — mondá — miután te megnyugtattál a felől, hogy: egyik sem ártalmas.

Mint hogy már a végére értem annak, a mit elbeszélni akartam, tehát úgy hiszem, eléggé kivilágtott itt a végén, hogy melyik tulajdonság van Buslig Zakariásban nagyobb mérvben kifejlődve.

Kritsa Klára.

Nép és nemzetiség.

Ha az államot, mint személyes étellel bíró szervezetet tekintjük, ebben csak egy nemzetet találunk, mely hivatva van arra, hogy benne az állam jellege megnyilatkozzék. — A magyar államot, az egységesség és oszthatlanság által consolidált magyar államot alkotja az ezen földterületen élő nép, mely a magyar nemzet politikai értelemben vett fogalmát teljesen fődözi. De az államon

belől, a nép fogalmát a nemzetiségek conglomeratuma adja meg, értvén nemzetiség alatt az állam népének egy olyan területi és számszerű tagosulatát, mely rendszerint bizonyos területi határokon belől a nyelv, történet, szokások, intézmények és a faji jelleg (race) közösségénél fogva az emberek csoportjának egy nagyobb tömegét az összetartozandóság érzeténél fogva egyesíti magában. Így áll elő a román, szerb, német stb. nemzetiség. Kérdés tárgya lehet itt, vajjon a hazai örménység, közjogi értelemben alkot-e különálló »nemzetiséget,« vagy pedig a politikai értelemben vett magyar »nép« fogalmában absorbeáltatik? E kérdésnek gyakorlati jelentőséget tulajdonítani nem lehet, mert eltekintve attól, hogy nálunk a nemzetiségeket, mint ilyeneket közjogositványok nem, hanem tagjaikat az állampolgári jogviszony tartalmából folyó polgári és politikai jogok (nemzetiségi egyenjogúság), mint állampolgárokat illetik, különben sem forog fenn ok, mely a folytonos egybeolvadás munkájának separatikus elméletekkel leendő megállítását czélozná. — A tényleges viszonyát tekintve azonban a hazai örménységnek a magyar államhoz, nem végez felesleges munkát, ki e viszony megvilágításához hozzájárul.

Nézetem szerint az örménységnek nemzetiségi jellegét kétségbe vonni alig lehet. Igaz ugyan, hogy azon töredékes szám (körülbelől 12000 lélek), melylyel az örménység bir, nem alkalmas arra, hogy az örménységet, mint nemzetiséget már a priori ellogadjuk, mert hisz akkor ép úgy lehetne beszélni vend, illir, stb. nemzetiségről; de valamint a nemzeti erő és műveltség az, melyek praedestinálnak egy többféle nemzetiségű államban, egy népfajt (Magyarországon a magyar fajt) az állami élet megvalósítására, úgy itt is nem a szám-erő, hanem azon tulajdonságok, melyek a hason helyzetben (szám-arány) levő többi kisebb népfajttöredékek fölé emelik az örményeket, fogja megadni a létjogosultságot ezen nemzetiségi kategória felállításához. Ha elejtjük a nemzetiség fogalmát, a hazai örménység úgy fog jelentkezni, mint a magyar népnek bizonyos nemzeti karakterisztikus vonásokkal megkülönböztetett árnyalata, ami magában véve csak bizelgő lehet a magyar örménységben. S ezt sokan, többek között e lapok

hasábjain (V. évf. 213 lap) Vadnai Károly így tekintik, bizonyítéka gyanánt annak, hogy az örménység a magyar állameszmével, a nemzet érdekeivel oly szoros összefüggésben áll, annyira azonositva érzi magát a magyar nazzettel, hogy soha, egy pillanatra sem jut eszébe senkinek összehasonlítást tenni közte és a többi nemzetiségek között. Ezen megítélése a hazai örménység helyzetének a magyar néphez való tartozását tekintve, nem ment fel azon ténynek constatálásától, hogy az örménység, mint erősen assimilalódó, de jelenleg még egyéni jelleggel bíró nemzetiség jelentkezik, amely azonban szorosabban összeforrott a magyar népfajjal, amint az különben a többi nemzetiségek-nél tapasztalható lenne.

A nemzetiség fogalmának constitutív elemei gyanánt fentebb már a nyelv, történet, szokások, intézmények és faji jelleg közösségét soroltuk fel.

A nyelv tekintetében, az örmény nyelv, mint társalgási nyelv erősen háttérbe szorul a magyar, mint a mindennapi érintkezés nyelve mögött, s lehet mondani, hogy nálunk nincs olyan örmény, ki a magyar nyelvet szóban és aránylag nagy (mintegy 90%) számban, írásban is ne birná. Azonban a nemzeti nyelv közössége levén a döntő momentum, a faji jelleg megnyilatkozásában, megtartotta máig is magát. Az elemi és középiskolai oktatásban, mint önálló tanítási anyag szerepel, a tannyelv azonban magyar. Ebben lényegesen eltér pl. a román, szász nemzetiségtől. Hogy azonban az örmény nyelv fentartotta hatályát, az mindenesetre kriteriumát képezi a nemzeti jellegnek.

A történeti közösség, illetve a leszármazás közössége, mely e hazába települt örmények között az összetartozandóság érzetét költi, a másik megalapító momentum a külön nemzetiségi jelleg mibenlétére. A történeti mult, melyet az örmények e hazán kívül éltek, megtartotta emlékét, él az nemzeti hagyományaikban; mert az idő folyama nem törölhette ki azt az emlékezetből. Magyarországon és Erdélyben történt letelepedésök egy új korszakot alkot. Államilag elismert közösségben alapították városaikat, hol királyaink és az erdélyi fejedelmek által adott kiváltságok között éltek, gyakoroltak saját biráik és előjáróik által tör-

vénykezési és helyhatósági jogokat. Két városuk a különös közjogi helyzettel bíró szab. kir. városok sorába emeltetett. Magyarországon átélt történelme az örménységnek sokkal rövidebb, mintsem a közös történeti mult kapcsait megla-zithatta volna, a melynek traditiója a nemzeti összetartozás és jellegnek másik vonását képezi.

Szokásaik a népelet körében maig is fentartották nemzeti jellegöket.

Intézmények szempontjából különösen a vallásban domborodik ki egyénileg nemzeti jellegök. A vallást itt annak külső hatásában, a gyakorlásban, az Istentisztelet gyakorlásában tekintve. A vallási kultusz intensivitása, a külső isteni tiszteletben a nemzeti örmény nyelv használata, a liturgia, a külön egyházi szervezet, mely a római és keleti egyházak szervezetétől elüt, a külön nemzetiség szempontjából nem hagyhatók figyelmen kívül.

Ami illeti a faji jelleg kriteriumát, itt az erősen keleti szinezetű vérmérséklet szembeötlő. Ethnographiailag a árja népcsalád ivadéka. Barna arcszín, szívós, erős organizmus, a nyelvkiejtésben a lágy hang képezik jellegzetes vonásait. De ezeken kívül számos oly ethnographiai elemet találunk, melyek a külön faji jelleg megállapításánál figyelembe vehetők.

Ezekben véljük röviden fellelhetni azon önálló nemzeti sajátságokat, melyeket a nemzetiség fogalmához megkivánni lehet. De ezzel szemben mégis azt találjuk, hogy az örmények legnagyobbbrészt a magyar nemzetiséghez számítják magukat, bizonyítéka gyanánt annak, hogy erősen áthatva érzik magukat a magyar nemzeti eszmétől. A legújabb népszámlálás eredményének kedvező percentuatiójánál a magyarosodás tekintetében, habár elenyésző csekély számban, de az örmények is kedvező befolyással lehettek a szám-arány alakulására. S ez jól is van így!

A hazai örmények ápolják hagyományaikat, a történetet, tartásák fenn a nyelv használatát, s ez által híven megőrizték nemzeti jellegöket; de ne tekintsék magokat, külön állás által elválasztva a magyar nemzettől, mert csak így töltik be azt a hivatást, mely e hazába való letelepedésre szólította őket.

Eddigi multjok alatt a munka, szorgalom volt törekvésök, mikor a haza érdeke kívánta fegyverrel is megfeleltek (az aradi vértanúk közül kettő volt örmény), s ez a mult záloga lehet a jövőnek.

Fogolyán Tivadar.

A templom mentette meg...

„A te hited megszabadított téged“!...
Szentírás.

Abban az időben, midőn Ániból az örmény királyi szék már eltávolítottatott — élt e városban egy Ábgár nevű férfiú, kit a Gondviselés két gyermekkel áldott meg. Az egyik neve Ánusáván, a másiké Árpág volt.

Ezen idő tájban a pogány török be-berontott Örményországba és mint dühös ellensége a keresztényeknek, tűzzel-vassal pusztított mindent, fosztogatott, rabolt, gyilkolt. Győztes fegyvere már Áni városhoz közeledett. . . .

Ábgár jó eleve figyelmeztette fiait, hogy a bekövetkezhető veszély idején készebbek legyenek mindenöket, még életöket is feláldozni, hogysem Istentől elpártolni, Jézust és az ő menyeyi tanítását megtagadni. Azt is mondotta nekik, hogy az Isten házáat látogassák szorgalmasan és valahányszor olyan templom előtt haladnak, mely nyitva van, legyen bármily sürgős dolguk, térjenek be abba és mondjanak el legalább egy »Miatyánk«-ot.

Mindketten ígéretet tettek atyjoknak, hogy a szép intéseket soha el nem feledik.

A vérszomjas török nemsokára Áni-hoz ért; megszállotta e várost és néhány napi ostrom után be is vette.

Ki irhatná le a nagy pusztítást, mit a kereszt ellenségei odabenn elkövettek? Iszonyatos a vérfürdő, mit a kökemény szívű pogány készített.

Ez alatt egy török tiszt: Sehmet jelenik meg Ábgár háza előtt, feltöri a kapút, berohan és a jó öreg Ábgárt cselédjeivel együtt legyilkoltatja. A két testvér elrejtekezik, de később ök is kézre kerültek; Sehmet azonban, mivel

szép termetök volt, megkegyelmezett életöknek és a rabszolgák közé sorozta be őket.

Sehmet ezután nem sokára kilépett a katonai szolgálatból s mint gazdag ur saját dolgainak elintézéséhez látott. Áni városában Abgár palotáját elfoglalván saját kényelme szerint rendezte azt be; a városon kívül levő csinos kertet pedig, melynek közepén mulatóház is volt, és a körülette fekvő terjedelmes tért rabszolgái által műveltette. Még tégláégető kemenczéket is rakatott. Naponkint meglátogatta rabszolgáit. Ilyenkor, ha a keresztény rabszolga arczáról hullott a verejték, nevetve gyakran mondogatta: »Milyen esztelen vagy, hogy ennyire nyomorgatod magadat; pedig könnyíthetnél sorsodon; tőled függ.* Mert, ha a keresztény rabszolgák közül valamelyik hitét megtagadta és Mohamed követőinek sorába állott, a nehéz munkától azonnal felmentetett és a rabszolgák felügyelőjévé tétetett. Az ilyenek más teendője nem volt, hanem csak másokat hajtott munkára.

A török a két testvért Ánusáviánt és Árpágot csinos külsőjök miatt szerette ugyan; de mert kísértések alkalmával nem egyszer adák értésére, hogy ők mint keresztények akarnak élni és meghalni: Sehmet elhatározta, hogy a két testvért bármely módon hitöktől eltántorítja.

Egyelőre felmentette őket a külső nehéz munkától és házi szolgálatra alkalmazta. Itt sok kedvezésben részesültek; még vagyont is ígért nekik, ha mohamedánokká lesznek. De mind hiában! »Mivel mire sem mehetek veletek, azért tudjátok meg, hogy még csak négy hetetek van; ez alatt gondolkozzatok; ha áttértek Mohamed vallására: kegyelmet nyertek, ellenkező esetben reátok nézve bizonyos a halál; mert én házamnál nem türök engedetlen szolgálkat. Válaszszatok.*

Ánusávián állhatatosan megtartotta hitét, ellenben Árpág ingadozni kezdett . . . és még a határidő eltelte előtt kinyilvánítá Sehmetnek, hogy teljesíti akarátát és Mohamed hitét fogja vallani. Hiába emlékeztette őt bátyja boldogult atyjának intéseire. »Oh öcsém, hogy lehetsz te oly balgatag, hogy egy rövid, ideiglenes szenvedés kikerülése

végett oda dobod magadat a kárhozat örökké tartandó kínjainak.*

Ánusávan szavai Sehmetet oly haragra ingerelték, hogy fogait csikorgatva így szólt: »Várj te nyomorult, majd megmutatom neked, hogy mennyire kegyelem öcsédet, s hogyan gyűlöllek tégedet.« Ezután gondolatokba merülve a téглаégető kemencze felé indult; itt magához intette a felügyelőt. »Holnap reggel keményen füttes be a kemenczébe, mert egy rabszolgát küldök, ki azt fogja kérdezni, hogy teljesítetted-e akaratomat? Ezt fogd meg és vedd a kemenczébe; hadd égjen hainuvá.« A keresztény hittől elpártolt pogány felügyelő szavát adta, hogy a parancs teljesítése után urát azonnal értesíteni fogja.

Sehmet más nap reggel megparancsolá Ánusávanak, hogy siessen a téглаégető kemenczéhez, és kérdezze a felügyelőt, hogy teljesítette-e parancsolatját?

Ánusávan mítsem gyanítva, azonnal elindult; útja Szt-Mihály temploma előtt vezetett; mivel az ájtatosság már elkezdődött, be ment, hogy elmondjon egy »Miatyánk«-ot; de buzgó imádságba merülvén észre sem vette, hogy az idő mennyire előre haladt. Azalatt a türelmetlen Sehmet otthon már nem győzte várni az értesítést; azért előhivatja Árpágot, s meghagyja neki, hogy siessen a téглаégető kemenczéhez és kérdezze meg a felügyelőt, hogy vajjon teljesítette-e a kapott parancsot?

Árpág kettőztetett léptekkel siet; ő is a Szt-Mihály temploma előtt haladt, hol bátyja még javában imádkozott; de gonosz lelkiismerete tova üzte: nem tért be. Csakhamar a téглаégető kemenczéhez ért. »Teljesítetted urad parancsát?« — Igen is — volt a válasz, csak jer velem s meg fogod látni.« Árpág készséggel követte a felügyelőt; a kemenczéhez érnek, hol a felügyelő őt megragadja és hasztalan a jajveszékelés, hiában mondja, hogy nem ő az áldozat, hisz ő már Mohamed követője — bedobja; a szerencsétlen Árpág csakhamar a lángok martalékává lett.

Ánusávan nem fut, hanem rohan, hogy a mulasztott időt kipótolja. A téглаégető kemencze közelében látja a felügyelőt. Sehmet meghagyása szerint cselekedtél-e? — »Menj és jelentsd uradnak, hogy megtettem azt, a mit pa-

rancsolt.« Ánusáván haza sietett és átadta az értesítést. Sehmet, midőn maga előtt látta azt, akit képzete szerint a lángok már elhamvasztották — elsápadt s remegett tagjaiban; végre mérges szavakkal támadta meg Ánusávánt, hogy miért teljesítette parancsát oly későn?

Ánusáván leplezetlen őszinteséggel bevallott mindent; elmondta, hogy boldogult atyja gyakran intette életében gyermekeit, hogy akármilyen sürgős legyen dolguk, mégis ha templom előtt haladnak, menjenek be és végezzék el rövid imájokat. »Most is — így folytatta szavait — már közeledtem a Szt-Mihály templomához, midőn eszembe jutott atyám figyelmeztetése; bementem, meghallgattam a misét, sőt megvártam az áldást is; azután tüstént a parancsolt helyre siettem.« Sehmet figyelemmel hallgatta Ánusáván szavait, azután egy mély sóhaj . . . és így szólt: »Oh Ánusáván! a te Istened, kinek te szolgálasz, a mindenható igaz Isten; imádja Őt az egész világ; mert az Ő véghetetlen műve, hogy az én tervem — meghiusult; ellenben azt, ki őtet, félelem miatt megtagadta, megbünteté; mert tudd meg, hogy öcséd vettetett helyetted a tüzes kemenczébe.« Ezen eset oly átalakító hatást gyakorolt reám, oh Ánusáván! hogy e pillanattól kezdve — nyíltan bevallom — a keresztények Istenét imádom és Mohamed vallását megvetem.«

Ánusáván szemeiben a fájdalom és öröm könnyei csillogtak; sajnálta szerencsétlen öccsét, de örvendett ura csodás megtérése felett; miért meghatottságában csak ennyit mondhatott: »Ime ezt az Isten cselekedte, dicsértésék és áldassék sz. neve mindörökké.« Erre Sehmet Ánusáván nyakába borult és sirt. . . Azután megismerkedett a keresztény vallás hitcikkelyeivel és megkeresztelkedett. Hátra levő rövid idejét az Isten szolgálatára szentelé. Végrendelésében összes vagyonát a hitében állhatatos, buzgó téri-tőjének Ánusávánnak hagyományozta.

Fáraó Simon.

Kisebb közlemények.

„Kamenietz-Podolski.“ A szentpétervári statisztikai hivatal közleménye szerint a podoliái kormányzóóságban fekvő K a m e n i e t z nevű kis helységben huszonhárman találtattak olyanok, kiknek életkora 105—114 év között van; a kik közül tizenhárom férfi és tíz nő. A most említett oroszországi helység (Kamenietz-Podolszki) különben reánk nézve még emlékezetesebb arról, hogy a magyarhoni örmények elődei a moldvai fejedelemség területére költözésük előtt, Podoliában, sőt éppen az előbb nevezett helységben is le voltak települve, mint hontalan menekültek; (mutatja ezt a mai »Gámeneczi« családnev is, mely etimologice ama helységnévre vezethető vissza); sőt a mint tudjuk, napjainkig fennmaradtak ott az örményekről vezetett anyakönyvek, — az egykori örmény kolónia eme becses írott emlékei; melyek az utóbb Moldovából Erdélybe áttelepült őseinknek ottani elődeiről, ezeknek Podoliában tartózkodásuk ideje alatt vezetettek, s melyek nemcsak történeti és ethnographiai, de különösen a mi leszármazásunkra nézve, jelentékeny genealogiai érdekekkel is bírnak. Az örmény philológiának hazánkbeli művelői közül mindenesetre jelentékeny érdemet szerezne az, a ki eme csakugyan nagybecsű, eredeti és hiteles, a mellett sok irányban tanulságos eredményekre vezethető forrásokat a helyszínén átbuvarolná, — s azokból czélszerű publicatiokat vagy tüzetes anyagfeldolgozásokat eszközölne. Ezek kétségkívül fontos és bő adalékokat szolgáltatnának a mai erdélyrészi örménységnek, beköltözés előtti társadalmi, műveltségi s egyéb (egyházi és polgári) közviszonyainak történeti fejlődéséhez is, s korrajzilag mintegy felújítanák a mai nemzedék előtt a rég letűnt idők, megőrzésre méltó emlékeit, s továbbá ápolást érdemlő — részben már is elmosódott — nemessebb hagyományait. Oszintén megvallva mi magunk is foglalkoztunk már e tervvel, melytől függ az is, hogy az örménységnek — (az Ararát és Kárpát-bérczek közti) — több százados költözködéseiben követett út-iránya történetileg és földrajzilag minél pontosabban megállapítható legyen, — s ha körülményeink engednék, mi lennénk elsők, kik időt, költséget és fáradságot nem kímélve, a galicziai határszéltől nem messze levő, oroszországi helység örmény anyakönyveit tehetségünk szerint igyekeznénk áttanulmányozni s a magyar családtani tudomány érdekében haszonnal értékesíteni; melyek — főleg a későbbi moldvai emlékekkel és hagyományokkal egybevetve, — egyes magyarhoni örmény családok korábbi leszármazására nézve is, meglehet, egészen új és nem várt fényt derítenének!

Örmények Jassiban. Romániában van személy- és vagyonbiztonság, de nincs kurd vagy cserkez; vallás- és tanszabadság uralkodik itt, az örmény iskolákban taníthatnak örmény földrajzot, történelmet; csak egy baj van: szemlátomást apadnak az örmé-

nyek. A mely városban 40 esztendővel ezelőtt négyszáz örmény család lakott, ott most csak 150—180 család van. És ha az apadás okát keressük, azt találjuk, hogy 1000 örmény közül alig 3—5 nőül meg. E betegség nemcsak az örmények közt pusztit, hanem el van terjedve Romania többi keresztény nemzetei között; ezektől ragadt az örményekre is. Az üresen maradt helyeket a zsidók foglalják el. — Most térjünk be Jassiba és szóljunk e város örményeiről. A jassii örmény templom 1395-ben épült; e szám mutatja, hogy a jassii örmény kolónia már a XIV. században megvolt. Idővel az örmények száma mindinkább szaporodott; ezen állítás igazságáról tesznek tanúságot a második örmény templom és több utcának neve. E nevek következők: »Örményútca (Strada Arména) — »Örmény-útcácska« (Stradela Arména) — »Örménykápolna-útca (Strada Capelei Arméne) — »Örmény-városrész« (Mahala Arména) — »Örmény városrész útca« (Strada Mahalalei Arméne). Nevezetei az utcáknak, melyekben mind örmények laktak, megmaradtak, de az örmények száma megkevesbecdett.

Irodalom és művészet.

Öt Ájvázovszki-kép. Az első Acropolis egy részét mutatja. Éjszaka van; fent csillagok ragyognak, az égboltozaton a hold ezüst sugarai fénylenek, lent balról dörgő Jupiter és jobbról Athenae oszlopos temploma; a kettő között az örök tűz, melynek fénye azoknak arcait világítja meg, kik égfelé emelt kezekkel mondanak dicséretet az olympi isteneknek; azok közt van három szép női alak is. — A második képen a néző a végtelenséget: az eget és a tengert látja; az egen az éj királynéja, a vizen nehány naszád evez; a messze távolban sziklatetön Homer énekel, kit hellenek vesznek közül. E képhez a tárgyat a hagyományból merítette a festő. A harmadik képen zöld mezőn juh-nyáj látszik, a juhak egyik része legel, a másik nyugodva kérődzik. Az ég tiszta. — A negyedik képen a Boszporus van festve, mely fölött kelőben van a hold; míg a hold ezüst fénye megvilágítja az égrenéző minarcket és magas tornyokat, addig egy gőzhajó siklik tova a vizen. — Nézzük meg az ötödik csodaszép képet: Sötét, vést-jósló az ég; a tenger fölött, mely hullámokat vett, sűrű fellegek; a tenger közepén hajó, mely majdnem elmerül, a hajó szélén kétségbe esett emberek, kik a szabadításukra siető naszádot úgy üdvözlik, mint az ég küldötte angyalt.

Az örmény hírlapirodalomból. A Konstantinápolyban örmény nyelven megjelenő »Hájrenik«. (A Hon) című hírlap közelebről a szultán parancsára betiltatott. E lap, mely az oroszországi örmények szomorú helyzetet élénk színekkel ecsetelte, — mint az orosz »Moskovskija Vjedomosti című lap írja, — egyenesen Oroszország kívánságára tiltatott be, az ottani örmény-üldözésekről irt tudósítás miatt.

Közgazdasági élet.

Magyar-keleti csomag-forgalom. Kereskedelmügyi miniszterünk külön magyar-keleti csomag-forgalmat rendeztetvén be, ennek közvetítésével a magyar-kereskedelmi társaságot bizta meg. A miniszter ezen ugynevezett »messagerie« szolgálat igénybevételére annak idején felkérte az osztrák, a német-birodalmi, a szerb és a bulgár kormányt! A csomagforgalom csakhamar örvendetes lendületet vett, s a nevezett kül-államok kormányai ezen felajánlott szolgálatot tényleg igénybe is vették. Ekként a csomag-forgalom keletre ma már teljesen magyar közvetítéssel eszközöltetik s mondhatni az egész kelet felé irányuló forgalom kiváló tényezővé is vált. — A magyar csomag-forgalmi szolgálat berendezéséről a külföldi lapok is ismételve teljes elismeréssel emlékeztek meg, s közöttük a müncheni »Allgemeine Zeitung« ki is emelte azon előnyös és fontos szolgálatot, melyet ezen közvetítés a hazai kereskedelemnek keletfelé nyújt. Kereskedelmi miniszterünk, hir szerint, újabban a fiumemálta-tuniszi »messagerie«-szolgálatot is berendezni kívánja; a mely tervezett intézkedésnek előnyeit felesleges bővebben magyarázni, — csakhogy kívánatos, miszerint hazai kereskedelmünk minél nagyobb mérvben vegye igénybe ezen részére nyújtandó újabb fejlesztő eszközöket!

Naftaforrások a Kaukaszban. A Kaspi-tenger környékén, tudvalevőleg roppant mennyiségben szakadozik fel a földiolaj (nafta.) Legújában Baku mellett fedeztek fel rendkívül gazdag naftaforrást, mely naponként több, mint ötezer tonna földiolajat ont ki magából, úgy hogy a kiömlő anyag, mintegy jókora patak veszi az útját tovább. A forrás kiaknázására alakult részvénytársaság óriási jövedelemre számít, annak daczára, hogy a földiolaj ára, az igen rohamossá vált kínálat folytán, mintegy harmincz perczenttel csökkent.

Mi újság az örmény világban?

Dseráz Minász felolvasása. Londonban egy társulat felszólítására, Dseráz Minász, a »L'Armenie« szerkesztoje négy felolvasást tartott az örmény iradalomról. A negyedik felolvasás után Hol Arthur, tekintélyes angol így szólott: »Ha mi angolok nem küldhetünk nagy összegeket Örményországba, hogy azokkal a keresztények szorult helyzetén könnyítsünk, legalább imádkozunk értök, hogy Isten szabadítsa meg őket«.

A jávai örmények, kik mult év mártz. 14-én indultak ki Bataviából, jártak Egyiptomban, Jeruzsálemben, Smyrnában, Konstantinápolyban, Bulgáriában, Velenczében, Londonban, Párisban — nov. 20-án tértek Marseillén át vissza hazájokba. Utjokról lapunk már tett említést.

Felolvasó szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Markovich Jakab.

(Szül. 1820. okt. 30. meghalt 1891. nov. 28-án.)

Markovich Jakab, Markovich Simon városi tanácsos és ikafalvi Dombay Anna fia, született 1820. október 30-án Erzsébetvárosban. A szülők felismervén jeles tehetségű fiók hajlamait, melyek őt korán a tudományos ismeretek felé vonzották — miután szülővárosában az elemi és a két grammatikai osztályt elvégezte volna — tanulmányai folytatása végett Székely-Udvarhelyre vitték, hol az 1835/36 és 1836/37 tanévben a grammatika felső osztályait tanulta. A retorikát és költészetet Zalathnán sajátította el, majd az 1837-ik évben Gyula-Fehérvárra ment az erdélyi róm. kath. papnövelő-intézet növendékei közé, honnan mint végzett theologus távozott el.

Negyed éves theologus korában, mint a kebli önképzőkör elnöke, nyelvismeretei, sokoldalú munkássága, szellem-

És midőn e szent küszöbnél megállunk, hogy néhai nagyságos és főtisztelendő Markovich Jakab czimzetes kanonok, erzsébetvárosi kerületi főesperes, nyugalmazott gymnasiumi igazgató hült tetemeit a mulandóságnak örökre átadjuk, önkéntelen emez felkiáltás tofakodik ajkainkra: Oh némuljatok el megszentelt harangok! Ne hívjátok el tőlünk őt! Hagyjátok itt közöttünk, mi még halóporában is áldani, szeretni, tisztelni fogjuk őt nemzedékről nemzedékre!

Tudom ezt gondolja, ezt hangoztatja velem együtt minden egyes tagja e szép számú gyászkiséretnek és méltán; mert oly nagy kincset kell átadnunk az érzéketlen hideg földnek; oly megbecsülhetlen értékű, nagy kincset hoztunk ide elásni, a minőhöz hasonlót, keveset rejtenek magukban a föld sötét, siket göröngyci.

Egy munkás és lélekemelő eseményekben gazdag élet ösvénye ért véget e sirgödör kezdeténél és mi, kik ez ösvény végpontját megpillantók, azon — soha megvigasztalódni nem tudó — gyászemlékkel távozunk e szent helyről, hogy Markovich Jakab, az egyház hű szolgája, a magyar tanügy hivatott apostola és legbuzgóbb munkása, az erzsébetvárosi latin szertartású egyházközség jó pásztora, szabad királyi Erzsébetváros minden áldozatra kész legnagyobb fia — nincs többé! . . .

Igen, kiégett a szív, mely az emberiség legszebb érdekéért lángolt, dobogott; lezárult örökre a szem, mely mindig csak egy irányba tekintett fáradatlanul: azon reménynyújtó, vigasztermő irány felé, hol a tiszta erkölcs soha el nem hervadó virágai virítanak és az igazság üli diadalünnepét; pihen már az a szép és nagy gondolatokat termelt agyvelő, melyet két nagy nemzetnek: a magyaroknak és örményeknek dicsősége érdekében, egy életen keresztül folytatott fáradozás sem zsibaszthatott el; s mely hasonlólag a delejtűnek örökké ugyanazon két pont felé irányuló két sarkához, folytonosan e két ázsiai nép felé vonzódott, míg a kérlelhetlen halál hideg keze jéggé nem merevítette nemes véréét, azt a kis patakot, mely szerető szívet pár nappal ezclőtt még mozgásban tartja vala, és — a mi legfájdalmasabb! — elnémult örökre az ajk, mely az Isten mindkét házában: az iskolában és templomban félszázadon keresztül hirdette az igazságot: intett, tanított, a jóra buzdított téged, te tudatlan, bűnös emberi nem! . . .

Mi lesz a tollal, hová lesz a költő lantja, ha meghidegül a dalos ajk, megmerednek a kéz ujjai? Ki merne e kérdésre feleletet adni a legnagyobb fájdalomérzete nélkül e pillanatban, midőn egy történetírónak mézédés, regélő hangszerát érte az örökös elnémulás szomorú végzete? . . .

Igen, mert Markovich Jakab azon ritka nagy szellemi tehetségek közé tartozott, kiket két életpalya, melyeknek mindenike külön-külön is a középszerűségekből egy egész embert igényel — sem elégíthetett ki; s azért, míg atyai gondódal oktatta a legújabb nemzedéket, a 19-ik század gyermekeit, buzgón vezetgetve lelkes csa-

patát az erkölcsöknek s tudománynak útain; s míg az oltár zsámo-lyánál buzgó imákat rebegett s vérontás nélküli szent-áldozatait mutatta be az egek Urának: nem feledkezett meg a mult idökröl sem.

Felidézgette mohos sirjaikból amaz, évezredek előtt élt hös alakokat, kik ott, a messze Keleten, az Ararát lábainál elterülő síkon küzdve, sziveik vérét mosolyogva öntötték ki a harcmezö szent göröngyeire, hogy megóvják szeretett hazájukat, imádott nemzetük bölcsöjét a megsemmisüléstöl; s midön e hösök vonzó alakjait elenk állította, merészen odakiáltotta a népiertö zarnokságnak az örök igazság emez igéit: Egy nemzet, mely kebelében a civilizatio minden feltételeit megvalósította, egy nemzet, mely úgy anyagi, mint szellemi téren a létfentartás eszközeit magának biztosította, — ha a túlerö nyomását kénytelen is túrni ideig-öráig, — mig kebelében az ösi erények iránti tisztelet és romlatlan erkölcs él—megsemmisülni, nyom nélkül elenyészni nem fog soha, söt a »koporsóból is kitör és eget kér.«

Es e munkálkodása közben, nem törödött az anyagiakkal. Hadd sürögjön-zajongjon körülötte a nyers tömeg; hadd törje magát és rohanjon örültként az emberiség a földi kincsekért; ö egész életében ellentétes irányban haladott ez áramlattal, fennen hirdetve, miként csak egy kincs van a világon, mit a rozsdá, moly meg nem emészhet, mit orvkezek el nem ragadhatnak, mit a tűz el nem pusztíthat hamvasztó haragjában: és ez a kincs a tiszta erkölcsös hit emlöin táplálkozó tudomány.

E nagy gondolat által fellelkesítve, fáradatlanúl gyűjtötte egész életében a szellemi vagyont, de nem azért, hogy úgy tegyen mint a fíkar: hogy minél többet elrejtson, elvonjon a forgalomból; hanem azért, hogy minél több szétoosztanivalója legyen; mert ö gyönyörúségét lelte abban, ha üresen látta a szétoosztott vagyont helyét.

Mint a gondos kézműves, ki nem fog addig üzlete folytatásához, mig az önálló munkálkodás igényelte műszerek birtokában nincs: úgy tett e nagy szellemi munkás néhai Markovich Jakab is.

Az édes anyai ajkáról eltanult magyar nyelv gyenge kalauz lévén még az ö ifjú korában, ama nagy labyrinthuszövedékei között, melyekben a lángelmék, az eltűnt nagy nemzetek eltemett kulturájának felkutatása körül fáradoznak, hogy a magyar és örmény nemzetek öskoráról a titokzatosság fátyolának fellebbentéséhez — erejéhez képest — ö is hozzájárulhasson: a tudományos buvárlat útján legbiztosabban vezetö klasszikus nyelveken kívül, szorgalmasan tanulgatá Nyugat művelt nemzeteinek nyelveit, s vele, a magyaron és örményen kívül, a német, francia, olasz, oláh saját nemzete édes nyelvén beszélhetett a tudomány és művészet mindazon fogalmairól, a mik maradandó nyomokat hagyának magok után a felvilágosodás történetének lapjain, s miket az emberi elme, a velök való foglalkozás ragyogó zónánczával felékesített. És a

történettudomány kedvelője társalgást folytathat vele még tetemeinek elporladása után is, mert ő sokat érzett és gondolkozott, s érzeményeit és gondolatait nyom nélkül elröppenni nem hagyá.

Hisz nemcsak az iskolában adta tovább, élő szóval az ifjú, zsenge elme tiszta lapjára irogatván 45 éven keresztül a tudomány ama sarkigazságait, melyek az egyén földi boldogságát előmozdítani, eszközölni mindennél inkább hivatvák; nemcsak a szószerkről hirdette lángbuzgalommal, emelkedett szellemű, ritka, szép szónoklataiban Isten ígét, melyek a jövő élet örömeinek előizét, az üdv reményét már itt e földön megizeltetik a síralomvölgyének ama vándorával, kinek kebelében a hit szentegyházát nem döntötte porba még a korszellem anyagiasságot leheliő hideg fuvallata; hanem éjnapí fázadozásai eredményeit, tudományos buvárlatai édes gyümölcsseit lejegyezgetve, kezébe adta az emberiségnek jeles irodalmi műveiben, mik által ázsiai honából, hite megőrzése céljából kivándorolt és a szép magyar hazában második otthon nyert örmény testvéreinket örök halára kötelezte áldott emléke iránt.

És miért tanult, miért fázadozott 72 év hosszú során keresztül?

Megadja e kérdésünkre a feleletet e szó: hazafiság. A honfíui kötelemkről világos, tiszta fogalommal bírván—igen helyesen, úgy értelmezte a polgár feladatát, hogy a hazáért minden tehetségeinket feláldozni kötelesség; és ha leghivebben kívánjuk szolgálni a hont, melynek szent földje táplál, szelleme átleng: törekednünk kell arra, hogy feljussunk a szellemi műveltség azon fokára, mely képessé tesz bennünket selfogni és megérteni egy nemzet legigazságosabb érdekeit, vele született és lelkéből kúrthatatlan legszebb vágyait, áspirációit és a boldogság reményével kecsgetető nemes törekvéseit.

És valóban alig volt valaha gyermeke a Kárpátok házájának, ki lelkesebben szolgálta volna azt Markovich Jakabnál — és pedig nemcsak azért, mivel minden pályák között a tanári pálya első sorban az, mely a hazafíui kötelességek teljesítésére a legtöbb alkalmat nyújtja; hanem mert teljesen át volt hatva, minden ízében az érzelemtől, mely a költőt lelkesítette, midőn elzengte nemzetünk egyik legszebb imadalát, mely szerint:

»A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely:
Áldjon vagy verjen sors keze
Itt élned, halnod kell.«

Jó öregünk! ki bölcs tanféríui buzgósággal ápolgattad itt, e nemes város kebelében a magyar nemzeti kulturának egy szerény, de hasznos oázisát, — fogadd hálás köszönetét az általad megte-remtett és atyai bölcseséggel vezetett tanintézet tanári karának és tanuló ifjúságának azon nemes érdeklődésért, melylyel törekvése-

ink iránt még, mint kórral küzdő, szenvedő is mindenha, életed végső pillanatáig viseltté!

A fájdalom lesújtó érzetével látjuk eltűnni nagy alakodat, mint az Isten választott népe egykor Mózesét, midőn neki az igéret földjét megmutatta vala, s eltűnése előtt érzett sajtó bánatunkra csak az a hit nyújt némi enyhületet, hogy nemes, nagy szellemed közöttünk lebeg ezután is megóvándó bennünket pályánkon a tévedésektől, buzdítván feladatunk körének oly hű és pontos betöltésére, mely a te dicsőült szellemednek még a boldogok honában is örömet szerez.

Kérjed az Istent fenn a magasságban, hogy adjon erőt nekünk, gyarló utódaidnak nehéz és sok felelősséggel járó kötelemink teljesítésére! Áldd meg szentelt kezeid poraival a mi munkánkat, hogy a nemzet virága, az ifjúság — mely tebenned legkegyesebb atyját és legigazabb barátját siratja — oly irányban vezetessék általunk, melynél fogva egykor annak egyedei a hazának és egyháznak diszei, virágai legyenek, s méltó büszkeségei e város közönségének, melyet te a legszebb örökséggel ajándékoztál meg: egy szép és virágzó tanintézetet hagyván annak örökül, mint szeretett szülővárosod, téged áldó lakossága szellemi és anyagi jólétének legbiztosabb alapkövét.

Imádkozzál felvirágzásáért e sokat szenvedett városnak, kérven a mindenség Urát, hogy azon pirkadó hajnalt, melynek derengését látva, elmondhatád az öreg Simeonnal: «Most bocsásd el Uram szolgádat, mert látták szemeim az Udvözítőt» — tiszta derült nap váltsa fel, hogy az igazság szeretete és az Ur félelme, melyért egész életedben küzdöttél az anyagi jóléttel és a műveltség minden egyéb áldásaival, melyek boldoggá tehetik az emberi lelket, mind ezen, mind a más világon, öregbedjék benne az idők végiglen.

És most, midőn átadjuk hideg tetemeidet a földnek ama kertben, melynek lakói közül oly sokat kísértél ide, miután elláttad a vallásos hit biztató malasztjával és a legszentebb útravalóval csüggedt lelkeiket; midőn elhelyezünk csendesen porladozó hived gyözedelmes anyaszentegyházának örökké tartó birodalmába, hol téged oly epedve várnak, a mily fájó szívvel bocsátunk el körülünköl mi: azzal a vigasztaló hittel veszünk bucsút tőled: hogy túl a siron megláthatjuk egymást.

E viszontlátásig is adjon az Isten neked nyugodalmat és az örökké tartó világhosszág fényeskedjék neked! Isten veled!

A gróf Karátsonyi család ősi nemessége és címerbővítései.

Midőn folyóiratunk mult februári füzetében »A gróf Karátsonyi család őse és genealogusaink« című értekezésemben szives olvasóim előtt Karátsonyi Kristóf szamosújvári magyar-örmény polgár és főbiró személyében a mai nagytekintélyű beodrai gróf Karátsonyi család ősére rámutattam s a Mária Terézia dicső királynőnk által a Karátsonyi család részére 1749-ben adományozott címerlevelet bemutattam, korántsem hittem volna, hogy szerény értekezésem megjelenését követő pár napra már a főuri család jelenlegi fejének, Karátsonyi Jenő grófnak kegye csekélységemnek a család budapesti palotájában féltékenyen őrzött okleveleibe bepillantást enged, mely lehetővé teszi előbbi értekezésemnek tudósaink előtt addig teljesen ismeretlen újabb adatokkal való kiegészítését. E kiegészítés kizárólagos célja jelen soraimnak.

A Mária Terézia által 1749-ben Karátsonyi Kristóf részére adományozott címerlevél, — miként nem egy eredeti oklevélből meggyőződtem, — a főuri család nemességének nem legrégibb bizonyságlevele. A családi traditio szerint ugyanis nemes volt az már a Mária Teréziaféle címeres nemeslevél előtt is. Igaz ugyan, hogy a főuri családnak a régibb nemességéről közvetlen tanuskodó nemeslevél után a család budapesti kéziratai között — legalább eddig — hasztalan kutattam annyival is inkább, mert a Peró Jánosféle 1735. évi felkelés, vagy a családot a mult században több ízben ért tűzvész alkalmával egyéb féltett kincsek mellett az ősi címerlevél is elveszett és megsemmisült; de a XVIII. század elejéről már több oly butor-darabnak, pamlagszönyeg- és himzéseknak van a grófi család birtokában, melyek annak az 1749-ik évet megelőző régibb nemességét is, daczára a nemeslevél eddigi lappangásának, kétségtelenné teszik.

A grófi családnak ezen ősi nemességéről tanuskódnak továbbá a szamosújvári örmény egyházban, melynek a Karátsonyiak kezdettől fogva oly buzgó hívei voltak, őrzött anyakönyvek is, melyekben a többi között Karátsonyi Kris-

tófnak 1723. január 31-én végbe ment esküvőjére vonatkozólag ezek olvashatók: »Nemes Karátsonyi Kristóf, nemes Karátsonyi Kristóf Gáspár fia jegyesének, a Gallicziából eredő Muchal Máriának 1723. január 31-én ezen szentegyházban esküdött örök hű éget. A szent szertartást, melynél tanúként Akontz Tivadar fia, Gergely szerepelt, Mihály lelkész végezte.« Tehát az anyakönyvek a Mária Terézia által 1749-ben adományozott czímerlevél előtt 26 évvel már előbb az általam a család őseként bemutatott Karátsonyi Kristófot atyjával, a hasonló nevű Karátsonyi Kristóf Gáspárral egyetemben ősi nemesi családból eredetteknek ismerik és vallják.

Azonban, ha az egyházi anyakönyvekből merített ezen adat is netalán elégtelen bizonyítéknak mutatkoznék, a mult században a világi hatóság részéről kiállított bizonyosságlevélre is hivatkozhatom, mely szintén Karátsonyi Kristófnak, sőt hasonló nevű atyjának is a Mária Terézia által adományozott czímerlevelet megelőző nemességét minden kétségen kívül helyezi. Belső-Szolnok vármegyének Karátsonyi Simon és fiverei részére 1778. szeptember 31-én kiállított bizonyosságlevélben a többi között ezek foglalvák: »Mivel Karátsonyi Simon, Gratian és Emmanuel benyújtott bizonyosságlevelükben Kristófról, Adeodat, Simon és Jakab apjáról, Lukácsról, Kristóf, Emmanuel és Gratian, valamint Miklós apjáról, mindkettő Karátsonyi s míg éltek, Szamosújvár lakóiról, tökéletesen bebizonyították, hogy azok nemesi szülőktől származtak és nemesi előjoggal éltek, valamint hogy ezek fiai is ugyanazon nemesi előjoggal élnek... Mindezeknél fogva a megye Karátsonyi Simont, Gratiánt és Emmanuelt a valóságos nemeselek sorába iktatja.«

Kérdés most már, hogyan történhetett az, hogy a fentebbiek szerint már különben is nemes Karátsonyiak részére Mária Terézia királynő 1749-ben czímerlevelet ad? A felelet erre igen egyszerű. A Karátsonyiak ugyanis a Peró-féle lázadás lecsillapulta s főleg az azt követő tűzvész után, minthogy az reájuk nézve nemcsak nagymérvű anyagi veszteséggel járt, hanem egyszersmind okmányaiknak is majdnem teljes megsemmisülését eredményezte,

azon kérelemmel járultak a királynőhöz, hogy eddigi nemességüket újabb címerlevélben megújítani és őket címerbővítésben részesíteni kegyeskedjék. A királynő kérelmezők bokros érdemeit tekintetbe véve, kérelmüknek készörömost eleget tett, az udvari kancellaria azonban részükre tévesen egy egészen új nemességről szóló címerlevelet állítottatott ki. A Karátsonyiak alattvalói hódolattal fogadták ugyan a királynő ezen kegyét, de nem késték egyszersmind az új nemesség adományozása ellen tiszteletteljesen óvást emelni a királynő tudomására hozva már előbbi nemes voltukat. Az ekkor adományozott nemesi címert azonban, mely az ősi czimernek csak egyszerű bővítése volt, ez időtől fogva használatba vették.

Ha végig tekintünk most már a Karátsonyi család által kezdettől fogva használt cimereken, úgy meg kell különböztetnünk a család ősi, a Mária Terézia által 1749-ben bővített nemesi és az 1859-ben Karátsonyi Guidó és utódai részére adományozott grófi címert.

Az ősi címer, melyből mint csirából előbb az 1749-iki nemesi, majd az 1859-ben nyert grófi címer fejlődött, a családnál őrzött különböző ereklyék tanúbizony-sága szerint, nem volt más, mint »a címerpajzs kék mezéjében balra fordult syren (hableány) kezében az apostoli kettős kereszttel.« Ez ősi címerkép szerintem egyszersmind a nemesség adományozásának korát is megfejtí, a mennyiben alig tévedek, ha ezen címeradományozást a családnak az eretnek keleti egyház kebeléből a kath. egyház kebelébe való áttérése idejére, azaz a XVIII. század második évtizedére teszem. Legalább erre vall az eretnek-ség tengeréből mintegy felszálló és kezében a kereszténység és pápai hatalom, melynek főnhatóságát a család áttérésekor elismeri, diadaljelvényét, az apostoli kettős keresztet tartó hableány.

Az ősi címer helyébe azonban 1749-től kezdve a Mária Terézia által ez évben adományozott címer lép s használatban van ez a családnál 1859-ig, a nemesi családnak grófi rangra emeléseig. Ezen második címer, melynek leírását folyóiratunkban következőleg adtam, »a négyelt pajzs ezüst szív-pajzsában mérleg, az első és negye-

dik kék mezőben arany kettős keresztet tartó syren, a második és harmadik vörös mezőben fehér, arany szarvú ökör látható. Pajzstartó egy pánczélos, vágásra kész emberi kar kivont karddal. Foszlányok jobbról: kék-ézüst, balról: vörös-arany, a család ősi czímerének csak egyszerű bővítése volt; a mennyiben a czímerpajzs első és negyedik kék mezejének czímerképe egyszerűen az ősből lett átvéve, a második és harmadik vörös mezőben előforduló ökör pedig a család akkori tagjai által nagyban űzött marhatenyésztésre, míg a szív-pajzsban a mérleg, az igazság symboluma, a család fejének, Karátsonyi Kristófnak Szamosújvártt azon korban viselt bírói tisztére vonatkozik.

Ezen második czímert is azonban alig egy százados használat után Karátsonyi Guidónak, a magyar haza és tudomány körül szerzett elévülhetetlen érdemei kiszorították, hogy helyet engedjenek a még fényesebb és czímerverszű érdemeinek még jobban megfelelő grófi czímernek, mely a hazafias magyar-örmény családok közül ez esetben jutott először és a mai napig még utóljára osztályrészül. Igen is Karátsonyi Guidó (szül. 1817. áug. 7., meghalt 1885. szept. 15.) volt az, ki emberbaráti s jótekonyczélú intézetek javára, mint egy második Széchenyi István gróf, pénztárát megnyitotta és vagyonából félmilliónál nagyobb összegre rugó alapítványokat tett. Nevezetesen, hogy csak a legfőbbekre szoritkozzam, 1858-ban Rudolf néhai trónörökös Ő Fenségének születése emlékére különböző intézetek segélyezére 105,000 ft., a magyar nemzeti színház nyugdíj-intézetének 13,600 ft., a magyar nemzeti zenedének 5250 ft., kiházasítási alapítványra, mely az évenként tartatni szokott »Rózsa-leány ünnepélyt« eredményezte, 20,009 ft. stb. adományozott.

Karátsonyi Guidónak, ki különben is minden előhaladást czélzó mozgalomban páratlan tevékenységet fejtett ki, ezen érdemei hívták fel az uralkodó figyelmét, hogy őt, a nemcsak őseinél, de erényeinél fogva is nemes férfiút törvényes utódaival egyetemben Bécsben 1859. február 7-én kelt legmagasabb elhatározásával előbb osztrák birodalmi

grófságra emelje, mely méltóságát utóbb 1874. márczius 14-én Magyarországra is kiterjesztette.

A családnak ezen grófi czimerét a Magyar Nemzetségi Zsebkönyv adatai nyomán a következőkben adhatom: »Négyelt pajzs, a 3. és 4. mező közé beékelt mezővel és vágott szív-pajzs-szal; ebben fönt vörös mezőben koronás arany kétfejű sas, lenn ezüst mezőben fekete mérleg. A nagy pajzs 1. és 4. kék mezőben szemközt fordult koronás syren, melynek halfarka jobbra (balra) hajlik; baljában (jobbájában) balra (jobbra) ezüst kettős keresztet tart, jobbját (balját) csipőjére illeszti. 2. vörös mezőben jobbra fordult, két hátsó lábán álló ezüst bika, arany nyakörvvel, arany szarvakkal, patákkal és farkkal. 3. vörös mezőben egyenest álló, szemközt fordult természetes medve, jobb első lábával egy kivont kard arany markolatát, baljában annak hegyét fogva, vízszintesen maga előtt tartja. 5. befelé hajlott szélű beékelt mezőben ágaskodó, jobbra fordult kék párducz, torakából és füleiből kitörő tűzzel, jobbájában babérkoszorús kivont kardot tart, baljában levágott török főt. Öt sisak; sisakdiszek: 1. (középső) a sas; takaró: arany-vörös, ezüst-vörös. 2. a medve; takaró: ezüst-vörös. 3. a kinövő syren; takaró: ezüst-kék. 4. a kinövő bika; takaró: ezüst-vörös. 5. a kinövő párducz, mind miként a pajzsban; takaró: ezüst-kék. Pajzstartók: jobbról koronás kétfarkú természetes oroszlán, balról koronás arany griff, mind kettő nyakán lelogó arany láncz. Jelmondat vörös szalagon arany betűkkel: »Pietate, Honore et Perseverantia.«

Ha e grófi czímert közelebb bonczkés alá vesszük, azonnal feltűnik, hogy itt is annak alapelemeit az ősi és az 1749-ben Mária Terézia által bővített nemesi czímer képezi s így a már előttünk ismeretes habléány, mérleg és ökör (bika) címerképekkel itt is találkozunk. Új bővítést nyer azonban ezen grófi czímer az uralkodóház címerképén, a kétfejű sason kívül első sorban a Marczibányi család¹⁾ czimeréből, melyből a medve és másodsorban Grác

¹⁾ Karátsonyi Guidó neje puchói és csókai Marczibányi Mária (szül. 1834., meghalt 1876.) volt, kivel 1851-ben kelt egybe.

városa¹⁾ czimeréből, honnan a párducz czimerképet kölcsönzi.

A gróf Karátsonyi család 1859-től kezdve ezen címerrel él és míg egy részről soha sem feleli, hogy »Nobilitas unica est virtus,« addig más részről ősei erénydús pályáján haladva jelmondatához »pietate, honore et perseverantia« hiven széles e hazában tetteiben százezreknek gyujt világító fáklyát.

Befejezem most soraimat azzal, mivel br. Apor Péter kezdte meg metamorphosisait:

»Et haec meminisse iuvabit.«

Dr. Temesváry János.

Nagy Theodosius császár emlékezete az örmény egyházban. ²⁾

I.

A keletrómai császárság egyik leghatalmasabb keresztény uralkodója, Nagy Theodosius rendkívüli hódolatnak és tiszteletnek képezi tárgyát a régi örmény egyházban. Még az első keresztény császárról, Nagy Constantinról sem szólnak az egyházi emlékek oly áradozó magasztalással, mint ő róla. Hosszú időközön át mint szentet tisztelték s manapság is helyet foglal neve Keleten úgy a katolikus, mint az ó-hitű örmények szent életrajz-gyűjteményeiben.

Theodosiust, a kitől, mint a római birodalom nagyságának fentartójától, a pogányok sem tagadhatták meg csodatukat, több egyházi író és zsinat mintaképül állítja

¹⁾ A család egyik előkelő tagja huzamosabb időn keresztül Grácz város első ötvöse volt.

²⁾ E. Chasrel, Histoire de la destruction du paganisme dans l'empire d'Orient. Paris, 1850. — Lebeau, Histoire du Bas-Empire. Nouv. edit. Paris, 1824. Néve, l'Arménie chrétienne, Louvain, 1886.

a keresztény fejedelmek elé. Szent Ambrus gyászbeszédet tartott fölötte Milanóban, nolai szent Paulin magasztaló iratot szentelt neki. A görögök nagy pompával ülték meg emlékezetét Konstantinápolyban; Aranyszájú szent János mondta az ünnepi szónoklatot az Apostolok templomában, a 399-ik évnek január 17-én. De csak az örmény egyházban honosult meg Nagy Theodosius napja évenként való megünneplésének szokása. Örmény nyelven írták meg életrajzát is, belefoglalva történeti tények közé egy csomó kétes hitelességű feljegyzést is. Hogy megítélhessük e különös tiszteletnyilvánítás indokait, egy futó pillantást kell vetnünk Theodosius császár viselt dolgaira, a szolgálatokra, melyeket a kereszténységnek tett s közbenjárására az örmény királyság bonyodalmas ügyeiben.

Felvevén a keresztiséget Thessalonikában, a 380-ik év folyamán kibocsátja Theodosius Konstantinápolyból híres törvényét a keresztény hitnek nyújtandó nyílt védelméről. A következő évben új törvényeket alkot a szakadárok ellen s egybehívja a második oecumeni zsinatot, mely kárhözhatást mond Macedonius tévtanaira. Eltávolítja a szakadárokat az egyházi méltóságokból s orthodox főpapokkal tölti azokat be. Ha nem alkalmaztatja is szigorúan edictumait Nyugaton a pogányok ellen, szorgalmazza azoknak végrehajtását Egyiptomban, Syriában s a többi keleti tartományokban is, a hol elpusztulnak a leghiresebb pogány egyházi épületek, nevezetesen Serapis temploma. Személyes befolyásával szorosabbra fűzi, mint előbb bármikor volt, a polgári s a keresztény társadalom közti egységet. Két ízben őt is elszédíti a korlátlan hatalomnak mámora, de népei előtt vezeklésnek veti magát alá Antiochia elleni féktelen haragjáért s a thessalonikai mézszárlásba való beleegyezéseért. Keleten sem maradt ismeretlen a dicsőítés, melylyel szent Ambrus adózott a királyi bünbánó alázatosságának. S Aranyszájú szent János munkáit is már az ötödik században lefordították örmény nyelvre.

Másfelől az örmények hálás elismerésében nagy része van azon önzetlen támogatásnak is, melyben Theodosius ifjú és gyöngye királyaitat részesítette, a kiknek küzdeniök kellett ugy a nemzet viszálykodó nagyjai, mint a perzsa

Sassanidák hatalma ellen. Még mint Valentinián császár tábornoka, erős hadsereg élén jelent meg Theodosius 377-ben Örményország földjén. Meglángyították azonban szívet Nersesz patriarkha esdeklései s beérte a hátralékban maradt adósarcz behajtásával. Később fegyverrel támogatta Báb-ot. Árság fiát, és örökösét Örményország trónján. Eltávolított ezen országból egy méltatlan fejedelmet, Várásztád-ot s számüzte őt a tenger közepére, Thule-be. Közreműködött abban, hogy Báb fiai visszanyerhessék őseiknek fejedelmi székét s csakis azért egyezett bele Örményország felosztásába, hogy megoltalmazhassa az országot a teljes pusztulástól.¹⁾ Theodosiusnak és fiainak fenhatóságát minden idegenkedés nélkül elfogadták a tűzimádó Sassanida-uralkodók pusztító betörései által minduntalan fenyegetett örmények.

Theodosius meggátolta örményországi kormányzóinak és katonáinak zsarolásait s igazságosan törekedett eljárni az örmény nemzet minden osztályával szemben. Tisztelettel viseltetett az új örmény egyház fejei iránt s meghívta a konstantinápolyi zsinatra I. Nersesz patriarkhát is. »Visszahelyezé, ugymond Chorenei Mózes, az orthodox hitvallásuk miatt a bányákba számkivetett valamennyi szent atyát. Köztük volt Nagy-Nersesz, a kit Theodosius elhalmozott kitüntetésekkel s magánál tartott Konstantinápolyban, a míg csak meg nem állapították az igazi tant a hitetlen Macedonius istenkáromlásaival szemben.«

A vallásos tiszteletet, melyben Theodosius az örményeknél részesült, még növelték második utódjának, II. vagy ifjabb Theodosiusnak cselekedetei. E fejedelem nagy előzékenységgel fogadta Örményország patriarkháját, szent Izsákot, a ki védelmet keresett nála a perzsa zsarnokság ellen, s Meszrobot az örmény nemzet legünnepeltebb tudósát. »Elrendelte, mint egyik örmény egyházatya fel-

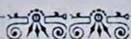
¹⁾ Theodosius nevét fentartotta Örményországban egy vároerőd is Theodosopolis, melyet az ifjabb Theodosius építtetett 415 táján egyik hadvezére által, »hogy a neve halhatatlan legyen« (Chorenei M., 79). Ezt a helyet utóbb Garin-nak, majd görög eredete folytán Erzerum-nak (rómaiak földjének) nevezték s e néven ma is legünnepesebb városa Örményországnak.

jegyzé, hogy minél előbb megtanulják az írásjegyeket, melyeket Isten adott Meszrobnak, s hogy e czélből a királyi kincstár költségén iskolát állítsanak fel.

Nemcsak az örmény történetírók dicsőítik Theodosiust, egy ősrégi szent életrajz-gyűjtemény, az *Ājszmávurkh* (*Այսմաւրիկ*) is belefoglalta az egyházi hagyományok kötelékébe életének eseményeit. Az örmény egyház mint egy második Constantinnak tekintette őt s január hó 18-át szentelte emlékezete megülésének. Nevét a görög minta után Theotos formában tartotta fenn, ámbár az értelmének kifejezésére az örmény nyelvnek is van megfelelő szava: *Ásztvádzádur*, Isten-adta.

— A második közlemény jövő fizetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Emléklapok az 1848—49-iki magyar függetlenség harcaiból.

III.

Azonban a szakadás és a kölcsönös bizalmatlanság a birodalom különböző népfajai között olyan mély gyökereket vert, hogy ekkora változásra még a valószínűség sem számított. A mi pedig a csehek és németek cooperacioját illeti — habár e vélhetést az elkeseredés különféle szempontjaiból tekintették — annyit mondhatunk, hogy a viszonság (krisis) idejében tőlük sokat nem lehetett várni, mert Prága és Bécs a hódító önkényétől függött. A legfontosabb kérdés tehát az volt, hogy a magyar királyság különböző népfajai minő állást fognak az új alkotmánynyal szemben elfoglalni. És itt be kell vallanunk, hogy nem egészen a Kossuth hibája volt, ha nem sikerült neki az érdek különbségeket összegegyeztetni.

A horvátok és szerbek nagy része kinyilvánítá, hogy békétlenek azon elégületlen eljárásért, melyben a bécsi miniszterium részeltette őket; de valamint a horvátok, úgy a szerbek is erejükben megbénítottak a főnök által, kik ők ma-

guk választottak. Horvátország báni-táblája tiltakozott az új alkotmány kihirdetése ellen; de Jellačić kijelentette, hogy neki kötelessége volt törekedni arra, hogy az kihirdetessék, és hogy a tábla csak parancsainak végrehajtására van hivatva. Némelyek (Rajačić) úgy tettek, mint a szerb vezetők, szinből az ígéretek elfogadása ellen szólottak, pedig az új alkotmányt akarták ősrégi szabadságaik helyébe tenni. Rajačić megtartja egy ideig tekintélyét földieit felett, de elfogad egy hasonlatlanul alárendelt állást az osztrák tábornokkal szemben... Másrészt úgy látszik, hogy Kossuth, ezt az alkalmat, midőn a horvátok és szerbek között általános elégtelenség uralkodott, elszalasztotta és a helyzetet ki nem zsákmányolta és csak néhány hónap múlva, midőn ő közel volt a kétségbeeséshez, tette meg ajánlatát engedményeiről; de ezek akkor önkéntiségüket már elvesztették. Kossuth csakugyan akart a románoknak engedményeket adni, mert ezek által őket — hite szerint, — el lehetett volna szakítani a szászoktól — és választott is közvetítőül egy férfiút, kit ő e célra alkalmasnak tartott; de ez megcsalta Kossuth kémét s talán magát Kossuthot is — és a tárgyalások megszakadtak.

És ha nem is sikerült Kossuthnak ezen viszonság közepezt, a különböző népfajokat, kik elégedetlenek voltak az új alkotmánynyal, maga köré gyűjteni; mégis nagyon sajnálatosnak nevezhető az az eset, hogy ő nem volt képes a magyar nemzet különböző pártjai egyesülését továbbra is fentartani. Ez pedig annál feltűnőbb volt, mert úgy látszott, mintha ebben az időszakban a Kossuth és Görgei közt volt meghasonlás személyes és politikai okai hirtelen eltűntek volna.

De Görgei helyébe Vetter neveztetett ki, mi heves felindulást idézett elő; azonban Vetter hirtelen megbetegedik, mely körülmény a fővezérségből való eltávolítását tette szükségessé; így tehát az elkeseredésnek vége szakadt annál is inkább, mert márcz. 31-én újra Görgei neveztetett ki ideiglenes fővezérnek. Az épen akkor kibocsátott új alkotmány jellege és forrása aztán azt eredményezte, hogy Kossuth és Görgei politikai véleményben egymással megegyeztek. Ilyen viszonyok közt úgy látszott, hogy megszűnt az

ok, mely szakadást idézett volt elő a Görgeit követő katonai párt és a sokkal nagyobb párt közt, mely vezéréül Kossuthot ismerte. De nem sokára máskép történt.

Görgei és barátai megesküdtek, hogy engedelmeskednek Ferdinánd királynak és hívek lesznek az alkotmányhoz, mi 1848. márcziusban tétetett közzé. Ezek mit se akartak tudni Ferdinánd király lemondásáról és kinyilatkoztatták, hogy Ő Felsége nevében tovább fognak harcolni. Kossuth és barátai ellenben el voltak határozva, hogy szilárdul megmaradnak elveik mellett, azért 1849. ápril 14-én kibocsátották a híres függetlenségi nyilatkozatot. Erre a népképviselők Magyarországot függetlennek nyilvánították és Kossuthot nevezték ki kormányzónak.

— A befejező közlemény jövő füzetünkben. —

Czetz János, tábornok. *)

Az örmények és a törökök.

A örmény régi nemzet. Volt idő, midőn az örmény föld a Perzsaöböltől (Perzsatengertől) Ciliciáig és Pontustól Assyriáig terjedt. Népeisége 35 milliót számlált. Ázsia népei közt a legtörekevőbb, hatalmas, híres volt. Népes-nevezetes városokkal, pompás épületekkel, nagyszerű templomokkal, erős falakkal, bevehetetlen várakkal bírt, melyeknek romjai mai napság is Örményország hajdani nagyságáról, ereje- és dicsőségéről tanuskódnak. Dikránágérd (Tigranocerta), Sámirámágérd (Semiramakert), Armavir és más városok fényes helyet foglalnak el a történelemben. Ármavir

*) Czetz tábornok egy erdélyrészi magyar-örmény családból, az udvarhely-megyei Galambfalva községben született. Czetz nevezetű örmény család tudunkkal Galicziában és Romániában szintén létezik ma is. Az erdélyi Czetz családból született a szamosújvári »Lukácsi árvaház« nagylelkű maccenása: Czetz Gergely, volt gymn. tanár; valamint nagybátyja: a híres fűvész Czetz Antal is, kinek egy nagybecsű botanikai gyűjteménye maradt hátra, — s kinek nevét a növénytanban néhány általa (a rodnai havasok közt) felfedezett új növényfaj viseli.

Szerk.

város szobrait, melyekkel fel volt ékesítve, Görögországból hozatta. Örményország híre és hatalma általánosan el volt ismerve; maga a római Pompejus is ide menekült. Ilyen volt a hajdani Örményország, mely dicsőségének tetőpontját Tigrán alatt érte el, ... azután lassan-lassan hanyatlani kezdett. Örményország jólétét és gazdagságát irigy szemekkel nézték az idegenek; azért a hányszor csak kedvező alkalom kínálkozott, reá rohantak és kiméletlenül pusztították azt.

Első ízben a hírnévszerető macedoniai Sándor idejében bomlott fel e szép ország. Sándor megütközvén az örményekkel, legyőzte őket. Utána a rómaiak folytattak hosszas háborúkat Örményországgal. Ezek után jöttek a perzsák; később az arabok fogtak az örmények ellen fegyvert. De Örményország a keserűség poharát a török idejében itta meg. Ezeknek vad, durva viselkedése, erőszaka — annyi idő óta — még most is tart és uralkodik. Azért néhány szót a törökökről is szólok.

Van Közép-Ázsiában egy tágas sík térség, mely a Kaszitengertől Csináig és Sziberiától Afganistánig terjed. E földnek neve: Tatárország. Népe pásztorkodásból él; azért a „tatár“ szótól, mely vándorló-koborlót jelent, tatárnak neveztetett. Ezek a tatárok Buchara, Samarkand, Chokan és még néhány városon kívül, állandó lakással nem bírnak; mindig lovon vannak: ma itt, holnap ott. A hol alkalmas legelőt kapnak marháiknak, oda mennek; útjokban a mi kezükbe kerül, azt sajátjoknak tekintik. Ezek az emberek gyermek koruk óta rablás- és ragadmányból élnek. A tatárok két törzsre szakadnak; azok, kik az ország keleti részén tartozkodnak, mongol-oknak hivatnak, mi nyelvükön vitéz-t jelent; ellenben azok, kik a nyugati részen koborolnak, török (thurkh, kegyetlen, embertelen) nevet nyertek. Mind a mongolok, mind a törökök egyazon eredettel és egyazon sajátságokkal bírnak: vadak, kegyetlenek, rablók; de külsőre nézve egymástól különböznek. A mongolok kis termetű, erős egyének, apró kék szemekkel; ellenben a thurkmenek magas termettel, arányos tagokkal, fényes, fekete szemekkel bírnak; azért a perzsák ezeket thurkmeneknek: szép embereknek nevezték.

A törökök ismét különböző ágakra szakadnak, úgymint: jozbekek, kirgizek, thádsêkok (*umudhik*) és at. Ez utóbbiak felső Örményország szomszédságában lakván az örményeket folytonosan szorongatták. Örményország sík térei és a lakosság közt uralkodott jólét csábítólag hatottak rájuk; azért időnként átkelvén a határon, az örmény legelőkön talált marhákat elrabolták. Ki-kiűzték ugyan az örmények e rablókat határaikról, de azért ezek hovatovább nagyobb meg nagyobb erővel rohantak az országra.

Örményország több tartományra volt felosztva, melyeket egy-egy zsarnok, önhitt, irigy satrapa kormányzott. Ha a nagyszámú törökök valamelyik tartományra rohantak, a többi satrapák nem siettek ennek segítségére. Ezt látva a törökök, neki bátorodtak és egyik tartományt a másik után hódították meg. Művelt nemzet, barbárok kezébe került. Még rosszabbra fordult az örmények sorsa, midőn a törökök az arabok vallását vették fel, mely azt tanítja, hogy a hitetleneket ki kell irtani. Kard a kezökben »Allah«-t kiáltva átkeltek Európába is és eljutottak Bécs falaiig; de kénytelenek voltak innen visszahuzódni . . .

Szongott Kristóf.

A szamosújvári országgyűlés.

— Jókai Mórnak a „Damokosok“ című regényes történetéből. —

Bákóczy György beült a várba, a minek akkorban még védhető sánczai is voltak, a Szamossal összekötve.

Hanem a diaeta számára nem volt a várban hely; ott nincsenek nagyobb termek.

Ellenben volt ott egy igen nagy uradalmi pajta: azt lehetett rendezni országháznak. Egy kis radicális takarítás, a falak kimeszelése, a gerendák lepókhálózása után egészen alkalmassá lett az téve rendeltetése czéljára. Az ablakain ugyan nem voltak üvegtáblák, s annál fogva keresztül-kasul járhatott rajtuk a szél; hanem a két végét, a mi pajták szokása szerint nyitva volt (hogy

a terhes szekerek által- s kijárhassanak), alul bedesz-kázták hevenyében; felül azért csak nyitva maradt. Egyéb baj aztán nem volt, mint hogy az ezer meg ezer veréb, a mi már ideszokott, nem szűnt meg csiripelni odafenn a házban a tanácskozás folyamata alatt; s a protonotárius urnak ugyan vigyáznia kellett, hogy az erek meg ne egyék a jegyzokönyvét, minekelölte hitelesítve van. Egy hosszú asztalt lábakra végig nyujtoztattak a középben a rendek számára, annak a felső végéhez T betű formára egy másik asztalt ragasztottak; a mi a fejedelem tanácsurainak volt a helye. Rédey Ferencz uramnak, az elnöknek karosszék jutott, a tanácsurak szalmaszéket kaptak, a rendek beérték löczával.

De mind jó ez, ha bölcsesség van hozzá! A Rákoson még ennyi sem volt. Mégis milyen jól ment minden!

Hanem az volt a nagy baj, hogy a fejedelem betegnek jelenté magát. Az udvari orvosa, doctor Reineckius azt mondta, hogy a szive van meghülve s azt mással, mint porrátorrt csörgökigyószíval nem lehet felmelegíteni; az pedig csak Bécsben kapható. Az egykori krónikairó ellenben azt mondja, hogy biz az csak afféle »febris scholaris« volt. Mikor a gyerek nem tudja a leczkéjét, azt mondja, a hideg leli.

Bizony pedig a jó Rákóczi György ugyancsak nem tudott azokra a kérdésekre megfelelni, a miket az ország rendei hozzá intéztek.

Az első kérdés mindjárt az volt, hogy ugyan miért csinálta az országgyűlés tudta és beleegyezése nélkül azt a szerencsétlen hadjáratot! Ki vette rá, hogy hadsereggel menjen Lengyelországba koronát keresni?

Hát erre bizonynyal a fejedelem nem tudott egyebet felelni, mint azt, hogy meghült a szive.

A második kérdés meg az volt, hogy mi módon fogja már most az elfogott tómerdek rab hazafit a tatárok lánczából kiszabadítani?

Erre a fejedelem még rosszabb betegséget vallott be: azt, hogy üres a cassája.

A jó multság bekoronázására aztán még ott ült a nyakukon a szultán tihájaja. Akmet bég, s a tatár khán követe Dája-Lot-Ali bég, a kik minden nap kétszer bekopogtattak, hogy letették-e már a rendek Rákóczy Györgyöt a fejedelmi székbe? Ezek másról hallani sem akartak. Ha nem teszik le ezt a »láza-dót,« a ki a felséges szultánnak nem engedelmeskedik, jön az egész tatárság egyfelől, a budai basa másfelől, az erdélyi népséget a lovai lába alá gázolni. Válasszatok magatok közül egy »emberséges embert!« Ez volt a mindennapi szavuk.

És a magyar urak naponkint nem tehettek egyebet, mint hogy a két bégnek hol egy cifra kaftányt, hol egy szép aranyos billikomot küldtek ajándékba, hogy csak türtöztessék a haragjukat.

Mindennap újra be kellett a szájukat csukni vagy arannyal vagy ezüsttel.

Megérkezék azonban Damokos Tamásné az özvegyek táborával Szamosújvár alá. Az örmény asszonyok még feleuton eléjük vonultak egész processióval a városból. *) Mikor felvonultak a Szamos mentén, egész tábor volt a sokaságuk: minden falunak a maga fekete zászlója.

Azon a reggelen pedig különös csodatiünetmény jelent meg az égen: mint ez a krónikában fel vagyon jegyezve. Az igazi nap körül egy fényes szivárványba játszó tág udvar öblösült s annak a karimáján, délponton és a két horizonon három ellennap támadt. A valódi nap ép oly sápadtnak látszott, mint a három naprém, hogy pusztá szemmel a tányérjába láttak, s az egész ég nem volt kék, hanem szürke. Sokáig bámulta minden nép ezt az égi csodát. Gonosz jövendőket jósoltak belőle. Hogy négy fejedelem fog lenni egyszerre Erdélyországban: (egyik sápadtabb, mint a másik!) s nagy vérontás, országromlás lesz vége.

S be is teljesült e rossz jóslat; pedig ez nagyobb csoda volt a földön, mint az a másik odafenn az égen.

Talán ez égi tüneménynek a bámulata okozta, hogy az oda irányzott figyelem miatt ezt a kisebb tüneményt alig vette észre valaki, a mint egy csupa asszonyokból álló tábor körül fog egy kerített várat: bezárja azt székérsánczaival, mintha a leghadismerőbb megszálló ellenség volna.

Csak azután, hogy az országházzá átalakult pajta előtt megjelenék egy száz főre menő küldöttség, mind az ország legelőkelőbb özvegyasszonyaiból válogatva, kiknek némelyike még a kis ölbeli gyermekét is elhozta, kezdék észrevenni az »urak,« hogy ideleln a földön is történik valami. Kemény Simon (az elfogott Kemény János fővezér nagyobbik fia) mint háznagya a diétának, találkozik legelőbb az asszonyságokkal, s azt kérdező tőlük, hogy hová igyekeznek? Az asszonyok vezetője, Damokos Tamásné választ adott neki, mondván:

»A diétára jöttünk, a fogságba vitt rabok kiszabadítását szorgalmazni!«

— Azt ugyan helyesen teszik; mondá a nyájas levente. Tessék besétálni. Odabenn tanakodnak már a rendek.

Azzal bebocsátá őket mind a százat. A pajta előterében volt egy korlátokkal elzárt rész a hallgatóság számára, ellátva lócsákkal: azokra a hölgyek szépen letelepédének s kezdetben igen csendesen viselték magukat.

Ellenben a többi asszonynépet a darabontok az ajtóból viszszerterelték. Azok aztán a pajta mind két oldalán neki feküvének

*) Legyen szabad itt azon szerény észrevételt tennünk, hogy Rákóczy György idejében Szamosújvárt még nem voltak örmények. Ezek csak később Apafi alatt jöttek be. Szerk.

a deszkáznak s a deszkák hasadékaikat át hallgaták és szemlélték a diétán történendőket: mások pedig felkapaszkodának a pajta ablakaiba s onnan dugták be a fejeiket: úgy, hogy minden ablak tele volt kíváncsi ábrázatokkal.

Eleinte az uraságoknak tetszett az nagyon, hogy ilyen szép auditoriumuk van. Igyekeztek is kitenni magukért ékes szónoklatokkal.

Az öregebbik Ebéni ott vette fel a szót, a hol Deésen elhagyá; követelve, hogy a fejedelem adjon választ arra a kérdésre, ki bírta rá, mi oka volt rá, hogy a szerencsétlen lengyelországi hadjáratba beleugorjon? Igen keze ügyébe eső oratori fordulat volt tőle, amidőn odamutatva a karzaton megjelent gyászoló özvegyekre, azoknak keserves szenvedéseit megható szavakban ecsetelé, az özvegyek hangos zokogása mellett.

E vehemens szónoklat behatása alatt a rendek azonnal határozatot hoztak, hogy a fejedelem még egyszer szólíttassék fel categorice, hogy feleljen meg erre a kérdésre; a határozatot pedig sietve vigye fel hozzá Barcsay Ákos, rontson be a fejedelem szobájába, s ha beteg is, ha nem is, adjon választ, ne tartsa a világot véka alatt!

Barcsay Ákos bement a várba. az alatt az urak több ismerősre akadván az asszonyságok között, azokkal eldiscurálgatának: mikor aztán Barcsay Ákos visszajött, ismét a helyeikre ülének.

Barcsay mély csendesség közepett elmondá, hogy a fejedelem izenete ez: Ő a lengyelországi hadjáratot egyenesen a fejedelmi tanács tudtával és belecgyezésével kezdte meg.

No iszen támadt erre nagy patália! A hosszú asztalnál ülő rendek mind felugrálának, s huszan is kiabáltak egyszerre, az ökleikkel fenyegetve a felső asztalnál ülő tanácsosokat: mindent elmondtak azokra, csak azt nem, hogy derék emberek.

Az asszonyok ezt a jelenetet csak hűledezve nézték, mind a korlátok mögül, mind az ablakokból: azt hívék, hogy most mindjárt darabokra aprítják az urak a tanácsosokat.

Nagy sokára szóhoz tudott végre jutni az elnök: Rédey Ferencz uram. Mind a két kezével megütve a mellét, így kiálta:

— Isten engem úgy segítjen, hogy senki én velem e hadjáratnak semmiféle okát nem közölte!

Ez nagy szó! Mikor egy puritán életű ember azt mondja: Isten úgy segítjen! Nem volt ez akkoriban utfélt szólásforma.

— Esküdjének meg a többi tanácsurak is! Követelték az urak a hosszú asztalnál.

S a tanácsos uraknak egyenkint fel kellett állni és éghez emelt kézzel megesküdni, hogy egyikükkel sem közölt egy szót is a hadjárat okairól.

Ilka asszony és a többi özvegy kezdték ezt a dolgot már egy kissé unalmasnak találni s fészkelődtek a helyeiken.

— Hát akkor miért adták a tanácsurak a beleegyezésüket a hadjárathoz? kiáltá Ebéni.

Rédey Ferencz, sarokba levén szorítva, kénytelen volt kirukkolni a válaszszal.

— Hát énnekem Kemény János a fővezér azt mondotta, hogy igen fontos okok parancsolják a lengyelországi hadjáratot; de azok annyira titokban tartandók, hogy ha az ő saját inge tudna felőlük valamit, még azt is a tűzbe dobná.

»Nekünk is mind azt mondta!« bizonyozának a többi tanácsurak a felső asztalnál.

Erre aztán megújulva tört ki a vihar ideleenn!

»Meg kell notázni Kemény Jánost! Számüzessék! Tüztől, víztől eltiltassék!«

A nagy harag nem csillapodott le elébb, mint mikor a protonotarius felmutatá az összehajtott iv papírt, tudatva a rendekkel, hogy ime készen van a »nota« Kemény János ellen. Számüzetik Erdélyből örökre.

Vigye fel a notát Barcsay Ákos azonnal a fejedelemhez aláírás végett. Ha beteg is, ha nem is, ezt alá kell írnia.

A míg azonban Barcsay odajárt, berohantak a terembe Kemény János két legény fia, s az idősebb Simon, kirántva kardját, neki hevült arczczal kiálta a rendekre:

— Én az apám becsületében gázolni nem hagyok. A ki az én apámat hazaárulónak meri nevezni, mind kihivom egy szál kardra. Csunyaság, léhaság egy távollevőre kenni minden hibát; a ki nem jöhet ide magát kitisztázní! Azt itélni számüzetésre, ki maga is ott sinylődik tatár Krimiában rablánczokra verve.

De már ennek az asszonyok is mind pártjára keltek. »Csunyaság! gyalázat! A rabvezért itélni el! A helyett, hogy kiszabadítanak!«

A rendek alig tudták lecsillapítani ezt a lármát, s a közben maguk is rájöttek, hogy biz az egészen helytelen dolog volt: szegény Kemény Jánost itélni el számkivetésre, a ki a nélkül is rabtságban ül: s nagy nehezen rávették a heveskedő Simont, hogy dugja hüvelybe a kardját s aztán jobban megruminálva a dolgot. másik határozatot hoztak, melynek értelmében Kemény János fővezérnek fenhagyatik, hogy ha hazaszabadul a fogságból, magát a rendek előtt, ha tudja, tisztázhassa, s a veszedelmes hadjárat okainak igazságát kimutassa.

Mikor aztán Barcsay Ákos visszatért az elsőbb határozattal; melyet ugyan nagy koczódásba került a fejedelemmel aláírni, akkor azt mondták neki, hogy no csak forduljon meg a sarkán, s vigye fel a fejedelemhez ezt a második határozatot.

— Eb megy vissza harmadszor is a fejedelemhez! Így is majd kidobott ő nagysága, doctor Reineckius pedig mindenkit a kristályllyel fenyeget, a ki ma még egyszer a magas beteget háborgatni próbálja.

— No hát, felviszem én! ajánlkozik Kemény Simon, s a rendek ráhagyták: elfeledkezve róla, hogy ő a háznagy, a kinek a rend fentartása kívül is, belül is, hivatalos kötelessége.

Ezzel hát a mai ülésnek a feladata szerencsésen be lett volna végezve; a rendek kérdeztek sokat: megtudtak semmit; határoztak sokat: végeztek semmit.

S azzal, quasi re optime gesta, kezdtek felcíhelődni s abba a gyűlésbontó csendes zszibongásba általmenni, a mikor senki se bánja, hogy vajjon miért tátog az elnök.

Az asszony nében forrt a méreg!

— No, felcim! monda Ilka asszony, most kez dőd i k már az országgyűlés!

Azzal felugorván a padra, hatalmas harangcsengésű szóval elkiáltá magát:

— Ur uraim! Országos rendek és méltóságok! Ne higyjétek aztat, hogy mi azért jöttünk volna ide, hogy a ti koczkodásaitokban gyönyörködjünk; hanem hogy töletek a mi rabságban sínylődő férjeink kiszabadítását követeljük!

Ez a felszólalás nagy indignatiót keltett a rendek közt.

— Csitt! asszonyok! Ez itt országháza! kiálta recsegő hangon az egyik tanácsur nagy dőlyfősen.

De visszavágott ám neki Ilka hatalmasan.

— Bizony majd azt hinné az ember, hogy még most is pajta, arról a sok üres szalmáról, a mit ur uraimék itt csépeltek.

— Ez már szörnyőség volt. »A tyuk kukorékol!« »Mulier taceat in ecclesia!«

— Fájdalom, hogy nem vagyok »mulier«, nem asszony, hanem »vidua« özvegy asszony s az özvegyasszonynak hazánk törvényei szót és szavazatot adnak, mindenha! Tudjátok, a kik a törvényt ismeritek.

Ez egy kis gyenge lefőzés volt. A szép szónoknőnek akadtak rögtön párthivei, a kik azt kiálták: »halljuk! halljuk!« Mások ellenben, különösen az éltesebb urak, annál határozottabban hangoztatták: »Vége van! Levata est sessio! Ebédre harangoznak.«

S valóban a szamosújvári toronyban épen akkor kezdtek el delet harangozni.

— Uraim! kiálta Damokosné; kilenczvezzer jó magyar hazafinak nem harangoznak ebédre, a kik tatár rabságban moslékkal és dőghulladékkal tengetik életüket! Van-e lelkük kegyelmeteknek, hogy nyugottan asztalhoz üljenek, hogy fejüket álomra hajtsák, a míg kilenczvezernyi vérük, atyafiuk jajkiáltásai verdesik az eget; s idehaza egy egész árván maradt nemzet sir miattuk? De fogadom lelkemre, hogy ma kegyelmeteknek sem harangoztak ebédre, de még vacsorára sem fognak harangozni! Mert mi innen kegyelmeteket ki nem bocsátjuk addig, a míg a raburaink kiváltását el nem végzik.

»Nem bocsátjuk! Bizony nem bocsátjuk!« kiáltozák egy szívvél és szájjal mind a száz asszonyok, a kik odabenn voltak.

Kiabált az elnök, harsogtak az urak, de mind elnyomta azt az asszonyok sivalkodása. A kívüllevő asszonynép pedig, a ki a bejáratnál leste a kimenetelt, azt vélve, hogy a küldötteiket odabenn öldöklik, nekivetélkedék annak a gyarló deszkapalánknak, a mi a pajta nyílását elzárta, egyet recscent, kettőt roppant, azzal bedólt, s a résen keresztül tódult be az egész asszonysereg, a menynyi csak befért.

A tulsó oldalán a pajtának épen olyan deszkafal volt felállítva, nagy hiba lett volna, ha másik pillanatban az ott összegyülekezett fehér népek azt is be nem döntötték volna; most aztán mind a két oldalon megtelt az országház asszonynyal, a mennyi csak befért, a kívülről tódulók a száz küldöttet előre tolták, úgy hogy azok a zöld asztalhoz, az urak hátára lettek szorítva, egy-kettő a tolongásból felugrott a lóczákra, utóljára Damokosné valami tizedmagával épen a zöldasztalra jutott fel.

Lárma pedig vala olyan nagy, hogy senki a maga szavát nem hallhatá.

Soha még országgyűlést, mióta a világ áll, még ilyen »pressio« alatt nem tartottak.

Szép lett volna feloszlatni a gyűlést, csak lehetett volna. De minden követnek a vállára három asszony támaszkodott, ott kellett ülve maradni.

Végre aztán Damokosné addig integetett a becsődült asszonynépnek, mutogatva, hogy ő akar beszélni, a míg lassanként elcsendesülének.

Az első csendességet azonban egy tanácsos ur arra használá fel, hogy mérgesen protestáljon az erőszak ellen.

»Micsoda violenzia ez?«

— Igenis, violenzia. Felelt rá Ilka asszony. De igazat ad nekünk hozzá ez a gyászfátyol a fejünkön, a mit mi sem jókedvünkben viselünk. De bár akkor tették volna az asszonyok ezt a violenziát, mikor kegyelmetek elhatározták, hogy háborút kezdjenek! Bár akkor jöttünk volna ide protestálni az okatlan vérontás, pusztulás, veszedelem ellen, a mi országunkat érte. Egész sor tanácsos ur esküdt itt rendre egymás után, hogy ő semmit sem tanácsolt a fejedelemnek, mikor az a hadjáratához készült; küldték volna hát maguk helyett az asszonyaikat; azok majd tudtak volna a fejedelemnek jó tanácsot adni.

Ez az igaz mondás egy kis derültséget keltett az urak között is. »Füge egy menyecske!« dörmögék a szakállukba.

Azután nagy csendesség között folytatá Damokosné:

— De nem jöttünk mi ide zürzavart, háborúságot csinálni. Nem hányjuk mi szemérc sem a diétának, sem az ország tanácsnak, sem a fejedelemnek azt, a mi megtörtént. Tudjuk, nekik is fáj. Hanem azért jöttünk, hogy a megtörtént veszedelem megszün-

tetését követeljük. A mit az ország és a fejedelem elrontott, tegye jóvá az ország és a fejedelem; váltsa ki őket seregestül.

Rédey Ferencz elnök uram csendesesen válaszolt az asszonyi szónoknak.

— Hiszen épen azon tanácskozunk, jó asszony, hogy hogyan és mi módon?

— Minek ide ez a nagy tanácskozás? Itt van a szultán követe, itt a tatár khán követe: le kell a kezeikbe tenni a váltságdíjat s azonnal bazaarasztik a fogoly seregünket. Minket se kineznek, azokat se kineznek tovább.

— Igaz az, jó asszony! helyeslé az elnök. De hát a mostani inséges időkben honnan vegyen egy akkora summát az ország, mint a mekkorát a khán követel, jó asszony?

Damokosné megsokalta már a sok »jó asszony«-t; mert neki más titulusa is volt.

— Hát megmondom, jó ember, hogy honnan vegye az ország azt a nagy summát egyszerre Meg van az, közel van, csak meg kell markolni. Ott van a nyolczvanezer arany, a mit dicsőült nagyfejedelemünk Bethlen Gábor király az országnak hagyott rendkívüli szükségekre. Itt a rendkívüli szükség; ott a nyolczvanezer arany! Tessék aprobálni.

Az urak között élénk mormogás támadt. Ez az asszony a fejére talált a szegnek. Tudták az urak maguk is, hogy megvan az a pénz. Csakhogy az a fejedelemnö ládája fenekén van; s nem akadt férfi, a kinek elég erős szive legyen erre ráutalni; asszonyi bátorságnak kellett feltámadni, mely az első szót kimondja.

Az indítvány meg volt most már téve, in optima forma. Lehetett fölötte tanácskozni, napirendre kitűzés nélkül.

Nem is lehetett ellenvetést tenni! Ez a pénz az országé. Joga van vele rendelkezni.

Az egyik Ebéni rögtön magáévá tette az indítványt, s rövid szóváltások után, amik inkább csak a formások megtartása végett emeltettek, kimondhatá az elnök a határozatot, miszerint a rendek a Bethlen Gábor hagyományozta összeget a rab hadsereg kiváltására fordítják. S ezzel a mai gyűlés csakugyan nevezetes lépést tett előre.

— No már most hugomasszonyok, szálljanak le az asztalról: s menjenek haza Isten hirevel! Mondá az elnök.

— Dehogy megyünk: viszonzá Ilka asszony. Nincs még ezzel vége. Ha egyszer vége lesz, majd kiáltunk mi az országgyűlésnek olyan nagy vivatot, hogy reng bele a ház, s elmegyünk a magunk jószántából, minden küldés nélkül.

— Hát mi kívánságuk van még?

— Mi bizony? Hát talán azt gondolják a tekintetes rendek, hogy azért, mert »hosszu haj, rövid ész«, hát mi sem látunk tovább az orrunknál? A mióta szegény rab uraink távol földön vannak, megtanultuk már a messzelátást. Hiszen vaktyuk volna, a ki

azt nem látná, hogy a mint Lorántfy Zsuzsánna nagyasszonyom megtudja azt, hogy a rendek elhatározták a Bethlen Gábor kincsének kiadását, menten összepakol Fogaras várában, s úgy el-ki-kocsikázik széles Magyarországba a pénzzel együtt, hogy üthetjük bottal a nyomát. Meg kell azt a pént fogni, még pedig vasmarokkal.

— Ebben az asszonyban tizenhárom prókátor veszett el: dör-mögé az elnök a protonotáriushoz.

— Meg hét diplomata: toldá hozzá a főjegyző.

— Hát hogyan gondolja kegyelmed, urasszonyom?

— Megmondom én azt is. Határozzák el a rendek egyuttal az özvegy fejedelemasszony elfogatását is.

De már erre nagy zugás támadt a urak között. Ez még sem megy. Ez már lehetetlen! Elkezdtek egymás közt diákul társalogni, hogy a nők ne értsék.

»Hoc non pergit! Hoc non pergit!« Ez hangzott legsűrűbben.

— Már pedig, akár »pergit«, akár nem »pergit«, de uraságtok innen addig el nem »pergit«, a míg ezt el nem határozza a diéta: ha holnapután ilyenkorig együtt maradunk is.

Ez veszedelmes fenyegetés volt. Ez az asszonyhad bizony még kiéhezheti a diétát.

Keresztülrontani rajtuk pedig tiszta lehetetlenség. Csak a kik odabenn vannak is, rengeteg sokaság, de hát még a ki a pajtán kívül áll! Az egész áttörhetlen hadsereg!

Nem volt itten más szabadulás, mint hogy tegye ismét Ebéni uram magáévá a veszedelmes indítványt, s abba azután a rendek általános köhögéssel és torokköszörüléssel consentiáltak. Protonotárius uram soha olyan nehezen nem concipiált, mint ezuttal, a tollának a szárát félig megette, a míg elkészült vele; akkor meg a rendek nem voltak megelégedve a conceptusával; de biz ő maga sem: mindenki hozzá szólt, az egyik ezt a szót, a másik amazt kívánta beleszuratni, ide egy clausulát, oda egy mentális reservátát, a »pedig« helyett »mindazonáltal« t. Utoljára addig furtak, gyalultak rajta, míg csakugyan nyelvbe sütötték a határozatot, mely szerint az özvegy fejedelemasszony, rangjához illő tisztességgel, nyájas és kellemes módon elfogattassék, s a pénzzel együtt az egybegyült Rendek elé hozassék és kérdőre vonassék.

Porzót és pecsétet rá!

Kisebb közlemény.

Kétszázezer forintos milleniumi alapítvány. A mult hetek alatt az összes magyar sajtó rokonszenves sorokban igen elismerőleg szólott a fejedelmi alapítványról, mit Szamosújvár város tett, hogy négyosztályú középiskoláját kiegészítse. Lapunk tere nem engedi, hogy e szép nyilatkozatokat mind közölhessük; de bár kettőt mégis bemutatunk. A »Pesti Napló« ezeket mondja: »Szamosújvár város közönsége a magyar állam megalapításának évezredes fordulója alkalmából kétszázezer forintos alapítványt tett a városban létesítendő főgymnasiumra. A város hazafias közönsége nagy lelkesedéssel egyértelműleg hozta meg ezt a határozatot s erre vonatkozó előterjesztését már legközelebb küldöttség útján fogja a közoktatási miniszter elé terjeszteni. A várost, mely ezelőtt egy évszázaddal — első városaink sorában — egy magyar nyelvvelő társaság alapítására ezer aranyat, az akkori viszonyok közt igen tekintélyes összeget, ajánlott föl, — mostani elhatározásával is első sorban igen fontos állami szempontok vezérelték. . . . A »Fővárosi Lapok« ezt írta: »A millenium megünnepléséről sok szó és irás volt már, hanem az alkalmilag rendezendő kiállítást nem számítva, más körökből praktikus alakot még vajmi kevés indítvány öltött. Ilyen a nagybecskereki gyermekmenhely, mely a magyarság céljait fogja szolgálni. Most meg Szamosújvárról, az örmények haladó városából érkezik egy hír, mely nemcsak a közművelődés, hanem a magyarosodás szempontjából is felette dicséretes. A város t. i. kétszázezer forintos alapítványt tesz egy főgymnasium létesítésére. Van már gör. kath. püspöksége, káptalana, eddig hiányzott olyan középiskolája, hol a gör. kath. ifjúság is hazafias magyar nevelésben részesülhessen. A milleniumra lesz az is, s az örmények hazafias gondolkodásának ez újabb nyilvánulása csak nevelheti a rokonszenvet irántuk.« — A 24 tagú küldöttségnek, melynek dr. Molnár Antal volt szónoka, a közoktatásügyi miniszter a következő választ adta: »Igen tisztelt uraim! Már a hírlapok útján igen élénk örömmel értesültem Szamosújvár szab. kir. városának azon elhatározásáról, hogy az ottan felállítandó, illetőleg kiegészítendő főgymnasium céljából igen jelentékeny áldozatot hoztak; nem habozom elismerni, hogy ily intézetek felállítása állami kötelesség ott, hol az állameszme szolgálata kiválóan szükségessé teszi azt. Én még e szempontból is foglalkoztam az Önök ügyével; de habár teljes lehetetlen is minden ilyenmü kívánságot kielégíteni, mégis ezúttal azon természetes és logicus következmény előtt állok, hogy sokkal jobban lehet az állameszme követelményeit teljesíteni ott, hol azt maguk az illető községek is hozzájárulásukkal támogatják. Igaz, hogy évről évre a gymn. összegek felemeltek; de igaz más részről az is, hogy ezekkel szemben emelkednek a szükségletek is. Az Önök ajánlata folytán most már azon a ponton vagyok, hogy Önök hoz-

zárulásával az állameszme feladatát Szamosújvárt könnyen lehet megvalósítani. Ezek után a legnagyobb örömmel fogadom Önöket s remélem, hogy mielőbb kedvező irányban megindíthatom a tárgyalásokat. Örvendek, hogy oly messze vidékről ily szép számban jelentek meg.» (Éljenzés.)

Irodalom és művészet.

Az örmény és latin nyelv. Antránig Joánniseán örmény nyelvész alapos, terjedelmes munkáját, mit az örmény és latin nyelv rokonságáról írt, benyújtotta Konstantinápoly mindkét örmény patriarkájához. Azárián örmény szert. róm. kath. patriarkha azt a most elhunyt dr. Derviseán nyelvész-mechitháristának adta át megbirálás végett; a tudós bíráló elismerő nyilatkozata ezen hézagpótló munkáról, következő: Azok, kik mai napság összehasonlító nyelvészettel foglalkoznak, kétségtelen módon bebizonyították azt, hogy örmény nyelvünk az ind-európai nyelvek egyik fő ága. Ezen elfogadott igazság tanúi a német, francia és angol nyelvészek, kik ezt oly meggyőzően bebizonyították. Ez az örmény nyelvészek álláspontja is; magam is elismerem — személyes vizsgálódásaim alapján — ezen igazság kétségbevonhatlan valóságát. — Antránig Joánneseán ezen fáradságos munkájában fűrkésti azt az érintkezést, melyben az örmény nyelv a régi latin nyelvvel áll és nagy sikerrel hasonlít össze igen sok latin szót, melyeknek rokonsága egészen bizonyos. A tisztelt szerző összehasonlítás közben kimutatja azt is, hogy az örmény nyelv az ős-korban sok változást szenvedett. Ez is nyilvánvaló és természeti törvény. Valamint minden nyelv, úgy az örmény is különböző alakot vett fel a századok folyamában — és ezt méltán nevezhetjük változásnak. . . . Még csak annyit, hogy az érdemes szerző műve nagy figyelemre méltó, mert az örmény nyelv eredeti állapotának vizsgálatában sikerrel jár el. A kitarás czélhoz vezet!

— **Műtárgyak.** Edessából, hol Ábgár örmény király székelt — azt írják, hogy a földet ásva régi sírboltra bukkantak, melyből sok régiséget hoztak napfényre. A talaj mozaikkal van kirakva, a falak uralkodók képeivel ekitve. A talált régiségek egy részét ellopták, másik a török kormányzó lakára került, ki bár egy felügyelőt nem rendelt oda; azért egyik a mozaikokat törte össze, másik a képeket szaggatta szét.

Örmény felirások. Conipeare armenista, ki a londoni egyetemen tanárkodik, ezeket mondja: Indiában járván itt sok helyütt láttam örmény felirásokat; különösen azokon a hidakon, melyek örmény pénzzel épültek, láthatók ilyen feliratok.

Közgazdasági élet.

A szüret Arméniában. A »La Russia commerciale« című orosz kereskedelmi közlöny egyik közelebbi számában az Ararát-vidéknek, — illetve az orosz közigazgatási beosztás szerint Eriván tartománynak (kaukazusi kormányzóság), vagyis Oroszország legelső szőlőtermő vidékének — a mely a legősibb örmény föld, s a szőlőtermelés hazája — mult évi szüretelésével s ennek számokban kifejezett eredményével foglalkozik. E közlemény szerint a mult évi szüret Orosz-Örményország említett tartományában minden tekintetben kedvezőbb volt, mint a tavalelőtti. A termelt szőlő legnagyobb része fürt alakjában talált vevőre, melyet az örmény kereskedők nagyrészt leszűrnék. A másod- és harmadrendű minőséggel bíró szőlő-fürtök pedig cognac, törköly és sepröpálinka előállítására használatnak föl; a maradék aztán mint mazsola-szőlő kerül kereskedésbe, a belföldi piacokon.

Kándzág tartomány falvaiban az örmények főleg föld-, szőlőmíveléssel, tejgazdasággal, állat- és selyemtenyésztéssel foglalkoznak. Virágzó a szőlőmívelés, de kevés a vetés.

Az orosz kukoricza-termés. Az oroszországi gabona-kiviteli tilalom roppant gazdasági kalamitást okozott Transkaukaziában, de különösen Mingrelia és Imeretia tartományokban. Ez utóbbiakban ugyanis tavál kitünő tengeri-termés volt s minden oldalról jelentkeztek vevők, úgy hogy a nagy készletek daczára, az árak a nagy kereslet miatt jelentékenyen emelkedtek. A föld népe sietett is a tengeri-morzsolással, hogy a kész árút minél előbb piacra hozhassa. Az állomások túl voltak tömve tengeri készletekkel, melyek éppen elszállításra vártak. Ekkor jött aztán közbe (október hó közepén) a gabona-kiviteli tilalom, mely három nap alatt életbe is lépett. A készleteket természetesen lehetetlen volt elszállítani, s minthogy az illető tartományok köznépe csak csöstől szokta a kukoriczát eltartani, a lemorzsolts készlet eltartására pedig semmi-kép sincs berendezve, az óriási készletek ott rothadoztak az állomásokon; hol még féláron sem akadt rájuk vevő, az inséges kormányzóságokba pedig az előrehaladt évszak miatt nem lehetett szállítani. Az említett két tartomány ezúttal legalább két millió rubelnyi kárt szenvedett.

Mi újság az örmény világban?

Papp Simon, nagybirtokos, kiben Papp Géza országgyűlési képviselő édes atyját, Papp Tivadar szamosújvári örmény kath. s. lelkész öcscsét siratja, január 27-én Német-Eleméren 64 éves korában elhunyt. Boldogult Szamosújvártt született, a gymnasiumot Kolozsvártt tanulta, azután Wolf Gábor és János gyógytárába ment. A szabadságharcz ideje alatt mint gyógyyszerész tett szolgálatot a magyar seregnek. Volt önálló gyógyyszerész Pankotán, Nagy-Bányán;

de visszadta Ő Felsége a Kiss Ernő-féle uradalmat a családnak, melyből Papp Simon felesége Sinay Anna, kinek anyja Jakabffy Juliána közeli rokona volt Kiss Ernonek — 2000 hold földet örökölt. Ezért eladta Papp Simon nagy-bányai gyógytárát és Német-Elemerre költözött. Itt jó karba hozta jöszágát; mint a gazdaságot folytatott. Tevékeny részt vett Torontálmegye közéletében, tagja volt a megye törvényhatósági és közigazgatási bizottságának, elnöke volt az ármentesítő-társulatnak stb. Becsülte mindenki. Koszorút küldöttek sírjára gr. Karátsonyi Jenő és Aladár, beodrai Karátsonyi László, gr. Csekolics, gr. Nákó, gr. Hárthur, Dániel Pál, Dániel Ernő országgyűlési képviselők, Kiss Augusztá és még többen. Temetésére külön vonat indult Nagy-Becskerekéről. Ott volt a főispán és a törvényszéki elnök is. A családi sírboltban közvetlenül Kiss Ernő mellé helyezték el földi maradványait. Nyugodjék békében!

Örmény turista. Szept. 3-án ment Marseillén át egy örmény turista Afrikába. Neve Prunkulián Tigrán lovag, ki a bukovinai Szucsávában lakó jelentékeny Prunkulián család ivadéka. Kerékpáron tette meg az utat Béctől Marseilleig; innen átment Afrikába, aztán a Gibraltáron és Spanyolországon át tért haza. Prunkulián úgy nyilatkozott, hogy jövő évben, szintén kerékpárral, megy Keletre.

Tudósítás Aydinból. Szmyrna mellett, Aydinben, közelebb-ről nagy tűzvész dühöngött. Kétszáz házat és két zsinagógát pusztított el a tűz, s — fájdalom! — több emberélet is esett áldozatul.

Naptár-változtatás. A Törökországban élő örmények, alkalmazkodva az európai időszámításhoz, elfogadták az új, gregorianus naptárt; — s így náluk a jelen évi január hó tizenkét nappal megrövidült, mert az ó- és új naptár időszámítása közt tudvalevőleg tizenkétnapi különbség van.

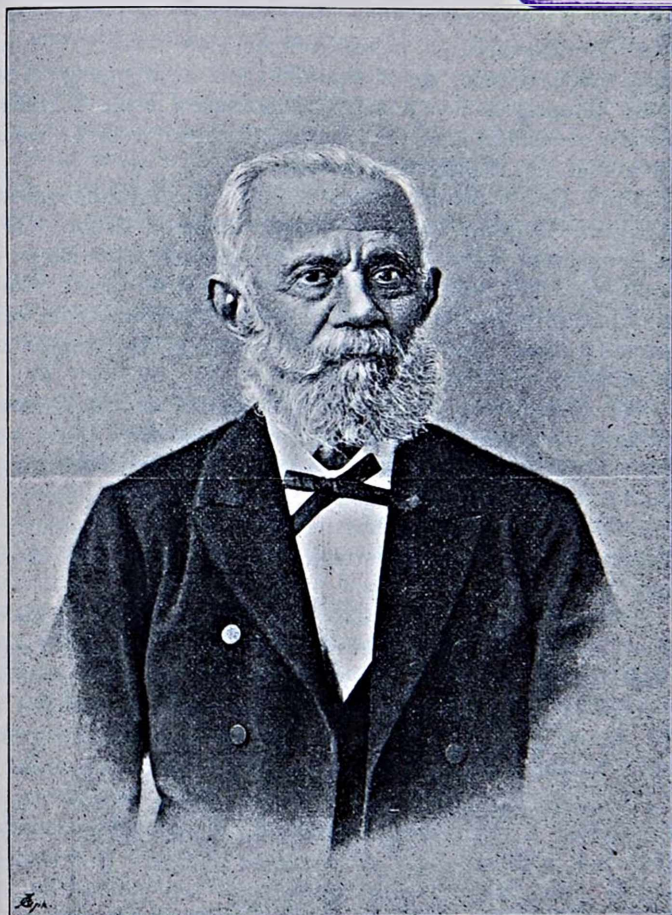
Az oroszországi inségesek. Oroszországban a rossz termés által előidézett éhínség enyhítésére, s az ezáltal sújtott vidékek felsegélésére a moszkvai kereskedők saját pénztárukból száz-ezer rubelt ajánlottak föl; s egyúttal bizottságot választottak az egyes kereskedők a magán adakozások beszedésére és az inségesek közt leendő kiosztására. — Rettenetes képet fest az Oroszországban uralkodó nyomorról a londoni Reuter-iroda külön tudósítója, a ki több községben megfordulva kunyhóról kunyhóra járt, hogy a lakosság helyzetét megismerje. Mindenütt az éhínség által előidézett irtózatot nyomort találta. Tudósítása következő szavakkal végződik: »Mély benyomást tett rám e kunyhókban való látogatásnál azon megrázó tényre való emlékezés, hogy a roppant bírodalomnak nagyobb része és pedig nem kevesebb, mint tizenöt kormányzó-ság segélyezésre van szorulva. Képzelnék örök egy egész országot, — körülbelöl tizszer akkorát mint Anglia, — mely teljesen el van szegényedve s most egyetlen óriási szegényház... Ez Oroszország jelenlegi helyzete!

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Wolff Gábor.

(1811—1892.)

magyar gyógyszerészet nesztorát, ;
tan egyik hivatott művelőjét és a
ménység egyik nem jelentéktelen
tette el Wolff Gáborban, kinek nevét elismerés

ték a botanikusok, személyét pedig — polgári erényeiért — tisztelettel vették körül azok, kik közt élt, kikkel érintkezett.

A Wolff-család a beköltözéskor „Kál” (Gál: Farkas) örmény nevet viselt; de a család azon ágát, mely Kőhalomban telepedett le, a szászok rendszeren csak Wolff-nak nevezték. A család másik ága megtartotta a »Gál« nevet; tehát a Gál és Wolff: egy család.

Wolff Gábor született 1811. ápril 7-én Kőhalomban; atyja Wolff Bogdán kőhalmi nagykereskedő, anyja KáringécZ Zsuzsánna volt. Testvérei: W. Antal udvarhelyi kereskedő, Dr. W. József erzsébetvárosi főorvos, W. Alajos Nagy-Küköllumegye tiszti ügyésze és W. Zsuzsánna mind elhunytak; csak Wolff János kolozsvári gyógyszerész van még életben.

Két évet (1820—22) töltött a brassói katonai nevelőintézetben; a gymnasiumot szintén Brassóban (1822—26) tanulta. Gyakornokoskodott Fogarason Ungár József gyógytárában (1827); gyógyszerészi oklevelet nyert Pesten 1834-ben; önálló gyógyszerész lett 1840-ben, ugyanis ekkor vásárolta meg öccsével Jánossal a kolozsvári Schmidt Ádám-féle gyógyszertárt.

Nőül vette 1842-ben Lukács Lujzát (Nagy-Váradról), Lukács György jelenlegi belügyminiszteri államtitkár egyik nővérét. 1848—49-ben, mint jó hazafi, nemcsak pénzzel, de vérrel is áldozott a hazának. 1856-ban 52 pályázó közül ő nyert jogot arra, hogy Tordán a második gyógyszertárt felállíthassa, melyet azon évben meg is nyitott.

Kora ifjúságától kezdve kiváló előszeretettel foglalkozott ugyan a természettudományokkal, de legkedvencebb tárgyai mégis a növény- és rovtan voltak. Folytonosan tanult és buvárkodott; mint botánikus lett híressé. Fáradhatlan floristicus volt; szerencsés fölfedezéseivel és kutatásaival Kolozsvár és Torda floráját Európa legérdekesebb pontjaivá tette. A növénytudósok több növényt neveztek el az ő tisztelt nevérol, mely így halhatatlan ná lett!

Érdemei elismeréssel találkoztak. 1846-ban a kir. magy. »Természettud. társulat,« — 1848-ban a stettini »Entomologischer Verein,« — 1849-ben a nagyszebeni »Siebenb.-

Verein für Naturwissenschaften,« — 1858-ban a bécsi »K. k. zoolog.-botan.-Gesellschaft« tagjává és 1859-ben a bécsi »K. k. geolog. Reichsanstalt« levelező tagjává választotta.

Őszinte barátság köteléke fűzte a boldogult dr. Haynald Lajos kalocsai érseket Wolff Gáborhoz, kivel levelezésben is állott; a nagynevű bíbornok még erdélyi püspök korában ismerkedett meg Wolffal. A nyolczvanas évek elején kongresszusra gyűltek össze Magyarország pénzügyintézeteinek igazgatói Budapesten; Wolff Gábor is felment. A fővárosban volt az egyház büszkesége: Haynald is. E sorok írója volt az a szerencsés, ki Wolffot Haynaldhoz vezette. Igazán megható volt a két botánikus találkozása: meghatva egymás nyakába borultak, megcsókolták egymást és hosszasan átölelkezve maradtak. . . .

Mint tordai gyógyszerész, a közügyek körül kifejtett önzetlen buzgalomával közbizalmat és osztatlan becsülést vivott ki magának. Tagja volt Torda-Aranyosvármegye bizottságának, valamint Torda város képviselőtestületének is. Huszonöt évig volt igazgatója Torda legrégebb pénzügyintézetének: a mostani virágzó »Tordai kisegítő-takarékpénztár részvénytársulat«-nak; tisztét kiváló odaadással és szakértelemmel viselte. Mult év áug. havában tartották meg a részvényesek fényes ünnepélyek közt 25 éves igazgatói jubileumát. Ekkor leplezték le olajfestésű arczképét is, mely most az intézet helyiségét díszíti. — Mint buzgó gazdája a »Torda-Aranyosmegyei gazdasági egylet«-nek megteremtette az egylet gyümölcsfaiskoláját, mely jó hírnévre emelkedett.

Meg kell még emlékeznem nagyszerű és sok ezer példányt számláló herbariumáról. Ez képezte boldogultnak egyik nagy gyönyörűségét; bár mint csalogatták s bármit is ígértek érte: nem akart megválni ezen eszményi kincsétől, mit egy hosszú életen át gyűjtött, — hanem azt fiának Dr. Wolff Gyula tordai gyógyszerésznek hagyományozta.

Meghalt 1892. ján. 29-én 81 éves korában. Halála általános, mély részvétet keltett; ravatalát koszorúözön borította. A szomorú családon kívül a »Tordai kisegítő-takarékpénztár« — és a »Torda-Aranyosmegyei gazd. egylet« külön-külön gyászjelentést adtak.

Sok tanuságot merithet az előre törekvő ifjú nemzedék a tulságig szerény Wolff Gábor hasznos életéből, kinek önzetlensége utolérhetlen és becsületessége szeplőtelen volt!

Bárány János.

Nagy Theodosius császár emlékezete az örmény egyházban. *)

II.

Az örmény szent életrajz-gyűjteményben Nagy Theodosiusról számos olyan — a történeti hitelesség szempontjából természetesen nem mindig kifogástalan — adat van feljegyezve, a melyekkel sehol másutt nem találkozunk. Így például említés történik az álomról, melyben egy főpap ráteríti a bíbor palástot Theodosius vállaira s ráteszi a császári koronát fejére; később, a konstantinápolyi zsinaton felismerte a fejedelem ezt a főpapot Melecius antiochiai patriarkhában, a kit addig soha sem látott. Theodosiusnak császárrá történt kikiáltását, nyilván szóbeli hagyomány alapján ekként beszéli el az »Áiszmávurkh«:

»A hitetlen Valens halála után a vallásos és nagy Theodosius nyerte el a koronát Gratián római császár parancsából, a ki apósa volt. Theodosius veje és seregeinek vezére volt. Gratián Valens örökségeül neki adta a konstantinápolyi császári trónt. De a byzanczi nagyok nem ismerték őt el, mert nem volt a császárok nemzetségből. Ámde a míg azok, a kik nem engedelmeskedtek neki, ilyen felfogásban valának, egy napon a szent mise alatt roppant néptömeg gyült össze szent Zsófia templomában. Ott volt az újonnan kijelölt császár is, Theodosius, a kinek neve »Isten-adtá«-t jelent. Valens koronája le volt téve az oltárra, addig, a míg a trónnak örököse nem lesz nyilván-

*) E. Chastel, Histoire de la destruction du paganisme dans l'Empire d'Orient. Paris, 1850. — Lebeau, Histoire du Bas-Empire, Nouv. edit., Paris, 1824. — Nève, L'Arménie chrétienne, Louvain, 1886.

valóan meghatározva. A lakosság nem akarta a koronát rátenni a spanyol Theodosius fejére. Ekkor az Urnak egy angyala megjelenvén egyszerre sz. Zsófia templomában, egy sasnak képében, fölkapta az oltárról a császári koronát, a nép feje fölött röpködve háromszor megkerülte a templomot s elvégre rátette a koronát Theodosius fejére. A város nagyjai azonnal alávetették magukat, meghódoltak Theodosius előtt s egyező értelemmel kiáltották: »Éljen a császár!«

Ezek a legendák is bizonyosságot tesznek arról, hogy az örmény krónikások mennyire igyekeztek a hívők előtt kiemelni az igazi, a történeti Theodosius erényeinek és szerepének nagyságát. Hogy mily őszinte és mély tisztelettel viseltettek a keleti örmény keresztények e fejedelem emléke iránt, ki nagylelkű pártfogásban és védelemben részesíté őseiket, még inkább tanúsítja egy másik bizonyíték: Theodosius császár canonja, a mely részét képezi az örmény hymnariumnak, s a melyet január hónap folyamában, a császár halálának emléknapján énekelnek. S kapcsolatban vele éneklék azt a Sárágán-t is, a mely az első keresztény örmény király, Tiridát bűnhődése s megtérése emlékezetének van szentelve. (Tiridát emléknapja különben az Áiszmávurkh szerint az évnek más szakára, november hó 20-ára esik).

A Theodosiust magasztaló egyházi énekek az örmény irodalomtörténet buvárainak némelyike egyenesen Khorenei Mózesnek, a nemzeti történetírás megalapítójának tulajdonítja, a ki homiliákat és vallásos dalokat is irt. Mások szerint Khorenei Mózes kortársa, Mántáguni János, szintén ötödik századbéli író, lett volna e Sárágánnak a szerzője. Legtöbb valószínűséggel bir azonban Ávedikián atyának, az örmény egyházi énekek nagy tudományú magyarázójának az a nézete, hogy az említettük Sárágán a hírneves IV. (Snorháli) Nersesz patriarkhától származik, a mit egy tizenharmadik századbéli örmény történetíró, kándzág-i Girágosz bizonyágtétele is megerősít.

Magának a történeti szempontból is felette érdekes Sárágán-nak itt következik egész terjedelmében a szövege:

»Te, ki megmutattad a földön égi királyságodnak mintaképét, az igazságra és jogra fektetvén fejedelmi trónját Theodosiusnak: az ő vallásosságáért, ó Krisztus, irgalmazz mi nekünk! — Ő az, ki a te keresztlobogód hatalmas segítségével harczra kelvén, megsemmisítette a pogányoknak lázadó erőit s megerősítette a békében Anyaszentegyházadat: az ő vallásosságáért, stb! — Te, ki e fejedelemnek a te igazságod ítéletét adtad, hogy a te szent parancsolataid szerint bíraskodhatott a te néped fölött: az ő vallásosságáért, stb! — Te, ki csodás dicsőséggel ruháztán fel szent Egyházadat, megkoronáztad az apostolok és próféták, s megerősítetted a szent királyok által: az ő vallásosságáért, stb! — Ezek a szent királyok felfegyverkezvén a tusára a szent Léleknek harczy erejével, megsemmisítették a szakadároknak dühét s megszilárdították az igaz hitben az egész világot: az ő vallásosságáért, stb! — Te, ki megengedted a világnak, hogy a nagy Theodosius uralkodjék, s midőn befejezte életét az igaz hitben, e napon égi királyságodba vetted fel őt: az ő vallásosságáért, stb!

»Áldunk téged, Krisztus-király, ki diadalmaskodván keresztet által, szenteidet dicsőségednek csodáival vetted körül, atyáink Istene! — Ma örvendeznek a mindig virrasztó égi szellemek e császárnak vallásossága fölött, mert a nagy Theodosius énekeivel magasztalja a seraphinok égi seregének társaságában atyáink Istenét! — És mi is magasztalunk téged, szent Theodosiussal, a vallásos császárral, új énekünkben, ó atyáink Istene!

»Áldjátok az Urat, dicsőítsétek e szenttel az örök Atyának isteni Igéjét! — Dicsőítsétek e szenttel, a kit megkoronáztak a földön az angyalok s a kit felemeltek az egekbe önnön erényei! Dicsőítsétek őt e szenttel, ki leigázta az ellenséget a hit által s megalapította a szent Egyházat könyörgéseivel!

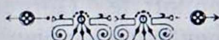
»Meváltó Istenünk hallgass meg minket közbenjárása által e szent királynak, ki vallásosságával megveté az Egyház alapjait s igaz hittel kormányozta a te népedet. Leborulva kérünk, a te emlékezetedért add meg nekünk az egeknek békéjét!«

»Boldog Theodosius, te nagy császár, járj érettünk közben az egeknek uralkodójánál, hogy megbocsássa vétkeinket! — Te, ki imádod Krisztust s alapítója vagy a szent hitnek, járj érettünk közben, stb — Te, ki dicsősége vagy a királyoknak e földön s megkoronáztattál az egekben, járj érettünk közben, stb.«

»Te, kit boldognak hirdet mindenki, te megnyerted Krisztustól, a dicsőség koronáját, Theodosius, ó nagy király, járj érettünk közben az egeknek uralkodójánál! — Ki szent imáiddal futásnak indítottad az ellenséget, ki a sátánt lábaiddal tiporván, az égi lakók sorába emelttél, ó Theodosius, stb! Ime bizalommal eltelve ünnepeljük a te emlékezetedet s áldjuk Azt, a ki koronát tesz fejedre, ó Theodosius, stb!«

— A befejező közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Emléklapok az 1848—49-iki magyar függetlenség harcaiból.

IV.

A felsőbbtséget, melylyel Kossuth Magyarországon birt, nemcsak személyes tehetségeinek lehet tulajdonítani, hanem annak a körülménynek is, hogy a legtöbb intéző államférfiú lassanként visszahuzódott a nyilvános élettől; tehát azok is, kik a harcz előbbi tetteiben — a bécsi kormányhatalommal szemben — részt vettek. Battyányi, mihelyt lemondott a miniszterelnökségről, felhagyott minden egyenes kezdeményezéssel a magyar politikában, és csak arra törekedett, hogy a harczoló hadsergek között közvetítést létesítsen, — a mit Windischgrätz bosszúsan visszautasított. Deák mindjárt kezdetben kijelentette, hogy ő nem képes ennek az irányzatnak párthiveket szerezni; ádminisztrálta ugyan hivatalát és igyekezett is a márcziusi miniszterium első napjaiban egy törvénykönyvet összeirogatni, — azonban Battyányi kívánsága szerint fokozatosan a közvetítő szerepét vállalta magára, de eredménytelenül.

Wesselényi vén és vak volt és habár beleegyezett abba, hogy Eötvössel együtt menjenek el abba az értekezletbe, mit Bécsben a cseh követek visszautasítottak, de sem ő, sem Eötvös több részt nem vettek a nyilvános ügyekben. Széchenyi megijedvén attól, hogy ezt az eredményt az ő előbbi buzdításai, miket a magyar érzülethez intézett, idézték elő, elveszté eszét és ekkor tébolydában volt. Így a Magyarországon kiemelkedett államférfiak közül egyedül Kossuth volt az, ki még a közönség szemei előtt maradt. Ékes-szólása, melylyel senki sem versenyezhetett és a magyar nemzeti érzület iránt tanusított rokonszenve páratlan hatalmat adott kezébe és miután Bemben felfedezte a katonai lángészt, oly befolyást biztosított magának Erdélyben, mely állását rendkívüli módon megszilárdította. . . De nőtt bizalmatlansága Görgei iránt is.

A függetlenségi nyilatkozat közzététele után nem egykét magyar tiszt mondott le. Görgeinek magatartásából, ki akarata ellenére megtartotta ugyan a fővezérséget, mind inkább kitünt, hogy ő Kossuthnak ellenmása. Ez a kölcsönös gyanúsítás, mint legfőbb ok, vezetett azon lépéshez, mely katonai ítések véleménye szerint a legszerencsétlenebb volt az egész hadjáratban. Ugyanis ápril 26-án Görgeinek és Klapka tábornoknak sikerült, kétségbeesett hadutazás után Komárom várát az osztrákok kezéből kiragadni; — mire Klapka és még más főnökök azt hitték, hogy Görgei ezt a sikert kizsákmányolva Győr felé fog előre nyomulni, hogy a közlekedést Béccsel újra megnyissa. Azalatt Kossuth nyugtalanul fáradozott, hogy Pest ne maradjon még továbbra is az osztrákok kezében; azért azt kívánta, hogy fordítsa Görgei harcz-erejét a főváros felszabadítására. Görgei és a többi katonai főnök abban a hitben élt, hogy ez az eljárás nagy tévedés lenne; azért fel is fejtette okait, hogy miért nem teljesíti rögtön Kossuth parancsait: Ha ő kivivott előnyeit követve berontana Ausztriába, akkor — hite szerint — Magyarországon azonnal kikiáltanák a köztársaságot és így lehetetlen lenne a kiegyezés az osztrák kormányval; ellenben ha megszállja Pestet, ezáltal olyan előnyös alapot nyerend, hogy az osztrákok kénytelenek lesznek Magyarországnak megadni a

modosított alkotmányt (had- és pénzügyminiszter nélkül); és ez volt az ő legfőbb óhajtása is. Így történt, hogy május havának legnagyobb része Buda ostromlásában pazaroltatott el, az osztrákok pedig az alatt Magyarországon tágasb tért foglaltak. . . . És míg Kossuth nehezen tartotta fenn magát Görgei ármánykodásaival szemben, azt a hirt hallja, hogy egy hasonlatlanul félelmetesebb ellenség jelent meg hirtelen a csatatéren.

Ugyanis május 1-én intéztek Ausztriából formaszerű kérelmet az oroszokhoz, hogy ezek a magyarokkal szemben, nyujtsanak nekik segílyt, . . . és az orosz erők júniusban már mutatkoztak a Kárpát-szorosokban. Június 17-én találkozott Szabó ezredes az orosz ezredekkel a tömösi szoros közelében. Kezdetben azt hitte, hogy csak néhány csapattal van dolga; de az ütközet alatt több meg több csapat jött elé úgy, hogy Szabó kénytelen volt hátrálni. Két nap múlva érkezett meg Kiss ezredes élén néhány székely csapatnak, hogy a beütést visszaverje és míg azok, kik a hegycsúcsokat megszállva tartották, köveket és faderékeket vetettek az oroszokra — az a 400 ember, kik az utat zárták el, oly bátran állott ellen az oroszoknak, hogy ezek a harcz elején visszahúzódtak; de Kisst egy golyó földre teriti, miért csapattja elfutamodott.

Május végén Bem visszatért Erdélybe és arra törekedett, hogy a székelyeket összegyűjtse; lelkesítő felszólításokat intézett hozzájuk, melyekben megemlékezett azon hőstettekről, miket a mult télen felmutattak. Június 25-én ismét elfoglalta Beszterczét és nyílt téren az egyesült orosz-osztrák hadtesttel találkozott. Hét óráig ellentállott nekik, de mivel új erősítéseket kaptak, Bem kénytelen volt hátrálni. Az oroszok rendkívüli nagy száma — ugy látszik — meglepte Bem csapatait és páni félelem terjedt el közöttük. Az ellenség elárasztotta az egész országot; Nagy-Szebent elfoglalta, ismét elvesztette, újra elfoglalta és végre midőn aug. 5-én az ismét az oroszok kezébe került, Bem élve alig menekülhetett el. *) Bem folytatni akarta a har-

*) Nem tudom, honnan vette az angol író e tényeket, mert én akkor még Nagy-Szebenben voltam — és mit sem tudok azokról. Bizonyára e részlet: román képzelődés. Cz. J.

czot, de áug. 7-én Kossuthtól azt az utasítást kapta, hogy menjen Felső-Magyarországba, hogy Görgeivel való ügyesbajos dolgaiban segítségére legyen. *)

Kossuth tett még egy próbát: Görgei helyébe Mészáros tette; de kénytelen volt a parancsnokságot újra Görgeinek átadni; elvesztette ugyan minden bizalmát Görgei iránt, de kényszerülve volt bármely megegyezést elfogadni, csak hogy magát és az országot a bajokból kiragadja. Azonban remélte, hogy nemsokára Görgei helyébe Bemet teheti; ezen törekvése ellen nemcsak Görgei nyilatkozott, hanem Csányi is, ki — úgy látszik — Görgeivel rokonszenvezett. Görgei és Csányi minden áron azon voltak, hogy mondjon le. És míg Kossuth habozott, hogy mire tökélje el magát, — azt a hírt hallja, hogy Bem Temesvárnál veszélyesen megsebesült. Bem írt ugyan neki, hogy sebe könnyű azután szilárd ellentállásra nógatta. E levél azonban sohasé jutott Kossuth-hoz és a legközelebbi tudósítás, mit Bem kapott, az volt, hogy Kossuth lemondott és Görgei nevezetett Magyarország kormányzójává. Erre Bem szemrehányó levelet írt Kossuthnak, azután hadtestével a Bánátba ment Lugos ellen, hogy megtámadja az oroszokat. Dembinski, ki ekkor Bem seregénél volt, nem engedelmeskedett e parancsnak — és Bem csatát veszített. Ugyanaz nap: áug. 13-án tette be Görgei Világosnál a fegyvert és egész hadseregével együtt egy orosz tábornok előtt (ha jól emlékszem: Paskievics) megadta magát.

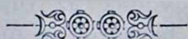
Jelenleg úgy tekintik a dolgot, hogy a fegyverletételt katonai okok tették szükségessé: az osztrákok előnyomulása Déli-Magyarországban azalatt, míg Buda ostroma tartott és Erdély elfoglalása az oroszok által: Magyarországot a hódító zsákmányává tették. Ennek daczára többé már nem kétséges, hogy a Görgei és Kossuth között volt ellenkezés és a pártoskodás, mit előbbi a hadsereg közé bevitt, voltak az okok, melyek ezt az eredményt legnagyobb mértékben elősegítették. Aztán Görgei soha sem tudott felvilágosítást adni e kérdésre: Miként történhetett — a

*) Ez nemcsak zavart dolog, de anakronizmus is: Kossuth Bemet Haynau ellen Temesvárra küldötte. Cz. J.

fegyverletétel feltételei értelmében — az, hogy míg vele szemben a közbocsánatot (amnestia) osztrák és orosz oly ügyelve megtartották, — addig a tábornokokat, kiknek egyetlen bűne az volt, hogy az ő parancsnoksága alatt szolgáltak, Haynau a leggyalázatosabb halálra ítélte és javaik birói foglalás alá vétettek? Egyébiránt az is bizonyos — hozakodjanak bármennyi mentséggel elő a világosi fegyverletételre vonatkozólag, — hogy ez a tett vetett a magyar szabadságharcznak oly váratlan véget.

Bem visszasiertett Erdélybe és igyekezett előbbi hadcsapatait felkelésre birni; de törekvései eredmény nélkül maradtak. Klapka még egy hónapnál is tovább tartotta fenn magát Komáromban; ellenállása előnyös feltételeket biztosított számára. A két tábornok¹⁾ és Kossuth kénytelenek voltak Törökországban keresni menedéket.

Czetz János tábornok.²⁾

Mivel ajándékozta meg 1848 a hazai örményiséget?

Szamosújvárt 1892 márcz. 15-én elmondotta Szongott Kristóf.

Nemcsak a magyar nemzet, hanem e haza minden népfaja, nemzetisége is sokat köszönhet a korszakot alkotó 1848. megbecsülhetlen vívmányainak. De mivel e drága vívmányok keletkezésének kedvező körülményei ezen érdeklődő, mívelt, szép számú, diszes hallgatóság előtt úgy

¹⁾ Csak Bem.

Cz. J.

²⁾ A derék Czetz család, melyből hírneves tábornokunk származott, az örmények beköltözésekor (1672) még Vártán nevet viselt. A szamosújvári anyakönyvek I. kót. 10 lapján (1715 év) ez olvasható: Vártán magánuámp Czetz: Vártán vezetékeve Czetz. Tehát tábornokunk — ki a magyar szabadságharc alatt oly dicső nevet vivott ki, — ősei azon páratlan hős Vártán tábornok családjából eredtek, ki az V. században Kr. u. a perzsák ellen viselt harczban halhatatlanná tette nevét. A Vártán neve, kinek emlék-ünnepét a keleti örmények mai nap is tartják, tölti be az örmények történetének legfényesebb lapját. — »Csak sasfit nemz a sas és nem gyáva nyulat Nubia párducza.« Szerk.

is ismeretesek, e kínálkozó alkalommal — szives engedelmséggel — szólok a lehető rövidletben 1) arról, hogy milyen volt a hazai örménység helyzete 1848 előtt és 2) felemlítem, hogy mit kaptunk mi örmények is — a haza többi fiaival egyetemben — ajándékképpen 1848-tól. . . .

Tudva van, hogy apáink igen kiváló családokból vették eredetüket; őseink a királyszékes Ániban, Örményország fővárosában, mely egy millió lakost és 1001 templomot számlált — laktak. Jólétben éltek; fény, pompa mindenütt. A Kelet ezen nevezetes nemzete terjesztette a műveltséget, fejlesztette a tudományt, irodalmát híressé tette, ápolta a művészetet, messze terjedő, virágzó kereskedelemmel bírt. De bosszút akartak állani rajtuk az őket környező irigy csordák azért, hogy a keresztény örmények a keresztések pártjára állván, ezeket pénzzel, harcosokkal és tanácscsal gyámolították; András magyar királynak is jelentékeny segítségére voltak az örmények. Ezért öldöklő fegyvert kovácsoltak a barbárok és megszámlálhatlan mennyiségben rontottak be a szép országba. Útközben tüzzelvassal pusztítottak mindent; feldúlták a tudomány csarnokait és a Muzsák hajlokait (úgy sem tudták ezek értékét felfogni); kiméretlen kezök kardra hányta a görnyedező öreget ép úgy, mint a pólyába takart csecsemőt; azután az egyesült durva sergek romboló lépteiket az ország szíve: a fényes Áni felé vették; mert itt lakott a nemzet színejava. Megizenték a műkincsekben bővelkedő főváros lakosainak, a dúsgazdag aristokratáknak, hogy megmenthetik életüket és roppant vagyonukat, ha megtagadják Krisztust. De az örmény főrangúak többre becsülték az égbe vezető kincset, az üdvözítő keresztény vallást, a mulandó földi javaknál — és tántoríthatlan hívei maradtak azon tannak, mit Világosító Szent-Gergely hirdetett az örmény földnek. Azonban sokaknak még volt annyi idejük, hogy az éjszakai kapún elmenekülhessenek; azért minden férfi két tarisznyát vett elő, egyikbe tették az olvasót, az ima- és egyházi könyveket, különösen a kedvelt 'sárágán'-okat, hogy az idegenségben is anyanyelvükön dicsérhessék az Urat; a másikat tele rakták aranynyal, ékszerekkel és drágakövekkel. . . . azután kezökbe vették a sanyarú vándorbotot. Így

hagyták el apáink fényes márványpalotáikat és könybe lábbadt szemekkel mondtak végbucsút az ősi hazának, az Ararátnak, a paradicsomnak. . . .

Krimbe mentek, mely félsziget akkor keresztény uralkodó fenhatósága alatt állott: a genuaiak birták. Itt több helységben telepedtek le; sokan laktak közülök Kaffában (Theodosia), honnan élénk kereskedést folytattak a meszszeferkő tartományokkal; de a tatárok igen gyakran megzavarták békés napjaikat; azért nagyrészők Lengyelországba ment. A lengyel király tárt karokkal fogadta és szép kiváltságokkal ajándékozta meg őket. De a háborúk nyugtalanításai miatt innen is kiköltöztek: Moldovában hét várost alapítottak. Kezdetben jól ment dolguk; később azonban a vajdák kimondhatatlan kinzásokat mértek reájuk azért, hogy hagyják el vallasukat, nyelvöket és szokásaikat. Apáink inkább az országot hagyták el. És mivel a török épen azon időtájban nyomult nagy sereggel délszakraí Moldován keresztül éjszak felé, hogy Podolia, Kamenietz várát ostrom alá vegye — az örmények nyugatra, az erdélyi havasok közé luzódtak, honnan 1672-ben J. Apafi Mihály fejedelem behivta őket Erdélybe.

1239-ben vándoroltak ki őseink Aniból és így 433 évet töltöttek Krimben, Lengyelországban és Moldovában. Ezen idő alatt négyszer voltak kénytelenek ott hagyni eladatlan épületeiket, földbirtokaikat, sőt ingó vagyonuk legnagyobb részét is — míg e szép haza földére léptek. És különös, hogy míg más, e hazában letelepült vagy ide betelepített népek itt ingyen kaptak földet, addig apáink drága pénzen vették meg azokat a földterületeket, hova városaik, helységeiket építették. Így pl. azért a darabka földért, melyen Szamosújvár épült, bele nem érve a dominiumot, 25000 forintot fizettek.

A bölcs Apafi korán átlátta, hogy mily hasznos elemet nyert országa a beköltözött életrevaló örményekben, kik kitünő északéességek mellett vagyont és szorgalmat hoztak Erdélybe. Igen mert apáink, kik kereskedelmi összeköttetésben állottak Kelettel, Nyugaton pedig Béccsel, Lipszével, Dancziggal, apáink — mondom — honosították

meg Erdélyben a kereskedelmet; városaikban pedig, egy akkor igen keresett iparczikk előállítására végett, tízével-huszával állítottak fel a gyárakat. E gyárakban készült a híres piros és fekete szattyán, melyekből a magyar nemesség magyar csizmat készíttetett.

Azonban a székelyek és szászok kancsal szemmel nézték az örmények boldogulását; azért az országgyűlésen mindent elkövettek, hogy vetélytársuk: az örmény be ne fogadtassék a honfiak sorába. És — fájdalom! — csakugyan sikerült ezeknek hosszú időn át elháríthatlan akadályokat gördíteni az örmények legfőbb óhajtságának megvalósulása elébe; mert csak 168 évi itt lakozás után ismerte el őket az erdélyi országgyűlés 1840 elején honfiaknak.

És vajjon háruult-e reájok haszon akadémikuskodásukból? Nem fürkészem, de annyit állíthatok, hogy e rövidlátó politika érzékeny kárára volt az annyiszor elpusztított országnak; mert az örmények egy része e miatt visszament Keltre, az itt maradtak pedig, mivel idegenekül tekintettek, nem mertek — pedig volt mivel — költséges palotákat építeni, hanem megelégedtek kisszerű házaikkal. Oh be meglepő, a mostaninál mennyivel fényesebb külseje lenne az örmény helységeknek, ha a honfűsítés mindjárt a beköltözés után megtörténhetett volna!

Most lássuk, hogy az örmények beköltözésekor az ország lakossága milyen osztályokra oszlott. Voltak az országban mágnások (grófok, bárók), nemesek, nem-nemesek és jobbágyok. Hivatalokat csak a mágnás vagy nemes viselhetett. S habár apáink ereiben nemes vér buzogott, azért Erdély a beköltözötteket nem tekintette nemeseknek; sőt közülök még azok, kik czimeresleveleket kaptak I. Apafi fejedelemtől, III. Károly-, Mária Teresia- és a többi magyar királyoktól — sem nyertek alkalmazást a hivatalokban. Eseménynek nézte mindenki azt a rendkívüli esetet, midőn egy Cziriák nevű tehetséges örmény, ki 17 évig szolgált volt Kolozsvárt díjtalanul, fizetéses irnoknak kineveztetett. — Le akarták hozni az udvari kancelláriától a kitünő jogászt, a nemes Issekutz Bogdánt Kolozsvárra; mire egy nemes: »Csak nem ülök széket egy olyannal, kinek apja

a pudli mellett állott^a — és nem hozták le a derék Issekutzot; mert akkor a kereskedést, az ország anyagi felvirágoztatásának ezen hatalmas eszközét, sokan lealacsonyító foglalkozásnak nézték. Igen, mert az akkori helytelen fel fogás azt tartotta, hogy némely állás megszégyeníti az embert; holott mai napság mi azt mondjuk, hogy a nem-alkalmos ember szégyeníti meg az állást.

Jobbágy, földművelő, paraszt ember egy se volt az örmények közt. Azért közülök az, ki pappá vagy orvosná nem lett, kereskedés útján gyarapította vagyonát. Szattyán-gyáraikban is, melyek közül egy néhány még a 60-as években is működésben volt, többnyire nem örmények végezték a kézi munkát; mert az örmény, tekintettel eredetére, műveltségére és vagyonára — kezdet óta úrnak tartotta magát — és tartozkodott a szolgálai munkától. . .

A fennállott törvények értelmében az örmény helységeken, kívül az örmények örökös földbirtokot nem vehettek; hanem csak zálogban, vagy haszonbérben tarthattak jószágokat, földeket. Ez az oka, hogy a múlt században és a jelen évszáz első felében igen sok, marhakereskedéssel foglalkozó örmény tartott különösen Magyarországon pusztát haszonbérben, melyeknek felügyelő gondozását úgy nevezett „pusztádsi” örményekre bízta. . . .

De kiüzte Savoyai Jenő herczeg déli Magyarországról a törököt; az ország e része ezért majdnem lakatlan maradt. A talajt megmérhetlen távolságig a vizek kiöntései borították el; csak sást, kákát, nádat termett a föld. Szabad volt e földekből bárkinek venni; olcsóért adták. . . és nem kellett senkinek! De mit mondok, senkinek? Kellott az örménynek. Mert ekkor költözött ki Szamosújvárról a Karácsonyi, Gorove, Dániel, Jakabffy. . . család; Erzsébetvárosról a Kiss, Vertán, Issekutz. . . család; Gyergyó-Szt-Miklósról a Novák, Czárán, Vákár, Lázár. . . család és földet vettek déli Magyarországon. Azután lecsapoltatták földjeiket, állandó árkokat ásattak, megszántották, bevették azokat. Most e földek az ország legjobb termő földjei és ezek az örmények a hazai örmények közt a leggazdagabbak.

A mondottakból láttuk, hogy majdnem minden működési tér el volt az örmények előtt zárva. Ez az oka tehát, hogy az örmények közt a multban se nagy földbirtokosokat, sem más téren — egy-két gyér eset kivételével — kiemelkedettebb egyedeket nem találunk.

De beköszöntött a dicső 1848, mely nemcsak megszüntette a kor keretébe nem illő, elavult törvényeket és több korhadtt intézményt semmisített meg, hanem a jobbagságot, az emberiség e szégyenfoltját is eltörülte. Nem sorolom fel a sok szebbnél szebb vívmányt, melyekkel ezen emlékezetes korszak a hazát megajándékozta, hanem végezetül csak még azon magasztos elvekről teszek említést, melyeket 1848 győzelmes zászlajára irt: »Szabadság, testvériség, egyenlőség!« E szép korszak szabadította meg a sajtót bilincseitől: a censurától; oszlatta el az előítéletes véleményt, szüntette meg az átkos ellenségeskedést, melylyel honfi honfi ellen viselkedett — és adta a hazafiak szájába e testvéries megszólítást: polgártárs; e nagy idő rontotta le az emberi méltóságot mélyen sértő válaszfalat, mely elég igazságtalanul különbséget tett a hazát egyaránt szerető honfi és honfi, az Isten képére teremtett ember és ember között és proklamálta az egyenlőség elvét. De — hála a Gondviselésnek! mióta az egyenlőség fonséges elve testet öltött magára és a hivatalok betöltésénél többé már nem a születés vagy a nemzetiség, hanem a képesség, az arravalóság lett az irányadó: minden téren találkozunk örményekkel is. Láttunk örményt a miniszteri bársonyszékben és találunk örményt a járásbíróságok irnoki asztala mellett is. Vannak neves tábornokaink, jelentékeny akadémikusaink; van grófunk; felmutathatunk számat tevő országgyűlési képviselőket, tudósokat, egyetemi tanárokat, írókat, nagyföldbirtokosokat és egy sereg hivatalnokot. . . .

És mindezt 1848-nak köszönhetjük! Azért midőn áldom emlékét azon felejthetlen tisztos alakoknak, kik nemcsak előkészítették e dicső korszakot, hanem tevékenyen közreműködtek e vívmányok előteremtésében is; egyúttal hálás köszönetet rebeg gyöngé ajkam a liberalis magyar nemzetnek, mely e nagy idők áldásait nem tartotta kizárólag-

san csak saját fiai számára, hanem azokból egyenlő részt adott, kivétel nélkül, a haza minden fiának.

Éljen ezért a lovagias magyar nemzet és maradjon 1848. márt. 15. nagy napjának felejthetlen emléke egész Magyarország emlékezetében — az idők végeiglen!

Az újszülött gyermekek besózása.

Az élelemszerek megtartásának első módja, mely a népek előtt ismeretessé lett, bizonyára: a besózás volt. A tenger, melyben a rothadás nem oly könnyen megy végbe, tanította meg erre az embereket; így történt aztán, hogy a sónak már korán erősítő és megtartó erő tulajdonítottak. Gondolták, hogy ez az erő az ifjú földlakosnak is, ki csak az imént jött napvilágra, használhat; így fejlődött ki azon, különösen Keleten nagyon elterjedt szokás, mely az újonszülött gyermekeket sósvizben fürösztí, vagy szabályszerűleg besózza.

«Téged sem fürösztöttek vízben, hogy tiszta légy, sem sóval be nem dörzsöltek» mondja Ezekiel látnok; és a keleti ember jól tudja, hogy mit jelentenek e szavak; a gyermekápolás legnagyobb mérvű elhanyagolását! A zsidók és más keleti népek később csakugyan megelégedtek azzal, hogy az újszülötteket csak sósvizben fürösztötték meg; azonban itt-ott a besózás régi szokása is fenmaradt. — Nevezetesen Orosz-Örményország Eriván kormányzóságában, az örmények *) gyakorolják és pedig úgy, hogy az újszülött egész felületét finomra tört konyhasóval hintik be, mely tett alkalmával különös gondot fordítanak a honalj ránczaira és mélyedéseire, a térdhajlásra és az ujjak tájaira. Miután a gyermek három, sőt több órán át sóban feküdt, megfürösztik tiszta meleg vízben.

*) Örményországban soha se volt gyakorlatban ezen helytelen szokás; az eriváni kormányzóságba is az idegen szomszédoktól szivárgott be, de itt is majdnem teljesen felhagytak vele.

Némely kerületekben az örmények ezt a szokást elhagyták, ezért szomszédjaik »sótalan« örményeknek nevezik őket.

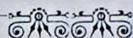
A klasszikus görögök utódai is behintik sóval gyermekeiket. És ha mégis valamelyik felvilágosultabb anya vonakodnék gyermekét ezen eljárásnak alávetni; úgy a bába ezt adja tudtára: »Ha gyermekedet sóval be nem hintem, úgy abból nyomorúlt lesz, és mire sem lesz alkalmas.«

De hogyan állják ki ezt a besózást a kicsinyek? Hát ha sok a jóból, úgy ez az erősítő gyógy mód igen nagy veszélylyel jár: a bőr biborvörös lesz, a gyermek az erős csipést nem tudja kiállani és görcsök között elhal. — Dacára ennek vannak népek, — mint p. o. Isauria hegylakói Kisázsiában — a kik az újszülötteket irgalmatlanul 24 óráig tartják a sóban, hogy a bőrük erősödjék. Valóban elpusztíthatatlan természettel bír az ember!

Németország némely vidékein még most is dívik e szokás, azonban csak jelképileg. Így pl. a rajnamelléki Pfälzban némelyik a gyermek füle mögé tesz sót, a másik meg a papirba göngyölt sót a pólyába teszi; van olyan is, ki egy csep sót az újszülöttnak nyelvére tesz. Azt tartják, hogy a só eszet hoz és megóv a gonosz lélektől.

Németből:

Abrahámné Gámán Erzsi.

Örmény dal és görög epigramma.

P. Thewrewk Emil »Görög anthologia« című nagybecsű művében a 83. szám alatt közölt epigrammához következő megjegyzést fűzi:

»Besígháslián mai örmény lantos költő eme dala, melyet Esztegár László fordított magyarra (Föv. Lapok 1889. áug. 3.) hasonlóságánál fogva megérdemli, hogy ide igtassuk.

»Oh, lennék én csak a tavasz'
Szelid fuvalma: röpke lég;
Szállonganék fejed körül,
S fúrtidre esókot hintenék!

Oh, lennék szende rózsaszál,
Derült mosolylyal ékesen;
Virulnék kora' hajnalon,
Magasztos-édes kebleden!

Oh, lennék álmkép csupán,
Lebegve éjeid felett:
Kilesném lelked' álmaít —
És elrabolnám szivedet.*

Mi meg igen érdekesnek tartjuk az ismeretlen szerzőtől származó görög epigrammát, a tudós szerző fordításában idejegyezni.

»Lennék csak szellő, s a mikor te a napra kijönnél
Kebled föltárnád, szívni fuvalmaít.«

A tanár úr azon téves adata, hogy én fordítottam le a gyönyörű dalt, az én mulasztásomból ered. Az idézett helyen közölt tárczámban ugyanis elfeledtem a fordítókat külön-külön megjelölni. E folyóirat tisztelt olvasó közönsége előtt azonban ismeretes, hogy a kitünő fordítás az enyémenél e téren sokkal hivatottabb toll terméke. A fordítás szerzője: az örmény dalok költői lelkű és ékesszavú átültetője: Simay János.

Esztegár László.

Tiridát király.)*

V.

Fájdalom eme tizenötszáz éves létezésről beszélő intézmény több ízben a hitetlenek rombolásának lett célpontjává; nemtelen durvasággal fölprédáltatott, a mit fárasztó szorgalom termelt. Az éles szemek fölfedezték azt is, mit csak kevesek előtt ismeretes rejtekhelyek gondosan őriztek. Manap a tömérdek arany és ezüst egyházi edények-és készletekre, úgyszintén a megbecsülhetlen irattárra csak mint tündérálomra tekinthetni vissza, a nemzeti élet könyvébe illesztendő összes lapok vízbe gyúratva megsemmisít-

*) L. »Armenia« ötödik évfolyam, 376 lap.

tettek, vagy széttépve szélnek eresztettek. Különösen a perzsák 1058-ban iszonyú pusztítást vittek véghez; de ismét kiépült.

A jelen században egy évvel az oroszoknak Armeniában tett foglalásai előtt a szilaj tatárok tömege azt az örvény szélére vonszolta. E vihart is túlélte a ker. őstelep. Ma harmincz szerzetes lakja, kiknek itt iskolájok is vagyon. Oly hosszú múltat nem lehet csak úgy szivacsosul letörölni. Járon tartomány lakói közül a kath. és nem-egyesült örmények tesznek 22 ezeret. Szent János kápolnájába ősrégi szokás szerint a közönség korlátozva bocsáttatik be, mint-hogy a nők részére annak csak előcsarnoka áll nyitva. — Miután az ország földjének utolsó hantja is kiszorult a hozzá tapadt bálványok lábai alól: a csendesen fejlődő mozzanatok mintegy fölhevni látszanak, hogy további figyelmünk azon ponton pihenjen meg, mely örökre nevezetes marad. Az esemény színhelye Pákáván. A király a hön-ohajtott főpásztornak Caesareából, az ország határaihoz való közeledtére Ásken nejével és nővérével Choszrovituchttal székhelyéről Pákávánba jött. Megható volt a viszontlátás öröme, a megilletődés benyomása alatt a szívek túlcordultak. Eufrát mindkét partja keskeny volt az átláthatlan tömeg befogadására. A lángoló szeretet bíborában megjelenő féfiú a nép közé vegyült, hogy tanszékéről hallassa intelmeit a tévely csábjai ellen, ép e helyen, mely mint a hét bálvány székvárosa, egyik tüzhelye volt a csábok tévsugarainak. És a levegő, a Megváltónak magasztalásával telt el. A negyven-napi munkásság után bekövetkezett a nagyszerű pillanat, melynek mindenki lázas várakozással nézett elébe.

E tárgy további folyamára nézve a mindenség Atyjáról és annak gondviseléséről mitsem tudni akaró gőg talán sajnálkozó mosolylyal veendi — hiedelme szerint — holmi túlbuzgalom által félrevezetett ártatlan együgyűségünket. Am legyen! Mi jobb meggyőződésünk sugallatát követve, nem akarjuk a történelmet meghamisítani; de viszont nem tagadhatjuk meg a régi fénytől lelkünkben földerengő kegyeletet, minthogy a nyilvánosság őrszeme kísérte az egykorú írónak, Agathangelosnak tollvonásait. Ő alkotta meg e kor történelmének művét, mint szemtanú,

naplójellegű munkáját a király meghagyásából írta és pedig görög betűkkel, minthogy ez időben honi írásjegyek hiányoztak. Jegyzetei által oly pontokat világított meg, melyek nélkül sok tárgy fölött megfejtetlen homály borongna. A nemzet multjának legjelesb ismerője Chorenei Mózes iránta oly elismeréssel viseltetik, hogy őt »Tiridát kiváló titkárának« nevezi. Munkájára több helyen ehhez hasonló szólamokkal hivatkozik; »Amint ezt neked Agathangelos előadja.«

Ott látjuk 302. Kr. u. Világosítónkat, mellette a nemzet díszét, a deli természetű kir. párt és családját, köröttök erőteljes, marczona alakokból álló udvarnép csoportosul. Ugy látszott, mintha tiszta azurszinű boltozatával az ég és a föld összeölelkesett és nagy szentélylyé alakult át. A hegy oldalán függő kir. kastélyban nagy sürgés-forgás van, a honnan menet indul az éden kertjéből forrásozó keresztkutchoz, az Eufrát folyamhoz, melynek tükrén a verőfény arany sugarai játszadoztak. Az élő vértanú a folyamra száll, bálványozó emberek özön-sokasága az örök Isten előtt meghajolván, a keresztvíz habjai alá jött, az ég pedig egy fénylángban uszó oszlopban elragadó látványt nyit az egész tájra s áldó sugarait hinti le a magasságba emelkedő fohászokra. Eme napok, melyek ily ünnepélyes díszben pompáznak, megszólamlanak s fölhívják a több század távolában élő utódokat, hogy semmi balszerencsében ne rázzák le az ősök szellemét, kik, fehér öltözékeikben égő viasszal kezökben lépdelnek ki a folyamból.

A bálványok szennyét lerázó nép a lenyugvó nap utolsó sugarainál elhangzott áldó szózatra oszlott széjjel. Más nap, a mint az ég bíboros királya feltűnt, a folyam partját sűrű néptömeg lepte el. A téren fölállított oltáron a főpap által az újszövetség áldozata mutattatott be s az abból részesült keblek oltárán, a hálának égbetörő illatos áldozata lobogott fel. Lapozhatunk az egyes nemzetek történelmében: és magasztosság szempontjából a legfontosabb esemény: vagyis egy nemzetnek az evangelium országába fölvételése alkalmával ezeknél kiemelkedőbb pontokra nem akadunk. Alig egy hét mulva egymillió és négyszázezeren valának, kiknek számára a hittanító körül csoportosult szel-

lemi erők segédkezésével az isteni tanok éltető forrása fölfakadt. Miután itt az ügyeket akkép intézte, hogy távollétében is legyenek, kik az új ker. sarjadékot a tudomány, vallás és jó erkölcsök tejével táplálják, a királylyal együtt a székvárosba ment, hogy fölebb emelje bámulandó vívmányainak tündércsarnokát.

A város belsejében levő kir. lakhelytől nem messze, a már előre, a kereszténység jelvényével jelölt helyen emelkedik a Mindenhatónak 'ecsmiádzini' szt. hajléka. ¹⁾ Sejtelmével sem birhatunk, mennyi kincset halmaztak fel itt s mily önzetlen hazafiságú egyháznagyok és nagy erők egyesültek, hogy fölépítsék és megörökítsék e székes főegyház az utó-és jelenkor számára. ²⁾

Hogy a nép nagygyá lehessen, a végből szükséges, hogy annak értelmi és erkölcsi ereje fokozatos szilárdulást nyerjen. A munkabíró férfiú e tekintetben bevándorolta a hit világa által még nem érintett helyeket, szeldelvén itt is az oktatás igéinek kenyérét. Megrakta az egész országot a király egyakarató szívének melegével ápolt templomokkal, neveldéssel és iskolákkal, melyek a templom után leghathatosb tényezői a népek polgárisítására. A szükség enyhítésére teremtett dolgokat, melyek a ker. hit- és erkölcstannak oly üdítő folyamányai. A beteg-ápolók és kórházak az újonszülött ker. államon áthuzodó mindannyi égi lángok, a fönnebbi intézmények születés évében születtek s a szeretet ölében nőttek fel, hogy századoknak oszthasák áldásos gyümölcseiket. A dolgok egyik sarkát képezte azon sikeresen ható példa, hogy számos belföldi pogány pap és azoknak fiai áldozárokká avatva, azok közül többen, mint püspökök ott küzdöttek a kiválasztottak soraiban.

Ezek eddig a népnek a bálványképek előtt benyújtott áldozataiból tartották fenn magukat; Világosítónk most

¹⁾ Az Egyszülöttnek jöveleie.

²⁾ A templomnak jelen bevégeztségében, külső és belső részeit, boltíveit annak rajzával és tervvázlatával leírta Álisán I. helyrajzi munkájában. A főkincstárban őrzi a hagyomány Noé bárkájának hüvelyknyi részecskéjét, a Világosítónak és Nisibi szt. Jakabnak szemét stb.

úgy intézkedett, hogy a szarvasmarhák és juhnyájaknak, melyek a templomoknak a szegények között leendő kiosztása végett fognak adományoztatni — egy részét, továbbá a szerzetnek és szőlőknek tizedét ¹⁾ ők kapják.

Markovich Jakab. *)

Khinai szokás az örményeknél.

P. Meneviseán G. bécsi mekhitharista atya igen érdekes adatot közöl egy kis ethnografiai cikkében, mely a dr. Herrmann Antal kiadásában megjelenő »Ethn. Mittheilungen aus Ungarn« című ügyesen szerkesztett folyóirat legutolsó I—V füzetében (II. évfolyam) jelent meg.

A felette érdekes cikkben következőket mondja a szakavatott szerző: Igen sok szokást őriztek meg a mai örmények, fő tartozkodási helyükön: az örmény fensíkon (Magas-Armenia), melyek a kutatóra nézve igen nagy érdekel bírnak, annyival inkább, mert a homályos őskorba visszavezethetők. A következőkben az örményeknek egy sajátos szokásával ismerkedünk meg, mely eredetére nézve igen régi, és bizonyosan Khinából került Armeniába, a mint ez hiteles adatok alapján kimutatható.

Sok helyen, de különösen Magas-Armeniában (Khotorsur) szokásos, kis gyermekek hajzatát a homlok fölött és a nyakszirtnél tövig lenyírni.

Egy régi történeti adat teszi érdekessé e tényt. Bizánci Páuszt történetében (Kr. u. V. század) olvasható, hogy

¹⁾ Agathangelos, II. sz. 175 l.

*) Közelebbről elhunyt derék íróársunk szellemi örökségét képezi e cikksorozat. A boldogult jeles egyházi férfiú az örmény nemzet történeti multjának éppen azon pontjánál ejtje el a közlés fonalát, — mely a király (Tiridátes) és a nemzetnek megkeresztelkedésével a letűnt pogány korszak zárkővét képezi! Bár előadásában a kritikai források méltatását nem szokta mellőzni Markovich, mégis mint »az örmények regényes története« tekintendő ez immár öt év óta folyó cikksorozat; melyen szerzőnk lángoló, nemes lelkének egész odaadásával dolgozott!... Szerk.

Menyekző Árábgirben.

Valamint sok más helyütt, úgy Árábgirben is az örmények télen tartják a menyekzőket. Itt az árábgyiri szokásról szölok.

A menyasszonyválasztás után a völegény szülei, a család legöregebb tagja és még néhány házibarát kíséretében, valamelyik estve a menyasszony házához mennek: viszik a foglalót (*հոսթիւոս*, choszkhgáb: szökötélék), a mi aranypénz és átadják azt a menyasszony szüleinek. Míg e rokonosító társaság ott van, a választott leány más szobában időz. A völegény szülei azután még több ízben ellátogatnak e házhoz; mert a szokás kötelezővé tette a gyakori látogatást, mely ajándékvivő látogatásnak (»náváláji«) nevezetik. Az aranyok számát szaporítják; ha a leány első látogatás alkalmával 50 aranyot kapott, úgy a látogatók másod ízben legalább 60 aranyat leszámolálnak az asztalra. A menyasszony is küld a völegénynek czukorneműt, gyümölcsöt, selyemruhát és a t.

De eltelt a jegyesség ideje. A menyekző előtt két nappal előmenyekzőt ¹⁾ tartanak. Elmult a két nap is. A rokonokat és barátokat mind meghívják. Az est sötétje már kiterjesztette szárnyait; a menyekző elkezdődött. A menyasszony háza tele van vendégekkel, kik közül némelek dalolnak, mások az újpár jövendő boldogságáról beszélnek. Ekkor belép egy társaság, mely ifjú legényekből áll és »Tursz-tursz« (ki-ki) kiáltással elrabolják ²⁾ a völegényt, ki vagy a közelségben lakó rokonánál, vagy valamelyik szomszéd házában rejtőzik el; azután haza megy és felölti völegényi ruháját. Később ő és társai lóra pattan-

¹⁾ Հին օրմենի ժամանակ, որ նախաքան ի նորմենից: Hiná danelu számánág, vor náchadonn e hárszáneáczh: A (völegény) elrablásának ideje, mely a menyekző előünnepe. Régen a völegényrablás ünnepélyét menyekző előtt két nappal tartották.

²⁾ A hazai örmények is tartották ezt az ünnepélyt menyekző előtt való estve és azt 'hinátronkh' nak (*հինաթրոնք*) nevezték. Apáink a hinátronkh szót, a hen (rabló) sajátítóesetéből (hini, a kihagyott vég i helyébe a kapcsoló á-t tették) és tērunk (tett, csinálás: elrablás) szavakból alkották.

nak és lámpákkal meg fáklyákkal — úgy éjfél tájban — éljenzések közt templomba mennek. Jön a nászmenet is a menyasszony házatól. A menyasszony könnyeket hullat, lepel fedi arcát. Esketés után dalolva lóháton viszik haza az újpárt, melynek tiszteletére az ajtó küszöbén egy juhot vágnak le. Itt a boldog pár, kiknek fején a fáklyafény világánál ott csillognak a koszorúk — kissé megáll.

Két nap múlva az após vejét és ennek barátjait vacsorára hívja; ez az ünnepély völegénytiszteletnek (pheszájábádiv) nevezetik. Reggelig vigadnak.

Sz. K.

Kisebb közlemények.

A magyar országgyűlés örmény tagjai. A magyar országgyűlés főrendiházának ez időszerint három örmény tagja van: gróf Karátszonyi Aladár, gróf Karátszonyi Jenő és Lukács Antal. A képviselőházban pedig az örmény képviselők száma nyolcz. Névszerint ezek: Dániel Ernő, Dániel Pál, dr. Issekutz Viktor, Lukács Béla, Lukács László, dr. Molnár Antal, Markovics Kálmán, dr. Pap Géza. — Szamosújvár jeles képviselőjének: dr. Molnár Antalnak azon legutóbbi méltó kitüntetése, hogy a képviselőház jegyzőjének választatott meg, — választókerületünkre nézve is oly megtiszteltetés, melyre e város polgársága mindenkor büszke lehet!

Gopcsa Joakim cím alatt arckép és életrajz jelent meg az »Ország-Világ« idei 9. számában (febr. 27.); ezen érdekes közleménynek, mely dr. Vályi Béla csinos tollából került ki — legnagyobb részét mi is közöljük a következőkben: »A bérczes kis Erdélynek éjszakkéleti részén, leginkább románok által lakott vidéken terül el Szamosújvár városa. E kis városban már több mint 200 év óta megtelepedett örmények, a mellett, hogy letelepedésük pillanatától kezdve a haza oltárán folyvást élesztik a hazaszeretet lángját, egyúttal minden alkalmat megragadnak arra nézve is, hogy követésreméltó példát szolgáltatassanak a hazában minden olyan nemzetiségnek, mely nemzetiségi aspirációinak utolsó foszlányát is még nem dobta el magától, minden utógondolat nélkül — A szamosújvári hazafias érzületnek kimagasló példáival már több ízben találkoztunk, de egyszer sem oly említésre méltó módon, mint az elmúlt héten, akkor, mikor feljött Szamosújvárról Gopcsa Joakim városi tanácsnokkal együtt egy nagyszámú küldöttség, melynek élén dr. Molnár Antal bejelentette a közoktatási kormány előtt, a város nevében azt, hogy a nemzeti milleniumot a szamosújváriak egy

felállítandó gymnasium czéljaira tett 200.000 ft alapítványnak följánlásával akarják megünnepelni. — A gymnasium leendő létesítésének ténykedésében nagy része van Gopcsa Joakimnak, ki már 40 év óta munkál Szamosújvárt a magyar állameszmé érdekében. Eltekintve attól, hogy 1862-ben, az alkotmány kivivásának idejében szerény anyagi viszonyainak daczára lemondott hivataláról, sem mint a Crenneville-féle kormányzás alatt álljon: részt vett a magyar társalkodó-egylet alapításában. Majd egy virágzó pénzügyintézetnek állott élére, vezetvén azt ma nap is nagy szakértelemmel és megkivántató nyelvismerettel. Házról házra járva és tagsági díjakat szedve Szamosújvárt, az E. M. K. E. főkegyesületének egyik szervezője, majd alelnöke, a márcz. 15 emlékünnepepyt rendező bizottság elnöke lett. — De befejezzük alkalomszerű soraink megírását azon kívánsággal, hogy legyen a hazának minden, nemzetiség-lakta vidékén a magyarságnak Szamosújvárhoz hasonló góczpontja és ilyen góczpontokon minél több, a bemutatott férfiúhoz hasonló ügybuzgó munkása.»

A magyar nyelv. Vajna Károly, ez a sokoldalú ismerettel bíró, mivel magyar honpolgár, ki a helybeli fegyintézetnél az ellenőri állást tölti be derekasan, 1892. márcz. 15-én Szamosújvárt a társas vacsora alatt a következő, lapunk tárgyköréhez tartozó, igen sikerült felköszöntést mondotta: »Uraim és hölgyeim! Szíves engedelmséggel becses figyelmeket néhány perczre igénybe veszem, hogy egy rég feledésbe ment esemény emlékét újítsam föl. Ezelőtt 100 évvel történt, hogy a kormány fölszólította a pesti tudomány-egyetem tanári karát, hogy adjon véleményt arról, vajjon az egyetemi előadásokat nem lehetne-e magyar nyelven megtartani? Az előadási nyelv ugyanis a latin volt akkor. És a pesti magyar kir. egyetem magyar tanárai — az egyetlen Dugonits András hírneves író kivételével — egyhangúlag oda nyilatkoztak: hogy az lehetetlen; mert a magyar nyelv fejletlen és nincs magyar tudományos irodalom! Ugyancsak 100 évvel ezelőtt egy másik érdekes esemény történt: Szamosújvár örmény ajkú lakossága 1000 aranyat ajánlott föl egy »magyar nyelvnielő társulat« alapítására. Ezer arany nagy összegpénz volt akkor uraim és hölgyeim! Annak mai értéke több mint 70.000 frtnak, — a kamatok kamatjával együtt — felel meg! Ilyen áldozatot hozott e város örmény lakossága a magyar kulturának akkor, mikor itt a társalgási nyelv — a család kebelében kizárólag — az örmény és nem a magyar nyelv volt. A magyar nyelv tehát mint valami elhagyott, árva gyermek kopogtatott a magyar tudósok ajtaján; nem alamizsnáért könyörgött, hanem örökségének kiadását kérte, a mely őt isteni és emberi törvények alapján jogosan megillette. És a magyar tudósok elűzték őt, gögösen mondván: »Nem szégyenled magadat paraszt létedre ilyen előkelő társaságba tolakodni? Mit keresel te itt? A mi legkedvesebb vendégünket, a mi legfőbb büszkeségünket akarnád még kiturni innen? Takarodj el!« Így szólott a magyar tudós, kinek

ősei ezer éven át ontották vérüket azért, hogy a föld »magyar legyen! Mig az örmény, a ki akkor még idegen volt e hazában, egy talpalatnyi földet sem mondhatván sajátjának — megszánta a szegény árvát, a ki egykor boldog napokat élt, keblére ölelte őt és így szólott: »Jer hozzám, ne sirj, bizzál a jó Istenben, adok én neked menhelyet, építsünk egyesült erővel hajlékot; én ápolni foglak, te meg dolgozni fogsz; azután majd ha megnősz és megerősöbödöl, saját emberségedből visszaszerzed jogos örökségedet és kiüzöd abból a bitor idegent!« És lám az elcsenevészedett gyermekből erőteljes, virágzó ifjú lett, a ki visszavívta jogát, visszahódította apai örökségét, sőt azt még gyarapította is. És az erőteljes, virágzó ifjú: a magyar nyelv, a magyar kultúra — a jólét ölen — nem feledkezik meg a nemes-szívű adakozóról, a ki elhagyottságában, a megpróbáltatás napjaiban szeretettel ölelte őt keblére, szóval és tettel vigasztalta, gyámolította; — hálásan emlékezik meg Szamosújvár sz. kir. város lakóairól, a kik száz évvel ezelőtt már magyarabbak voltak a magyaroknál! It város lakóaira üritem én poharamat és szivemből kívánom, hogy ezeket a derék magyar örményeket áldja meg a magyarok Istene mind a két kezével! Eljenek;

Négyezer esztendő. A mult 1891. év második felében telt el 4000 esztendő azóta, hogy Hájg Örményországot megalapította. . . . Négyezer esztendő! Két rövid szó és mégis hány nagy eszmét és hány fonséges, nemes emléket foglal magában! A nagyság és dicsőségnek mennyi nyoma e két szóban! Négyezer esztendőös nemzet! Adjon hát minden örmény Istennek és tartsa meg a keresztény vallást, melyben született híven; mert a kereszténység mentette meg a föld ezen egyik legrégebbi nemzetét — az enyészettől!

Régiség-gyűjtemény. Ajntháb helység örmény papja: Bedroszeán Kherovpe egy értékes gyűjteményt vitt Konstantinápolyba, mely görög, római, örmény, assyr, arab érmek, felirásos kövek és egyéb régiségekből áll. E 20.000 frankra becsült gyűjtemény egyes tárgyait Bedroszeán évek óta gyűjti.

Irodalom és művészet.

Az örmény sajtó Oroszországban. Egész Oroszországban, hol több mint 1¹/₂ millió örmény lakik, örmény nyelven tudunkkal csak a következő nyolcz lap vagy folyóirat jelenik meg: 1. **Áráráó.** Vallás-erkölcsi, történelmi, szépirodalmi és nemzeti havi szemle. XXV. évfolyam. Az ecsmiádzini főegyház (katholikosz) hivatalos közlönye. Előfizetési ára egész évre 5 rubel. Czim: Comité typographique d' Etchmiadzine. Valárchápát. 2. **Méság** (Munkás), irodalmi és politikai lap. XX. évfolyam. Megjelenik hetenként háromszor; szerkesztő-kiadó Árdzruni Gergely, előfizetési ára egész évre 10 rubel. Czim: Rédaction du journal arménien »Méschak.«

Tiflis (Caucase-Russie). 3. *Árczakánkh* (Viszhang). Irodalmi és politikai lap. XI. évfolyam. Megjelenik hetenként háromszor; szerkesztő-kiadó Hovhánniszeán Apkár. Előfizetési ára egész évre 10 rubel. Czim: Rédaction du journal arménien »Ardzagang« Tiflis. — 4. *Aghpiur* (Forrás). Képes havilap, gyermekek számára. Melléklete a nevelőknek szól. X. évfolyam. Szerkesztő-kiadó Názareán Digrán. Előfizetési ára egész évre 4 rubel. Czim: Rédaction de la Revue »Aghbur.« Tiflis. — 5. *Nor-Tár* (Új-Század). Politikai és irodalmi napi lap. IX. évfolyam. Szerkesztő-kiadó Szbántareán Szbántár. Előfizetési ára egész évre 10 rubel. Czim: Rédaction du journal »Nor-Dár« Tiflis. — 6. *Dáráz* (Idom). Szépművészeti, irodalmi, énekészeti hetilap. III. évfolyam. Szerkesztő-kiadó Názareán Dikrán. Előfizetési ára egész évre 7 rubel (20 frank). Czim: Rédaction de la Revue »Taraz.« Tiflis. — 7. *Murds* (Ülő). Politikai és irodalmi havi lap. IV. évfolyam, Szerkesztő-kiadó Arászchancáncz Ávedik. Előfizetési ára 10 rubel. Czim: Rédaction de la Revue »Mourtch.« Tiflis. — 8. *Aráksz* (Araxes). Irodalmi és szépművészeti képes folyóirat. Megjelenik évenként kétszer (nagy könyv alakban). Szerkesztő-kiadó Kulámiréancz Simon. IV. évfolyam. Előfizetési ára egész évre 3 rubel. Czim: Simeon Goulamiriántz, St. Petersbourg. Rue Stremianaja. m. No. 1, log. No. 15.

Régi evangéliumos-könyv. Az »Árevelkh« mondja, hogy Bájázid város Szt-János nevű zárdájában két olyan, pergamenre írott evangéliumos-könyvet találtak, melyeknek egyike 1000 éves.

Régészet. Az Ecsmiádzinben megjelenő »Ararát«-ban a következőket olvassuk: Dr. Belck, ki régiségeket és felirásokat gyűjt Wirchov tanár számára, volt már nehányszor Ecsmiádzinben. Belck átmenvén Török-Örményországba, meglátogatta Bájázid-ot, Tiátin-t, Ucskiliszá-t, Pádnoczt, a Lim pusztát, Vánt, Pásgálát, Ardámetet, Ágthámárt, Pághest, Must, Erzéngánt, Hászán-Ghálát. Kutatásait igen szép siker koszorúzta. Talált 20 ékiratos új felirást és sikerült neki sok olyan feliratot lefényképezni, melyek más utazók előtt vagy leolvashatlanok voltak, vagy megsemmisülteknek, elpottaknak látszottak. Megkértük dr. Belcket, hogy kiváló figyelmére méltassa a Szt-János zárdá (Ucskhiszjá) assyr feliratait, melyekből Alisán is közölt »Ararát« czimű munkájában és e zárdá örmény feliratait, melyek a VII. századból valók. Belck lefényképezett itt mindent; talált még Kárs-ban is Tiridát iratai között három, assyr nyelvű feliratot. Belck a Lim pusztáján, Várakban és különösen Ágthámárban sok örmény kéziratot látott, ezek közt van 900 éves kézirat is. A Lim pusztán látott 3 régi Choreneit is. Kivánatos, hogy az armenisták érintkezésbe tegyék magukat evvel a derék német tudóssal, ki Berlinben lakik (Schellingstrasse Nro 10. Dr. W. Belck.)

Közgazdasági élet.

A gyapjúkereskedelem Transkaukasia- és Persiában. Lou, ki kereskedelmi ügyvivő a szentpétervári angol követség mellett — a transkaukasiai és perzsiai gyapjúkereskedésről következő jelentést tett az angol kormányának: Ezen országok gyapjúkereskedése kizárólag az örmények kezében van. A gyapjút az örmények Bakúba és Tiflisbe, vagy ügynököikhez külföldre, nevezetesen Marseillebe — küldik. Ezen ügynökök közül némelyek elszállítják ezt az árucikket jó haszonnal ki New-Yorkig is. A gyapjút a Káspitenger gőzhajói hozzák és viszik a Feketenger kikötőibe. Ezen fajjuhok meglátogatják az ország minden dombos vidékét egészen Afgánistán határáig. A juhokat márczius és áuguszt havaiban nyírják. A kereskedelmi központ Szápzevár, ide gyűlnek az örmény kereskedők; ide hozzák a gyapjút, mit az örmény piacci árban vesz meg és elküld Pentirágeázba, a Káspitenger partjára; innen tovább szállítják. Szápzevárból 1888-ban 1.012.000 csomó gyapjút vittek ki; egy csomó 1.900 fontot tesz. Transkaukasiában lenyírtak 11,900,000 juhot és 150.000 but gyapjút kaptak, miből 80.000 but Európába került. A transkaukasi vasút, felépítése óta, olcsóbbért szállítja a bucharai és turkestani gyapjút a Káspitenger és a bakú-tifliszi vasút a Feketenger kikötőibe. . . .

Határ vámkezelés. Igen káros újítást hozott be a török kormány. — Át akar a kereskedő, rendes utlevéllel Persiába vagy Oroszországba menni; portékát visz eladás végett; vagy néha át se megy a határon, hanem csak egyik helységből a másikba megy; árucikket visz, vagy hoz. Az első, kivel találkozik a rendőr, vagy zsandár. Mindenét átkutatják apróra. De ez még semmi. Folytathatja útját. Másokkal találkozik; ezek még szigorúbban átvizsgálják mindent, de legalább kárt nem tesznek. Ismét tovább megy. Újra hivatalnokokkal találkozik, kezeikben hosszú, éles nyárs. Ezt a nyársat az árucikknek közé ütik; előbb megforgatják azt és csak azután huzák ki. Azzal aztán éppen nem törődnek, hogy evvel az eljárással tesznek e kárt vagy nem. Csak bár mérnének egyenlő mértékkel; de nem! A keresztény holmiját átkutatják irgalmatlanul, míg a mohamedánt át bocsátják a nélkül, hogy árucikkjeit megvizsgálták volna. Ha ezen a nehézségen is túl esett, újra találkozik hivatalnokokkal. Ezek vagy ők maguk rakják le azokat. Aztán elkezdődik a kérdezősködés. — Mit visesz? — Vasat, gyapjút. — Mennyit nyom? — 2800 buth. Hol gyűjtötted? — Nem gyűjtöttem, hanem egy perzsa kereskedőtől vettem. — Jártál Persiában? — Kereskedés végett gyakran megyek oda. — A határon milyen nemzetiségű idegennel találkoztál? Oroszszal vagy törökkel? — Sok törökkel találkoztam. — Hát örménynyel? — Egygyel sem. . . . Most megszámlálják vagy megméri az árucikkjeiket. És ha a kereskedő által mondott szám vagy mennyiség talál az általuk eszközölt számlálás vagy

mérés eredményével, akkor fáradságukért kiválasztják a maguk számára a legszebb és legjobb példányokat és elviszik fizetetlenül; de ha nem talál, akkor terhes birságot fizet.

„Die Urgeschichte des Menschen“ (dr. Hoernes) című munka 11. füzetében ezeket olvassuk: »Az ókor ezüstben leggazdagabb országaihoz tartozott Örményország és a vele határos Pontus. Az örmény király 6000 talentumot volt kénytelen ezen fémből győzőjének, Pompeiusnak adni. Még Marco Polo idejében is Trapezunt közelében jelentékeny ezüsbányák léteztek. Az örmény az ezüstet olyan névvel nevezi (*արծուք*, árdzúth), mely nagyon hasonlít a latin (argent-um), iráni és ind szóhoz; lehetséges, hogy az ismeretség ezen fémmel Örményországból ered.«

Szőlőmívelés. Az eriváni kormányzóságban mintegy 36.000 család foglalkozik szőlőmiveléssel, e családok közül 20.000 örmény és 16.000 török; 12.000 szőlő van művelés alatt, melyekből 10.400 az örmények birtokát képezi.

Mi újság az örmény világban?

Hymen. Dr. Patrubány Lukács munkatársunk, fővárosi tanár a napokban vezette oltárhoz Loncsárics Vilma kisasszonyt, a csepei állami iskola tanítónőjét. Tanúk voltak dr. Gopcsa László és dr. Vályi Béla. Állandó boldogság kísérje minden lépésüket!

Almanach. Az erdélyi írók és művészek Kolozsvártt megjelent »Almanach«-jában négy örmény születésű író arczképét és dolgozatát találjuk; ezek a következők: Petelei István, Tutsek Anna, Harmath Lujza és Szongott Kristóf, lapunk szerkesztője.

Halálozások: Egy jó asszony, özv. Mály Tivadarné, szül. Zakariás Magdolna hunyt el Temesvártt márcz. 7-én, élete 80. évében. Boldogult már e földön boldog volt, mert hasznos gyermekeket nevelt a hazának; ő szülte a derék Mály Istvánt, a temesvári törvénytörvényész kitűnő elnökét is. Legyen emléke áldott. — Dr. Meskó János kir. tanácsos, ki félszázadon át volt Csanádmegye főorvosa, életének 87. évében elhalt Makón. — Szamosújvár-némethii Dániel Lukács, Aradmegye volt agg főpénztárnoka 82 éves korában jobblétre szenderült. — Buziáson elhunyt Hollósy József, volt 1848-iki honvédhuzár-főhadnagy, Temesmegye tiszteletbeli főszolgabírája és takarékpénztári igazgató, — testvére a boldogult Lonovics-Hollósy Korneliának. Hollósy József nem rég járt Olaszországban, s Kossuthnál látogatást tett. Özvegye és kiterjedt rokonság gyászolja; (köztük sógora: Lonovics, csanádmegyei főispán). Nyugodjanak békével!

Az ecsmiádzini synodus rendesen nyolcz tagot számlál, most azonban három hely üres. Az öt tagból a legöregebb: Jeremiás

lett a katolikosz-helyettes (déghábah). Májusban meglesz az új katolikosz választás. Az örmények három pártra oszoltak; egyik párt, melyhez Jeremiás is tartozik, Szetrágeáncz Aristacest, ki Tiflis árácsnortja (egyházi feje) volt, szeretné a »katolikosz« székében látni; a második pártnak még nincs jelöltje, de azért Szetrágeánczról hallani sem akar. A harmadik, egyszersmind legnagyobb párt Krimján Hájríg, volt patriarkha mellett buzog. — A helyettes-katolikosz be akarta tölteni a három üres synodusi helyet; azért ajánlott is három tagot a cárnak kinevezés végett; ezek közt volt maga Szetrágeáncz is. A másik kettő is ennek párthive. De a synodus másik négy tagja, kik nincsenek egy párton Jeremiással, úgy nyilatkoztak, hogy a helyettesnek nincs joga tagokat ajánlani; mert ez a katolikosz teendője. . . . Azonban nem sokára az orosz kormány 100 kozák kíséretében egy hivatalnokot küldött Ecsmiádzinbe. A hivatalnok körülvéteti a klastromot; azután tudtára adja Jeremiás helyettesnek, hogy a cár az ajánlott tagokat megerősítette. A régi tagok közül pedig Káspárián Szárkiszit és Távteán Aristacest külön-külön feketé, zárt kocsiba tétette és Közép-Oroszországba vitette. . . . Megjegyezzük ez alkalommal, hogy a »katolikosz« az örmény nemzet által jelöltetik ki, illetőleg választatik, azonban az orosz uralkodó által erősítettik meg.

A párisi örmények közül meghalt Eknáján Gábor 42 éves korában. Boldogult konstantinápolyi születésű volt, de rég óta Párisban lakott, hol gyémántkereskedést folytatott. Eknáján nem csak magáért élt; gazdag volt, azonban vagyonából juttatott eleget nemzetfeleinek is. Nem kevés azon örmény tanulók száma, kik boldogultnak anyagi segítyezése mellett fejezhették be tanulmányaikat Párisban.

Az angol parlamentben ismét megbeszélés tárgyát képezte az örmény kérdés. Egy tájékozott képviselő igen élénk színekkel festette a helyzet képét. A »The Manchester Guardian« című angol lap érdekes cikket közölt e tárgyalásról. E cikkből vesszük át a következő sorokat: »Adassék Örményországnak — mondá Suan parlamenti rokonszenves beszédében — örmény kormányzó, katonasága szerveztessék örményekből és ennek parancsnoksága bizassék a svájci vagy belgiumi nemességre. Vagy hagyassanak az örmények önsorsukra és engedtessék meg nekik, hogy szerezhessenek fegyvert; mert most nincs mivel megvédelmezhessék magukat a kurdok és törökök ellen. . . . és Európa látni fogja, hogy az örmények nem gyengék és vitéziül teljesítendik kötelességeiket«. . . .

A strasburgi egyetemen dr. Horn a mult nyáron »Keleti kérdés« czím alatt előadásokat tartott. Előadó elég részletesen szólott az örményekről; beszélt arról a helyzetről, melyben az örmények vannak Orosz-, Törökországban és Persiában.

Felölös szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvártt, Todorán Endre „Aurora“ könyvnyomdája.

Mály Mihály
mérnökkari tábornok.

DÁVID ANTAL

Mály Mihály mérnökkari tábornok. ¹⁾

(1799—1858)

Mály Mihály a Lipóttrend és a badeni Zähring-Oroszlánrend lovagja, az érdemkereszt tulajdonosa, mérnökkari tábornok, Lombardia hadmérnöki felügyelője stb., született Szamosújvárt 1799. szept. 20-án örmény szülőktől. Atyja Mály János városi tanácsos, anyja Duha Mária volt. Isten, Mály Jánost nyolcz gyermekkel áldotta meg, kik közül kettő papi pályára lépett; János nevű fia Hám püspök idejében Szatmárt kanonok volt, egy másik fiából főesperes lett; ez Szamosújvárt, az örmény templomban mondotta el az elsőmisét és ugyanakkor bátyja, János tartotta az egyházi beszédet.

Mihály (Minász) kiképeztetését a mérnök-akadémiában nyerte; 1821. aug. 25-én, mint hadnagy beosztatott a hadtestbe. 1822. májusban az ifjú hadnagyot Rastattba rendelte tábornoka: a mérnök-igazgató és meghagyta, hogy necsak vizsgálja meg e pontot, hanem e hely erődítési ter-

¹⁾ Ezen életrajz legtöbb adatát a »Militär-Zeitung« (Wien, 1858. XI. Jahrgang) 78 számából vettük át. Az itt említett lapot, a képet és a többi szükséges adatokat Mály István úrtól, a temesvári törvényszék derek elnökétől kaptuk; a tanúsított szivességért köszönetet mond a Szerk.

vezetét is készítse el. Itt 1823. áprilben főhadnagygyá előmozdított; 1824. márcziusban Mály Majna-Frankfurtba ment a katonai bizottsághoz, hol főnöke: br. Langenau vezérőrnagy, a várnoki szakba (Geniefach) vágó munkák kidolgozására használta; azután Mainz szövetséges vár erődítési új munkálataihoz hívták, hol kezdetben terepfelvételekkel és lejtmerlegezéssel, később több erődítési tervezet kidolgozásával bízott meg; munkájával vezérőrnagy: mérnök-igazgatójának írásos meglegedését nyerte ki; 1829-ben kapitány lett. 1831. márcziusban Olaszországba ment a hadsereghez, hol ő Pesciera-, Verona-, Vallegio-, Milanoban és Velenczében, többnyire önállóan, erődítési tervek készítésével és e tervezetek végrehajtásával (építtetés) foglalkozott.

El lett határozva, hogy Veronát állandó erődítésekkel látják el és Tirolban, Brixen közelében terjedelmes erődítéseket építenek: a fölötte fáradságos és nehéz feladat Málynak jutott osztályrészül. Ezen építkezések fővezetője: Scholl vezérőrnagy Mályt bizta meg Verona, a Mincio vonal nagy része, továbbá a Brixen közelében levő Clausen, Aicha és Stiflerwald mellett elterülő utelzárás, ugyanott a pótsereghely, Rodeneck kastély és Niklasmauer részletes terveinek elkészítésével; mindezekhez több mint 200 tervre volt szükség, miket Mály sajátkezűleg szerkesztett és rajzolt. — 1836-ban a buzgó és tudós Mály Verona erődítési építményeihez küldetett, hol dolgain kívül tervrajzok készítésével is foglalkozott. Veronánál végzett sikeres munkáiáért legfelsőbb elismerésben részesült. De már St. Mathia erőde felépíttetését be nem fejezhette, mert 1842. august havában Rastattba helyeztetett át: ezen szövetséges vár építésénél nyert alkalmazást. Rastattban Mály kapitány az építészeti igazgatót: Eberle alezredest helyettesítette; itt az ezen főtitst által általános körvonalaiban megállapított s a német szövetség katonai bizottsága által helybenhagyott tervezetet a legkisebb részletekig kidolgozta, az építésnél czélszerű egyszerűsítéseket eszközölt és felügyeletet gyakorolt a műszaki részre. — 1843. novemb. havában a szövetség meghagyására Párisba ment, hogy az ottani erődítési munkálatokról, a már fogantatott mester-

séges módokról és a végrehajtott építési részletekről jelentést tegyen. Itt kapta meg őrnagyi kineveztetését. A ras-tatti várépítésnél tanusított tevékeny közremunkálásáért a badeni nagyherczeg a Zähring-Oroszlánrend lovagjává nevezte ki 1843. nov. havában.

1848. nov. havában várépítészeti igazgató (Frankfurtban), 1849. januárban alezredes lett. 1849-ben a várépítészeti igazgatóság felosztatása után Bregenzbe ment a figyelő hadtesthez, hogy e város erődítési tervezetét és költségvetését készítse el. Mály csinálta Komárom, ezen fontos fegyverhely teljes kiegészítési tervezetét is, mit 1850-ben végre is hajtottak.

Az uralkodó kegye Mály munkásságát 1850. ápril 27-én a Lipóterend lovagkeresztjével és a katonai érdemkereszttel jutalmazta meg. Ugyanezen év szeptember havában újra előhaladt: ezredes lett. 1851. febr. 7-én adományoztatott Málynak díjmentesen a szabályszerű lovagrend.

A Przemysl- és Zalescyk-nál teljesített erődítések is Mály érdemeit gyarapítják, ki általában azon hivatottak egyik leghivatottabbja volt, kik értenek ahhoz, hogy mikép kell a fegyverdiczsőséget fényesen helyettesíteni. ¹⁾

Később a lombard-velencei királyság, Karinthia, Karniolia és a partvidék várnokfelügyelője (Genie-Inspector) volt, azután hadmérnök-dandárnok Veronában, a hol 1857-ben mérnökkari tábornok lett.

Hírneves Málynk Frankfurtban nősült meg: három fia és két leánya volt; fiai katonai pályára léptek; ezek egyike, lovag Mály Agoston, cs. és kir. százados, ki jelenleg a bécsújhelyi katonai akadémián tanári állást foglal el, jónevű festő. Mondják, hogy a magentai és solferinói csa-

¹⁾ Érdekesnek tartjuk a katonai szaklap ezen nyilatkozatát szó szerint itt eredetiben is közölni: »Die . . . aufgeführten Befestigungen waren auch Maly's Verdienst, wie er überhaupt unter den Berufenen einer der Berufensten gewesen, welche den Ruhm seiner Waffe glänzend zu vertreten verstanden hatten. («Militär-Zeitung» Wien, 1858. Nro 78 S. 496).

tákról készített festményei Ő Felsőségének termeit díszítik. A kisebb, lovag Mály Károly cs. és kir. nyugalmazott őrnagy, szintén Bécsújhelyt lakik. ¹⁾ A tábornok arcképe, mely után készítettük az itt közölt kép clichéjét, Frankfurtban készült 1849-ben; Mály ekkor alezredes volt.

Halála 1858 áuguszt 9-én következett be váratlanul Vicenza tartomány, Recoaro fürdőjében oly korban, melynek — emberi számítás szerint — még évtizedekre terjedő termékeny munkásságot lehetett jósolni. Három hadnagy fia állotta körül ravatalát annak a derék apának, kinek maradandó érdemeit méltányolja nemcsak a sereg-

¹⁾ Derék fiai annyira szeretik az ősi fészket, hogy attól megválni nem akarnak. Így történt, hogy Ágoston 1879-ben és Károly 1883-ban illetőségi bizonyítványért folyamodott — magyarul városunk tanácsához. A tanács az elsőnek folyamodványára (a bevezetést mellőzzük) a következő határozatot hozta: »... Mály Mihály cs. és kir. mérnökkari tábornok, e város polgára és tanácsosa-, néhai Mály Jánosnak törvényes fia, mint szamosújvári illetőségű lépett hadi szolgálatba s miután e városból eltávozása után — tanácsunk tudta szerint — más községbe nem telepedett át, e város községi kötelekébe tartozónak volt tekintendő és valóssággal ilyennek tekintetett is; minél fogva fiát is a tényleges szolgálatban álló cs. és kir. százados, lovag Mály Ágostont az 1876. évi V. t. cz. 2. §-ának első bekezdése értelmében határozottan Szamosújvár városi illetőségünk elismerjük. Placsintár, Gopcsa.«

Itt közöljük a bizonyítvány szövegét is:

»Bizonyítvány. Mi Szamosújvár szab. kir. város tanácsa, lovag Mály Ágoston cs. és kir. százados urnak s a bécsújhelyi katonai akadémia tanáranak fennebbi szám alá benyújtott kérése folytán hivatalosan bizonyítjuk azt, hogy nevezett kérelmes úr, mint 1858-ban elhalálozott szamosújvári illetőségű Mály Mihály cs. és kir. mérnökkari tábornoknak törvényes fia, miután más község illetőségét nem szerezte meg, az 1876. évi V. t. czikk 2. §-ának jogcímén, minden kétséget kizárólag, városunkbeli illetőségű, mint szintén neje és törvényes gyermekei is, kikre nézve az illetőségi jogcím ugyan e törvényczikk fentebb említett, valamint 3. §-ában foglaltatik.

Miről e bizonyítványunkat a város hivatalos pecsétjével megerősítve kiadtuk. Szamosújvár sz. kir. város tanácsa, 1884. ján. 25. Placsintár, Osztian fojegyző.«

Károlynak az illetőségről szóló »Hatósági bizonyítvány« 1883. jún. 15 én küldetett el. Szerk.

osztály, melyhez tartozott, hanem az — egész hadsereg.

Nagy igazat mond a királyi Felség, midőn 1835-ben kiadott parancsában, mely az erdélyi nagyfejedelemségben a szabad »verbunk«¹⁾ felállításáról szól, ezeket mondja: »Egy Rend sem tud annyi példákat előmutatni, mind a Katonái, a hol a közlegény is csupán Vitézsége és hiv szolgálattya által a Dicsőségnek oly magas léptsőjére emelkedhetik, hogy azután élte koros idejét, tehetős jó állapotban és méltóságban töltheti el.«²⁾ A szamosújvári tanácsnok fia is erre az »irigyelhető« pályára lépett és kiváló észtehetségével nemcsak a derék Mály családnak,³⁾ mely méltán nagyra lehet vele, hanem a hazai örömnységnek is — dicsőséget szerzett!

Szongott Kristóf.

Nagy Theodosius császár emlékezete az örömeny egyházban. *)

III.

A Sárágán, melyet egész terjedelmében belefoglaltunk előbbeni közleményünk keretébe, több általános vonatkozást tartalmaz Nagy Theodosius életének kidomboródó eseményeire s a hagyomány által nevéhez fűzött némely mozzanatokra. Így az a vers-szak is, mely e szavakkal kezdődik: »Ki szent imáiddal futásnak indítottad az ellenséget.« A költő itt azokra az imákra czéloz, melyeket szent Ambrus és más írók szerint Konstantinápoly köze-

1) A toborzás, hadfogadás helyett általánosan használt szó. V. ö. a német Werbung-gai.

2) Ebben az idézetben megtartottuk az akkor dívott helyesírást.

3) Ezen ünnepelt család napjainkban is nem egy jelentékeny tagot képes felmutatni; ilyen a kitünő jogász: Mály István, a temesvári törvényszék nagyrabecsült elnöke; dr. Mály István az ékes szavú és szép tollú, tudós orvos (Kolozsvár).

*) E. Chastel, Histoire de la destruction du paganisme dans l'Empire d'Orient. Paris, 1850. — Nève, L'Arménie chrétienne, Louvain, 1886.

leben, János evangélista templomában mondott el Theodosius döntő pillanataiban a csatának, melyet a bitorló Eugeniuszal vivott meg.

A Theodosiusnak szentelt megemlékezés a közöltük Sárágán-ban nem lépi túl azokat a határokat, melyeket a történeti igazság jelöl ki uralkodói és keresztényi érdemei számára. Van azonban benne két kifejezés — »megalapította a szent Egyházat,« »alapítója vagy a szent hitnek«, — melyek értelme magyarázatot igényel. Ávedikián atya, az örmény egyházi énekek nagytudományú magyarázója a következő érdekes sorokban adja meg e magyarázatot a »hymnusok fejezeté«-nek 117—119 lapjain:

»E szavak egyáltalán nem jelentik azt, hogy egy világi fejedelem alapítja meg az egyházat és a hitet akár közvetlenül, akár közvetve. Világos, hogy a kérdéses helyen az Egyház és a hit megalapítása első sorban Krisztushoz, mint fejhez van visszavezetve, s második sorban az apostolokhoz és a prófétákhoz, a kik mindenkinek fölött valának hivatva a hit terjesztésére s az egyház kormányzatára. A Sárágán negyedik szakából csakugyan ki is tűnik, hogy az első helyre az apostolok és a próféták tétettek s a második helyen van szó a szent királyokról, a kik által Isten megerősítette Egyházát.

Ime ezek szerint a »megalapította« és »alapítója« kifejezéseknek a magyarázata: A jámbor uralkodók minden eszközzel, a mi a világi hatalomnak rendelkezésére áll, megerősíteni és megszilárdítani igyekeztek az Egyházat és a hitet. A Sárágán »megalapítás«-nak nevezi ezt a megerősítést, nem mintha arról lenne szó, hogy az Egyháznak első alapjai vettessenek meg, hanem a már megalapított Egyház fentartására és védelmezésére való tekintettel. Különösen a legrégebbi szent királyokról el is mondható ily értelemben, hogy közvetett módon megalapították az Egyházat a hitben; mert valóban azért, hogy leverték zsarnokságát a pogányoknak, kik a kereszténység gyökereit kiirtani törekedtek, s hogy megdöntötték tévedését a szakadóknak, kik a hit alapigazságait fel akarták forgatni, közreműködtek az Egyház megalapításában közvetve, vagy a mint mondani szokás, nemlegesen, vagyis megsemmisítése által az Egyház rombolására készen álló ellenségeknek. Ezen-

felül közvetve hozzájárultak az egyház megalapításához a szent patriarkhák segítségével is, zsinatra gyűjtven össze őket és segítségükre levén az Egyháznak mindennemű szükségében. Ez az oka annak, hogy a görögök egyházi irataikban Nagy Konstantin császárt »apostol«-nak nevezik. Az »alapítás« alatt nem a saját erejük által s az egyházi tanok hirdetésének eszközével való megalapítást kell itt értenünk, hanem a megalkotott műnek üdvös félelem, imádságok s királyi buzgóság által való fentartását.* E magyarázat szellemével egészen megegyező az a beszéd, melyben egy hírneves örmény egyházatyá, lámpron-i Nerszesz 1177-ben, Örményországnak Rom-Klágban egybegyűlt papsága előtt Nagy Konstantinnak és utódainak az egyház körüli érdemeit méltatta:*)

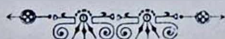
»Konstantin, az istenfélő uralkodó, le nem győzhető erővel szilárdítá meg Krisztus hitének épületét a nicaei egyetemes zsinat segítségével. Kijavítván némileg az épületet, melynek formáját megrongálták az üldöztetések és a pusztában való számkivetés, nagyobb fényt kölcsönzött neki s visszaállította eredeti szépségét. Ekkor lőn megalkotva a mi igaz és szellemi templomunk, háromszáz tizenhatszáz egyházatyának segítségével... A Mindenható kisegítette a keresztényeket a bálványimádó fejedelmek által előidézett üldöztetésnek pusztaságából s a hitbuzgó fejedelmeknek közvetítésével elvezette őket Jeruzsálembe. Levette nyakukról a bálványimádás hatalmának lánczait s örök igazságosságával támasztott az ő javukra az igaz Istent imádó királyokat.«

Az örmény egyházi naptár nem emlékezik meg Nagy Theodosius utódairól, Arcadiusról és az ifjabb Theodosiusról; de az Ájsz mávurkh-ban van a hatalmas császár e két ivadékára vonatkozó függelék is. Alkalmasint erre vezethető vissza, hogy az ünnepeket jelző naptár (Donáczhujczh *(Sötungujj)*) újabb kiadásai többes számban a »Theodosiusok«-ról (Theodositz), illetőleg Nagy Theodosiusról és utódairól emlékeznek meg.

*) Orazione sinodale di S. Nierses Lampronese, recata in lingua italiana dall' armena dal P. Pasquale Aucher, Venezia, 1812.

Az örmény egyház kegyeletes emléket szentel Nagy Konstantinnak s az Egyház körül való érdemeinek, de koránt sem helyezi őt arra a magas polczra, mint Theodosiust. Az ó-örmény egyház Theodosius császárban látta az uralkodói erények legtisztább és legtökéletesb megtestesülését, s túlhajtás nélkül, fenkölt szavakkal fejezte ki, a mi a részrehajlást nem ismerő történetnek tanúságtétele szerint, valóban nagy volt az életében e fejedelemnek, a ki nem vágyakozott a bíbor után, de — mint a római költő mondja — könyörögve látta magához jönni a bíbort, s midőn elfogadta, minden másnál méltóbb volt a viselésére.*) Az az uralkodó, a ki Bossuet szavaiként »a dicsőséget az erény után engedte következni,« meg is érdemelte azt a hódolatot, melyben Keletnek összes egyházai közül legnagyobb mértékben az örmény részesítette.

Dr. Molnár Antal.

Levelek a szerkesztőhöz.

I.

Buenos Aires márcz. 5. 1892.

Tisztelt honfitárs és Barátom!

Az »Armenia« februári füzetében láttam munkám második részéhez csatolt jegyzetét, melyben azon szives ohajtásának ád Ön kifejezést, hogy vajha személyesen is megismerkedhetnénk hazámba visszatérésén által.

Teljes szivemből köszönöm kedves Szerkesztő ur e kegyes megemlékezést; meg lehet győződve, hogy legforróbb ohajtásom már évek óta az, hogy halálom előtt legalább még egyszer viszontláthassam édes hazámat, szülőföldemet és édes atyám és anyám sírjain imát emelhessek a Mindenhatóhoz. De egy részről a családi viszonyok, más

*) Non generis dono, non ambitione potitus;

Digna legi virtus: ultro se purpura supplex

Obtulit, et solus meruit regnare rogatus.

(Claudian, de quanto consolatu Honorii, 46—48.)

résről a vagyont illető azon rettentő szomorú állapot, mely az utóbbi két év óta ebben az országban uralkodik, nem engedik, hogy tervemet valósítsam. Nem veszem el azonban minden reményemet, hogy már a közel jövőben — a körülmények javulván — lesz alkalmam Önnek és többi bajtársaimnak kezét szorítani s megköszönni egész lelkemből szíves megemlékezéseit.

Addig is fogadja, kedves szerkesztő-tulajdonos Barátom őszinte hazafiúi tiszteletemet.

Czetz János magyar tábornok.

II.

Kolozsvár, 1892 április 4-én.

Tekintetes Szerkesztő ur!

Becsés, megtisztelő levelére sietek válaszolni.

Emlékezetem kopott szárnyain hiába barangolom be a rég elmúlt idők vidékeit: nem találok egy oly Ariádnefonalat, melynek segítségével a Mály-család ködös labirinthjét kifürkészmem lehetne.

A becsés levelében felhozott Mály Mihály, a temesvári Mályakkal állott közelebbi rokonságban.

Ezek pedig azon időkben, a melyekre még visszaemlékezni képes vagyok, nem laktak Szamosújvárt, sem pedig e város környékén.

Valóban szeretnék ez ügyben figyelemre méltó adatokkal szolgálni; még pedig azért, mert végre is óhajtok a nagyrebecsült Szerkesztő úrnak örömet szerezni; továbbá azért is, mert nekem is kellemes lenne a Mály-család fényesebb alakjainak sugaraiban sütkérezni.

Aztán a jövő nemzedékek érdekében is nagyon kíváncsún tartom, fajunk nagyobb szabású alakjait az »Armenia«-ban megörökítve látni; főleg miután meggyőződésem szerint a mi népünknek is voltak és vannak oly tagjai, kik Ararát nemzetének firmámentumán, mint örök fényben égő csillagok, az idők végeig ragyognak.

Ezekre is fog vallásos áhitattal föltekinteni a jövő nemzedékek végetlen sora.

Ezek dicső példáján fog okulni; ezek lelkesítő nagyságától fog nyerni erőt és lelkesedést hasonló nagy tettekre, és ezek világító fényénél fog a tévedező eligazodni a sötétben.

Valóban, ha az életem reggelén sejthettem volna, hogy lesz még egy oly idő, melyben ily fölhívást kapok: bizonyára csekély erőmnek legnagyobb részét arra használtam volna fel, hogy most az életemnek késő alkonyán, a tekintetes úrnak szolgálatjára lehessek . . .

Ma, emberi számítás szerint, a Mály-családban jogsultan én állok legközelebb az öröklét küszöbéhez, s így nekem van legkevesebb időm, az érdekelt ügyben kitartást igénylő fürkészetre, és így legkevesebb jogom e téren az óhajott siker reményére.

Aldott emlékü jó apám, kereskedéssel és mezei gazdászattal foglalkozó, becsületes ember volt.

Geneálogiával soha sem foglalkozott.

A Mály-családról is csak annyit tudott, hogy az apja Bogdán Beszterczén lakott; továbbá, hogy a nagyapja Tódor gazdag kereskedő volt.

Az én üdvezült jó apám Mály Tódor, a Mály-genealogia tanulmányozásának elmulasztásáért nem vádolható; mert körülményei őt ebben lényegesen gátolták.

Ez ügyben a mulasztás és hanyagság vádja inkább az én árva fejemet sújthatja.

Elismerem, hogy hiba volt tőlem azért, mert — hitem szerint — a Mály név Erdélyben velem a sírba száll, nem foglalkozni behatóan a Mály-család historiájával.

Látom, hogy tévedtem, midőn azt hittem, hogy soha sem fog napvilágot látni oly ember, a ki a mi szerény családuknak történelme iránt érdeklődjék.

Meg is vagyok arról győződve, hogy e hitemért, még ez életben, büntetésül a tévedés elismerése nem ért volna el, hogyha a nagyabecsült Szerkesztő urnak egész nemzetünket nagyban és kicsiben, a legkisebb parányig átölelő szelleme nem éppen a mi korunkban jelenik meg.

Fogadja legszebb köszönetemet azért, hogy nekem ezt az igen kellemes csalódást szerezni sziveskedett.

Vajha minden csalódás és tévedés ilyen természetű lenne! Akkor arra kellene kérnünk az egek Urát, hogy lépten-nyomon csalódjunk és tévedjünk.

Az »Armenia« hivatva van, mint egy égő fáklya, nemzetünk fekete éjjelét megvilágítani.

Adja Isten, hogy e világító fáklya ne legyen olyan, mint a rendes égő gyertya, mely míg másoknak világít: ő maga elég.

Legyen mélyen tisztelt Szerkesztő ur azon meggyőződésben, hogy senkinek sem okozna nagyobb örömet, mint nekem az, hogyha népünk történelmének kellő ismeretével bírva: becses folyóiratának fényes lapjain, figyelemre méltó helyet foglalhatnék el...

Nagyrabecsülésem kifejezése mellett vagyok és maradok, a tekintetes Szerkesztő ur iránt

teljes tisztelettel

Dr. Mály István.

Az örmény konyha chemiája.

I.

Majdnem minden művelt nemzet közmondásai között egy vagy más alakban felfedezhető az, melynek első része morális elv, második része pedig természeti igazság: »Ne azért élj, hogy egyél; hanem azért egyél, hogy élj.« Ennünk tehát kell; mert miként Liebig, a hírneves chemikus mondta, hogy »ha az evésnek nem volna más célja, mint az étvágyat kielégíteni és az éhséget csillapítani, akkor lenne okunk azt hinni, hogy bizonyos állhatatosság mellett elszokhatnánk tőle; de az éhség az a belső emlékeztető, mely mondogatja, hogy a testben hiányzik valami és hogy a hiányzó pótlásáról gondoskodjunk.« Indokolt lesz ennél fogva — mielőtt e czikk tulajdonképeni tárgyára áttérnénk — arra a kérdésre válaszolni, hogy miért eszik és iszik az ember?

Igen sokszor hallhattuk azt a hasonlatot, hogy az emberi és állati szervezet olyan mint a gőzgép; mind a ket-

tőt táplálni kell, amazt étellel, emezt pedig tüzelő anyaggal, hogy munkát végezessen és hogy mind a kettőben a meleg az, a mi munkává alakul át. A hasonlat valóban találó is. A gőzgépben a levegő oxygenje elégeti a tüzelő anyagot és az égés révén keletkező meleg, a víz közvetítése és a gép alkalmas szerkezete folytán munkává alakul át, de csak részben; mert a melegnek egy része a sugárzás és vezetés következtében elvész, más része pedig a surlódás okozta ellentállás legyőzésére fordítatik. A szervezetben is a tápszereknek lassan történő elégetése révén keletkezett meleg egy része a test saját melegét tartja fenn, más része pedig szintúgy munkává alakul át, de a szervezetnek bámulatatos tökélyű szerkezete folytán sokkal tökéletesebben. Míg azonban a gőzgépben a tüzelő anyag csupán csak a munkát létesíti, de a gépnek, folytonos működés miatt megkopott, vagy hasznavehetetlen részeit nem javítja ki, annál kevésbé pótolja azokat újakkal; addig a tápszerek a szervezet élő részeit folyton gyarapítani, az elhasználtakat folyton javítani kell, mert a megrongált vagy hasznavehetetlen részek helyébe, mint a gépeknél, külső erővel újat beilleszteni nem lehet. Szóval az ételnek nem csak az a feladata, hogy a szervezet hőmérsékletét az életműködéshez megkívántató fokon tartsa, hogy csak munkaerőt termeljen, hanem hogy a szünetnélküli tevékenység folytán elhasznált részek újra építéséről gondoskodják és azokat folytonosan gyarapítsa. Az ételekben tehát együtt kell lenni mindazon kellékeknek, melyek a meleg és a munkaerő termelésre szolgálnak és ezenkívül az egyes szervekben beálló hiányokat is pótolják.

A táplálkozás folyamatának lényege tudvalevőleg abban áll, hogy a fogak által elaprózott ételek a nyál segítségével lecsuszhatnak a gyomorba és a belekbe, hol a meleg és a különféle emésztő nedvek behatása alatt oldhatokká és így a vérbe való felszívódásra képesekké válnak. Az ételek megemésztése azonban főként azoknak összetételétől, de az illető egyénnek természetétől is függ; egyiknek könnyen megemészthető az, a mi a másiknak ugyan csak megfekszi a gyomrát.

Minthogy valamennyi élő és alakos testrészt a vérből, helyesebben annak a melegben megolvadó részéből, az úgy-

nevezett albumin vagy fehérnyejéből képződik, világos, hogy a táplálkozásban a fehérnyenemű anyagok igen fontos szerepet játszanak; mert ezekből, a táplálkozás folyamata alatt, véralbumin keletkezik. Ilyenek a húsnak főalkotó része a synthonin, a tejnek sajtanyaga (kasein), mely a sajt készítésénél a tejből, az úgynevezett »oltó« hozzáadására kiválik, a tojáshoz fehérje, az állati és növényi nedveknek a melegben megalvó részeik, a gabonaneműek sikkérje, melyből legtöbb van azoknak héjában, továbbá a borsó, paszuly és lencse sajtanyaga (legumin). Méltán nevezik ezeket tehát szervképző tápanyagoknak (fehérnyefélék).

A tápanyagoknak másik nem kevésbé fontos csoportjába tartoznak a zsirok és olajok, a keményítő, melyből legtöbb van a rizs után a rozs-, árpa- és a búzalisztben, továbbá a cukor és tejcukor. Ezek a táplálkozás folyamata alatt főként meleget termelnek, a miért is Virchow »fűtő anyagoknak« nevezi. Téves volna azonban azt hinni, hogy az előbbeni csoportba tartozó tápanyagoknak csupán a szervképzés a kizárólagos célja; amazok is ép úgy melegtermelők, csak hogy sokkal kisebb mértékben; de másfelől azok a meleget, az utóbbiakhoz viszonyítva, a szervezetnek aránytalanul nagyobb munkája révén létesítik, a mi a szervezet egyensúlya érdekében nagyon is számba veendő körülmény. Konkrét példa a mondottakat, úgy vélem, világosabbá fogja tenni. Az embernek tiszta hús-evés mellett naponként két és fél kilogrammnál többet kellene elfogyasztani, hogy szervezetének minden szükségletét fedezni tudja, a mi nem csak gazdasági szempontból megfontolásra méltó, hanem az egészségre is fellettel káros lenne. Tény az, hogy a hús és általában véve a fehérnyefélék erősebbé teszik az embert, mint a növényi táplálék. Annak tehát, ki naponként igen nehéz izommunkát végez — hajómunkások, még inkább a serföző legények, kiknél a szünetelést nem engedő munka kizárja a pihenést — sokkal több húsnemű táplálékra van szüksége, mint annak, ki a napnak legnagyobb részét »dolce farniente« tölti el. De azért bármennyire is pótolhatatlanok a fehérnyenemű tápanyagok, csupán ezekkel élni még sem

volna elegendő; az említett okokból nélkülözhetetlen, hogy a húst a második csoportba tartozó tápanyagokkal vegyítsük. Mindezekre azonban az egyén foglalkozásán kívül az évszakok és éghajlati viszonyok is befolyással vannak. Ott például, hol a testnek igen sok meleget kell termelni, hogy az életműködéshez megkívántató állandó meleg fentartás-sék, roppant mennyiségű zsíros eledelt fogyasztanak el az emberek a nélkül, hogy gyomrukat megterhelnék. A sarkvidékek lakója nem szorultságból, hanem természeti szükségéből eszi a legzsírosabb húst és iszsa a fókaszirt; mert az ott uralkodó dermesztő hidegnek csak is úgy képes szervezete ellentállani, ha ezekből az ételekből naponként 4—5 kilogrammot fogyaszt el. A melegebb éghajlatok lakója ellenben okvetlenül elpusztulna ilyenmő táplálék mellett, akár az a gép, melyet fa helyett folytonosan kokszzsal fűtenek. Ebből megérthető, hogy Mózeset vagy Mahometet korántsem a különcködés, hanem századok tapasztalatain alapuló egészségi tekintetek vezérelték akkor, mikor népeiknek megtiltották a sertés-hús evést.

A »fűtő anyagok« csoportjába tartozó tápanyagoknak azonban az imént említettekén kívül még egy más, nem kevésbbé fontos szerepe van a táplálkozás folyamatában és ez az, hogy megakadályozzák a felhárnyefélék gyors szétbomlását és így elősegítik, hogy azok a szervezet alkotó részeivé váljanak.

Végül a tápanyagok harmadik osztályába tartoznak az úgynevezett »tápsók«, melyek hamuként maradnak vissza, ha a tápszereket elégetjük. Ezek nélkül ép úgy bekövetkez-nék a lassú éhhalál, mint a többiek nélkül; mert ezek hiánya megrontja a táplálkozást, elbénítja az idegeket, gyön-giti, sőt meg is zavarhatja az agyműködését. A természet bölcs gondoskodása azonban felment minket azoknak be-szerzése alól, mivel a tápszerekben rendszeren készen kép-ződve fordulnak elő.

Ezek után most már megfelelhetünk arra a kérdésre is, hogy milyen legyen az ember eledele? Az ételnek azonban a tápláló anyagoknak elegendő mennyiségén és helyes arányán kívül alkalmasnak kell lennie a bélbe való

felszívódásra annak megterhelése nélkül, továbbá kellemes izzal, és étvágygerjesztő hatással kell bírnia.

Mint hogy azonban táplálószereink között egy sincs, mely a szó szoros értelmében egyszersmind táplálék is lehetne; mert egy sincs olyan, melyben az említett háromféle tápanyag a kellő mennyiségben és helyes arányban fordulna elő, világos, hogy tápszereinket kellőképen elegyíteniük kell egymással, hogy a mondott céloknak megfelelőhessenek. E nélkül vagy igen kevéssel kellene beérni, vagy igen nagy megterheletésnek kellene gyomrunkat kitennünk. Erismann szerint tisztán sajtból naponként 1160 grammot, fekete kenyérből 1430 gr.-ot, húsból 2600 gr.-ot, burgonyából 4600 gr.-ot, tejből pedig 4650 gr.-ot (4 és fél litert) kellene elfogyasztani; míg — mint mindjárt látni fogjuk — ha helyes és célirányos vegyítést alkalmazunk, sokkal kevesebbrel is beérhetjük. Multhatatlanul szükséges az állatországból eredő tápszereket (hús, zsír, tej, sajt stb.) növényi tápszerekkel (keményítő, cukor, zöldség stb.) elegyíteni; a kettőnek arányánál azonban az illető egyénnek természetét és foglalkozását is tekintetbe kell venni. Az erősebb munkát végző embernek sokkal több fehérnye-, keményítőfélére meg zsírra van szüksége, hogy izmainak nagy tömegét épségben tarthassa és teste se veszítsen zsírból; de azért növényi eledel nélkül ez sem élhetne meg annyival is inkább, mert csaknem bizonyos, hogy a veszélyes skorbut nevű betegségnek egyik oka a főzelék hiánya. Másfelől azonban a növényi tápszerekből is csak annyit szabad elfogyasztani, mennyit a szervezet könnyen megemészti. Tudvalevő dolog, hogy a vegetariánusok elvből nem esznek húst, de azért a tej, vaj, sajt, élvezetéről ők sem mondanak le.

Mindezekon kívül azonban még van egy igen fontos körülmény, a mi étелеink készítésénél nagyon is tekintetbe jön. A tápanyagok elegyítésének helyes aránya még korántsem elegendő. Undorral fordulnánk el bizonyára az olyan ételektől is, — melyek a leghelyesebb arányban tartalmazzák a szükséges tápanyagokat — ha nem lenne azoknak íze, étvágygerjesztő, inyt csiklandó hatása. Ezt csak a különféle fűszerekkel és élvezeti szerekkel adhatjuk

meg az ételeknek; azok tehát ép úgy nélkülözhetlenek, mint a szó valódi értelmében vett tápanyagok. A kávénak, theának stb. üdítő hatása oly annyira nyilván való, hogy mai napság elmaradhatatlan az nemcsak a gazdag, de a szegény munkás ember egyszerű asztaláról is.

Ezért az ügyes, gondos háziasszony nemcsak az ételek izletes elkészítésére, hanem azoknak helyes beosztására, változatosságára is gondot fordít. A jóllakottság érzete megóv minket attól, hogy kelleténél több táplálékot vegyünk magunkhoz; ez azonban jóval előbb bekövetkezik, ha az ételekben hiányzik a változatosság, izletesség; a mi étvágyunkat egy jól elkészített és változatos beosztású ebéd alatt folyton ébren tartja. Ezért kell ügyelni, hogy — a tej kivételével — valamennyi étel a gyomornedvéhez hasonló savanyú kémhatású legyen. Ilyenek: a legtöbb növényi tápanyag, a különféle növényi nedvek, a húsleves, kávé, tea stb.; míg a frissvágású hús nem izletes, mert ennek kémhatása lúgos, de a »rigor mortis« (a holt me-revedettség) elmulása után a szétbomlás folytán savanyúvá válik. Ez lehet az oka annak is, hogy például az igen gyengén savanyú sült halhoz citromlevet facsarunk; hogy a közömbös kémhatású és így kevésbé izletes eledelkebe különféle savakat (ecetsav, citromsav, borkósav, vagy a savanyú tejben és káposztában előforduló tejsav stb.) elegyítenek.

— A betejező közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Nuricsán József.

Az örmény hagyományból.

— Húsvéti czikk. —

A Ur angyala megjelenék Józsefnek álmában mondván: Kelj föl, vedd a gyermeket és anyját és fuss Egyiptomba, és maradj ott, míglen megmondom neked. Mert keresni fogja Heródes a gyermeket, hogy elveszítse«. Máté II. r. 12. v.

Ezen isteni parancs után József a gyermekkel és ennek anyjával azonnal útra kelt. Mária szamaron ülve ölében tartotta a világ Megváltóját.

Most lássuk, mit mond a hagyomány.

Már-már Egyptom határán vannak, midőn a Szinai hegy közelében keskeny, kigyódzó hegyszorosozhoz értek. E hely rablóknak volt tanyája, itt találtak menedéket a gonosztevők is.

És ezek egyike észreveszi az utasokat, visszatér és tudtára adja főnökének. A rettenetes főnök: Tizmász kezdetben azt hitte, hogy szemet kápráztató látományt, vagy álmoképet lát. Nézi figyelemmel, közelebb megy, végre meggyőződik, hogy élő valóság. »Ime egy fiatal asszony — mondja — ki kisdedet tart ölében és egy tisztességes, ártatlan férőú, ki vezetője és őre e két szegény lénynek.« Méltán csodálkozhatott a főnök; mert a hely, hol haladt a szent-család, emberi vérrel volt áztatva; minden szerencsétlen, ki e tájékra vetődött, itt biztos halálát lelte; nem kegyelmeztek itt senkinek. Még az ég szárnyasai sem állapódtak meg itten.

Tizmász — mondja a hagyomány — isteni sugallatban részesül; bámuló lelkiismerete fölédred, megkönyörül ezen őszinte utasokon és csodálkozva így kiált fel: »Oh atyja a csillagoknak, oh védő szelleme a mindenségnek! Minő csoda ez? Minő hasonlithatlan látvány terül el szemeim előtt? Harmincz év óta ezer meg ezer kard villogott e gonosztevő kézben, számos büntelennek ontottam ki vérét, mindenfelé rettegést és haláit osztottam, nevemtől remegett Egyptom, Palaestina és Arabia. De miért környez e perczen félelem és csodálkodás? Milyen hatalom az, mely nem engedi, hogy kezemet kardom felé mozdítsam és egyik lépést előre tegyek? Oh Istenem, mily fenyegető csapat reám nézve e látomány! Két kép áll egymással szemben: a mennyei ártatlanság és a megtestesült gonoszság.«

És tüstént parancsot adott embereinek mondván:

»Fegyverkezzetek rögtön és csatlakozzatok e családhoz; vezéreljétek őket veszélytelenül és biztosan addig, hová menni akarnak. Jól figyeljétek: ezeknek élete, az én életem. Hozzájok senki, még az ég madarai se közeledjenek.«

Azonnal teljesítették a főnök parancsát.

Elmult harmincz év. Heródes meghalt, a gyermek, Jézus Egyptomból visszatért Zsidóországba, hol nőtt és

gyarapódott Isten és emberek előtt kedvességben. Aztán elérvén teljeskorát, teljesíteni kezdette isteni hivatalát. Válogatás nélkül prédikált mindenkinek és tanította az élet útját; de végre nemzetfelei kiolthatatlan gyűlöletének és irigységének lett áldozata: a Golgotha hegyén keresztre feszítettetett.

Figyeljünk az üdvíratra.

»Vitetik vala más két gonosztevő is ő vele, hogy kivégeztessenek. Egyik pedig a latrok közül, kik ott függének vala, káromolá őt, mondván: Ha te vagy a Krisztus, szabadítsd meg temagadat és minket is. Felelvén pedig a másik, feddé őt, mondván: Te sem féled az Istent, holott ugyanazon büntetés alatt vagy. És mi ugyan igazságosan, mert cselekedeteinkhez méltó díjt veszünk; de ez semmi gonoszt nem cselekedett. Szt. Lukács evangelioma 23 r. 32, 39, 40, 41.

Oh csodálatos találkozás! Ez a gonosztevő, ki a másikat feddette, nem más, mint Tizmász, a rablófőnök, ki harminczhárom évvel előbb az arab hegyek egyik veszedelmes szorosában oly nemes-lelkűen védelmezte az Isten Fiát és ki Jézus szenvedésének évében elfogatván, gonoszságaiért a Golgotha hegyén a világ Megváltója mellett keresztthalállal lakolt.

»És (a jobb felől levő) mondá Jézusnak: Uram! emlékezzél meg rólam, midőn országodba jutsz. És mondá neki Jézus: Bizony mondom neked, ma velem leszesz a paradicsomban«. Sz. Lukács evang. 23 r. 42, 43.

Az »Árévék« után eredeti örményből közli:

Szongott Kristóf.

A hazai örmények uniója a róm. kath. egyházzal.

E becses folyóirat tisztelt olvasói előtt ismeretes már azon nevezetes, de egyszersmind jellemző esemény, hogy apáink inkább ott hagyták az ősi hazát,

a királyszékes Áni fővárost és majdnem minden vagyonukat: de Krisztust nem tagadták meg.¹⁾

Azért a sanyarú vándorbottal kezökben 1239-ben Krimbe, mely félsziget akkor a keresztény genuaiak uralma alatt állott, menekültek. Itt tartozkódtak 1475-ig; de az Üdvözítő vallását, melyre Világosító Szt-Gergely tanította az örmény nemzetet — hiven megtartották. Azonban régi üldözőik: a tatárok háborgatásai miatt innen is menekülniök kellett: Lengyelország-, Moldova-, Oláhországba mentek, hol szakadárokkal érintkezve s ezek által folytonosan szorongatva, az igaz hithez való ragaszkodásuk megingott: az egyház tanaival ellenkező tanokat kezdtek vallani, s csakhamar elszakadtak azon egyháztól és vallástól, melyért őseik szülőföldjüket hagyták oda.

A Lengyelországban letelepülteket Miklós (Nigol) nevű püspökjük fáradozása 1652-ben visszatérítette az igaz hitre; atyáink azonban, kik akkor Moldova- Oláhországban laktak — saját schismaticus püspökük alatt szakadároknak maradtak. És habár szakadár volt a fejedelem úgy, mint az ország népe, mégis sokat kellett az örményeknek szenvedniök vallásuk-, nyelvük- és szokásaikért. Erőnek erejével kényszerítették őket, hogy szertartásaikat és nyelvöket elhagyván, térjenek a görög szertartásra.

Ki tudná megmondani, mennyit szenvedtek atyáink ezen üldözések alatt? Templomaikat feldúlták, szentedényeiket elrabolták, liturgikus könyveiket tűzbe dobták, papjaikat börtönbe vetették. . . .²⁾

Igy tartott ez a szomorú állapot -- kisebb-nagyobb szünetekkel — 1669-ig. Ekkor lázadás ütött ki, Ducas, Moldva fejedelme ellen; mivel az örmények nem akarták a lázadás nyomorait is elszenvedni, a szomszédos erdélyi Kárpátok közé menekültek, honnan Dániel Tódor tanácsára és Apafi Mihály, Erdély akkori fejedelmének meghívására 1672-ben bejöttek Erdélybe. . . .

¹⁾ I. „Armenia“ 1892. évfolyam, 108 lap.

²⁾ I. „Armenia“ I. (1887) évfolyam, 207—408 lapjain levő 2) jegyzetet.

Atyáink beköltözésükkor még mindig szakadárok voltak; de miként Ilyés András¹⁾ jézustársasági atya megjegyzi, ez nem annyira rosszakaratból származott, mint inkább abból, hogy nem volt a ki tévedéseikről felvilágosította volna őket. Minász nevű püspökük, ki a papokkal és a nép egy részével Beszterczén telepedett le, szintén ezen tévtanokat vallotta.

Ugyan-ekkor, Erdélyben a róm. katolikusok is szomorú napokat értek; mert a püspökség el volt törölve és az egyházmegyét vicariusok kormányozták. Azért még sokáig elhuzódott volna az örmények egyesülésének ügye a kath. egyházzal, ha Verzereskul Oxendius 1684-ben hozzá nem fog a nagy munkához. Ő életfeladatául tűzte ki atyafiai megtérítését. Kezdetben áldásos munkája számtalan akadályba ütközött; de azért a lánglelkű és apostoli szellemű férfiú nem csüggedt el, hanem lassanként elhárította az akadályokat, tovább folytatta az üdvös munkát. Legtöbb bajt okoztak neki Minász szakadár püspök és a papok, kik nem csak önmaguk állottak ellent az unionak, hanem a népet is fellázították Verzereskul ellen. Azt mondták, hogy az országnak ellensége, a vallási békének felzavarója; ezért nem csak üldözték, hanem egy alkalommal Beszterczén meg is akarták kövezni.

Oxendius azonban türelemmel csak tovább munkálkodott. S ime sikeres lett fáradozása; mert beállott az aratás ideje: Minász püspök megtért! Saulból Pál lett! Minász Lengyelországból való visszatérése után, hol Pallavicini bíbornok előtt tette le a hitvallást, rövid idő múlva elhunyt ugyan; de szép tettevel az út legalább meg volt törve, s az ellenállás már nem volt oly nagy. Csakhamar követte a papság és a népnek nagyobb része is püspökének példáját és -- egyesült a kath. egyházzal.

Oxendius ezen örömhírt az egyház fejével tudatni, s általában a dolgot ünnepélyessé tenni akarván, egy. Illés nevű papot, nyolcz társával Lembergbe küldött az apostoli nunciushoz. Ezen küldöttség aztán Humánián Vártán,

¹⁾ L. Andr. Illia S. J. »Ortus et progressus var. in Dac gentium« című művének 64 lapját.

lemergi örmény érsek előtt, a római pápának engedelmességet fogadott, s kijelentette, hogy az erdélyi örménység visszatért a róm. kath. egyházba. Ugyanezeket levélben megírták XI. Incze pápának is, egy úttal kérték az egyház fejét, hogy a nagyérdemeket szerzett Oxendiust nevezze ki püspökké. Ezen hír a legkellemesebben érintette Krisztus földi helytartóját és fölötte örvendett annak, hogy az erdélyi örmények, kik sokáig éltek tévhitben, visszatértek az egyház kebelébe. Azért készségesen engedett kérelmüknek, Oxendiust püspökké, egyszersmind apostoli helynökké is kinevezte. S ezen kinevezés által nem csak a valódi érdemet jutalmazta meg, hanem Erdély róm. katolikus lakosainak szomorú sorsán, árvaságán is segített. Ugyanis a katolikusoknak ezen szomorú idő alatt nem volt lelki vezetőjük, mert püspökjük számkivetésben élt. Ezért nemcsak az örmény, hanem a latin szertartású kath. hívek is örvendtek ezen kitüntetésnek.

A száműzött erdélyi püspök sietett is hiveit Oxendius gondjaiba ajánlani, a ki nemcsak atyálkódott velök, de sőt — miként gr. Battyáni Ignác, erdélyi püspök, VI. Pius pápához intézett kérelmében említi — még latin szertartású papokat is szentelt fel, hogy ezek gondoskódhassanak a hívők lelki szükségleteiről.¹⁾

De a törökök fogságába esett; kiszabadulása után nagy buzgalommal folytatta a megakasztott munkát. A királytól nyert engedély folytán megvetette alapját Hájákhágháknak (Örményváros, Armenopolis). Azután felment Bécsbe, hol 1715-ben visszaadta nemes lelkét Teremtőjének.

Hirtelen történt halála nagy akadályokat gördített a már nagyon előhaladt unió útjába. Nagy zavarok állottak be. Az újonnan megtért örmények, kik régi szokásaikat és erkölcsüket egészen nem felejtettek volt el, ismét azok szerint kezdetek élni; erre buzdították őket az Örményországból és Moldovából be-bejött szakadárok is. Mind-ezekhez járult az az elszomorító eset, hogy nem tudtak megegyezni abban: kit válaszszanak elhunyt püspökük utódává. Így te-

¹⁾ K Lukácsi: «Historia Armenorum Transilvaniae» 72. lapját.

hát, a körülmények kedvezése folytán, a visszaesés veszélyének voltak kitéve.

Azonban Isten nem engedte, hogy annyi fáradság, szenvedés és küzdelem gyümölcse egyszerre megsemmisüljön!

Oxendius püspök halála után nemsokára III. Károly király visszaállította az erdélyi róm. kath. püspökséget s 1716-ban kinevezte az első püspököt Mártonfi György személyében. Az újon kinevezett püspök, látván az örmények állapotát, kezébe vette az ügyet addig, míg a római szentszéktől új püspököt nyernek. Észrevevén tehát, hogy Budakovics Lázár helynök és szamosújvári plebános, ki egyszermind az egész erdélyi örmények ügyeit vezette, erre a tisztre nem alkalmas; mert nagy engedékenységgel elősegíti a híveknek visszaesését a szakadárságba, Theodorovics Mihályt azonnal pappá szentette és az örmények közé küldötte, hogy őket a helyes útra terelje. Ez megtett ugyan mindent, hogy a békét és rendet visszaállítsa, de czélt nem ért; mert a baj már sokkal nagyobb volt, hogysen azt saját tekintélyével megszüntethette volna; azért Rómába ment, és ott jelentést tett az állapotról. Erre a római szent-szék egy jegyzéket, mely az erdélyi örmények közt állítólag létezett tévelyek- és visszaélésekről szól — küldött az erdélyi püspökhöz és felszólította ezt, hogy vizsgálja meg az ügyet.

A püspök magához hivatott az örmény előkelők közül 14 személyt, kik közt az örmény egyházak képviselőin kívül világiak is voltak. A képviselők bebizonyították, hogy a tizenkét vádpont közül tiz minden alapot nélkülöz. Mártonfi püspök erre kedvező felterjesztést tett a szentszékhez, melyet azonban ezen vizsgálat eredménye teljesen ki nem elégtett; ezért a szentszék időközönként küldöttei által vizsgálhatta meg az erdélyi örményeket.

De visszatért Theodorovics Mihály Rómából, ki rövid idő mulva az elhunyt Budakovics helyébe szamosújvári plebánossá választatott. E derék, tanult férfi volt az, ki az Oxendius által megkezdett, s már annyira elővitt uniót majdnem befejezte.

A szakadást teljesen a jézustársasági atyák, két ízben, (1729- és 1748-ban) tartott, s majdnem egész Erdélyre kiterjedő missziója szüntette meg. A második misszió, mely

1748-ban Szamosújvárt tartatott, lefolyásáról a következőket olvassuk a jézustársasági atyák évkönyveiben *) : »Sexta missionis statio Armenis obtigit, in civitate Szamosujváriensi, quam biennio diutius jam efflagitabant. Numerosus hic populus degit; at si viros mercatui deditos demas, -- feminarum pars potior hungaricam linguam ignorat. Commodum accidit, ut id temporis omnes fere peregre redissent. Summa pompae celebritate obviam itum est Patribus ab Admodum R. D. loci plebano cum assistentibus quator aliis subjectis ecclesiasticis, comitantibus quatuor Patribus Reformatis tribusve Conventualibus. Fructus ex missione relatus est copiosus; describi satis nequit populi armeni pietas, devotio, rigor in afflictatione sui, gemitus, lacrymae, singultum, quem quum alias tum praecipue in supplicatione de poenitentia, maxima pompa deducta, prodidit.

Tribunalia sacra redundabant constanter poenitentibus, qui devotione plane singulari inter lacrymas totius vitae superioris noxas recensuerunt. Detracta etiam haeresi spolia; nam e Calvini castris 22, a schismate 14, unus a Luthero sunt revocati. Ut porro missionis memoria in hac urbe perennet, elegans sacellum condi coeptum, cui a missionariis amplissimae indulgentiae sunt attributae.«

Ezek voltak az uniónak utolsó mozzanatai, melyekkel az egyesülés szent ügye tényleg és örökre befejeztetett!

Kapatán Márton.

Erzsébetváros hatósági határozataiból.

— 1718 év. —

I.

Jegyváltás alkalmával ne tartsanak olyan pompás vendégségeket, mint ezelőtt volt szokásban; hanem menjen el ebédre ¹⁾ a vőlegény a menyasszony házához; de

*) L. N. Nilles S. J. Symbolae ad illustr. hist. Ecc. Orient. című művének II. köt. 932 lapját.

¹⁾ *szag nusz, em*; hácz udelu.

se a vőlegény, se a menyasszony részéről ne hívjanak meg senkit. Zene ne legyen a háznál.

A menyasszony atyja siratót ne tartasson, mint ez-előtt szokásban volt; de azért a siratóestélyre leányokat hívhatnak, valamint jelen lehetnek a közeli rokonok is. A násznagy ne küldjön a siratóba senkit, a vőlegény pedig legfőlebb négy vagy hat ifjút, kik ott tánczolhatnak egy-két óráig, azonban ne vigyenek a menyasszonynak ajándékot, se a menyasszony ne adjon az ifjoknak virágsokrokat.

Se a násznagynak, se a papoknak kendőt ne adjanak.

Menyekző napján a menyasszony apja, vagy az apa-helyettes csak hat pár vendéget vihet a vőlegényhez lakomára, a násznagy feleségével megy. A házhoz a vőlegény szülei hat párnál többet meg ne hívjanak. Kivételt képeznek az idegenek, a papok és a bíró; mert ezek ott lehetnek.

A menyasszony atyja házánál a menyekző napján ne legyen se zene, se vendégség.

Menyekző után való másodnap a vőlegény megvendégelheti azokat a legényeket, kik neki segítségére voltak; zene is lehet házánál, csak idején menjen mindenki haza.

Eddig szokásban volt, hogy menyekző után, a menyasszony apja a vőlegényt és menyasszonyt »házba vitte«¹⁾ és ezen alkalommal olyan vendégséget csapott, mely vetekedett a menyekzőkor adott asztallal; e költséges és haszontalan szokást ezennel megszüntetjük. Ültesse asztalához ezen ünnepély napján a vőlegényt, menyasszonyt, nős fiait és férjhez ment leányait; de mást senkit se hívjon meg, még legközelebbi rokonait sem. Ajándékot se a vőlegénynek, se a menyasszonynak ne adjanak.

Nem engedjük meg, hogy ezután menyekző alkalmával kalácsot, vagy chádájéghot (hábakalács) süssenek; elégedjenek meg a kenyérrrel és másnemű elegelekkel.²⁾

Ezelőtt szokásban volt, hogy a házassági szerződés (az az írás, melyben meg volt mondva, hogy mit kap a leány szüleitől) nyilvánosan felolvastatott menyegző napján ebéd

1) *szólti híj hohhltj*: dun gi chother.

2) *Uohhgy hohmáh napghjvohd t, az hohghohmohhgh híj zohm hohghohd híj hohmohhgh gh vohhgh. oghghghgh hohghohd híj oghgh ghgh hohghohghghghghgh*: Aszkicz indán árki-ládz e, or hárszneszdáni ál sád cháláds jév chádájégh cshí ánin; oktévin háczov jév ozgá czhégh gérágurnérov.

alatt. E szokást eltiltjuk; készíthetnek ezután is irást, mit aláír a bíró és jegyző. A mit a menyasszony szülei kelengyeképen ¹⁾ adni akarnak, azt mind feljegyezhetik az irátba (ezüst serleget, kanalat s. a. t.); szóval mindazt, mit tehetségükhez képest adhatnak. Mindaz, mit szüleitől kapott, a menyasszonyi ládában áll.

Eredeti örmény kéziratból fordította

Sz. K.

Tiridát király.

VI.

Erélyes munkára volt szükség, hogy a régihez ragaszkodó szívósabb keleti jellem legyőzésével az egész országot a legdicsőbb szervezetbe átvinni lehessen. Miután e tekintetben minden ohajtása kivitellet találkozott, visszavonult életet kezdett élni, hogy a zajt s a föld hiú ragyogványát kerülve, a természet szótalansága közepett a lélek szende nyugalmában élhessen. De azért szikla kamrácskája tanszék volt, hová minden ember bizalommal fordulhatott, hogy bölcs ítéleteiből és tanácsaiból ihletet merítsen. Azonban e visszavonulás fájdalmasan hatott a nép minden rétegére s aggódva kérdezték, ki lép nyomába. Midőn a közfigyelem e kérdés felé irányul, egy, meglepő örömmel fogadott hír merül fel, miszerint a hegyek és magány kedvelőjének két fia idegen földön, Cappadociában tartózkodik. Kiletők fölött hallgatagság uralkodott Caesareában, mely hely elég alkalmas volt arra, hogy szép tért nyisson ki szellemi kiképeztetésüknek. A leghősibb erénygyakorlatok versenyében egész csendben foglalatos szerény munkások, dicsvágytól menten, a hallgatás leple alá kívánták rejteni nevöket. — Méltó tehát a kegyeletes emlék, melyet a nemzet történetírója egy néhány szóval a legtisztább jellemeknek emelt, midőn őket úgy mutatja be, mint a kik »a bámulatos atyának minden erényeit örökölték.« A közegyetértésnek egyhangú nyilvánulása közt az

¹⁾ *արքայ*: birnák.

ügybuzgalom Cappadocia felé egy küldöttséget vezérel, melynek élén a legtekintélyesb férfiú, Ártavásd, a hadparancsnok állott. Vizsga-szeme Caesareában találja Vertánt, az alkotásra hivatással bíró idősbik fivért. Innen tekintete messze elszáll a pusztaság távolába, mely ekkor az erény virányának termékeny földje, az üldözött igazság találkozója volt. E válogatott körben vala az ifiabbik Áristák ¹⁾. — E szerény férfiúnak élénk harcz keletkezett lelkében, midőn a hirnökök, szemben az önzetlenség nyilatkozataival, tette szólíták; de engedett a vonakodó a magasabb erkölcsi érdekek hívásának...

Fordítsuk figyelmünket az északról Chaldeára dülő vadregényes s a külföldi utasok által a legkedvezőbben megítélt, feledhetlen Magas-Armeniának igéző szépségű tájaira, mely tartományban a nyári meleg és téli hideg végletei oly sajátságosan érintkeznek s magas sivatagjain — minthogy igen ki vannak téve a hideg légáramlatoknak — csaknem kiállhatatlanul kemény tél uralkodik ²⁾. A szeretet szárnyain délnyugatnak tart egy vándor csoport fölkereendő a távol vadon ama lakóját, ki minthogy nem azért vonult vissza, hogy pihenhessen, sőt ismerve a tömeg minden szellőnek engedő ingatagságát, gyakran szálla az erdőkoszorús ormokról a síkföldre, hogy a hít-örök működését felvigyázza s az áldásos kifejlődés biztonságát előmozdítsa. A fontos útjáró férfiak a páratlan szépségű s költői színezetű, vízenyős rónákon haladnak.

Végre felütődtek messzire Táránághi só-vidékén az ős Szebuhnak ³⁾ ormai, fagyos tekintettel méregetve tár-

¹⁾ Áristák ó-perzsa nyelven: feltámadás.

²⁾ Az erzerumi török kormányzóságban a külföldieknek is oly kedves tartózkodási helyén, a szép és termékeny fonsikon fekvő Erzerumban nyári napálláskor a hűvös éj jégtükörrel borítja be a vizet a forrásoknál, s a nappali hőség kiállhatatlan. Erivánban, Orosz-Armeniának 3311 lábnyira a Fekete-tenger fölött, a kopár eriváni fonsikon épült fővárosában a hőmérő nyári árnyékban 30° meleget; télen viszont 30° hideget jelez R. szerint. L. Álisán.

³⁾ Jelentménye »nemes,« kitűnő személyek jellemzésére is használtatik. Valószínű, hogy »Szebuh« e szóból ered: szeb, valamely hegynék éles csúcsa. Armenia a természet áldásdús kincscivel megáldott »hegysziget« a száraz sónak roppant tömegét rejti ke-

sait, melyek nem emelhetik oly szédítő magasra fejeiket. Büszkén tekint ő a ruganyos és tiszta légkörtől környezett völgyek ölén örökké fiatal erővel zajló Eufrát hullámaiba, mintegy részvétellel kísérve az örömgengzetet, melyet a rövid, de annál igézőbb nyár közepén az állatélet ezen é-lénk szakában, számtalan zenér fészkeit rejtegető cserjék lakói és annyi különféle szárnyasok vegyitenek a hatalmas folyam panaszhangjaiba. A hosszú láncolatban elterülő hegy-nek szikla rejtekhelyei adnak hajlékot a hitbajnoknak, ki lélek-rázó szózataival huszonegymilliónyi népnek irányozza sorsát.

Mélyen meghatottan sorakozik e hajlékhoz a haza leg-jelesebb fiai köréből csoportosult vendégkoszorú, melynek élén áll a király; mellette az ész és tudomány birtokában amannak a legnemesebben fegyelmes szülőttei.

Mai nap is egy fuvalom lengi át a természeti nagy-szerűségekből bámulatos tájékat, az úgy nevezett »édes forrás: páréhám« oly kedves benyomást tesz a feléje kö-zeledő vándor kedélyére. Ugyanis e forráshoz fűződött le-gendában tartja fön magát a nép-hagyomány, miszerint a sóssága miatt azelőtt élvezhetlen forrás szt. Gergely által lett édes ízűvé, s azért a kegyeletes hely tömegesen látog-tattatik.

A szellemi és világi hatalom képviselőinek eme két remeke: király és főpap a legfontosabb ügy, a helyettesítés megbeszélésére egyesülnek. Az aggodó kebelből fakadt sza-vak nem maradtak visszhang nélkül, s a szülő szülőtteivel szemben beleegyezését nyilvánítja a javaslatba. Ezek foly-tán vadszépségekből gazdag magányát odahagyva, Vághár-sábadba ment és az egyházi pályán levő Áristákot püspökké avatta 318-ban, ezáltal életrajzának eredményben igen gaz-dag lapját írta meg.

A legnemesebb családfán termett utódaira nagy fel-a-dat vár: Áristák az első, ki már atyja életében a zászlót kibontotta, mit hogy a tekintély nagyobb hatásával tehes-sen, az atya, valamint a hittérítés alatt, úgy ez alkalommal

belében; de vizei is feloldva, annak nagymennyiségét foglalják ma-gukban. Számos sósforrásai, tavai, sőt kisebb folyói, valamint Magas-Armeniában a sóról (ágh) nevezett Táránághi, Mánánághi vidékei, szülő bizonyítékai kiaknázhatlan sótelepeinek.

honi nyelven tartott s azért oly esodálatos eredményt aratott szónoklatainak kellemével mutatja utódját az országnak.

Az eseményekben oly fontos korszak, a haladás oly megérett elveit a szomszéd világbirodalomban is érvényre juttatá. Róma, mely áhitattal forgatta szemeit álisteneire, új ker. szellemet nyert; ezáltal megszűnt a hajhász sereg zaja, több ker. vér már nem folyik.

A győzelem hangja elhatott Armeniába is, melynek viszonyai a vértanúk sírjának városával legott a legbizalmasabb természetűekké válandottak, ha a határszélen leleselkedő s Augustus címmel pöffeszkedő Maximinus korlátoakat nem állit a komoly akaratnak. Mint Egyptom és Syria kormányzója serény a fosztogatásban, de annál lassúbb lévén az idő hullámainak megfigyelésében, nem szűnt meg tovább is üldözni a keresztényeket. Armenia körül szemléltetődve, sehogy sem tudott a néző szerepével beérni s hatalma egész súlyával Armeniára tört; de oly zátonyok közé jutott, hogy tönkre veretve, alig birt azokon keresztül hatolni. Nemsokára azután a halál Tarsusban káromló száját borzasztó kinok közt bedugta 313-ban. Az elválasztó korlát leromboltatván, Armeniát a hitegység lánczai Rómához csatolták. Tiridát ott töltötte ifjúsága éveit, s annak harczaiban kiváló szerepet játszott, a Constantinnal való ismeretsége által kifejlesztett barátságos érzelmek, annak keblében hasonló érzelmekben olvadtak össze. — Az anyagelvűség »aranynapot« ült Kr. u. a 66-ik évben. A tüntető Neró kitörölhetlen betűkkel akarja beírni uralkodása történetének lapjaira a fölvillelanyzó eseményt. Az ő sötét kezével kezét szorító Armenia királyának fejére teheti a koronát, ezért örömjajával fölverte a dobzó fővárost.

Most épen ellenkező s annál magasztosabb téren történik a kézfogás. Az országnak két nagy fia Róma falai között vendégszerető hajlékot talál. Ez apostoli zarándoklás Áristáknak részvétele, négy főrangú tisztviselője, mint ugyanannyi tartomány kormányzó¹⁾ és roppant számú vitéz csatárok úti kísérete mellett történt. **Márkovich Jakab.**

¹⁾ Ujsirág, Assyria, Arverdách és a massagéták határszélein állomásozó hadak vezérei. Agathangelos. Szt. Gergely élete, 624. lap.

Kisebb közlemények.

Húsvéti üdvözet. A hazai örmények húsvét első napján, sőt szombaton estve a kormenét alatt is a következő, szép, követésreméltó szokást gyakorolják. Találkozik A. B.-vel.

— A.: Krisztosz hárváj i mérélocz (Krisztus feltamadott halottaiból).

— B.: Cziéz miéz ávedisz (Önnek és nekem ez örömünkre szolgál).

A.: Sád hárvuthián orér hásznik párov, árogheshuthénov, uráchutheámp és mjéggháczthoghutheámp. (Erjen el sok feltámadási napot jól, egészséggel, örömmel és bűnbocsánattal).

Erre melegen megszorítják egymás kezét, aztán távoznak.

Az orosz is használja húsvét első napján ezen szép köszöntés első részét, avval a különbséggel, hogy az örmény azt egész nap használja és ha ezerrel külön-külön találkozik, ugyanannyiszor ismétli a »Krisztosz hárváj i mérélocz«-t; az orosz ellenben csak azt üdvözli így, kivel reggel legelőször találkozik.

Kijött I. Miklós csár húsvét első napján reggel szobáiból. Az örrel találkozott:

— Barátom! Krisztus valóban feltamadott halottaiból.

Semmi válasz, hanem csak katonásan köszöntött az ör. A csár csodálkozott és közelebb menvén hozzája, újra üdvözölte:

— Barátom! Krisztus valóban feltamadott halottaiból.

— Nem, Krisztus nem támadt fel, válaszolt a katona!

— Bolond vagy? kiáltott a csár.

— Bolond nem vagyok, hanem zsidó vagyok.

Miklós csár eltávozott, de azóta az orosz palotaörségben egyetlen egy zsidó — sincs.

Kelengyejegyzék czim alatt egy eredeti örmény kézirat hú magyar fordítását közöljük, melyből látszik, hogy a gazdag örmények milyen fejedelmi kelengyékkel látták el leányaikat kiházásiták alkalmával: »Dicsértessék a Jézus Krisztus! 1761, január 28. Isten nevében! Ez a boldog menyekző Erdélyországban, az örmények Erzsébetvárosában tartatott, a Szent-Háromság (templomának) ajtajában, XIII. Kelemen pápa, a jótékony Mária Terézia apostoli király, Battyáni József megyesi püspök, gróf Kemény László gubernator, dr. Chéngánosz (Longinus) apostoli misszionárius, kanonok, apostoli főjegyző, az örmény nemzet főesperese és a mondott város plebánosa, — Diakoneán Donig ágha egyházi főgondnok és a kompánia főbirája, végre Zádigeán (Paskuj) Thorosz ágha városi bíró idejében. — Eljött Simon Aszvádur ágha (úr) szeretett hitestársával Margit urnóvel (սիրուհի) és a papok előtt megkérték Murád Auxencius ur és szeretett nejenek bikhá Mánuság szeretett leányát Dsis-cháthunt, szeretett fiok Dávid számára torvényes házastársul. Házasságukat tegye

az Ur Isten boldoggá. Ámen. — Viszont én Auxenciús és hites-társam adjuk szeretett leányunknak mindenekelőtt az Isten áldását, azután a szülei áldást; végre ennyi aranyot, ezüstöt és drágagyöngyöt: Négy arany jeggyűrűt, értéke 60 aranypénz; egy nyaklánczot, értéke 30 arany; két pár fülönfüggőt, az első párnak értéke 6 és a másodiké 3 arany; hat sor drágagyöngyöt, értéke 30 arany; egy drágagyöngy nyakbavalót (*hüppinát*, gérdán); egy aranyozott ezüst-övet és egy más karmazsin selyem csattos övet, a kettőnek értéke 6 arany; továbbá négy szoknyát. Az első szoknya zöld szövetből készült, mely aranyzállal ékített pozsonyi mellénnyel is el van látva, van a mellényen 16 pár ezüst kapocs; evvel a ruhadarabbal jár egy fehér recze kötény. A második hamú-színű szoknyának ugyanolyan színű mellénye van, melyen 10 pár ezüstkapocs van, evvel a ruhadarabbal is jár egy 'linczi' kötény. A harmadik szoknya kék troket, ugyanoly színű mellénnyel és 'svab'-szövet köténnyel. A negyedik szoknya 'kálámájka'-ból, mellénnyel és köténnyel. Két mente, az első, mely zöld morból készült, rövid és aranyzállal van ékítve; 8 pár aranyozott ezüst gombbal, béllése szörme, prémje nyest A másik mente, mit galambszin vékony posztóból készítették, arany paszománttal van ékítve; van rajta 8 pár aranyozott ezüst gomb; ki van bélelve mállal és szörme torokkal prémezve. Két felső: az egyik szövetből, arany paszománnyal ékítve és szörme torokkal prémezve. A második kék troketből készült, ékítve van arany paszománnyal bélelve és prémezve. — Két fejkötő; az egyik szövetből készült és széles aranycsipkével van díszítve; a másik karmazsin damasztból, mely szintén aranycsipkével van díszítve. — 22 ing, ezek közt van a völegény-ing ¹⁾ is. Két abrasz; egyik szines, selyemmel van himezve és csipkével ékítve; a másik, mely szintén csipkével van ékítve, fehér. — Két lepedő; az egyik linczi vászonból, széles fehér csipkével díszítve; a másik örmény vászonból ²⁾ való. — 4 párnahéj; kettő fehér lincziből, csipkével díszítve és kettő lipcei szövetből (czivilich). — 5 velencei kendő; egyik a jegy-kendő (így neveztetik a jegyváltáskor használt kendő), másik a völegényé, harmadik a nyakkendő. — 3 sing fekete fejrevaló fátyol; egy derékalj lipcei czivilichből készült borítóval; két párna; egy tálcza; egy láda és a t. Isten kegyelme legyen folyton-folyvást rajtuk. Ámen.

Viszonyt én Ászvádur hitves társammal Margittal ígérünk a mi szeretett menyasszonyunknak: Dsis-cháthunnak 60 aranyat ³⁾ és egy paplant. Különben löven áraszsa el Isten őket kegyemével. Ámen.«

¹⁾ Az örmény menyasszony maga küld a völegénynek inget; evvel megy a völegény a templomba esküdni.

²⁾ Akkor szőtt is az örmény asszony.

³⁾ Ezt az ajándokot *επιζήμια*: ereszcsur nak nevezi az örmény.

Irodalom és művészet.

Húsvéti örmény népdal. Az örmény anya leányát az élet számára neveli. Megszoktatja háziassagra; járattja iskolába; de megtanítja sütni, főzni, varrni is. Régen, midőn e dal keletkezett, az örmény asszony tudott fenni, szöni is. »Kelengyejegyzék« című kisebb közleményünk, (l. e. füzet 157. lapját) is tesz örmény nő szotte vászonról említést; az ötvenes években, midőn a vászon megolcsúlt, vetették ki a hazai örmények az osztovátát a szobából. A nagybőjt hét hete alatt sok font fonalt font a leány; de letette húsvétra a guzsalyt és így dalolt (az örmény dalt magyar fordításban is közöljük):

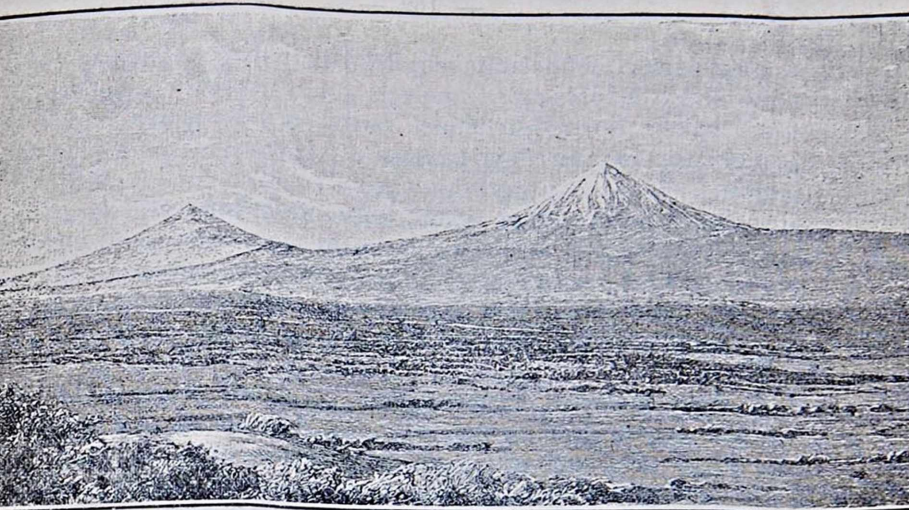
Zádig, zádig párov égár,
Tun mjér dëghé párov égár.
Orén aelté fntt minéezhí,
Gárdársész ilig léczhuezhí,
Liszér jév ruthág máséezhí,
Klérdinkhész i vólksz iesuezhí,
Gármér hávgith, szirun hávgith,
Szirigánisz hárm hávgith.

Húsvét, húsvét Isten hozott,
Helysegünkbe Isten hozott.
Hét fontot naponként fontam,
Orsomra fonalt sodortam,
Gúzszaal, munkával kinlóltam,
Bő verejtéket hullattam.
A mit küllök: piros tojás.
Vedd kedvesem: az száz tojás.

Örmény énekesek. Milánoból arról értesitenek, hogy Amir-csáneán-on kívül, ki Rongoni tanártól tanulja az éneket, van ott még két énekes: Bábáján Huszig és Chodsájancz Erzsébet kisasszony.

Közgazdasági élet.

Örmény ipar tanműhelyek. Thujszuzián örmény író, Párisból a mondott cím alatt egy szép levelet tett közzé az »Arévélki«-ben; ebből közöljük az itt következő sorokat: Európa tudósai, midőn az örmények ügyességéről szólnak, egyszersmind azt is mondják, hogy az örmény kiválóan kereskedelemre termett. — Igaz, hogy sok helyütt az örmények alapították meg a kereskedelmet; de azért meggyőződésemmek nyíltan adok kifejezést, midőn állítom, hogy az örmény a Gondviseléstől nyert kiváló tulajdonainál fogva az emberi foglalkozás minden ágára alkalmas. Másik meggyőződés az, hogy az ipar fejlesztése nemcsak megakadályozhatja nemzetfeleim kiköltözését, de sőt anyagi jólétet is teremt. E meggyőződésre jutottam életem két jelentős körülménye között. Ugyanis évekkel ezelőtt a török kormány az uralma alatt levő összes nemzetek közül több ifjút választott és ezeket Európába küldötte, hogy ipart tanuljanak; a kiküldöttek közt leginkább az örmények tűntek ki. Jól emlékszem, hogy mily dicséretes módon szölettek a gyártulajdonosok az örmény ifjak erkölcseiről és ernyedetlen szorgalmáról. Ezek közül különösen kitűnt egy János nevű örmény, ki Havre egyik vasgyárában dolgozott. Mihelyt visszatért Konstantinápolyba, olyan hivatalt ajánlottak fel neki, mely havi 500 frank fizetéssel volt ellátva. A második körülmény 1867-ben állott be, midőn a

Örményországi képek

I.

Az Ararát.*)

DÁVID ANTA

92 JUL 2

KÉZDI VÁSÁRHELY

Az Ararát, Elisée Reclus szavaiként központi csúcsa a fensikoknak, melyek végig nyúlnak az ó-világon, a Jöreménység fokától a Bering-szorosig, az Araxes és Eufrat közti vulcanicus hegylánczatnak keleti nyúlványán emeli a magasba fejét.

Neve valamint a Mászisz elnevezés is, melylyel az örmények felruházták, a nagyságnak

*) A travers l'Armenie Russe, par Madame B. Chantre, officier d'Academie. Le Tour de Mondé, 1892, márcz. 19, 26 és ápr. 2-1 füzetek.

és fenségnek gondolatát kelti fel lelkünkben. A síknak és völgyeknek lakossága, a melyek fölött uralkodik, háborította, sokáig hozzáférhetlenné tartott ormát tartják annak a pontnak, melyen Noé bárkája a vizözön után megállapodott.

Az örményországi síkon huszonöt-harmincz kilométernyi távolságból tekintve, csaknem folytonos lejtőzetet mutat csúcsától az aljáig s a néző tekintete egyszerre átölelheti ennek az óriási lejtőnek az egyetemét. Csak a hegytömb lábaihoz érve alkothatunk hű képet valódi formájáról.

2700 méternyi magasságban az Ararát tömbje két csúcsra oszlik. A kevésbé magas, a Kis-Ararát, dél-keleten fekszik s csak 3396 méternyi magasságot ér el. Csaknem szabályos kúpalakja van, tetőzetén némi kikerekítéssel. Mintegy 45 foknyi szögöt képez a szétválási ponttal, egy nemével a nyeregnek a két bérczetű között. A Nagy-Ararát, melynek magasságát a legújabb felvételek 5156 méterben állapították meg, a hegytömb észak-nyugatián szintén nagy kúp alakját tárja elénk, de temérdek szabálytalansággal megszakítva. A talajnak ezen egyenletlenségei leggyakoribbak különösen a nyugati és déli oldalon, a hol a lejtőzetet egész sorozata a terrasseoknak szakítja félbe.

Viszont északon és keleten csaknem összefüggő és szabályos a lejtőzet, mindössze is némi szakadékokkal, melyek annál jelentékenyebbek, minél inkább közeledünk a hegytetőhöz. Legfontosabb az a szakadék, mely körülbelül kétezer méternyi magasságban veszi kezdetét s mintegy ezer méterrel alább meredek hegyfalban végződik, melynek teteje a szakadék mélyeig behatól örök hóval van elborítva. Ezen a ponton van az Ararát hegytömbjének legnagyobb jégmezője; e szakadék tövénél volt még néhány évvel ezelőtt látható Ágori örmény község.

Daczára az Ararát-tető hozzáférhetlenségéről az örmények közt uralkodó hitnek, az utóbbi évek során több tudósnak sikerült megmászni a bérczóriást.

Tournefort és Morier sikertelen kísérletei egy ideig megerősíteni látszottak a nép között elterjedt nézetet. Parrot elbeszélését, a ki 1829-ben mászta meg a hegyet

északnyugatról vagyis Bájázid felől, a leghatározottabban kétségbe vonták és valótlanságnak bélyegezték az eriváni örmények s az ecsmiádzini szerzetesek.

1845-ben Abich, a Kaukaznak hírneves geologusára került a sor. Délkelet felől, Sardar-Bulakon át hajtotta végre expeditióját, azon oldalról, a melyen eddig leginkább hozzáférhetőnek tartották az Ararát-ot. Ezen oldalról kelt útnak Chodzko is, a tudós tábornok, a kinek emlékezetes vállalata közben sikerült öt napot a hegytetőn töltenie. Körülbelöl ugyanazon irányt követte Baker és Freshfield 1868-ban, és Bryce 1876-ban.

Szintén Sardar-Bulakból indult el 1888 áug. 13-án tudományos expeditiójára egy ifjú és merész orosz természetbuvár, Markoff, a ki nemrég tanulságos leírást tett közzé útjáról. Utána egy fiatal leány, Mosokevich s 1890-ben Leclerg is csaknem elérték az Ararát bérzetetőzetét.

Markoff után több orosz tiszt, köztük Rafalovich kapitány, megmászta az Ararátot s megtalálta tetején a Markoff által oda helyezett hőmérőt. 1889 júl. 29-én tették meg az orosz tisztek ezen utat s konstatálták, hogy a hőmérő 0 alatt ötven foknyi hideget mutatott, a mi fogalmat nyujthat az örök hónak e tájain uralkodó hőmérsékéről, ámbár Markoff szerint ez még nem is a legalacsonyabb hőfoka a hegytetőnek. Ugyanezen tudós észleletei szerint a legmagasabb hőmérséke az Ararát tetőzetének nem haladja felül árnyékban a 0 fölötti négy fokot.

Sardar-Bulak 2425 méternyi magasságban fekszik, közel a hegynyereghez, mely a Nagy- és Kis-Ararátot egymástól elválasztja. Neve »Sardar forrá-á«-t jelenti, mert az eriváni sardar-ok, vagyis alkirályok egykor az innen fakadó forrás közelében ütötték föl nyaranta a sátoraikat. Napjainkban az eriváni és aralych-i kozák csapatok váltották őket fel, a melyek szintén üde és egészséges levegőt találnak itt s bő táplálékot a lovaik számára.

A forrás tiszta vize kellemes csobogással körüljárja az egész táborhelyet. Felsőleges látvány nyílik e pontról az Araxes rónájára, melyet a távolban a zanguezuri és karabághi hegyeknek hóborította oldalai szegélyeznek. Lassanként alá-

száll a látképre a derült éj, melynek nyugodt csendje leirhatlan érzéssel tölti el a lelket ebben a fenséges környezetben. Myriadja a fénylő csillagoknak ragyog föl a Má-szisz hófehér orma fölött, míg némi távolságban élesen kíváznak a levegőből kisebb testvérének körvonalai. S az utazó tele tüdővel szivja be a tiszta és enyhe levegőt, mely feléje száll a magas jégmezőkről. Tompa mormogással ezüst kigyóként szalad tova a forrásnak vize s a távolból egyszerre felhangzik méla hangja az est-imájukat éneklő kozákoknak. . . .

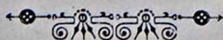
Az Ararát tetője oly közel fekvőnek látszik a felhőtlen levegőben, hogy az utas néhány óra alatt elérhetőnek véli. Pedig két nap szükséges a megmászására, ha egyáltalán feljuthatni a tetőre, különösen az évnek azon szakai-ban, a midőn magas hőréteg borítja még a hegy lejtőit. Legalkalmasabb erre a vállalkozásra áugusztus vége és szeptember, a midőn vastagságának legalacsonyabb fokára száll le az Ararát hótakarója. A Kis-Ararát megmászása erről a pontról nem vesz öt óránál többet igénybe.

Búja legelők között keskeny ösvény vezet az Ararát oldalán Agori felé. Majd vulcanicus törmelékekből álló talaj váltja fel e legelőket. Az ösvény mind járhatlanabbá válik s olykor csaknem teljesen elenyézik. Roppant nagyságú sasok hagyják el fészkeiket s röpkednek nyugtalan kerengéssel a magasban. Egyszerre kitör a vihar, szakadó zápor a hegy-lejtő alsóbb rétegein, rendkívüli hóföregteg fenn az Ararát tetején. Leirhatlanul nagyszerű látványt nyújtanak a villámoknak fülsiketítő égdörgés által kísért cikázásai, a mint a környező hollófekete felhőknek közepette vakító fehérre tárják fel a bérczóriásnak ormait.

Aztán elül a vihar s a távolban, az Araxes völgyének véghatárán megjelenik az Alagöz. Mintegy ezer méternyi-vel kisebb az Ararátnál, de kiterjedésben felülmulja az utóbbit. Vulcanicus e hegytömbnek is az eredete; egy tóból a déli lejtőjének tövénél, az Aiger-gül-ből indítja út-nak vizeit a Karasu, az Araxesnek mellékfolyója.

— A második közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Virágok és tövisek.

— Spanyolból. —

I.

Nyár volt és Róza falura rándult, hogy tanulmányai befejezése után kipihenje fáradalmait.

— Tanulmányaim igen nehezek voltak és gyöngye fejem enyhülést talált a vidéki életben; a természet díszes és az évszak gyönyörűséget okozott nekem. Boldog, igen boldog valék. Visszavonultan, egyedül, elrejtözve szerény, lombdús fák környezte hajlékomba, csak a vidáman éneklő madárkák, melyek ágról ágra szálltak, látogatását fogadtam. A legboldogabb embernek tartottam magamat. De jaj! a boldogság: gyöngye alapra épített kastély, mely épen akkor dől romba, mikor legtartósabbnak képzeljük. Emlékszem és soha sem fogom elfeledni azt az estét, mely egész életemben legszebbnek látszott szememnek és mely előfutója lón szerencsétlenségemnek! A fénytelen nap szép jövő reggelt ígérve égő felhőcskék közé bujt el, midőn szívem fekete felhőktől körözve. érzé, hogy a vihar közeledik...

Róza testvérétől nemcsak nevet tulajdonított el, hanem illatot, színt és szépséget is. De mit mondok? Hiszen a rózsza kölcsönzött Rózától kellemet. Róza: Oh beh édes név! A virágok féltékenységgel néztek rá; a vig madarak abbanhagyták gyöngéd szerelmi éneköket, midőn Róza ajkai dalszóra nyiltak; az arany elveszté fényét, midőn Róza aranysárga haja szeszélyes fürtökben hullott alá alabástrom vállaira; a hold ezüstös fénye szégyenülve vonult vissza kék szemeknek ragyogása előtt!

— Édes jó barátom! — mondá.

— Csak barátja?

-- Mit kíván többet?

— Szerelmet, tűz-szívet!

Hej! minő szomorúságot lehetett e szavaimra kiolvasni arczvonásaiból.

— Hagyd el barátom, hagyd el — ne gondolj efféle dolgokra.

— Mindig csak »barátom;« soha se szólítasz nevemre. . . .

Sokat szenvedtem — mondja a látogató. — A hegyek levegője, mely ezelőtt életet adott, most méreggévált, hogy engem meggyilkoljon; kénytelen voltam elhagyni a falut minél hamarább és visszatérni a városba. Gondoltam hátha a tanulmány enyhíteni fogja nyomoruságomat. Elhatároztam magamat, hogy reggel indulok. De elmehetek-e a nélkül, hogy ne lássam Rózát? Elérkezett az indulás órája, boldog óra, mert el fog távolítani gyötrelmeim színhelyéről. Egy barátom várt reám a kocsiiban; minden el volt intézve. . . . Bár egy perczig se lássam? Úgy teszek mint a gyermek, ki nem mer kérni annyit, megnyit kíván. Úgy sem fogom többé láthatni; megérdemli, hogy búcsút vegyek tőle.

A kocsi parancsomra Róza házához hajtatott, ki virágartéjében épen gondosan öntözé szép rózsabokrát.

— Kisasszony elútazásom előtt kötelességemnek tartottam önt tisztelni.

-- Hogyan már távozik Ön?

— Igen; mert tanulmányaim visszahívnak a városba. Sokért nem adtam volna, ha azt mondja: maradjon!

— Szerencsés útat tehát kedves barátom.

— Ön háládatlan! Isten Önnel Róza!

A kocsi gyorsan haladt és én eltávoztam. . . . vesztett öröm-álmaim színhelyéről.

II.

Körülbelöl két hónapja, hogy a városban vagyok és Róza emléke még ébren van szívemben. Sokszor gondolkoztam magamviséletéről és nem ismertem énmagamat. Elővettem könyvtáramból egy könyvet; átfutottam egy-egy lapját és újból visszatettem kijelölt helyére.

Kimentem sétálni és néhány percz mulva ismét visszatértem szobámba szomorúan és gondokba merülve. — Barátaim megértették betegségemet és vigasztalni kezdetek, de — siker nélkül. . . . Egyedül Róza könnyithetne szomorúságomon.

Egy téli reggel, — midőn örömmel közeledünk a kályhához kávéét szürcsölve, vagy ajkaink közül füstöl eregetve, mely tekerőzve égfelé emelkedik — épen új, orvosi könyvet olvasgattam, mit barátaim egyike irt. Mire az inas felnyitja irodám ajtaját.

— Uram levelet hoztam.

— Tedd az asztalra.

A levél nem vonta magára figyelmemet és én folytattam barátom munkájának olvasását. Végre bezártam a könyvet és gondokba, merengésbe estem. Így telt el néhány szomorú nap; közbe-közbe sok könnyet hullattam; és a fájdalom — mint a hogy az árnyék kíséri a testet — mindig körülöttem bolyongott. Azonban valamint a vigságnak, úgy a szenvedésnek is van határa. Újra elővettem könyvemet, melybe a levelet jelül tettem.

Felébredt kíváncsiságom. Felbontottam. Róza irta. A felhős sötétség, mely fejemet környezte, szép színű éggé változott.

»Szeretett Barátom! Beteg vagyok. Érzem, hogy életem végéhez közeledik. Jöjjön hozzám e magányos tájra. Ugyis tudja Ön, hogy árva vagyok és távol tartom magamat a társaságtól. Gondját viseltem rózsafámnak, mely még most is, midőn a fagyos szellő kimélet nélkül rázza ágait, elegendő virágokat hordoz. . . . Jöjjön késedelem nélkül, mert várja barátnöje — Róza.«

Róza? És valóban hív engemet? Ó, ki gyöngéd érzelmimet mindig visszautasítá.? . . Talán halúoklik? Oh nem, nem! Ő angyal és az angyalok nem halnak meg. Látnom kell őt. Elhagytam rögtön * * * falut.

III.

Mily szomorú a falu. Nincsen már virág, nincsenek éneklő madárcák, a patak tükrét jégkéreg borítja, nincs élet, kihalt a természet. Vajjon Róza is ilyen szomorú? Vágyam nőttön nő, hogy őt lássam; ugy tetszik nekem, mintha a perczek századok, a másodperczenk éven volnának. Ime! amott házikója. Mily erősen ver szívem! Talán meghalt? Végre a kapú kilincsére teszem kezemet; Róza nyitja fel nekem azt.

— Róza!

— Hálátlan, mióta várlak.

— Én vagyok hálátlan? Hát nem tudod, hogy mennyire szeretlek? Nem tudod, hogy életem tőled van függővé téve?

— Ismét kezded? Így nem fogadhatlak házamba. Én barátomat és nem az udvarlót hívtam.

És egy kis mosoly lebegett ajkai körül.

— Vajjon szeret ez a nő engemet vagy nem? Ha kebelében csak egy kis hajlam lakozna irántam, akkor nem kinozna annyira. És ha nem szeret, akkor miért hívott, midőn tudja, hogy én őt bálványozom? De távozzatok tőlem hiú feltételek; ne keverjetek mérget boldogságom poharába, midőn közelében lehetek.

— Ne haragudjon rám édes barátom azért, hogy ide fárasztottam. Nemde miattam félbeszakította tanulmányait a városban és talán más kedves éldelettől is elvontam?.

— Igen kegyetlen Ön, kedves barátnőm! Tudja meg tehát, hogy szívem csak Önnek jelenlétében érzi azt a kimondhatatlan boldog érzést, mit a szerelem idéz elő és hogy Önnek gyöngéd érzelme irántam fölérne a világ minden kincsével. Tudja meg, hogy...

— Hallgass, parancsolom.

— Szót fogadok kedves barátnőm: legyen a te akaratod.

— Ez már tetszik nekem. Tudd meg tehát, hogy beteg vagyok... és félek, hogy nemsokára meghalok. Nehány nappal ezelőtt a rózsafa körül, mit azért ápoltam, hogy virágaival neked kedveskedjem, egy fekete pillangó röpködött és aztán fejemre szállott. Megijedtem. Azóta betegségem napról napra súlyosbódott; de azért felkeltem, mert szívem azt sugta, hogy jönni fogsz. Maradj velem e magányban néhány napig, mert én oly boldog vagyok körülödben. . . .

— Tehát szeretsz?..

— Csak azt mondtam... boldog vagyok körülödben, mert te kedves vagy.

— Bús csalódás!!

— Reggelenként együtt kávézunk, aztán alkalmas időben kimegyünk sétálni, és te elbeszélsz nekem történetkéket, szólni fogsz a nagyvárosi életről, majd én is

elmondom, mivel töltöttem itt időmet. Séta után sakkot, vagy ostáblát játszunk. Ha aztán meguntad társaságomat, visszahúzódol szobádba, vagy kilovagolsz. . . . Minden reggel szakítok rózsát és gondom lesz reá, hogy azokat szobádba tegyék; így szép virágillattól körülvéve boldog leszesz. Megigéred, hogy nálam maradsz?

— Megigérem.

— Mily jószívű vagy!

Nap nap után telt és én jobban meg jobban megkedveltem Róza házat kertjével együtt. Egyedül betegsége aggasztott; mert piros arcza lassan-lassan sápadt lett és szép szemei elvesztették fényüket.

Minden nap meglátógatta az orvos, de nem ismerte baját. Csak én — ki szorgalmasan olvastam orvos barátom könyvét — tudtam, hogy sorvadásban szenved.

Egy reggel nagyon hideg volt; kinéztem szállásom ablakából és tekintetem Róza rózsafájára esett; csak egy virág volt rajta, azt is nagyon megrongálta a szél.

— Uram, uram!

Megrémülve Róza szobájába terentem . . . és előtem állott a szomorú valóság. Feje a fehér párnán félig elrejtve. . . Már nem szólott hanem gyöngéden megfogta kezemet és benne hagyott egy arany-szívet, mi ott függött — mellén. Azután reám nézett és fehérülő ajkai egy bucsúcsókot adtak, mely megfagyasztá szívemet.

A szél elragadta az ablak előtt levő rózsának utolsó levelét is; szép Rózám drága lelke is felrepült. Szegény Róza! többé nem ápolod e virágokat, a fekete pillangó sem száll többé fejedre! Repüljetek szép virágszirmok, repüljetek és vigyétek messze azt az illatos leheletet, mit tőle nyertetek. Repüljetek! És ha útközben elszáradtok — könyörögve kérlek titeket — küldjétek vissza nekem szerelme leheletét.

— Szegény Róza, mily hamar tűnt el életed virága!

A mondott arany-szív írást rejtett magába. Tartalma ez:

»Kedvesem! Gyermekkorom óta érzem a kórt, mely ma koporsomba vitt. Nagyon, kimondhatatlanul szerettelek; de mivel csak beteges lényt adhattam volna neked, — egy ízben sem nyilatkoztam előtted, hogy lelkem a tiéd.

Hiszem, hogy az égbe szállok, ott imádkozni fogok éretted. Emlékezzél meg imáidban te is rólam, ki halálom után is bálványozlak. Róza.*

— — — — —
Látogassátok meg ** falu temetőjét; az ösvényen, mely a kápolnához vezet, egy fehér követ fogtok látni, melyen ez a felírás olvasható: Róza. Mellette az a virágos rózsafa, mit oly gondos kézzel ápolt az, ki e földön boldogságomat képezte.

Kritsa Klára kisasszonynak*) ajánlja e fordítást

Czetz János magyar tábornok.**)

Az örmény konyha chemiája.

II.

Most lássuk, a mennyire terünk megengedi, röviden, hogy ételeink elkészítésében és a különféle tápszerek feldolgozásában az említett elvek miként érvényesülnek. Mennyiben felelnek meg ezen elveknek a specialis örmény ételek, melyeknek izletessége oly annyira nyilván-

*) A nemes tábornok úr hozzánk intézett nagybecsű levelében a többek közt ezt mondja: »Nekem tetszett e művecske és hiszem, hogy Kritsa Klára munkatársának is fog tetszeni; mert lehetetlen, hogy az, ki »Képzelet és való« című dolgozatát oly finom tollal és érzéssel írta (l. »Armenia« 1831. évfolyam 109. lap) — ne rokonszenvezzen e kis elbeszéléssel.« Ezen megérdemlett, elismerő sorokhoz mi még csak annyit teszünk, hogy e hazában is szívesen olvassák e kedves, mivel nő érdekes dolgozatait. Szerk.

**) Ünnepezt irótársunknak e lapok szerkesztőjéhez intézett, s múlt havi füzetünkben közlött igen megtisztelő sorai, — melyek annak reményét újították fel hazánkban, hogy a nemeslelkű tábornokot talán már legközelebb a magyar föld oshajtott vendégéként nemcsak, de hazatérő s körünkben megtelepedő állandó polgáraként lesz szerencsénk üdvözölhetni, — önként érthetőleg széles körben keltettek érdeklődő figyelmet s több hazai lap a nagybecsű levél tartalmát is egész terjedelmében utánközölte.
Szerk.

való, hogy nőink »par excellence« szakácsművésznők is egyszersmind.*)

Kezdjük mindjárt a húsételekkel.

Tagadhatatlan, hogy a marhahús a legtáplálóbb hús valamennyi között, mert abban a húsképző anyagok nagyobb arányban fordulnak elő, mint a többiekben; de mindjárt nyomába lép, ize és könnyű emészthetősége miatt is az ürü meg a kecskehús, és ez utóbbinak különösen a czombja, melyet tudvalevőleg a »jámêz« készítéséhez használnak. A hús sütésekor általában véve a cél az, hogy annak tápláló részeit és izt-adó anyagait megtartsák a húsban. Ezért kezdetben magas hőmérsékleten sütik; ekkor a hús fehérrnyéje megalszik és védő borítékot képezve visszatartja az oldható anyagok java részét. Később zsirral öntözik, hogy a húsban lévő víz elpárolgását megakadályozzák, minek folytán a pecsenye sokkal »leves«-ebb lesz. E célú tartják szem előtt a »jámêz« készítésénél is, melynek hagymás töltelke nemcsak erőteljesebb ízűvé teszi azt, hanem a gyorsabb megemésztést is nagymértékben elősegíti.

A különféle húsneveket azonban nemcsak frissen megkészítve használják, hanem bepáczolják és megfüstölik, hogy huzamosabb ideig eltarthatók legyenek. A hús bepáczolásánál, mint nélkülözhetlent, a só és salétromot használják. A sónak hatása nedvszívó sajátságában áll és így — akadályozván a rothadást — az eltartást nagy mértékben elősegíti; úgy szintén a salétrom is, mely a húst — ha azzal elég ideig érintkezett — szép vörössé teszi, míg a csupán konyhasós pác a húst nagyon meghalványítja. — A füstölés pedig a húst még jobban kiszáritja, de másfelől a füstben sohasem hiányzó, rothadást gátló anyagok (carbolsav, kreosot, stb.) nagyban hozzá járulnak a hús eltartásához. Igen természetes, hogy az imént említett eljárások folytán a hús sokat veszít tápláló értékéből és minthogy rágosabb, nehezebben is emészthető; de azért

*) Nem hagyhatom említés nélkül, hogy a specialis örmény ételek összetételét illetőleg Szongott Margitnak, az »Armenia« 1889-iki évfolyam, 213 lapján felsorolt adatait vettem alapul.

még így is igen fontos tápszer. A specialis örmény húselekek között ilyenek a »buzsényicza«, mely nem egyéb, mint a fiatal kecskének páczolt és füstölt czombja. Ennek készítésénél tudtommal kevés sórt használnak, minek folytán az ilyenmő húsféléknél sokkal táplálóbb és puhább is, a mi könnyebben megemészthetővé teszi. Ilyen továbbá a »bátok« is, melyet nagyobb fajta halak (harcsa, viza stb) besózott húsának megfüstölésével készítenek.

A húsnek főzése által készül a leves, mely sohasem hiányzik asztalainkról. Tagadhatatlan, hogy ennek az ételnek igen fontos szerepe van, mivel nagy mértékben élénkíti az emésztő szervek működését; de csak is mint ilyen jöhet tekintetbe, mivel tápláló értéke igen csekély. Csekély pedig azért, mert a főzés alkalmával a hús fehérnyéje megalszik és ez is nagymértékben gátolja azt, hogy a különféle oldható részek (tápsók, kivonatanyagok) a vízből kivonassanak. Legerősebb leves nyerhető tehát akkor, ha a húst hideg vízzel tesszük a tűzhöz; ettől az eljárástól, tudtommal, alig térnek el az örmény konyhában. De másfelől az örmények nemzeti levese, az »ángádsábur« páráját ritkító összetételű. Húslébe főtt tészta, melybe apróra vágott hús van; a »churut«, mely savanyú tejből készül, nemcsak nagymértékben táplálóvá teszi a levest, de tejsav tartalmánál fogva a gyöngye gyomorra nézve gyógyhatású is. E rövid czikk során azt is igyekeztem kimutatni, hogy mennyire fontos a növényi eledel. Ilyenmő főzeléke az örmény konyhának különösen a »heriszá;« ebben a hús tápláló erejét főtt búzával fokozzák; a búza pedig egyike a legtöbb fehérnyét és keményítőt tartalmazó magvaknak. A különféle »dolmák«, melyekben a növényi tápláló szerek (hagyma, ugorka, szőlőlevél stb) mellől sohasem hiányzik a hús, telföl, tojás és ezekenkívül az a kellemes savanyú íz, a mi oly jótékony hatású az emésztő szervekre.

Nem hagyhatom említés nélkül a különféle édes ételket és süteményeket sem. Tápláló értékére nézve a »pirahi«, meg a »pászka« a legkiválóbbak. Az első, a mit méltán lehetne örmény »háchee«-nak nevezni, a mi tudvalevőleg igen nevezetes sütemény, mert ez is vagdalt hússal van megtöltve; a második pedig édes ízű túros tészta

és mint ilyen nemcsak iny-csiklandó, hanem felette tápláló is. Általában véve azt lehet mondani, hogy a tészta-neműek készítésénél az örmény konyhában igen fontos szerepet játszik a tojás, tejföl és a tehénturó, a mi a táplálkozás szempontjából nem kis jelentőségű. A búzalisztnak főalkatrészét képezi a keményítő; de ez magában véve távolról sem tökéletes tápszer, valamint a tojás sem, melynek főalkatrésze »szervképző« (fehérnye) anyagokból áll, a keményítő vagy cukor azonban hiányzik belőle. A kettőnek elegye kevés zsír- és cukorral könnyen emészthető, kellemes ízű ételt ad. Ebből érthető, hogy a lisztet tojással azért keverik, hogy azoknak tápláló értékét kölcsönösen kiegészítsék. — A tejföl, túró, de különösen a tej valamennyi között a legértékesebb tápszer; mert legemészthetőbb alakban tartalmazza a táplálkozásra szükséges anyagokat.

A különféle zamatos anyagokkal, gyümölcsökkel és magvakkal készült cukor-sütemények nem szükölködnek ugyan némi tápértékben sem, de céljuk inkább az, hogy a szájban kellemes ízt idézzenek elő; azért azokat többnyire az ebéd vagy vacsora végén szokták feladni. Az örmény konyha ebben is igen praktikus, mert a kellemest a hasznossal párosítja. Hogy többet ne említsek, ott van a »kátá,« meg a »dák ták-hálvá,« melyeknek fő alkatrészeit a vaj, liszt és a méz képezik. A »fűtő anyagok« legkiválóbbjai, a leghelyesebb arányban! Sőt a kizárólagosan c-emege számba menő »dáláuzi« is, dió meg méz tartalma miatt, nemcsak kiváló tápláló értékű, de ezenkívül egyszersmind igen kellemes ízű is.

A cikk elején felsoroltak után, e rövid összeállításból is kivehető, hogy az örmény konyha, az ételek izletességét és helyes összetételét tekintve, más nemzetekével sikerrel kiállhatja a versenyt.

Nélkülözhetlen tápszere az embernek a levegő és a víz, melyekről — a tér hiánya miatt — legyen szabad más alkalommal szólnom.

Dr. Nuricsán József.

Az örmények egységének kérdéséhez.

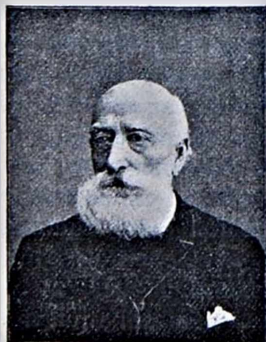
A nemzetek történetének vizsgálója előtt ismeretes tény, hogy az érdekközösség megszűnése igen nagy csorbát üt a nemzet szétszórt elemeinek szellemi közösségén is, sőt igen gyakran a belső összetartozást, a szellemi egységet tökéletesen megszünteti. S ha az élet gyakorlati nehézségeinek tekintetbe vételével erre elfogadható magyarázatot kaphatunk is, nem lehet elvitatni más részről annak jelentőségét sem, hogy ha a történelmi fejlődésnél fogva a szétszóródásra kényszerített népek egyes töredékei a gyakorlati szükségesség nélkül is föntartják szellemi közösségüket, ez lelki nemességük, magasabb intelligenciájuk, s finomabb érzelmeik tanúbizonysága. Ez alapelv igazságánál fogva tartjuk érdemesnek röviden vizsgálni az örménység körében e kérdést, s a kézzelfogható tényekből ez irányban némi következtetéseket levonni. Keresve sem találhatnánk jobb példát a tanulmányozásra, hiszen a ma élő népek között igen kevés olyan van, melynek kisebb-nagyobb töredékei érdekközösség nélkül nagyobb mérvben mutatnának bizonyos egységet, mint az örménység.

Belátjuk, hogy következtetéseinkben igen óvatosaknak kell lennünk már csak azon körülmény miatt is, hogy népünk legnagyobb kontingensének: az ázsiai örménységnek álláspontját, gondolat- és érzésvilágát nem ismerjük kellő pontossággal ez irányban. Nem tudjuk, mily fokú náluk az érdeklődés nemzetüknek régen elszakadt elemei iránt! E mellett tény az, hogy erőteljesebben nem is hatottak el hozzánk hangok az újabb időben az óshazából, melyekből nagyobb érdeklődés, élénkebb érzés nyilvánulna irántunk, vagy a máshol élő örmények iránt. Ámde e kérdésnél nem mellőzhető egy igen fontos körülmény a nélkül, hogy az objektív igazság veszélyeztetve ne volna. Mert mindenekelőtt számolnunk kell ázsiai testvéreink specialis viszonyaival, jelen helyzetükkel és állapotaikkal, ha tisztán akarjuk látni a dolgot. S nem kell hosszas fejtegetés, különösen nem kell e helyen, annak igazolására, hogy a ke-

leti örménység mai állapota mindenre alkalmasabb, mint magasabbrendű elvont érzelmek ápolására. Jól tudjuk, hogy a lét kérdése forog koczán igen gyakran a politikai jelentőségétől már annyira megfosztott nemzetnél. A nemzeti érzület, a hazafias szellem heves és fárasztó csatákat vív a folyton terjeszkedni törekvő idegen — orosz, török és perzsa — elnyomással, s szív, kedély és értelem mind igénybe vannak véve a fontos és közel fekvő kérdések megoldásában. Ha a keleti örménység már lemondott volna egy jobb jövőről, s fájó szívvel bár, de belenyugodva sanyarú helyzetébe, csupán az eszmék világában élve, talán még élénkebben felújulnának emléükben a nemzeti mult nevezetesebb emlékei. Keleti testvéreink ugyanis most sem a nyugodt államélet zavartalanságát nem élvezik, se nem jutottak még odáig, mellőzve a külső küzdelmeket, hogy nemzeti létüket csupán eszmeileg elvontan fogják fel. Ott küzdelem van, s e küzdelem nem kedvez az elvontabb hatásokból eredő érzelmeknek. Ez volna tehát azon kiindulási pont, melyre helyezkedve igazolva volna az ázsiai rokonainknál észlelhető teljes érdekhány is. Csakhogy nem szükséges ez igazolást ily messzire kiterjeszteni. Konstatálható, hogy a vázolt állapotok közepett is él a szellemi közösség érzete és tudata keleti örményeinknél. Talán senki sem tudhatja ezt jobban, mint e folyóirat igen tisztelt szerkesztője, kinek messze terjedő levelezése egykor nevezetes forrás lesz éppen e viszony megállapítására nézve. Természetes, hogy az az összeköttetés, mely most, mióta folyóiratunk virágzik, szakadatlan és állandó — jó részben az említett szellemi érintkezés hatásának köszönhető. A mi eddig, mint óhaj és ábránd létezett, most már tényleg meg van. — A hazai maroknyi örménység szellemi világa nincs elszigetelve az egyetemes örménységtől. A keleti sajtó tudomást kezd venni rólunk; s viszont mi is a keletiekről s mind szorosabb és szorosabb lesz az a szellemi kapocs, melyre bevezetőleg oly nagy súlyt fektettünk. S nem állhatjuk meg, hogy e helyen ne emlékezzünk meg fáradhatatlan szerkesztőnk egy nevezetes tervéről, mely ugyan bizonyos akadályok miatt egyidőre csak terv maradt, de mint ilyen is

elég nagy jelentőségű arra, hogy a figyelmet fölhívjuk rá. Mert lehet e szellemi közösség elérése érdekében elképzelhető eszközök között nemesebb kezdeményezést gondolni is, mint Szongott tervbevett »Hunkária«-ja, mely örmény nyelven minden örménynek hozzáférhetően közölni akart több irányban tájékoztató adatokat itteni ügyeinkről, eszméinkről, állapotainkról. Az »Armenia« a hazai örménység egységét biztos kezekkel építi már közel hat éve, a Hunkária e szellemi kapcsolatot még általánosabbá tenni készült. S mit tesznek a világ minden részében megjelenő örmény tárgyú vagy örmény nyelvű folyóiratok? Nem többnyire közelebbi gyakorlati célok nélkül, az egység és szellemi összetartozás buzgó előmozdítói? Valóban nem sok hasonló esettel találkozunk napjainkban. A szerte szórt örménységet — mint látható — ma még oly szoros szellemi kötelek fűzik össze, melyeknek ereje alig ha fog egyhamar észrevehetőbb gyengyülést szenvedni. Alisán Leont, az örmény nemzeti eszmék dalnokának »messze szétüzötten élő testvérei« a legkülönbözőbb viszonyok között bizonyos közösséget éreznek, — s éppen e belső egységnek párosulása az eltérő viszonyokhoz való alkalmazkodás képességével, mutatja valóban erkölcsi és szellemi nagyságukat!

Esztegar László.

Gróf Teleki Sándor.

Gróf Teleki Sándor, a hazai örménység őszinte barátja, ki egyik dolgozatában azt írta magáról, hogyha valaha végképp elszegényednék, nem csüggedne el, mert az örmények elartának — befejezte eseménydús életét majdnem egy órában Klapka György honvédtábornokkal, Teleki Sándor gróf járt szerkesztőségünkben, helyeselte az »Armenia« irányát, sőt szép leveleiben megígérte, hogy dolgozni is fog lapunk-

nak, de gyöngélkedő állapota miatt be nem válthatta adott szavát. A boldogultat a legbensőbb barát-ág fűzte — a többek között — néhai K. Papp Miklóshoz is, a volt »Magyar Polgár« című kolozsvári napilap megalapítójához és első szerkesztőjéhez. **Sz. K.**

Házasság Vánban.

Irrott meghívóval hívják meg az embert menyekzöre, mit rendesen vasárnap tartanak meg. Négy-szögű papírra, melynek körzete szépen ki van cifrázva, veres és zöld tintával, rímes versekben írják a meghívókat. Az öröm-apa neve fekete tintával van írva. A meghívó felett egy ékes nagy **E** betű látható, mi az Isten nevét jelenti.

A fiatalság menyekző előtt való szombaton estve összegyül a völegény házánál és evés-irással, dalolva-játszva tölti el az éjet. Nem kártyát játszanak, hanem ártatlan társas játékokat. Legközönségesebb a »gyűrű-játék,« mely hasonlít a mi »kis-péncz«-ünkhöz. Az megy hűnyni, kinél megtalálja a hűnyó a gyűrűt. *) — Egy másik játék »főveg-játék« név alatt ismeretes. A játszók körbe ülnek; mindenki tesz fejére főveget. Most a közepen álló »uszdábási« **) jelt ad, mire minden játszó elcseréli fővegét szomszédjával; de »tur«-t (ajtó) kiált az uszdábási és megszűnik a csere. Az lesz az uszdábási, ki főveg nélkül maradt. — A harmadik játékot »posta-játék«-nak nevezik. A játszók közül mindenki választ egy-egy város nevet. A városok székekre szembe ülnek. Egyik rablónak adja ki magát; ennek bekötik szemeit. Erre egyik azt mondja: »A posta elment Vánból Pághesbe.« Azok, kik e városok neveit választották, helyeiket megcserelelik; de vigyáznak, hogy a közepen álló rabló meg ne fogja őket. Így folytatják. A kit a rabló megfogott, annak kötik be szemeit. . . .

Ilyen játékokkal töltik énekelve-dalolva az éjszakát. Reggel felé egyik szemüveget vesz elő, hüvelyk és mutatóujját összeteszi és elkezd szónokolni: »Dicső örmények! Örményország veszélyben forog; fogjatok fegyvert és kiáltásokat éljen Örményországl!« Azután elszaval néhány hazafias örmény költeményt. De félbe szakítja egyikök és így szól:

*) Vánban e játék neve »Nádo, nádo, dsidsoz.« Ezek nem örmény szavak, jelentésök: Hol van? hol van? itt van.

**) rendező

— Dádsád efendi, kurdok jöttek. . .

Erre felugrik a szónok ülő helyzetéből, elveti szemüvegét, elfut és elrejtőzik valamelyik játszótársa háta mögé: »Fogjátok meg, kössétek meg kezét-lábát, én is jövök« . .

Erre azt, ki a kurd szerepét játszodja, megkötözik. Most félelmet tettetve oda közeleg az efendi is és azt kérdi: »Jól megkötöttétek? Vigyázzatok, nehogy elszabaduljon. Majd a bíró elé állítjuk, hadd vegye el büntetését« . . .

De felvirradt és haza megy a társaság.

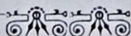
Estefelé a vőlegénynyel a menyasszony házához mennek; a vőlegény megcsókolja apósa és anyósa kezét, azután állva marad mindaddig, míg meg nem kínálják üléssel. Erre a pap megáldja a ruhát, azután az egész gyülekezet a templomba megy; a nők a menyasszonynyal kocsikkal mennek, a vőlegény a férfiakkal gyalog.

Menyekző után a vőlegény házánál folytatják a lakomát; ha a násznagy meg nem kínálja a vőlegényt üléssel, úgy ez a vacsora alatt folytonosan állva marad.

Falvakban az a szokás, hogy zsebkendőbe göngyölt almát tesznek a vőlegény szájába és ő kénytelen azt ott tartani; ellenben a városokban az almát a vőlegény kezébe teszik. Az alma a menyasszonyt jelképezi. . . .

Eredeti örményből (»Méság«):

Szongott Kristóf.

Örmények a bécsi szini kiállításon.

A bécsi szini kiállítás igazgatósága folyó év márczius havában a bécsi mechitháristákhoz, mint az örmény nemzet képviselőihez, azon kérelemmel fordult, hogy vegyenek részt a kiállításban játékszini iratok, zenehangszerek és más hasonló tárgyak beküldésével.

A tiszteletreméltó apát: Ajdinián, a ki maga is kiváló érdeklődéssel és sikerrel tanulmányozta az örmény egyházi énekeket, örömmel egyezett bele és rendelkezés alá bocsátotta a mechithárista kolostor e szakba vágó tárgyait. Más-

résről az apát azt akarta, hogyha az örmények művésztöket ezen a kiállításon be nem mutathatják szini-, mutasák be legalább énekelőadással.

Azért megragadott minden alkalmat arra, hogy a méltányos óhajtsáknak telhetőleg eleget tegyen. Így történt, hogy a rövid idő alatt oly ismeretessé lett örmény színdalnok Sáláméán Szémpád, ki kevéssel ezelőtt néhány olasz színházban, utóljára Nápolyban hangjával a legnagyobb sikert érte el (Sáláméán a szentpétervári operaszínház énekes-e és Olaszországban csak mint vendég szerepelt), az olasz földről történt visszautazása alkalmával megállott Bécsben. Elment a mechitháristák zárdájába. Erre Ajdinián felkérte, hogy két-három más örmény énekes közreműködése mellett énekeljen örmény egyházi énekeket és népdalokat a kiállítási verseny alatt. Sáláméán nemcsak igérkezett, de sőt elment a kiállítás zeneosztályának elnökéhez: Weinwurm tanárhoz — és előadta szándékát.*) Weinwurm szívesen fogadta az ajánlatot és biztosította Sáláméánt, hogyha az örmények lemondának az anyagi támogatásról és az úti költséget a magukéból fedeznék — a kiállítás igazgatósága mi akadályt sem gördítene a kivitel elejébe. «Éllátja ugyan — úgymond Weinwurm — az igazgatóság a meghívottakat útiköltséggel, de az itten első ízben fellépő örményeknek nagy útát kellene tenniök; azért kérdés, hogy az ismeretleneket részeltetné-e anyagi támogatásban az igazgatóság?»

E szerint az örmények — ha magukra vállalják a költségek fedezését, akadálytalanul felléphetnek a szini kiállítás verseny-termében. Tiflisben ezen irányban működnek is, hogy ezt az eszmét megvalósíthassák. Sőt még abban is fáradoznak, hogy az ismeretes örmény énekes: Kára-Murzát, ki egy hatvan személyből álló énekkar élén áll és Kaukaszban igen népszerű — rábírák arra, hogy Bécsben fellépjen. Pénz e célra lesz; csak egyenletlenség és elhatározatlanság ne szolgálna akadályúl! Ha kellő időben

*) Egyúttal azt is mondotta, hogy abban az esetben, ha ajánlata elfogadtatnék, behívna Örményországból maga mellé még néhány közreműködő neves énekest.

foglalkoztak volna e kérdéssel, akkor az örmény színészek részvétele is elhatározott dolog lenne! . . . Későn kezdeni és nehezen elhatározódní — ez az, mi az előhaladás útjába akadályokat szokott gördíteni. Mi azonban mégis reméljük, hogy bár az énekesek fel fognak lépni — Bécsben.

Cselingárián Jakob.

Erzsébetváros hatósági határozataiból.

II.

Erzsébetváros*) egyházi főgondnoka, a bíró és a 12 esküdt öreg (tanácsos**) 1718 január 3-án (örmény időszámítás szerint 1167-ben; $1167 + 551 = 1718$) a következő határozatokat hozták:

Mivel mi más időket élünk, mint minőket őseink éltek, azért kénytelenek vagyunk némely nemzeti szokást elhagyni és a viszonyokhoz alkalmazkodni. Szamosújvár (Gérlá***) tisztelt tanácsa közölte velünk (a változott időviszo-

*) Midőn az örmények a Küküllő mellett Erzsébetvárosnak alapját megvetették, e város közvetlen közelében már megvolt Ebesfalva, melyben magyar és oláh jobbágyok laktak. Erzsébetváros az Oláhpatakon innen épült, míg a falu a patakon túl feküdt. De megvette Erzsébetváros örmény közönsége a városuk mellett fekvő Ebesfalvát, mint az Apaffy-féle kincstári birtokot, 1758-ban és azt az örmény városba olvasztotta; az egyesített két helység a város nevét kapta: Erzsébetvárosnak neveztetett; azonban némelyek még azután is használták, noha jogtalanul, az Ebesfalva nevet. Az itt szóban levő kézirat hibásan nemcsak az „Ebesfalva“ nevezettel él, de sőt falunak nevezi e csinos várost: »Zájsz kéréczhák vászén hásztádutheán kjughisz miéroh — Ezen határozatokat falunk számára hoztuk.«

**) A mint a latinban a senex (öreg) szóból képzett senator szolgál a „tanácsos“ kifejezésére, úgy az örmény is a dzér (dzer : öreg) szóból alakított dzerkh-nek mondja a tanácsot.

***) Annak az elpusztult falunak, mely Szamosújvárt az úgynevezett »Szent Antal réten« terült el, nevéről az oláhság az 1700-ban épült várost Gérlá-nak nevezte el; apáink azonban városuknak örményül: Hájákhághák (szamosújvár) magyarul: Örmény

nyokhoz alkalmazotti megállapodásait . . . és mi nemcsak elfogadjuk a szamosújvári határozatokat, hanem írásba is foglaljuk, hogy azok állandóan megmaradjanak; azokra pedig, kik e határozatok ellen cselekednének, 24 magyar frt büntetést szabunk.

»Ha az ifjú jegyet váltott, erről tegyen jelentést a papnak, hogy ez gondoskodjék a háromszori kihirdetésről, ki csak három vasárnap eltelte után áldhatja meg a jegyeseket. Ezen cselekményért fizet az elsőrendhez tartozó vőlegény a papnak két magyar forintot, a második rendbe sorozott 4- és az, ki a harmadik rendhez tartozik 2 sustákot¹⁾. A menyasszony is, ha az első rendhez tartozik, fizet stolában 3 pénzt, a második és harmadik rendhez tartozó 2-2 sustákot (szémák). A megáldás a templomban történt; a jegyesek megbizottjai a templomon kívül várakoztak a papra; ez kint átvette az áldásdíjt és átadta a jeggyűrűket.

Az esketésért fizet az elsőrendhez tartozó a papnak 6, a második rendhez tartozó 4 és a harmadik rendhez tartozó 2 magyar frtot. Azok az ifjak, kik más helyről hoznak menyasszonyt, az említett összegek felét fizetik.

Egy keresztszentelésért adjanak a papnak 4 és keresztelésért 3 sustákot. A szegény sorsú kereszt-apa csak 10 pénzt fisessen.

A mely ház menyekző alkalmával a szegényeket meg akarja vendégelni, ott terítsék meg az asztalt és rakják meg azt étkekkel addig, míg a násznép a templomban lesz; a mádágh²⁾ után a pap kap 1 magyar frtot.

Ha elsőrendhez tartozó ember hal el, a temetésért kap a pap 2 magyar frtot, a másodrendűért adnak 4 és a harmadrendűért 2 sustákot. Az ifjaknak sírásási díjban ad-

város, latinul: Armenopolis, németül: Armenierstadt nevet adtak. A Ferdinánd-féle diploma azonban e várost a mellette elterülő Martinuzzi-vár nevére Szamosújvár-nak nevezi; azóta (1838) e név alatt ismeretes.

¹⁾ Susták: 6 kr.

²⁾ Menyekző napján a szegények számára terített asztal nevezetett, „mádákh“-nak (инръ къулъ ошваръ тѣхъвъ джандъ унъ румунъгъ инули, инкътигъ).

janak az elsőrendüért 3 horgost¹⁾, a másodrendüért 2 horgost és a harmadrendüért 1 horgost, de keszkenőt nem szabad venni²⁾. Ha más társaság is segédkezne a sír-ásásnál, akkor ennek adassék a keszkenő. Abban az esetben, ha sír-ásás alkalmával az ifjak nem lennének otthon³⁾, akkor a többi társaságok ássanak sírt, de a díjt felezzék meg az ifjakkal.

A beavatás⁴⁾ után kap a pap az elsőrendütől 8 magyar frtot, a másodrendütől 6 és a harmadrendütől 4 magyar frtot.

A jegyváltáskor felmerülő költségek fedezéséhez hozzájárul az elsőrendhez tartozó ifjú 6, a másodrendhez tartozó 4 és a harmadrendhez tartozó 2 magyar frttal; önkényt adhat bárki többet is.

A szattyán készítő timár-társaság szolgálatot tegyen a vőlegény mellett, míg ez a menyekzőről haza jön.

A vőlegény ne vezesse karon a templomba a menyasszonyt, hanem ő menjen a férfakkal és a menyasszony az asszonyokkal. A templomban a vőlegény és menyasszony le ne üljön; a menyasszony homlokát ne csókolják meg, hanem csak szerencsét kívánjanak neki. Estve a vendégség alkalmával a vőlegény le ne üljön az asszonyok asztalához, hanem vőféli szolgálatot tegyen.

Csak meghatározott számú vendégeket hívjanak a menyekzőre; de a lakomából a meg nem hívottak is részesülhetnek. Ezek számára külön asztalt terítsenek; az asztalrendező⁵⁾ az ifjakkal küldözzessen ezen ételekből; az elsőrendhez tartozó ifjú e szolgálatért kapjon 4 és a másodrendű 3 sustákokot. A vőlegénynek, ki most »király«-nak⁶⁾ nevezetik, azt ne mondják meg sem kint az utcán, sem a menyekző alatt, sem az asztal tartama alatt.

Intézkedés a kenyérsütés- és szövésről. Mindenki lisztjét maga szitálja meg és süsse meg kenyéret.

¹⁾ Horgos: pénznem.

²⁾ *l'nyéhi sh' h'nyay*: láléché cshi genáh.

³⁾ hanem vásárban,

⁴⁾ *nyuyanyny*: khárászunkh (40 nap eltelte után tartandó ünnepe.)

⁵⁾ *nynynyny ny ny ny*: széghászín deré.

⁶⁾ *nynynyny*: thákávor.

A vőlegény ruhájának megáldásáért a násznagy fizessen 3 sustákot.

Menyekző alatt 8 keszkenőnél több ne legyen; ebből adjanak hármat a násznagynak, egyet a vőlegénynek, hármat a vőlegény apjának vagy testvérének (ezek aztán kiszthatják a kendőket, a kik közt akarják) és egyet a tímártársulat czéhmesterének. Ha másfelé mennek menyekzőre, akkor mindenkinek adjanak kendőt, még a hivogatóknak is.

Menyekzőre 18 párnál többet nem szabad híni; 6 párt hívjon a násznagy, 6 párt a vőlegény és 6 párt a menyasszony. Ha más helyről hoznak menyasszonyt, akkor 9 párt hívjon a násznagy és 9 párt a vőlegény.

A vőfelek, lakomáján jelen legyen a násznagy is 3 pár emberrel (ezek közt legyen a menyasszony apja két legjobb barátjával).

A rókát (bőr) az a bíró kapja, a hovavaló a leány, és a kendőt az a czéhmester, a hol a menyekző tartatik.

Esküvő után tartandó lakoma alatt minden vendég elejébe külön pohár tétessék.

A vőlegény, menyekző előtt, a násznagygyal, pappal, a vátáhval¹⁾ és más társaival (összesen tizenkét személy) menjen a borbélyhoz borotválkozni; azután menjenek el mind a tizenketten fürdeni; valamint a borotfálásért, úgy a fürdésért járó díjt is (egy-egy magyar frt.) a násznagy fizesse.

Ha tűz ütne ki valamely háznál, úgy tartozik minden ház egy-egy embert kártyussal vagy cseberrel kiküldeni az oltáshoz; az, ki ez ellen vét, 12 magyar frt büntetést fizet.

Tartozik mindenki telkét bekeríteni, hogy a szomszéd kárt ne szenvedjen. ◀

Eredeti örmény kéziratból fordította

Sz. K.

¹⁾ *qunari*: vátáh (alczéhmester).

A kath. örmények.

A magyar vendégszeretetnek annyira nincs panasza az örményekre, hogy a polgárjogot élvező nemzetiségek között velök leginkább rokonszenvez. Az örmény nemzet történetét olvasva, azt kérdezzük, mit vétett e nép, hogy annyit kellett és kell szenvednie. Talán azért, mert bölcsője ott állott, hol az Úr kimondá az ítéletet: »Átkozott a föld a te munkádban.« Móz. I. 3, 17. Az örmény nemzet bölcsője a paradicsom földjén állott az Ararát töve körül elterülő fensíkon, melyről Noé ivadéka leszállott Mezopotámia síkjára.

Abgár örmény király a hagyomány szerint követeket küldött Krisztus Urunkhoz, kinek első képét az egyik örmény követ festette volna. Sz. Bertalan apostol hirdette-e az evangéliumot az örményeknek, nem bizonyos, de annyi kétségtelen, hogy a ker. vallás korán utat tört magának a Ván tó festői vidékére. A nemzet apostola Világosító sz. Gergely (Krigor Luszávoric) volt.

Az Arzacida királyi sarjból született 240 körül. Perzsia trónját a Szasszanidák foglalván el (226), I. Choszrov örmény király romlással fenyegette az új uralkodót, aki Ánág herceget, az Arzacidák ivadékát, küldte I. Choszrov meggyilkolására; Ánág végre is hajtá megbízatását, de üldözöbe vették és kíséretével együtt az Araxesz vizébe fojtották; két éves fiacskáját a dajka mentette meg és mint keresztényt nevelte föl. E fiúcska Világosító sz. Gergely volt. A perzsa király I. Choszrov halála után elfoglalta Örményországot, de életben maradt és római sereg élén visszatért Térdát fia a perzsákat elűzte. Sz. Gergely imája által sulyos bajtól szabadítván meg Térdát királyt, ez fölvette a keresztiséget és sz. Gergely segítségével népét is az egyház karjaiba vezette. Sz. Gergely lett az első pátriárkha. A főpapi méltóság (322.) két liára szállott és hosszú ideig családja birtokában is maradt.

A pátriárkhai székhely Válásábád volt, míg 452-ben a »Katholikosz« (pátriárkha) Têvinbe tette át.

Az egyetemes egyháztól az elszakadás a Válársábadban (491.) Papken »Katholikosz« elnöklete alatt tartott zsinattal kezdődött, mely elvetette a kalcedoni egyetemes zsinat végzéseit. Az egység megbomlását elősegítette az örmény nép gyűlölete a görög császárság ellen, mely állandóan fenyegette Örményországnak a perzsák miatt amugy is gyöngye lábön álló függetlenségét. Mint hódítók tüzzel-vassal pusztították az országot egymás után: arabok, szeldsukok és mongolok, a zsákmányon pedig megosztozott a török és perzsa.

A véres harcok mély sebeket ejtettek az örmény népen. Legjobbjai elestek duló csatákon, tekintélyes része idegen földön keresett és talált menedéket, de aránylag elenyészően csekély volt azoknak a száma, akik hitöket megtagdák, ámbár mint Eutiches követöi elszakadtak régen az egyetemes egyháztól. Nemzeti jelleget öltött eretnekségökhöz oly szívósan ragaszkodtak, hogy nem csatlakoztak a szakadár keleti egyházhoz sem, midön országuk romjainak tekintélyes része (1828.) orosz főnhatóság alá került.

Jellemzi az örményt, hogy daczára eretnek voltának sem viseltetik gyűlölettel a kath. egyház iránt. A keresztes háborúk alatt a kath. világ hadainak soraiban küzdött a hitetlenek ellen. Egyes pátriárkhák személyesen fölkeresték a római pápákat, söt a florenczi egyetemes zsinat végzéseinek elfogadása által (1439.) biztosítottnak látszott az egyesülés is. Miután a pátriárkhái szék betöltése szakadást idézett elő az örmények között, a törvényes pátriárkha szék-helyéül (1441.) Écsmiádzin jelöltetett ki. Az egyesülés előmozdítása végett VIII. Orbán pápa (1621.) az általa alapított Propaganda növeldebe örmény ifjaknak is juttatott helyet. Míg egyrészt a pátriárkhák között is akadtak lelkes szószólói a kath. egységnek, voltak ennek heves ellenzöi is a nép, papok, söt a püspökök között is; utöbbiak a török kormány segítségét vették igénybe. A példát erre még Szergiusz jeruzsálemi örm. püspök adta, midön Malik Maszer egyptomi szultán által nevezette ki magát pátriárkhának (1311.); ezt a kinevezési jogot aztán a török szultánok is igénybe vették.

Az egyesülés ügyének kitűnő szolgálatokat tett Mechithár Péter (sz. (1676, † 1749.), aki kath. hite miatt pátriárkhája által a törököknél bevádoltatván, keserves vándorlás után Velence oltalma alatt sz. Lázár szigetén, Velence közelében, zárdát, illetőleg szerzetesrendet alapított (1712.), hogy az örmény nép egyesülését előmozdítsa. Mechithár alapítása szép gyümölcsöket termett különösen ama örmények között, akik Európa egyes országaiban kerestek és találtak új hazát. Egyidejűleg Mechithárral néhány buzgó örmény két társházat nyitott a Libanon hegységben a sz. Antalról nevezett egyesületnek.

Az eddigiekből is kiviláglik, hogy az örmények között mindig voltak többen-kevesebben, a kik a kath. egyházzal egyezségben éltek. Ezeknek a számára állította föl XIV. Benedek (1742.) a ciliciai és kis-örményországi pátriárkhaságot Szisz székhelylyel Ciliciában. Mivel azonban Szisz székhelye volt egy eretnek pátriárkhának is, a kath. pátriárkhák Bzom m á r libanoni zárdában laktak. Az első kath. pátriárkha fölvette a Péter nevet, kifejezéseül annak, hogy ő és hivei sz. Péter utódját hiszik és vallják az egyház látható fejének; ezt a kegyeletes szokást utódai mai napig megtartják. A ciliciai pátriárkha joghatósága alá Mardin és Aleppo püspökségek tartoztak, a hívek száma pedig 20 ezerre ruggott.

De laktak kath. örmények nemcsak Cilicia- és Kis-Örményországban, hanem a világ egyéb részeiben is, különösen Konstantinápoly és Nagy-Örményországban. Ezek (mintegy 40000) sem maradhatván főpásztor nélkül, sok kísérletezés után VIII. Pius érsek-primást állított élökre Konstantinápoly székhelylyel Nuridsán Antal személyében (1830). A török birodalom területén a ker. alattvalóknak egyházi fejei polgári joghatóságot is gyakorolván híveik fölött, a Porta e jogok gyakorlását Enkszerdsián Gergely áldozárra ruházta, ami sok izetlenségnek vált forrásává. Az örmény érsek-primás kinevezése mégis áldás volt a kath. örményekre, mert véget vetett ama képtelenségnek, hogy kath. papok és hívek az eretnek örmény pátriárkhának joghatósága alá tartozzanak mind egyházi, mind polgári tekintetben. Elismerés illeti a kath. örményeket, akik elszen-

vedtek zsarolást, börtönt az eretnek pátriárkha részéről, de kath. hitőktől nem tántoródtak el, hanem mintegy 30 ezeren elvándoroltak a félhold árnyékából. Nuridsán második utódja, Hászun Antal 1845 óta polgári joghatóságot is gyakorolt már hívei fölött, akiknek száma oly gyorsan emelkedett, hogy IX. Pius 1850-ben hat püspökséget állított föl: Brussza, Angora, Trapezunt, Erzerum, Karput és Ártvin székhelyeken.

A kath. örmények annyiban nem képeztek egységes testületet, hogy egyik részök az érsek-primás, másik fele a ciliciai pátriárkha joghatósága alá tartozott. Az egyesülést régen kívánták és óhajtásuk teljesült, midőn a nyolczadik ciliciai pátriárkha Péter-Gergely halála után a joghatósága alatt levő püspökök (1866.) Hászun érsek-primást választották meg pátriárkhnak. E választást IX. Pius »Reversurus« bullája által megerősíté, némi intézkedéseket is tevén a püspökök választását és az egyházi vagyon kezelését illetőleg. Ő szentsége intézkedésébe a hívek annyira belenyugodtak, hogy Hászun pátriárkha akadály nélkül végezte az egyházmegyék hivatalos látogatását és 1869-ben tartományi zsinatot is tartott. A vihar 1870-ben tört ki ellene, midőn a vatikáni egyetemes zsinatra Rómába ment. A pártütők avval álltak elő, hogy a »Reversurus« bulla megnyirbálja az örmény nemzet jogait, hatályon kívül helyez régi szabványokat és a Szentszék befolyását kellőnél nagyobb mérvben emeli.

A »Reversurus« bulla ellen emelt kifogások semmi alappal sem bírnak. Mert mit tartalmaz a bulla? Kimondja, hogy a pátriárkhát a püspöki kar választja és a Szentszék megerősíti. Igen ám, felelték a pártütők, de így a konstantinápolyi egyházmegyének hívei nem választanak soha, mert az ő főpásztoruk egyuttal pátriárkha is. Alaptalan kifogás ez, mert a dolog természete hozza magával, hogy a püspöki választás alá tartozó főpap megválasztásába illetéktelen tényező nem folyhat be, amint a szakadár pátriárkhák választásába sem avatkoznak a hívek. A kedélyek megnyugtatósa végett odáig ment előzékenységében a Szentszék, hogy megengedte, miszerint a pátriárkha két segédpüspökének megválasztását illetőleg a hívek óhaja figyelembe veendő. Lényegesebb volt a másik kifogás. A »Reversu-

rus« bulla a püspök-választást illetőleg érintetlenül hagyta a régi szokást, hogy a megye papsága és hívei jelölteket terjeszsenek a püspöki kar elé, mely e jelöltekből hármat fölterjeszt a Szentszékhez választás és megerősítés végett; de hozzát teszi a bulla, miszerint elvárja a Szentszék, hogy méltó jelöltek fognak fölterjesztetni, nehogy az egyház feje kénytelen legyen apostoli teljhatalmánál fogva, a jelöltek mellőzésével mást nevezni ki. Ime, mondák a pártosok, a Szentszék elveszi ama jogunkat, hogy a papság és hívek befolyjanak a püspökválasztásba, mert a bulla eme intézkedésének alapján mindig visszautasíthatja a Szentszék a jelölteket. Abban tévedtek az ellenkezők, hogy amit a bulla mint rendkívüli esetet említ, azt ők szabálynak kereszteltek el; de ez a kifogás már letérés is az eretnokség útjára, mert kétségbe vonja Krisztus helytartójának teljhatalmát az egyetemes egyház kormányzásában. Árnyékot vet a lázadókra az a kifogás is, hogy a »Reversurus« bulla útját állja az egyházi vagyon független kezelésének. Mert mit rendel a bulla? Csak annyit, hogy egyházi vagyont a Szentszék tudta és beleegyezése nélkül megterhelni vagy eladni nem szabad. Ezt a Szentszék éppen a örmény püspökök és hívek érdekében rendelte, mert az egyházi vagyon kezelői panaszokra adtak okot.

A kath. örmények hithűsége közmondásos. Mennyit szenvedtek csak e század elején is hitökért. Honnét tehát ez a föllázadás Krisztus helytartója ellen?

Nem a kath. örményekről van itt szó, mert a pártütők száma alig kétezerre ment 100 ezer hithű kath. örménnyel szemközt; a szakadárok soraiban találunk 4 püspököt és vagy 70 áldozárt, utóbbiak többnyire zárdáikat elhagyott mechithárista szerzetesek voltak. A szakadárok tévedését mégis mi okozta?

Kétségtelen, hogy a keleti ker. népek között az örmény áll első helyen műveltség, vagyon és önérzet tekintetében; viszont e nép előkelőinél találtak leghálásabb talajra az u. n. szabadelvű és szabadkőmíves törekvések. A mechithárista szerzetesek szabadelvűsége élesztette a tüzet, sőt buzditást nyertek a pártosok a vatikáni zsinat ismeretes ellenzékétől is.

(„A kath. hitterjesztés lapjai“-ból.)

Kisebb közlemények.

A vallás az orosz hatalom kezében. Egy egyháztörténelmi munka jelent meg Debreczenben, melynek címe: »Keresztyén egyháztörténelem. Negyedik korszak. A XVIII—XIX. század fobb eseményei. Irta Balogh Ferencz theol. tanár, 189.« Ebből, a fennebbi cím alatt közölt az »Égyetértés« (209 szám) egy tárczacikket. E tárczacikkből mi is átveszünk egy részletet, melyhez megjegyzéseket is kell tennünk. Megjegyzéseinket zárójel közé foglaljuk. Ime az átvett részlet: »Az orosz uralkodó egyház legnevezetesebb hódítása az ös örmény egyház. (Mehódította ugyan az orosz Örményország egy részét, de nem az örmény egyházat is). Másfél millióra megy számuk. (Kiknek? Azoknak az örményeknek, kik Orosz-Örményországban laknak?) Az örmények legnagyobb része híj maradt a nagy örmény u. n. Gregorianus alkotmányához és szer tartásához. (Nem Gregorianus, hanem Gregorius. — Az örmények vallási tekintetben két csoportra oszlanak; a kisebb rész elismeri a pápa főnökségét, míg a nem-egyesültek ugyan Illuminator híveinek — luszávorecsnágán, Gregorianusoknak — nevezik magukat, de azért nem követik S. Gregorius-Illuminator — Világosító-Szt-Gergely — hitvallását; mert térítő apostolunk egyesülve volt Rómával). Lelki fejük, patriarkhájok, »katholikos« címet visel (Nem mondja, hogy a nem egyesült örmények lelki feje a »katholikos«), székhelye az Ararát hegy lejtőjén fekvő »ecsmiádzini« zárda. Miklós czár foglalta el e központot Persiától s az »armen alázatos vatikan« által az egész egyház felett uralkodik. (Ki uralkodik? Mert M. czár meghalt. Azt se mondja meg író, hogy mit ért az »armen alázatos vatikan« alatt. Bizonyára azt a synodust, mely a »katholikos« t környezi. A határozottság még azt is megkivánja, hogy az »egyház« szó clejébe tegye oda az »örmény« jelzót. Aztán nem uralkodik, hanem csak befolyási gyakorol a nem-egyesült örmények vallási ügyeire.) Az 1836-iki végzés (balagenia) által szabályozta a »katholikos« helyzetét, t. i. választja a világon levő minden örmény egyházmegye (csak a nem-egyesült örmény egyházmegye) követe; a czár kormánya ügyel a választásra, az semmisíti vagy fogadja el a szavazatokat; de követeli azt a jogot is, hogy a kanon-ok ellenére azon főpapot is kikialthassa, ki a legtöbb szavazatot nyert után másodikul következik. III. Sándor 1885-ben volt az első, ki a kisebbség választottjára adta a megerősítést (Makár, Besarabia érseke) és az lett Illuminator után a 182-ik örmény patriarkha. A nem-orosz örmények tiltakoztak úgy az eljárás, mint az 1836-iki szabályzat ellen, de bele kellett nyugodniok, különben egy anti-katholikost kellett volna választaniok. A másik újítás lett Pétervártt, egy örmény szent zsinat felállítása püspökökből, arkhimandritákból, kiket a czár nevez ki. (Ez a synodus Ecsmiádzinben székel). Mellettök áll a világi fogondnok. Az örmény egyház (az örmény nem-egyesült egyház) ekkép hajdani önkormányzatát elveszte. . . .

Egyetemi tanárok. A konyhavegytan köréből bemutatott mai érdekes cikkünk kapcsán említésreméltónak véljük, miszerint a berlini egyetem ismeretes mineralogja: Ardzruni, valamint a zürichi jeles chemikus: Abeljancz szintén az örmény néplaj születtjei.

Egy lap Árdzruniról. Krim, Páchsiszará városában megjelenő orosz-török lap igen szépen szól Árdzruniról, a »Méság« szerkesztőjének irodalmi munkásságáról. Cikkét e szavakkal fejezi be: Az, ki a tudomány népszerűsítésével, az igaz, szép és jó eszméinek terjesztésével foglalkozik — az egész emberiségért dolgozik. Ezen okból üdvözöljük — habár későn — teljes szívvel a tisztelt örmény író és hosszú munkásságot kívánunk neki. Ilyen ember ünnepeltetése, tiszteletet szerez azon neizetnek, mely azt szülte. Üdvözöljük az örmény közönséget; az a közönség, mely embereit becsülni tudja, tud még felmutatni ilyen kitünő embereket.«

Irodalom és művészet.

Új zenemű. Vikol Simon magyar-örmény zeneszerzőtől »Fée de Lune« (A hold tündére) czimmel egy újonnan szerzett keringő jelent meg Rózsavölgyi és társa, budapesti zenemű-kereskedőczég kiadásában, — s mint egyik fővárosi lapban olvassuk, néhány megkapóan szép részlet van benne. (Az új keringő ára: egy forint és husz krajczár.)

Levél Nápolyból. Gárabéi Dzovág örmény énekes, a többek közt ezeket írja a tífisi »Méság«-nak: Midőn Nápolyba mentem, azt hittem, hogy ott Sáláméanon kívül más örményt nem találok... és kellemesen csalódtam; mert mindjárt odaérkezésem után megismerkedtem a Mághákheancz család fejével. Nemsokára találkoztam a keleti nyelvek intézetében egy tanárral, ki ha maga nem mondaná, arca árulná el, hogy örmény; ez Trapezuntban született, neve Jézicseán István, ki jól beszél néhány keleti és nyugoti nyelvet; tőle tanultam magam is olaszul. Itt van Bábáján kisasszony (örmény), a ki Bellini-féle színházban a »Faust« és »Rigoletto« czimű operákban énekelt. Egy érdekes dolgot is írok. Van a város közepén egy útca, mely »Strada San Gregorio Armeno« nevet visel, itt van a Világosító Szt Gergely temploma is (S. Gregorio Armeno.) E templom közelében levő nőzárda lakói ezelőtt örmény szűzek voltak; a szűzek közt most alig egy-kettő van, ki tud örményül, a többi olasz nő.

A „párisi Temp“ czimű lap nem rég egy egész füzetet adott mellékletül, melynek czime: »En Asie antérieure.« (Elő-Ázsiában.) Elöl közli Kis-Ázsia, Transkaukazia és Persia térképét. Az érdekes cikkek, melyekben Örményországban és Persiában tett utazás van leírva, szólnak azon helyzetről is, melyben a török-örmények léteznek. A füzet meleg érdeklődéssel beszél az örményekről.

Egy iskolai „tudósítvány“ tanuskodása szerint a gyulafehérvári róm. kath. gymnasiumban 1782—1850-ig a következő örmény ajkú tanárok működtek: Mártonfi Kristóf (1782—1783), Karácsonyi András (1788), Fehér András (1794), Keresztes Kristóf (1806—1807) Eröss Sandor (1808—1810), Czetz Emanuel (1810), Fehér Antal (1813), Csiki Imre (1835), Lengyel Gergely (1836), Fark Márton (1837), Lukácsi Kristóf (1854—1855) igazgató.

Doctori értekezés. Der-Mikhelián A., ki az ecsmiádzini akadémiáról ment a jenai egyetemre, a múlt hóban tette le a doctorátust; doctori értekezése, mely Lipcsében nyomtatásban is megjelent (ára 3 márk), ezt a czímet viseli: »Értekezés az örmény és byzanti egyház között.«

Közgazdasági élet.

Keleti forgalmunk érdekében nagyfontosságú intézkedést léptetett életbe nem rég elhunyt sokérdemű kereskedelmi miniszterünk, ki mindenkor kiváló súlyt helyezett Magyarországnak a kelettel való összeköttetésére, — s már eddig is minden alkalmat megragadott, hogy különösen a Balkán-országok útasait Magyarország felé terelje. Ezúttal a magyar államvasutak részéről a torok fővárosban, továbbá Salonikiban és Sofiában menetjegy-irodákat állított fel, a folyó évi ápril elsejétől kezdve. Nagy jelentőségét e menetjegy-irodáknak fölösleges külön kiemelnünk; azok előreláthatólag a Balkán-országok oly utasait, kik nyugati irányba utaznak, nagyrészt Magyarország felé fogják terelni, — s így nagyban emelik majd az idegen forgalmat Budapest és a Levante között. Ezenkívül tervbe vétetett még, hogy az említett irodák külön kirándulási vonatokat is indítanak a keleti városokból Budapestre.

Magyar liszt Kis-Ázsiában. A trapezunti piac hiteles értesítések szerint, az orosz gabona és lisztkiviteli tilalom következtében nem szerezhette be a lisztszükségletét Odesszából és Batumból és teljesen nélkülözé a finomabb lisztfajtákat. A samsuni »Amasia« gözmalomban örvölt liszt ára 40 százalékkal, a jóval csekélyebb minőségű, u. n. örmény kenyérliszt ára pedig 5 frtról 7.50 kr-ra emelkedett úgy, hogy a világet kormányzója a török kormánynak a tartományból származó gabonaneműek kivitelének megtiltasat ajánlotta. Ily körülmények közt a magyar lisztet, mely eddig az orosz, francia és román gyártmányokkal nem versenyezhetett, előnyösen lehetne a trapezunti piacon értékesíteni. Az Anatólia belsejében levő vízi-malmok az aránytalanul magas szállítási díjak miatt nem versenyezhetnek. Egy trapezunti jó hitelű czég, már késznek nyilatkozott magyar malmokkal üzleti összeköttetésbe lépni.

Mi újság az örmény világban?

Báró Dániel Ernő. A magyarországi örménységnek tudvalevőleg eddigelé egyetlen főnemesi családja volt: a dírek és köztiszteletben álló Karátsonyi grófi család. Örmény báró még a magyar korona területén nem létezett; míg Ausztriában ott van például a báró Komátszkán család Galicziában, s a báró Capric család Bukovinában. — De ugy látszik nemsokára hazánkban is lesz egy örmény báró-család; legalább egyik budapesti magyar lapból arról értesülünk, hogy a király koronázási jubileuma alkalmával Dániel Ernő, Torontál-megye tevékeny képviselőjének a bárói címet és rangot fogja adományozni. A nevezett képviselő ugyan is az országgyűlésen, a közgazdasági téren, különösen a tiszai vidékek ármentesítése körül szerzett érdemeket, — és a mellett vagyoni állapota is kvalifikálja ot a magyar bárói méltóságra, s ezzel a főrendiházi tagságra is.

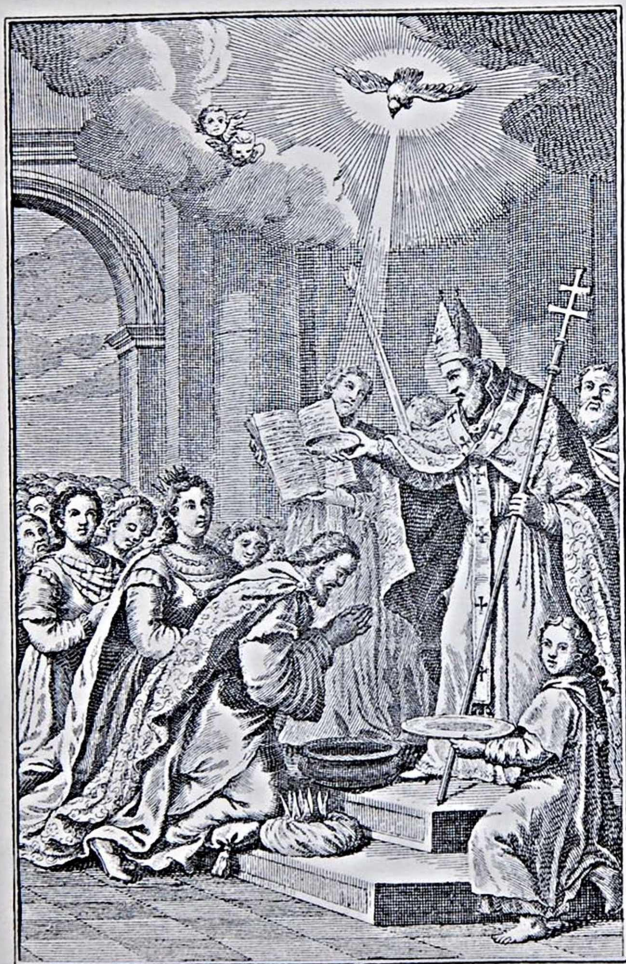
Kátholikosz választás. Az örmény küldöttek — kik Ecsmiádzinben folyó évi máj. 14-én tartott kátholikosz választás alkalmával jogosan szavazhattak — száma a következő: a) Orosz-Örményországból: az ecsmiádzini synodusnak 8 és a szerzetháznak 7, hat egyházmegye 6 egyházi és 6 világi küldöttje (12 szavazat); összesen 27. b) Adérbádágán (Persia) egyházi és világi (2) és Ispáhán (India) egyházi és világi küldöttje (2); összesen 4. c) Török-Örményország 45 egyházmegyéjének 45 egyházi és 45 világi küldöttje (90). E szerint 121 (27+4+90) küldött jelenhet meg jogosan kátholikosz választáskor Ecsmiádzinben, kik közül 68 egyházi és 53 világi személy. Az örmény nemzetnek választás előtt négy kátholikosz-jelöltje volt: Krimján Hájrig érsek, Izmirleán Máté püspök, Mésztháreán Choren püspök és Száhágéán Jeremiá érsek. Választás alkalmával a két első kapott szavazatot; Krimján (Hájrig) Mégardics érsekre 72 és Izmirleánra 49 választó szavazott. A balágenia (választási törvény) értelmében Kaukazia kormányzója e két nevet küldi fel a csárhoz, ki a kettő közül a kátholikoszi méltóságban rendesen azt erősíti meg, ki legtöbb szavazatot kapott.

A kaukázusi örmény iskolák. A Kaukázusban van 3533 népiskola; fentartásuk 178.092 rubelbe (majdnem 450 ezer frank) kerül. Itt egy millió örmény lakik, kiknek van ugyan 147 örmény iskolájuk, de azért gyermekeiket nagyobbbrészt állami iskolába járatják. Az állami iskolák növendékei közt 80% az örmény. A Kaukázusban nem szabad az örményeknek magasabb iskolákat felállítani; a meglevőket eltűnik.

A nev-yorki örmény templom. Az amerikai örmények temploma, mit New-Yorkban építettek, elkészült. A város egyik legszebb utcájában fekszik. A földért, melyre épült, 1300 dollárt adtak; a templom felépítése 9460 dollárba került.

Feloldó szerkesztő és kiadó tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.

Világosító-Szent-Gergely.

Világosító Szt.-Gergely napján.

Mivelhogy láttál engem, Tamás! hittél:
boldogok, a kik nem láttak és
hitték. Szent János 20. v. 29.

I.

Isten az idők ura ... és a történet nem vak esemény, hanem a mindentudó és mindenható Ur bölcs terveinek fejleménye. A történet a népek sorsát intéző isteni Gondviselésnek kinyilatkoztatása a világ-eseményekben! Kinyilatkoztatta Isten magát az embereknek, szólván közvetlen Önmaga és szent Fia az emberekkel; és ezen kinyilatkoztatás le van téve az Ó- és Újszövetség szent könyveiben. Kinyilatkoztatta Isten magát az embereknek másodszor a maga munkáiban; s ezen kinyilatkoztatásról bizonyosságot tesz a világegyetem. »Az egek hirdetik az Isten dicsőségét és az ő kezeinek munkája a kiterjesztett erősség.«¹⁾ Kinyilatkoztatta magát az embereknek harmadszor az emberiség sorsának vezetésében, és erről tanuságot teszen a történelem: az emberiség emléktára, melyben az emberiségnek leirt jó és rossz napjai fel vannak jegyezve!

Tagja lévén egy nemzetnek, melynek multja gazdag történelmi emlékekben, melynek leélt viszontagság-teljes napjai az isteni Gondviselésnek világos nyomait hordják magukon; polgára lévén egy városnak, melynek eredeti la-

¹⁾ XVIII. zsoltár 1 verse.

kói és alkotói, Ázsiának egy, évezredekken keresztül virágzott és máig is nevét viselő országából ¹⁾ származtak; lelkesze lévén egy egyházi közönségnek, mely ősi vallásához és egyházának intézményeihez és hagyományaihoz kegyelettel ragaszkodik, érdeklél és figyelemmel hallgatja a szent hajdan emlékeinek felelevenítését, emlékezetbehozását; hazafiú, polgári és lelkeszi kötelességemet teljesítem, midőn nemzetünk apostola, városunk védszentje, egyházunk alkotója, Világosító Szent-Gergely évfordulati ünnepén, ²⁾ történeteink évkönyveit felnyitom és azokban a nemzetünk sorsát intéző isteni Gondviselésnek útait kinyomozom.

Azonban a kormánypálczák eltörnek, a fegyvereket a rozsdá megemésztí, a hősök karja elporhad, a harczmezőkön szerzett babérok elhervadnak; csak a mit a lélekbe oltanak: a népek vallási, lelki élete bír örök maradandósággal. A népek kívülről nem, hanem csak belülről boldogíthatók a szó valódi értelmében; ez a népeknek multjából átöröklött valódi életkincsök. ³⁾

Nemzetünk politikai élete lejárt. Én is nem erről, hanem annak vallási, lelki életéről szólok. Nemzetünknel azonban a vallási élet karöltve járt mindenkor a polgárral, s legnevezetesebb vallási eseményeink, legnevezetesebb királyaink neveihez kötvék elannyira, hogy vallási élete bármely időszakának tárgyalása s előadása, önként visszatükrözi ugyanazon kor polgári viszonyait is nemzetünknek! Áll ez különösen azon időkről és eseményekről, melyek az örmény nemzetnek Krisztus hitére történt megtérítésére vonatkoznak. Két különböző időben fogadták el őseink a keresztény vallást. Először mindjárt Krisztus Urunk mennybemenetele után szent Tadó és Bertalan apostolok prédikálására; másodszer a negyedik század első éveiben, Világosító Szent-Gergely prédikálására. Mindkét rendbeli megtérésnek élére királyaink állottak, és pedig az elsőnek Ábágár király, a másodíknak Tiridát.

A történetek folyamát és az időszámítás rendét követve, én ma az el-őről szólok; elmondom, hogy miként hirdet-

¹⁾ Örményország.

²⁾ 1851-ben.

³⁾ Dr. Müller, Reisen der Pápste.

ték Örményországban, Üdvözítőnknek mennybemenetele után Ábágár király idejében, szent Tadó és Bertalan apostolok az evangéliumot, azután elbeszélem ennek körülményeit, melyek közül kétség kívül legnevezetesebb és legnagyobb fontossággal bír Krisztus Urunknak Ábágár királyhoz küldött arczképe és levele.

Beszédem tárgya Krisztus korára vezetvén minket vissza, vessünk egy pillantást a világ akkori állapotára. Lásuk, minő nézetek uralkodtak a világ Megváltójának jövelele felől a föld népeinél általában, és minők nemzetünknel? Miként találta ezen esemény népünket és mikép fogadtott az által?

Valamint a nap feljövetelét a hajnali fény szokta megelőzni, úgy a világ szellemi napjának: Krisztusnak születését is bizonyos szellemi fény, lelki derű, értelmi világosság előzte meg. A bálványozás és babona, magok a pogány népek szemei előtt is elveszté varázshatalmát, melyet azelőtt reájok feltétlenül gyakorolt; a tudósok és értelmesebbek által nyilván kigúnyoltatott és megvettetett. Vallási tekintetben jobb jövő után sohajtoztak, jobbat sejdítettek. Virgil, a nevezetes római költő, Krisztus születése előtt nem sokkal írta a következő emlékezetreméltó verseket:

Már lejárt a Cumaei Sibylla kora;
Egy új nemzedék fog a magas égből alábocsáttatni,
Melytől a századoknak egy új sora veendi kezdetét! ¹⁾

Általános volt kelet minden népénél a hiedelem, hogy azon időben a zsidó népből világ-uralkodó fog születni — mond — Svetonius és Tacitus. ²⁾

A csillagvizsgáló bölcsek lesték keleten a Megváltó csillagát, és midőn azt az égen megpillantották, vezérlése alatt azonnal felkeresésére indultak.

¹⁾ Ultima Cumaei venit jam carminis aetas.

Magnus ob integro saeculorum nascitur ordo;

Jam redit et Virgo, redeunt saturnia regna.

²⁾ Percrepuebat oriente toto versus et constans opinio esse in fatis, ut eo tempore Judaea profecti rerum potirentur, Svetonius in Vespasiano. — Pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum litteris contineri, eo ipse tempore fore, ut valesceret oriens, profectique Judaea rerum potirentur, Tacitus, Liber histor. V. cap. 14

A Mindenható, kinek kezében vannak a föld hatalmasainak szivei és ki ezeket úgy vezérli, hogy tudtokon kívül is eszközül szolgáljak az isteni Gondviselés terveinek kivitelében: a Megváltó születésekor a népek külpolitikai viszonyait is Krisztusnak és az ő tanainak elfogadására elkészítette vala. Az akkor ismert világnak szinte minden műveltebb népe meghódítva a római fegyverek által, fejet hajtott Róma világuralmának, Octavianus Augustus legyőzvény vetélytársait és elleneit, Krisztus születésekor megszűnt a fegyverek moraja az egész római világ-birodalomban; csend és általános béke uralkodott úgy, hogy a hadistennek: Janusnak temploma becsukatott. Az oraculumok elnémultak, a zsidó népnél minden azon állapotban, a mint meg volt jövendőlvé. A szentkönyveknek fordítása görög nyelvre, és a zsidó népnek elszoródása sokat tett arra, hogy az egy igaz Istennek ismerete, a Megváltóról szóló jövendölések, nézetek és remények a pogány népek között is elterjedjenek.

Nagy-Örményországban ezen időben Abágár király uralkodott, ki székhelyét a birodalom belsejéből, Syriának Edessa városába tette át; e város és környéke külön fejedelemséget képezett, fejedelmei többnyire önállóak voltak. Ekkor azonban e fejedelemség Örményországhoz tartozott.¹⁾ És innen van, hogy Abágár király a történelemben — felváltva — hol örmények királyának, hol ismét Edessa urának és fejedelmének mondatik. Abágár békeszerető és szelid lelkületű fejedelem lévén, hogy a szomszéd római nagy hatalmassággal minden összeütközést kikerüljön, Róma főhatóságát önként elismerte. Augustus és Tiberius római császárokkal a legjobb egyetértésben élt. Augustust Rómában meg is látogatta.²⁾

Őseinek vallása iránt uralkodása első éveiben nagy ragaszkodást tanusított. Azok bálványait Nisib (Medzbin), Artaxata-, Ármávir- és Arménia más városaiból Edessába szállította és szobraikkal az új székváros templomait és közhelyeit ékesítette fel.

¹⁾ *Adiabene quandoque Armeniae adhaerescit.* Strabo.

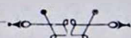
²⁾ *Procopius de bello Persico, Lib. II, cap. 12.*

Utóbb azonban, megismerkedvén a zsidó vallással, szembetűnő hidegséggel viseltetett a bálványok tisztelete, és nagy hajlamot mutatott a zsidó vallás iránt, öröme stársalgott előkelő zsidókkal, kik Örményországban a babyloniai fogság óta nagy számmal tartózkodtak.

Hihető, hogy ismerte és olvasta a szent könyveket, tudta a jövendöléseket . . .

Krisztus születése előtt három évvel lépett Ábágár a királyi trónra, meghalt Krisztus születésének 35-ik esztendejében. Uralkodási ideje magában foglalja azon egész időszakot, melyben az emberré lett Istenfia földi pályáját futotta, születésétől haláláig, miért is nagyon valószínű, mit »Örmény régiségek« című munkában olvasok, hogy: »Ábágár keleten uralkodván, a keletről, tehát valamely szomszéd tartományból, az ugyancsak keleten megjelent csillag látára útnak indult keleti bölcseket vagy szent királyokat Ábágár ismerte, értesítve volt utazásuk céljáról és eredményéről.¹⁾

Lukácsi Kristóf hátrahagyott irataiból.

Örményországi képek.²⁾

II.

Ágori és szent Jakab forrása.

Az Ararát hegytömbjének geologiai alkatát már régóta vulkanicus eredetűnek ismerték fel. A kis Ararát valóságos halmaza a lávatörmeléknek és hamunak s a nagy Ararát egyes pontjain a fekete lávaomladék anynyira megőrizte eredeti alakját, hogy élénken emlékezetébe idézi a szemlélőnek a Vesuv nyugtotta képet.

Egyike a legkülönösebb jelenségeknek e hegyen, hogy ámbár nagy hómenyiség borítja tetőjét s tölti szakadé-

¹⁾ Indsidián »Örményország régiségei« III. köt. 186. lap.

²⁾ A travers l' Armenie Russe, par Madame B. Chantre officier d' Academie (Le Tour de Monde, 1892 márcz. 19, 26 és ápr. 2-i füzetek.)

kait, kiszáradt és kiégett lejtői nyaranta mégis csaknem teljesen nélkülözik a vizet. Alig két-három forrást ismerünk az Ararát hegyoldalain s az ezekből csergedező patakok is csak igen gyöngye képződményei a nagy hőtömegnek.

Az árnyék és nedvesség hiánya lakhatlanná teszi e tájat a nyárnak nagy része alatt. A Mászisz körül fekvő néhány község lakossága abban az arányban, a mint fogy a víz, fölkapaszkodik nyájaival együtt a hegy magasabb régióiba, s a jégvidék szomszédságában üti fel sátrait, ott, hol a nedvességet nem emésztette még teljesen föl a száraz hamuból és lávából képződött talaj, melybe ezernyi apró nyíláson szívárog be a víz.

Nem lehetetlen, hogy a földalatti vizeknek egy része, a mélységben még izzó lávával találkozáván, gőzzé alakul át s oly kitöréseket idézhet jövőre is elő, a minő történt az 1840-ik évnek június hó 20-án, mely pusztulást árasztott Agori községre.

Ezen időpontban e hegy északi oldalán fekvő egyik régi kráter egyszerre megnyílt. Sűrű gőzpára emelkedett belőle az égnek, jóval az Ararát csúcsa fölé s kénes büzzel töltötte meg a levegőt. Tompa moraj hangzott föl a hegy mélyéből s a szakadék óriási kőmennyeiséget vetett ki. Több irányban megrepedt a talaj s meleg víz bugyogott föl az Araxes medréből.

Érezni lehetett e kitörés hatását egész Báyazodig, Eri-vánban és Náchicsevánban is. A legnagyobb pusztítást azonban az a körülmény idézte elő, hogy a völgy felső részén megtorlódván a víztömeg, mely az Ararát jégmezőiről Agori szomszédságába zuhant alá, néhány óra alatt roppant nagy tó képződött. A gátjául szolgáló hegynyulvány nem tartóztathatta sokáig föl, az iszapos víznek óriási tömege hömpölygött a szerencsétlen helység felé s pusztított el, mi utjában volt.

Egyike azon keveseknek, a kik Agori lakósaiból még életben vannak, egy aggastyán, ki a vész időpontjában fönn a hegyen nyája mellett volt, ezeket beszélte el utazónknak, Chantre asszonynak:

»Éjnek idején egyszerre csak nagy zaj volt hallható s a föld ingadozni kezdett lábaim alatt. Megrémülve s az

enyémekre gondolva, siettem lefelé a hegyről. Midőn hajnalban oda érkeztem, a hol, a völgy közepén, a fiaim s családjaik által lakott helység állott, nem láttam többé semmit egymásra halmozódott sziklákon kívül. E sziklák alatt voltak eltemetve szegény gyermekeim, minden, a mit szerettem, egész vagyonom, s egyedül maradtam s egyedül élek még most is.«

Ámbár a földrengés gyakori az Araráton, ez az első kitörés, a melyről tudomásunk van. Több utazó észlelt ugyan a hegytető közelében kénes gőzöket, a melyek eléggé alkalmatlanok valának rájuk nézve, s Reineggs feljegyezte, hogy 1785-ben lángokat s füstöt látott az Ararát tetején, de ez az állítás nincs bizonyítékokkal támogatva.

Ágori neve annyit tesz, hogy »venyigét ültetett« a mely elnevezés abból a hagyományból veszi eredetét, hogy Noé e helyen kezdte a szőlőt művelni. A régi helységnek mintegy kétezer lakósa volt. Dubois de Montpereux, ki 1834-ben Ágorit meglátogatta, fekete lávából kereszt alakban épült templomot látott ott a tizedik századból származó feliratokkal. A templomnak magának azonban jóval régibb volt az eredete. Az örmény lakosság nagy tiszteletben tartotta e templomot, melynek helyén, azt tartották, az első áldozatot mutatta be Noé a vizözön után. Állítólag e helyen, a templom alapfalainak lerakása közben, találták meg szent András és szent Mátyás csontjait.

Nem messze a réginek romjaitól épült fel az új Ágori. Tatárok laknak benne s a családjai azon keveseknek, a kik túléltek a rettentő pusztulást.

Az iható vizet csakis az a patak szolgáltatja nekik, mely az Ararát jégmezőiről száll alá. Ebből az iszapos vízből oltják szomjukat az emberek és állatok. Ágori nagyon egészségtelen hely; számtalan mocsár veszi körül. Szanaszét hevernek szomszédságában elbullott állatok feloszlásnak indult tetemei, melyek fölött hollók és ölyvek kerengenek.

A most említettük patakon átkelve, két órai fárasztó hegymászás után terrass-szerű bérczfokhoz jut az utas. Itt állott hajdan a szent Jakab-kolostor. Ma semmi nyomát

nem látni az épületnek, melyben Montpéreux állítólag még imádkozott, se a fűznek, az egész vidék egyetlen fájának, mely a legenda szerint Noé bárkája egyik, gyökeret vert darabjából származott volna.

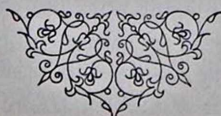
A kolostor hírnevét egy csodának köszöni, a melyet következőleg beszél el a hagyomány:

Egy ecsmiádzini szerzetes megpróbálta felmászni az Ararát tetejére, hogy meglássa a szent bárka maradványait. Isten azonban nem akarta, hogy más halandó szemei elé kerüljenek azon jármű romjai, a mely megmentette az emberiséget. Egy napi fárasztó út után elszunnyadt a szerzetes s reggel ott ébredt fel, a honnan útra kelt. Minden reggel ugyanígy járt, s ezen a ponton épült aztán fel a kolostor.

Fölötte a helynek, a hol állott, forrás látható, melynek vizét a környék lakossága különböző tulajdonságokkal ruházza fel, s egyebek közt a magtalanság ellenszerének is tekinti. Járványok, szárazság, sáskajárás s más csapások idejében az Eriván-kerületbeli örmények körmenetekben járulnak a forráshoz. Ha nagy a szárazság, a legtekintélyesebb öregeket küldik fel az Ararátra, hogy vizet hozzanak szent Jakab forrásából. Visszatérőben a vízzel telt edényeket nem szabad a földre letenni. A lakosság, élén a pappal s szentelt lobogókkal, eléje megy a talizmánnak, aztán megöntözik a vízzel a kiszáradt mezőket. . .

Szemben e kis forrással, pompás vadrózsa-tő virágzik, egyetlen képviselője a fanemű növényzetnek az egész tájon. Mind az örmények, mind a muszulmanok szentnek tartják ezt a rózsabokrot s a jámbor zarándokok ruhájukból levágott szövetdarabokat aggatnak reá.

Dr. Molnár Antal.

Nyilt levél

Czetz János magyar tábornok urhoz.

Gyergyó-Szent-Miklós, 1892. június 14-én.

Mélyen tisztelt Tábormok Ur!

Bátorkodom e helyen — a tekintetes szerkesztő ur jóváhagyásával — forró, hálás köszönetet mondani azon nem remélt, nagy kitüntetésért, melyben igénytelen-ségemet részesítette az által, hogy kegyes volt becses művét nekem ajánlani.

Kérem magamtól: vajjon minő, Isten előtt kedves dolgot cselekedhettem életem folyama alatt, hogy a Mindenható így megjutalmazott?

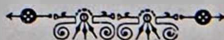
Igen, mert reám nézve nagy jutalom, szívemnek ki-mondhatatlan öröm! a mélyen tisztelt Tábormok urnak ezen irántam tanúsított feletté becses figyelme s azon nem érdemlett dicsérő szavai, melyekkel »Képzelet és való« czimű szerény munkámat illetni méltóztatott.

Azt, hogy mennyire rokonszenvezek a »Virágok és tövisek« czimű beszélykével, el sem tudnám mondani. Rokonszenvezek e művel, mert kedves és megható; de rokonszenvezek főleg azért, mert ezt a magyar-örményiség büszkesége: szabadságharczunk egyik kitünő hőse fordította!

Ha ezután tollat veszek kezembe, hogy valamely mű megírásához kezdjek, a Czetz János magyar tábornok neve fog lelkesíteni — az a név, melyet csak mély tisztelettel, de büszkén említhet minden jó honfű és honleány! — és bizton hiszem, hogy jobb munkák fognak kikerülni tollam alól, mint eddig.

Fogadja a mélyen tisztelt Tábormok ur, irántam mutatott kegyes figyelmeért, ismételten forró köszönetemet és honleányi, megkülönböztetett tiszteletemet.

Kritsa Klára.

I.

Tárd ki ör e szent lakásnak, — tárd ki lomha szárnyait:
Nemzetemnek nagy Leója — a végső király van itt!
Számüzött zarándok az, ki nézi omladó porát;
Drága hantját honfi könnyvel úgy is rég nem ápolák.

Messzetájról vándoroltam — ifjú, napkelet felől,
Hogy egy mirtuszlombot tűzzek gyászoló kövére föl,
Mely kinyilva, mely kihajtva sirhalmát körül vegye; —
Érte gyászol, érte zúg, bűg a vén Ararát hegye . . .

Hogy egy új Jeremiásként végig sirjam, végig azt,
A mi rég nyom, régen üldöz — az ötszázados panaszt.
Oh hogy lássam, kit a balsors hajtva — idegenbe vitt!
Tárd ki hát e szent lakásnak — tárd ki lomha szárnyait!

II.

Félelemnek nyíla vérez,
Alig értem sirkövéhez;
De egyszerre, mintha nyelve nőnc,
Biztató beszéd ömlik belőle.

Mond: »Ne félj! Leó ez — senki más — itt,
Megtartotta hű, örményvonásit,
De szemének nincs kőnye, villáma, —
Fájdalomnak éje ült reája.

Nincsen kardja, korona, se dárda,
Kelet földjét, mely hajdan bejárta;
Sirja van csak — hosszú lánczba véve, —
Történelmünk végső büszkesége!»

Elmondottam mostan térden állva:
Az oroszoknak mily kemény a járma;
Szerteszórva — népem ifja-véne
Nem tesz esküt már a hon nevére.

Pusztulóban van az ősi otthon.
Török áll őrt minden barczi ponton,
S kurdszablyától ömlik bár a vére:
Lázadás, ha fegyvert fog kezébe.

Kihalóban szép nemzeti nyelve,
Hazafiság, mult, erény feledve;
Él ugyan egy töredék a honban —
Örök gyászban, örök siralomban.

III.

Mig panaszlám így az örmény helyzetét,
Kőfedél takarta el sötét szemét;
Körülöttem néma siri csend terült,
A sok könyvtől keblem égett, úgy hevült.

»Ébredsz már, kelj föl oh Leó király!
Fend ki kardod a szabadság lánginal!
S vétkeért ki böven — rég megszenvedett
Vidd honába ezt a szétszórt nemzetet.

Vigy el ama szent halomra, vigy ahoz,
Hol apáink hősi csontja porladoz,
Jobb nekünk ott, bár lemondás s nem remény
Rezzen végig a csalogány énekén!

Verj e népnek utat ős honába,
Bujdosóként czéltalan, hiába
Hogy ne járja ezt a földtekét; —
Nincs hová lehajtsa bús fejét.

Nézd, miként patakzik tiszta vére,
Balzsamot kér égető sebére
Hozzád nyujtva bizalomkarát;
Idegen kéz enyhet úgy sem ad.

Szűzeinknek bűtől ázik ajka,
Csillagunkat sűrű köd takarja,
Vészesen búg fenn az Ararát; —
Nincs ki értse bánatos szavát.

Csak te látod, hogy mi most az örmény:
Könnyű hab, mit mélyre vág az örvény
S hogy még fönáll annyi vész után,
Lelked óvta, védte meg csupán.

IV.

Nézd oh népem, minő árvák vagyunk!
Tán soh' se kél föl régi nagy napunk;
Nincsen földünk, vizünk se kenyerünk,
Ha vért izzadva is szántunk, vetünk.

Városaink porladozó romok,
Ledültek mind a régi templomok,
S hol annyi szív imádta Istenét —
Kozák tapossa Mészrob édenét.

A nagy tehertől égnek vállaink,
Hej! mert nehéz is az a koldus-íng,
Mit hordozunk mint lánczravert rabok, —
Hogy legyünk hazánkban hazátlanok.

Leónk is álmát távol pihení,
Félezzredéve zárja Saint Denis,
S ez is alig nyílik, ha néhakor
Egy-egy örmény hozzá zarándokol.

Fehér Gerő.

Kétszer menyasszony.

— Történeti elbeszélés. —

Az „Armenia” számára írta: Kritsa Klára.

(1.)

I.

Nyáron — az év e legforróbb szakában — midőn Konstantinápolyban oly tikkasztó a meleg, oly fojtó a lég, sokan kimennek a közelfekvő szigetre: Brenkhipoba. Itt, a gazdag lombozatú fáktól árnyékolt helyen, enyhébb a levegő. A madarak vidáman röpködnek az ágakon, dicshymnust zengvén a mindenség örök, szent Alkotójának. Tarka virág-szőnyeg kápráztatja a szemet s az édes, mámorító illatot szárnyára kapva széthordta az andalító langy szellő. Oly szép, oly kies e hely!

Itt ragyogóbb a napsugár, kékebb az égboltozat, éde-
sebb a virágillat, kellemesb a madárdal, zöldebb a pázsit.

Minket azért érdekel e sziget, mert ennek egyik zár-
dájában élt a világhírű szép örmény hercegnő: Euphrosina,
ki VI. Constantin és Márem hercegnő leánya volt.

Konstantinápoly, hol 1453. óta a félhold alapította
meg uralmát, mely maig is fennáll, történetünk idejében
a keletrómai császárság székhelye volt.

Itt, a császári palotában, látott napvilágot Euphrosina;
atyja udvaránál töltötte gyermek éveit addig, míg gonosz
ármány folytán innét eltávolították, hogy a zajos vidám
életet, a fényt, mely környezé, a zárda komor csendjével
váltsa fel.

A kis hercegnő iránt az udvarnál mindenki meleg
rokonszenvet érzett és ez nem is lehetett másként; mivel
ő nemcsak csodaszép gyermek volt, de e mellett még an-
gyalszelid lélekkel bírt, mely tulajdonság az évek folyama
alatt növekedett benne.

Akadtt mégis olyan, a ki a szeretetreméltó bájos kis
hercegnőt, e drága jó gyermeket s ennek édes anyját:
Máremet határtalanul gyűlölte.

Ki volt e gonosz teremtés?

Nehezemre esik e kérdésre felelni, mert szavaim merő képtelenségnek fognak tetszeni.

E gonosz teremtés senki más nem volt, mint Iréne herczegnő, Máremnek szülő, édes anyja s így Euphrosinának nagyanyja.

Oh legyen áldott az anya szeretete! Mily sajnálatraméltók azok, a kik meg vannak fosztva az anyai szív igaz vonzalmától, ez égi örömtől, mert nincs édes anyjuk!

Nincs oly nemes érzelem: szerelem, barátság, a mely fölérne a szent, a magasztos anyai szeretettel!

Az elvetemült gonosztevő iránt — kit a világ megvet, kitől rokonai, barátai, kedvese undorral fordulnak el — sem hal ki az anyai kebelből a szeretet érzete; vérzik szive gyermekeért; ha lehetne könnyei özönével mosná le homlokáról a szégyenfoltot és kész volna életét áldozni érte, ha ezzel megválthatná őt.

Oh legyen áldott az anya szent szeretete!

Iréne szívében e magasztos, szent érzelem helyét a leggonoszabb érzelmek: kaján irigység, gyűlölet, harag foglalták el. Igaz, hogy az érzelmeket — legyenek azok nemesek, vagy gonoszok — számüzni a szívből nem lehet, de lehet fékezni, hogy felszínre ne kerüljenek.

A rosszlelkű anya, ki egyszersmind nagyanya, azonban nem fékezte nemtelen érzelmeit, ellenkezőleg gyűlöletének minden fulánkját a két ártatlan lény ellen irányozta.

Oh! hogy találtatik az anyák között ilyen szörnyeteg!?

Mi ébresztett Iréne szívében ily vétkes érzelmeket leánya és unokája iránt?

Ő ifjú korában hirhedt szépséggel birt; de mert a lélek nemessége, a szív jósága, — mely az ifjúság üdesége nélkül is kedvessé, vonzóvá teszi az arcot, mely kisugárzik a szemekből — hiányzott nála mindig s minthogy nem birt e benső szép tulajdonokkal, tehát az évek elröppetésével, elvesztette szépsége varázshatalmát.

Özvegy lévén, másodszor is férjhez szándékozott menni, még pedig a nálánál ifjabb Constantinhoz, a ki kitüntető előzékenységgel bánt vele. És ő — mert egész lénye hiúságból és önzésből volt szöve — egyelőre nem vette észre,

hogy e kitüntetés leányáért, az akkor 16 éves szende, szép Máremért történik. Midőn aztán Constantin Máremet ne-jévé tette, a gonosz asszonyban fellázadt a sértett hiúság, a mely szívében határtalan gyűlöletet és bosszúvágyat élesz-tett. De gyűlöletét elrejté, várva addig, míg az idő meg-érleli bosszútervét. Euphrosinát születése óta gyűlölte. Aztán, hogy a kis herczegnő elérte tizedik évét — legkedvesebb korát — ekkor elérkezettnek hitte az időt, bosszúvágya ki-elégítésére.

Terve az volt, hogy a férj vonzalmát és becsülését ne-jétől, az atya szeretetét gyermekétől megrabolhassa s így leányát és Euphrosinát — midőn ez legboldogabb gyermek-korát élte — eltávolítsa Constantin udvarából.

És ennek keresztülvitelére oly eszközt használt, mely minden nemesen érző szívben fellázítja a vért.

Mély fájdalmat színlelve így szólt egy napon Constan-tinhoz:

— Egy vallomást kell önnek tennem. Még imádkozni sem tudok Istenhez — pedig én vallásos vagyok — mióta egy bűnös titkot kell rejtegetnem, mely évek óta nehéz teherként nyomja lelkemet. Ugy érzem, mintha bűnrészes volnék. Hányszor, oh hányszor akartam megtenni e val-lomást, de nem volt erőm hozzá! hányszor töltém ezért álmatlanul éjjeleimet! De végre is fel kell fedeznem e titkot, mert különben megbüntet az Isten! Oh én szerencsétlen anya!

E szavaknál elkezdett hangosan sírni.

Constantin nagyon meg volt illetődve.

— Ön elrémít asszonyom! — mondá. — Beszéljen nyíltan, tartózkodás nélkül: minő titok az, a mit előttem évek óta rejtegetnie kellett?

— Adj erőt Istenem e vallomás megtételére! — szólt Iréne mély sóhajjal, finom zsebkendőjével szemeit törül-getve. — Legyen tehát! megvallom a rettenetes titkot, bár homlokomat a szégyen pirja borítja és szívemet égő fáj-dalom emészti! . . . tudja meg tehát, hogy: — Euphrosina nem az ön gyermeke!

Mint sebzett vad ugrott fel székéről Constantin.

— Mit mondott ön!? — kiáltá remegve a felindulástól — Márem megcsalt volna engem!

Iréne egy levelet vont elő kebléből s átnyujtá.

Constantin végig futá a sorokat, melyek Máremhez voltak intézve. Euphrosináról, mint szeretett gyermekéről, meleg hangon szólt e sorok írója.

A levél távol vidékről volt keletve és csak kereszt névvel aláírva, de már régi, néhány év előtti kelettel volt ellátva. Mondanom sem kell, hogy e levelet az aljas lelkű nő iratta, egy megbizottjával.

Constantin nem kérdezte anyósától, hogy miként jutott e levél birtokába, hitt neki, hisz nem képzelhette, hogy létezhesék anya, ki képes legyen hamis vádat emelni leánya ellen.

— Midőn e levél kezeimhez került — mondá Iréne — kérdőre vontam leányomat és ő sirva mindent bevallott.

Constantinnak férji becsülete be lett szennyezve, házi boldogsága szétdulva. Fájó dühében tört ragadott s rohant vele neje lakosztálya felé, hogy azt, a hűtlennek hitt nőnek keblébe mártsa.

Iréne megrettent. Bármily alávaló volt is, de nem akarta leánya halálát. Gyorsan, mint a gondolat, iramodott a felbőszült férfiú után s útját állva lábai elé vetette magát s esdeklő hangon szólt:

— Ne ölje meg leányomat, ne tegyen örültté!

Constantin eldobá a tört s kezével végigsimítva forró homlokát, remegő hangon kérdé:

— Mit tegyek tehát?!

— Küldje őket kolostorba. Leányom vétkét legalább Isten előtt ott jóvá teheti.

— Igaza van! Ez a leghelyesebb mód megválni tőlük.

— Adja ezt levélben tudtára Máremnek, mondá Iréne s ezzel távozott, magára hagyván Constantint.

Ez dult arczczal ment dolgozószobájába, íróasztalhoz ült s reszkető kézzel írta a következő sorokat:

»Én forrón, kimondhatatlanul szerettelek s te megcsaltál engem: Euphrosina nem az én gyermekem. Megölnétek, de nem akarom véreddel beszenyezni kezemet.

Többé ne kerülj szemeim elé; én látni sem akarlak! Távozz innét, vonulj zárdába leányoddal együtt és vezekelj bünödért.

Constantin. «

A szerencsétlen Márem, a szegény áldozat, a mint elolvasta férje levelét, ájultan rogyott össze.

II.

Iréne bosszúvágya teljesült. Az általa gyűlölt két ártatlan teremtés el lett távolítva Constantin udvarából.

Brenkhipo sziget egyik zárdájában töltött egy szenvedés-teljes évet Márem; csupán leánya közelléte nyújtott némi vigaszt bánatos lelkének, ez óvta meg őt a kétségbeeséstől.

A váratlan csapás azonban, mely a szerencsétlen nőt sújtá, a nagy lelki rázkodás, oly nagy mérvben megrendíté egész valóját, hogy az, anélkül is gyenge idegrendszerrel bíró nő egészsége teljesen tönkre ment. Beesett orczáin ott piroslottak a halál rózsái, melyeknek látása meggyőzhette a szemlélőt a felől, hogy egy gyógyíthatlan, sorvadásos beteget lát maga előtt.

A meddig ereje egészen el nem hagyta, naponta tett egy sétát Euphrosinával a zárda kertjében, egyik apácza, Octavia testvér karjára támaszkodva; midőn aztán végkép elgyengült s többé az ágyat nem hagyhatta el, egy napon így szólt az ágya fejénél ülő apáczához:

— Octavia testvér! van egy kérésem önhöz: Iróasztalom fiókjában talál egy lepecsételt levelet, vegye azt magához s ha engem már eltemettek — előbb ne! — juttassa azt férjem, a császár kezéhez. Igérje meg, hogy megteszi.

— Igérem, mondá az apácza könnyezve.

— És igérje meg, hogy miként eddig, úgy ezután is szeretettel fog bánni e szerencsétlen, eltaszított gyermekkel, az én forrón szeretett leányommal!

— Ezt is igérem, szólt az apácza, alig birva visszatartani zokogását.

— Köszönöm! Áldja meg az Isten nemes önfeláldozásáért, melyet velünk szemben tanusított!

Néhány nap mulva az elgyötrött lélek elköltözött fényes hazájába, hogy elnyerje ott megérdemlett jutalmát.

Euphrosina fájó könnyeket hullatott drága édes anyja ravatalánál.

A temetés, az elhunyt kívánsága szerint, minden külső pompa nélkül ment végbe.

Pár nap mulva a temetés után, Constantinnak kezéhez jutott, nejének hozzá intézett levele, mely így hangzott:

»Erőlködve irok, a kezem erősen remeg, alig vagyok képes egyszerre három-négy sort írni; de a jó Isten megkönyörül rajtam s addig élni hagy, míg e levelet megírom. Akarom, hogy emlékem tisztán álljon előtted.

Még a legnagyobb gonosztevőnek is meg van engedve, hogy valamit mentségére felhozzon, csak én, az ártatlan, lettem elítélve irgalom, kegyelem és kihallgatás nélkül.

Oh, miért törtél oly gyorsan pálczád fölöttem? miért nem bocsátottál akkor magad elé engem, szerető hü nődet, hogy meggyőzhettelek volna ártatlanságomról? mennyi szenvedéstől kimélhetted volna meg magadat is!

Mert tudom, érzem, hogy szenvedsz te is!

Most, midőn a túlvilág kapúja nemsokára feltáruoland clőtteni, kérlek: higj ártatlanságomban!

Esküszöm, hogy nem csaltalak meg, mert Euphrosina a te gyermeked! Ha homlokára nézek, a te nemes, szép homlokodat vélem látni; ha szeméibe tekintek, mintha a te szemeid lövelnének felém fényugarat.

Esküszöm az egy örök Istenre, kinek nemsokára színe előtt leendek, a ki igazságosan fog íteni fölöttem, hogy ártatlan vagyok!

Bocsásson meg az irgalmas Isten annak — bárki legyen ő . . . — a ki feldulta boldogságunkat, a ki megfosztá a nőt férjétől, a gyermeket atyjától és anyjától is! Igen, mert nekem, az anyának, azért kell árván hagyni gyermekemet, azért kell a korai sírba szállanom, mert felémésztett a bánat, a gyötirelem.

Isten bocsásson meg e gyötirelem okozójának; én megbocsátottam.

Ugy-e hiszesz, hinned kell ártatlanságomban, hisz a ki a sír széléhez jutott, az nem mondhat valótlant?

Még van egy kérésem hozzád.

A zárda hasonlít a Noé bárkájához, hová a szelid galamb szájában a béke zöldelő olajfaágát vitte, a külvilág pedig olyan, mint a tenger, melynek háborgó, vészes hullámai gyakran elnyeléssel fenyegetik a hajósokat.

Utolsó kérésem hozzád az, hogy Euphrosinát, drága gyermekünket hagyd a zárdában, míg felnő s ha akkor hivatást érezne magában felvenni a fátvolt, ne ellenezd ezt, ne kényszerítsd arra, hogy a világba lépjen. Vele itt mindannyian rokonszenveznek, különösen egyik testvér gyermeké-ként szereti őt. Ezért nyugodtan halok meg, mert meg vagyok győződve, hogy e jó és szelid lelkű nő, csak szép és nemes érzelmeket fog éleszteni szívében.

És most Isten veled! a viszontlátásig majd a túlvilágon. Hű nőd:

Márem. «

Constantinnak, mióta nejét és gyermekét elüzte, gyakran voltak nyugtalan, lázas éjszakái. Képzeteiben látta nejét s gyermekét, a mint mély szomorral arczukon, szelid szemrehányással szemeikben tekintettek reá és tekintetükből ezt olvasta: Miért taszítottál el magadtól minket szerető hű nődet, édes gyermekedet? Ilyenkor az önvád kinozta. Bánta tettét és elhatározta magában, hogy ezt jóvá fogja tenni. De ez elhatározása csak rövid ideig tartott, a démon fölbredt benne és elfojtá a neje iránt támadt hitet, bizalmat.

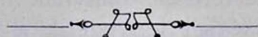
Most, hogy levelét elolvasta, úgy érzé, mintha annak minden sora tüzes vasként járná át szívéét. Iszonyú fájdalom töltötte el egész valóját. Örülten járt le-fel szobájában; homloka forró volt; keble belül égett, mintha egy vulkán krátere lett volna, toroka összeszorult, mint a kit fojto-gatnak.

— Hah! tört ki kebléből e kiáltás s az asztalra borult, két kezébe temetve arcját. Kis idő múlva felemelkedett; ajkai reszkettek, keble zihált a felindulástól.

— Oh hitvány szörny anya! — mondá leirhatlan hangon. — Tönkretetted boldogságomat, a halálba taszítottad forrón szeretett ártatlan nőmet, édes leányodat! Hah! meg-

vetésre méltó nyomorult teremtés! megöllek! . . . De nem . . .
nem . . . Bármily nagy a bűnöd még sem oltom ki életedet,
mert az ő életét te adtad! . . . Oh én szerencsétlen! . . .

S ezzel székre roskadt és zokogott, sirt keservesen az erős férfi, a császár!

Testvérek vagyunk.

— Besigtháslián költeménye. —

Van-e az ajknak oly szava?
Tündér lantjának oly dala?
Mely értékével addig ér —
Mit kifejez e szó: testvér!

Kiket a vizály elzavart,
Testvér — nyujtsd felém jobbodat,
A balsors rút gyűlöletét
Egyetlen csókunk szórja szét!

Ha Ormenyország, ősz anyánk,
Mint testvérekre néz reánk:
Hullatja öröm-könnyeit
S megenyhíti mély sebeit.

Közös volt egykor bánatunk, —
Együtt kell most örvidenünk;
Igaz testvéri szeretet
Szül nagy és fényes tetteket.

Legyen egy czél, egy feladat,
Melyért rajong a gondolat:
Hű testvérek főlemelik
Áldott hazánk dicső nevét.

Simay Gergely.

A szamosújvári gyógyfürdő.

A mi Kolozsvárnak — Monostor, a mi Deésnek — Akna falu, az Szamosújvárra nézve a kéri határon levő fürdőtelep, — oly terület, mely átcsatolásra látszik praedestinálva lenni.

Hogy azonban a hazai gyógyfürdők sorában ez, a becses kénforrást környező, csinos fekvésű fürdőtelep minő nevet visel? részünkről arra valami különös súlyt fektetni nem birván, nyugodtan bevárhatjuk, míg akár a város, akár a közelebről érdekelt tulajdonos — ki a maga részéről igyekszik minden lehető elkövetni a fürdő emelésére, — elérkezettnek látják majd az időt, e már is szép jövőt ígérő fürdőhelynek, mely városunk területétől csak az országút által választatik el, — az előirt közigazgatási szabályok szerint, hatósági eljárás útján Szamosújvár határához átcsatolni; természetesen az érdekelt szomszédközség meghallgatása mellett.

Ismételjük: nekünk a »kéri fürdő« elnevezés nem idegenszerűbb, mintha ugyanazt »szamosújvári fürdő« néven emlegetnők; s mint közegészségügyi, sőt némileg forgalmi szempontból is számba veendő tényező, már is ép úgy megérdemli figyelmünket, mintha csak e város közvetlen területét képezné.

Az első forrásnak a haszonbérő Czakó-család, melyből eredt a neves Czakó Zsigmond színműíró — adott nevet több mint ötven évvel ezelőtt. A második forrás Bánffy nevet visel. A fürdőhöz legközelebb eső vasúti állomás: Szamosújvár. Szamosújvárról két felől fassorral szegélyezett árnyékos úton 15 percz alatt gyalog is kényelmesen ki lehet sétálni a fürdőhez; különben óránként társaskocsi közlekedik a város és a fürdő között.

A fürdő fekvése igen szép; mögötte közvetlenül hegy emelkedik, melynek lombos fáai alatt és magyaró-bokrai között kellemes helyek kínálkoznak. Előtte padokkal ellátott tánczó hely, tovább pázsitos tisztások. Az országúton túl a Szamos hosszában sűrű berkek, melyeknek kedves lakói:

a dalos madarak kellemes hangjaikkal gyönyörködtetik fuleinket.

A csinos park környezte fürdőtelep több kőépületből áll. Lakószobái a szükségletet már nem képesek kielégíteni. A két vendéglő konyhája jó és olcsó. Tizenhatszobás fürdőszoba áll a vendégek rendelkezése alatt; 12 szobának izléses stílusban épült, fedett tornácza is van. Minden fürdőszoba kényelemmel van berendezve; vannak kettős káddal ellátott szobák is. A fürdőszobákat az idén újra átalakította az érdemes tulajdonos, kinek figyelmes szeme mindig talál igazítani, csinosítani valót.

Az idén épült hat új szoba, melyek carrarai márvány káddal vannak berendezve; mind a hat szoba padlata színes cementlapokkal van kirakva. E szobák, melyekben kemence is van, hogy télen is lehessen fürdeni — bátran kiállják a versenyt Erdély bármely látogatott fürdőjével. Szóval a derék tulajdonos: dr. Zakariás József fegyintézeti főorvos nem kiméli fáradságot, költséget, csak hogy kényelmet, lakályosságot, csint, tisztaságot, rendet állandósítson fürdőtelepén. Viszont nemcsak e város, hanem a vidék közönsége is évről-évre nagyobb meg nagyobb számmal látogatja e virágzó fürdőt. Ünnepeken, midőn a vidéknek adják az elsőséget, csak nehezen jut a szamosújvári fürdőszobához. Szamosújvár után Deés ad legtöbb fürdővendéget; a deésiek egy része kocsival jön ki, a többi az olcsó vasutat használja, mely délután 4 órakor kihozza és este 9 órakor haza viszi őket. Ezekon kívül Kolozsvárról, továbbá megyénk, sőt hazánk távolabb eső vidékeinek helységeiből is találhatunk vendégeket a nyári fürdőidény alatt a kérii fürdőtelep árnyas sétányain!

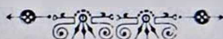
A mondott két forrás szolgáltatja a vizet a meleg fürdőkhoz. E kénes források gyógyító hatását már régóta ismerik e vidék lakói. Dr. Brunner Kálmán, a nagyhirű budai »Császárfürdő« kitűnő orvosa, a kérii ásványvizek gyógyító hatásáról, értékéről, elemzési adatok alapján, következő véleményt mond:

»A kérii vizek a ritkábban előforduló kénes vizek közé tartoznak; mint ilyenek jó sikerrel alkalmazhatók a csúzos bántalmak súlyosabb eseteiben, az izmok, ízületek csúzos bántalmai, a zsugorodások, merevségek, bőrfekélyek, a csont-

szú, görvélyes bántalmak ellen, az idült izzadmányok, melyeknek felszivódását a kénes vizek elősegítik, fémmérge zéseknél stb. Belsőleg használva a garat, gége és hörghurut, alhasi pozsga, gyomor- és bélhurut, aranyeres bántalmak, a máj- és lépdaganat stb. javulni fognak alkalmazásuk által.»

A derék tulajdonos a fürdő forrásait három évvel ezelőtt dr. Hankó Vilmos budapesti chemiai tanár által vegyelemezte is; dr. Hankó munkáját ezen cím alatt: »A kérii fürdő és ásványvizei« ki is adta. Ebből a lelkiismeretes szakmunkából vesszük át a következő sorokat: »E forrás vizek összetételükhöz képest a szobránczi vizek, Harrowgate, hírneves angol fürdő vizei, Lostorf ismert svájczai fürdő vizei mellett igen előkelő helyet foglalnak el. A vizek kedvező összetétele által biztatva, a fürdő-tulajdonos elhatározta, hogy e kis fürdőt tetemesebb beruházással a modern igényeknek megfelelő fürdőintézetté fejleszti.«

S.

Egy iskolalátogatás története.

Megérkezvén Tifliszbe, a Kaukazuson túl fekvő tartományok volt közoktatásügyi főnöke: Schramm tábornok — így beszélte el egy lengyel származású tanár, a nem rég elhunyt német orientalista: Bodensiedt-nek — legelső körútjában az én tanodámat is meglátogató. A gyöngédtelen módor, melyben én és tanítványaim általa részestettünk, csakhamar sejteté velem, hogy e látogatásnak aligha lesz kedvező kimenetele.

Sokkal több kellemetlenségem volt már az életben, hogysen túlságosan meglepett volna a tábornok mogorva fellépése; sőt azon azczfintorítás sem igen hozott ki türelmemből, melyet lengyel nevem hallatára vágott.

Ő azonban minden szónál ingerültebb és durvább lön, ama rég ismert szabály szerint, hogy dühös ember annál inkább neki bőszi, minél több nyugodsággal találkozik,

— s hogy az emberek buta gögje mindig arányban áll tudatlanságukkal.

— Nos, hát mit is tanulnak az ön növendékei?! kezdé meg vizsgálatát »a népoktatásügyi miniszter helyettese,« miután igazi maró tekintet mellett megjegyzé, hogy a tanulók öltözetén s a tanterem berendezésében megrovandót nem talált.

Én eme szokásos kérdésre szintén a megszokott felelettel válaszoltam, de ő nem is hagyva, hogy kibeszéljem magam, fontoskodó arczzal közbevágot:

— Fődolog oroszul tudni! mindenekelőtt arra kell ügyelni! Ha a tanulónak rendesen adják elő az orosz nyelvet, a többi azután magától jön!

Én természetesen ellent nem mondhadtam, csupán annyit feleltem, hogy részemről mindent elkövettem, hogy növendékeimet az orosz nyelvre alaposan megtanítsam...

— Azt már szeretnők látni! -- kiálta fel a tábornok — állítsa hát ön ki a legjobb tanítványát!

Parancs szerint cselekedtem, de fájdalom legjobb tanítványom nem volt orosz, hanem: örmény, neve: Ákimiján.

Eme véletlen körülmény várva várt alkalmat nyújtott a tábornoknak a szidalmazások özönével kifakadni ellenem, hogy én mellőzöm az oroszokat, s kedvezek a meghódított népek gyermekeinek.

Elképzelheti ön — jegyzé meg itt az elbeszélő tanár — hogy a »népoktatási miniszterhelyettes« ezen fellépése épen nem hatott bátorítólag a szegény tanítványaimra.

Reszketve és bátortalanul lépett elő Ákimiján.

— Irasson hát vele valamit a táblára! rivallt rám Ő Excellentiája!

Felszólításomra Ákimiján krétát vett kezébe és irt:

— »A szem egyik tagja az emberi testnek!«

A mondat hibátlanul volt leírva s nem lehetett ellene kifogást tenni.

— Nos folytassa hát tovább vele! sürgeté Ő Excellentiája.

— Micsoda név ez a szó: »oko« — (a szem)? kérdezém a tanulótól.

— Főnév!... dadogá a szegény gyermek.

— Jól van fiam, csak bátran! O Excellentiája (oroszul: »Jewo Wuyszoko prewosschoditelst wo«) nem bánt téged. Hát mondjad csak meg nekem, milyen nemű ez a szó: »oko«?

— Semleges nemű!

— Egészen helyes! hát...!

— Mit? Egészen helyes? Semleges nemű? Slawnuj schtuk! Szép historia, mondhatom, — szakitá félbe ingerülten a tábornok. Mit tanítja ön efféle badarságokra növendékeit?!... Nincs-e nekem épp oly jó szemem, mint a feleségemnek? Nem éppen úgy lehet a szem him-, mint nőnemű? Honnan lenne a szem semleges?!...

A »népoktatásügyi miniszterhelyettes« szemei ekkor a lehető legsötétebb szint váltották; s újból a szidalmak egész özöne áradt reám, a mint ez csak egy ilyfajta muszka generalis száján kifeérhetett.

A vége ez esetnek az lön, hogy én az iskolától ismét a hadsereghez lettem beosztva, — mivel megdönhetlenül kiderült, hogy én a tanuló ifjúság fejét megzavarom; s hogy semmi egyébre nem vagyok alkalmas, — csupán hadi szolgálatra!

Dr. Simay János.

Könyvismertetés.

A magyar miballada kezdete. Doktori értekezés. Irta: **Esztegár László**. Budapest, 1892.

Négy és félfivre terjedő művecskét küldtek be közelebről szerkesztőségünkbe, mely tárgyánál fogva épenséggel nem tartozik folyóiratunk tárgykörébe, azonban szerzőjének személyisége jogosulttá teszi a vele való foglalkozást. Sőt bizonyos jogczimünk is van reá, hogy e helyen megemlékezzünk róla. Esztegár László ugyanis az »Armeniá«-nak legifjabb munkatársa, ki folyóiratunk első évétől kezdve mai napig teljes buzgalommal harczol zászlónk alatt, s bizonyos, hogy írói egyéniségének fejlődésére e munkássága is hatással volt. Természetes tehát örömünk,

midőn látjuk, hogy az, ki úgy szólván szárnyaink alatt tette meg első lépéseit, ma már az önálló irodalmi tevékenység mezején is megállja helyét. Esztegár László első irodalmi kísérleteivel azon évben lépett fel, midőn az »Armenia« megindult. Azóta a legelőkelőbb magyar hírlapokban találkoztunk cikkeivel, melyekben mindig komolyan törekvő ifjúnak mutatta be magát, s illetékes helyekről nem egyszer részesült elismerésben. Leginkább irodalmi, művészeti és eszthetikai kérdésekkel foglalkozott, s e tárgyak iránt érzett előszeretete észrevehető az »Armeniá«-ban kifejtett munkásságán is. Buzgó lelkesedéssel tárgyalta az örmény szellemi élet érdekesebb megnyilatkozásait. Legtöbbet várunk azonban tőle a magyar irodalmi örmény vonatkozású helyeinek kinyomozása terén. Ez irányú működését már pár évvel ezelőtt kezdte meg, összeállítva Mikes Kelemen örmény szempontból érdekes közléseit. Ő volt az, ki a hazai örményesség egyik büszkeségének: Usiky Gergelynek irodalmi jelentőségét lapunkban fejtegette, s nem lesz érdektelen megemlítenünk, hogy ez időszertint a magyar színművekben előforduló alakok tanulmányozásával foglalkozik.

Mindezt jól esett elmondanunk róla most, midőn először jelent meg nagyobb dolgozattal a közönség előtt. E kis mű a doktori fokozat elnyerése végett készült, s mint értesülünk szerzője el is érte célját. Jún. 11-én avatták fel a budapesti kir. magyar tudomány-egyetemen filozófiai doktorrá. Értekezését dicsérettel fogadták el. És valóban végig olvasva a kis művet, mi is csak gratulálhatunk szerzőjének. A magyar irodalomtörténet egyik legérdekesebb kérdését törekszik megvilágítani benne a szerző: azt a mozzanatot nevezetesen, midőn a fejlődő magyar irodalomban megjelenik idegen hatások alatt a műballada. Irodalomtörténeti szakkészültséggel mutatja ki e hatást kellő pontossággal, s behatóan ismerteti Kölcsey, Kisfaludy Károly és Vörösmarty ballada-költészetét, kiterjeszkedve a korábbi nézetek kritikai méltatására is. Dolgozata mindvégig irodalmi stilben van tartva, s tárgyánál és előadásánál fogva egyaránt érdekes olvasmányt nyújt.

Igen szívesen hívjuk fel olvasóink figyelmét e kis munkára, ifjú munkatársunknak pedig őszintén kívánunk kitaratást a megkezdett pályán.

Sz. K.

A kath. örmények.

II.

A török kormányt mindjárt kezdetben tévútra vezette a francia követ, úgy tüntetvén föl a dolgot, hogy a lázadók az igazi katolikusok, a többi 100 ezer pedig szakadár. A Porta nem maradt sokáig semleges. Engedve több külhatalom sürgetésének, Hászun pátriárkhát száműzte és új választást rendelt el. A választás Diarbekir érsekére, Báltárián Jakabra esett, de ez visszautasítá. A második választásból 1130 szavazattal Kupelián kiközösített áldozár került ki mint pátriárkha. A török kormány a pártütők elenyésző kisebbségének átadta a kath. örmény nemzet összes templomait, iskoláit, kórházait és vagy 5 millió forint értékű vagyonát. Elképzelhető, mennyi zaklatás, keserűség és visszaélés származott a karhatalom ilyen beavatkozásából. A Porta csakhamar tapasztalta, hogy ballépést tett, midőn egy-két pártütőnek kényekedvére bizta a kath. örményeknek egyházi és polgári ügyeit. Mivel a szakadár Kupelián elé tartoztak a kath. örmények némely polgári ügyei, de a kath. örmények megtagadtak a szakadár pátriárkhával minden érintkezést, a Porta már 1874-ben kénytelen volt megengedni, hogy a kath. örmények polgári ügyeiket választott »vakil« (előljáró) előtt inteznesség el. Majd azt is megengedte a Porta, hogy Hászun, a száműzött pátriárkha visszatérhetett. A pártosok sorai ritkulni kezdettek, mert a jobbérzelmű papok és világiak visszatértek a törvényes pátriárkha főnhatósága alá. Kupelián is alávetvén magát (1879), az egység helyreállt, a Porta pedig Hászun pátriárkhát visszahelyezte polgári joghatóságának élvezetébe is; Hászun 1880-ban biborosnak nevezetvén, Rómába ment lakni, a pátriárkhái székre pedig Ázárián István czimzetes érseket választotta meg a püspöki kar.

A szakadár örmények egyesülését megakasztá ez a pártütés, de a viszály megszűnése után újabb lendület észlelhető. A szakadár örmény egyház föloszlásnak indult; egysége régen fölbomlott, hiszen három feje, három pátriárkhája van, a kik egymással annyira nem élnek egyetértés-

ben, hogy egymást kiközösítik, eretnekséggel vádolják. E három pátriárkának székhelyei: Écsmiádzin (orosz főnhatóság alatt), Szisz (Ciliciában) és Konstantinápoly. Éppen azért, mert egymás ellen törnek, elvesztették e pátriárkhák tekintélyüket a szakadár örmények előtt is.

Ha az 5—6 millió lélekből álló szakadár örmény egyház föloszlásnak indul, az a kérdés, melyik vallásfelekezet fog ebből hasznot húzni?

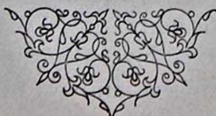
Angliát nem vallási, hanem politikai érdek vezérli, midőn előzónli a szakadár örmények által lakott vidékeket prédikátorokkal, a kik nem annyira a prot. vallást hirdetik, mint inkább az angol pénznek osztogatását eszközlik. Nagy költséggel nyitnak az angolok iskolákat, növeldéket, árvaházakat, gyógyszerházt, kórodát stb. A prot. eretnekségre avval kecsegtetik az örményeket, hogy biztosítják őket Anglia pártfogásáról; az örmények nem válnak be protestánsoknak, ezt a prot. prédikátorok is tudják, de lehetnek belőlök szabadelvűek, a kik a kath. egyházat gyűlölik.

A prot. áradat ellen a szakadár örmény papság nem tesz semmit. Midőn egyik püspököt figyelmeztették, hogy néhány évtized alatt martalékul esik a szakadár egyház a prot. eretnekségnek, e jellemző választ adta: »Törődöm is én vele; nem leszek én már akkor!«

A kath. örmény papság keveset tehet szakadár honfitársainak megnyerésére; a térítés munkáján lat. szert. hit-hirdetők fáradoznak, de erejüket bénítja, hogy nem áll mögöttük valamelyik kath. nagyhatalom és hogy nem rendelkeznek elegendő költséggel. Egy-egy falú szívesen veszi, ha iskola nyílik a gyermekek számára, de a költségekhez nem járul. A prot. angoloknak van pénzük az iskolát föl-építeni, berendezni és a tanítót fizetni. Kevés a kath. pap is. Ez indította XIII. Leo pápát arra, hogy 1883 ban növeldét nyitott Rómában kath. örmény ifjak számára.

A kath. örmények létszáma 120 ezer lélekre tehető.

„A kath. hitterjesztés lapjai“ból.

Gondolatok a nyelvről.

Értelemre az egyes emberek, nyelvre pedig a nemzetek különböznek egymástól.

*

A legszegényebb nyelv is az örökkévalóság képéből egyvonás.

*

Ha a gondolat: fogamzás, a szólás: szülés.

*

A nyelv nem egyéb, mint egy szem azon lánczból, melylyel az emberi nem egybe van fűzve.

*

Előhaladásában tökéletesíti a nemzet saját nyelvét; de viszont a tökéletes nyelv a nemzetet emeli ki.

*

A holt nyelv a használatból kiment éremhez hasonlít és miként ennek értéke növekedik a hosszú idő elmúltával, úgy értékesebb lesz amaz is.

*

Az állat nem használja nyelvét, mert nincs értelme, ellenben az ember, mert értelmes teremtmény, nyelvének sok hasznát veszi.

*

Az anyanyelv az embernek saját tulajdona, más nyelv csak kibérelt birtok.

Örményből:

Fáraó Simon.

Kisebb közlemények.

Ö Felségének királylyá koronáztatása huszonötéves jubileuma múlt hó 8-án Budapesten, nagy disz és országszerte nyilvánult lelkesült érdeklődés mellett ment végbe, — méltán megérdemelt hódolattal és a hűséges ragaszkodás legvilágosabb nyilvánulásai közt Szent-István király apostoli utódjának: dicsőségesen uralkodó I. Ferencz József Ö Felségének legmagasabb személye iránt; kinek alkotmányos érületben felülmulhatlan uralkodói érdemei ércznél maradandóbb alakban vannak megörökítve máris hazánk legújabb

huszonötévi történetében! Üdv a legalkotmányosabb magyar királynak s elévülhetlen dicső uralkodói érdemeinek!

Egy örmény phisiolog. Tárchánov szentpétervári egyetemi tanár nem rég felolvasást tartott a zene élettani befolyásáról az emberi szervezetre, s azon eredményre jutott, hogy a zenének a gyógyászatban nagy hasznát lehet venni, s hogy helyes alkalmazás mellett az embereket ép oly könnyen lehet hangolni, mint a hangszereket. Idegbetegeket, különösen epileptikusokat — szerinte — zene által le lehet csöndesíteni, csakhogy annak alkalmazásánál nagyon elővigyázónak kell lenni, mert némely esetben nagyon is izgató hatást idézhet elő a zene. E mellett tekintetbe kell venni, hogy sok ember természete egyáltalán semmi zenét sem tűr el. A gyógy mód még kevéssé van elterjedve az orvosi praxisban, s jelentősége csak a jövőben fog kitűnni. Ha a zene-gyógy mód tényleg tett számos megfigyelés negatív eredményt mutat is, sőt néha az ellenkezőt idézi elő, mint a mit vártunk, — Tárchánov e balsikert azzal magyarázza meg, hogy a szert nem alkalmaztuk kellő időben, megfelelő formában, s a betegség kellő analizise mellett. Erősen meg vagyok róla győződve — mondta Tárchánov tanár — hogy lesz idő, mikor a zene tudományosan képzett orvosok kezében, hatalmas eszközként fog szolgálni az emberiség betegségei ellen vívó küzdelemben!

Klapka György, a közelebbről elhunyt honvédtábornok, egy időben sokat foglalkozott a Kisázsian át Örményországba vezető vasútvonal tervezésével is; de az általa tervbe vett konstantinápoly-bagdadí vonal kiépítése végre is más vállalkozók kezébe került, s Angoráig már üzembe is vétetett. — Itt még csak annyit említenék, hogy 1848-49-iki tábornokaink közül már csak három (Perczel Mór s Gorgei Arthur itthon és Czetz János, Délamerikában) van még életben!

Dr. Wenczel Gusztávról, a közelebbről elhunyt nagyérdemű, tudós egyetemi tanárról, nekünk is van egy specialis, érdekes feljegyezni valónk. Wenczel tanár — szokása szerint — egyik vizsgálat alkalmával megkérdezte illetőségét egy szamosújvári származású joghallgatónak is. S a midőn a szigorló azon választ adá, hogy Szamosújvárról való, Wenczel rögtön azt kérdé tőle, hogy ismerte-e Lukácsy Kristóf plebánost? »No látja, — folytatá magasztalva — az egy nagy tudós volt!«

Irodaom és művészet.

A költő jubileuma. Ápril 9-én ülték meg Moszkvában Sáhá-zizján örmény költő írói harmincz éves jubileumát. Sok felől kapott ajándékot, táviratot, üdvözlétet. Tiflisből a »Méság« szerkesztője következő tartalmú táviratot küldött: »Én és a szerkesztőség min-

den jót kívánunk a nemzet drága költőjének: Sáházizjánnak. Fogadjja kedves költő, üdvözlésünket. Mint költő és tanár egy egész nemzeteket nevelt fel saját előre törekvő eszméinek szellemében. Eljen még sok évig és pengesse a lantot a nemzet és hallassa áldásos szavát tanítványai számára még sokáig... A tiszteletére adott ebéd alatt 6.000 rubelt gyűjtöttek össze, melynek kamatai szegény gyermekek nevelésére fognak fordítani. — Folyóiratunk is közölt e tehetséges író költeményeiből egy párt Rudnyánszky Gyula igen sikerült fordításában.

Bodenstedt Frigyes. A nemrég elhalt német orientalista, az ötvenes években Georgia-és Örményországban is utazott. Tiflisz-ből, hol egy gazdag örmény kereskedő lányának nászúnnepélyén is jelen volt, egy érdekes kirándulást tett Eriván- és Ecsmiádzinba, (tehát egész az Ararátig), s az agg Nerszesz katolikosznak volt szívélyesen fogadott vendége az ecsmiádzini orthodox örmény kolostorban. Bodenstedt »Ezer egy nap a keleten« című utleírásában az örmény ethnographiával is foglalkozván, némileg az armenisták közé sorozható.

Érdekes beszéd. Az angol »Journal of the Society of arts« múlt évi májusi fizetében igen érdekes beszédét közli Telfer kapitánynak, melynek ez a címe: Armenia and its people (Örményország és népe).

Közgazdasági élet.

Kereskedelem és állattenyésztés. A szatocsság és a kereskedelem nagyobb részt az örmények kezében van. Török-Örményország, városokban lakó örményeknek nagy része kereskedő. Kereskedelmi cikkek: a helybeli és külföldi termények és készítmények, az odavaló sawl-ok, vászon, posztó, gyapjú, szőr, bőr, mazsola, búza, gyünölcs, cserép-edények kívülről hozott gyapjú, gyapot, vas és aczél-tárgyak, czukor, thea, naphta és a t. Az örmény kereskedők a külfölddel összeköttetésben vannak. Jelentékenyek a pághesi és gárinai gazdag örmények, kik kereskedelmi összeköttetésben állnak Persiával, Orosz- és Franciaországgal. A legelőkkel bővelkedő Örményországban sokaknak képezi foglalkozását az állattenyésztés. Találunk itt szép lovakat, ószvéreket, bivalokat, ökröket, juhokat és kecskéket. Az örmények nagyban tenyésztik különösen a juhot, bivalt és az ökröt. Kitünőek a szászun-i juhok és a chë-nusz-i bivalok Jól jövedelmez a juhtenyésztés. A juhtenyésztő 400—500 és több juhából eladván néhányat, a begyült pénzből képes nemcsak házi szükségét fedezni, hanem még az állami adót is fizetni. Az örményországi juhot kiviszik Aleppoba, Syriába, Kis-Ázsiába; a gyapjú nagyrészt Európába hozzák, a többit otthon dolgozzák fel.

Pincze-egylet. Cziliczia Ájutháb városában, melynek környékén sok és jó szőlő terem, pincze-egylet alakult, melynek tagjai közt több olyan egyén van, kik Európa különböző gazdasági tanintézeteinek voltak növendékei.

Mi újság az örmény világban?

•**A birodalom támasza.**« A perzsa fővárosból, Teheránból, jelentik: hogy a Sah a bécsi perzsa nagykövetnek, az örmény születésű Nehrimán khánnak, sok oldalú diplomáciai érdemei elismerésül a »Kavamet Saltane« vagyis a »Birodalom Támasza« czímet adományozta. Nehrimán khán utóbbi időben néhány hónapot töltött el a perzsa uralkodó székvárosában.

A gazdag örmény végrendelete. Bakuban meghalt Avedisz Ghugászean, ki magtalan lévén, feleségének hagyta az »Ávedik« nevű gozhajótársaság felét, mi megér 120.000 rubelt és kész pénzben 12.000 rubelt; a Lazarev akadémianak két alapítványos számára 15.000 rubelt; Susu helység iskolájának 5.000 r., ugyanezen város leányiskolájának 5 000 r.; Bakuban új örmény templom építésére 30.000 rubelt. Ghuba kerület Khilvár falu törökül beszélő örmény iskolájának 1.000 r., a bakui emberszerető társulatnak 20.000 r., két nővérének személyenként 4.000 r. Ezekon kívül letett egy bankba 150 000 rubelt, hogy az ottan addig kamatozzon, míg kamatos kamatjával együtt 400 000 rubelre fel nem emelkedik; akkor iskolát építsenek azzal.

Egy chicagói lap harminczöt különböző nyelven ajánlja Harrison Carter polgármesterjelöltnek megválasztatását a Chicagóban tartandó világkiállítás idejére. Többek közt oroszul, lengyelül, litvánul, csehül, zsidóul, hollandul, norvégül, svédül, dánul, törökül, tatárul, örményül, arabul, japánul, khinaiul, görögül, latinul, volapükül (vagyis az új világnyelven) buzdítja és lelkesíti az amerikai polgárokat, hogy szavazataikat okvetetlenül Harrison urra adják.

Rövid hírek. Choren Asékián, a konstantinápolyi örmény keleti patriarkha a legutóbbi politikai események folytán állásáról lemondott. — Mus vidékén közelebbi zendülés volt; melyben az örmény folkelők visszaverték a mohamedán csapatokat. — Az »Agence de Constantinople« hivatalos értesülés alapján teljesen alaptalannak jelenti ki azt a hirt, mintha a török hatóságok az idén megtiltották volna az örmény organikus statutum (alkotmány) kibocsátásának évenként megtartani szokott emlékünnepejét; ellenkezőleg az ünnepélyt tenyleg megtartották, s diszlakomával fejezték be.

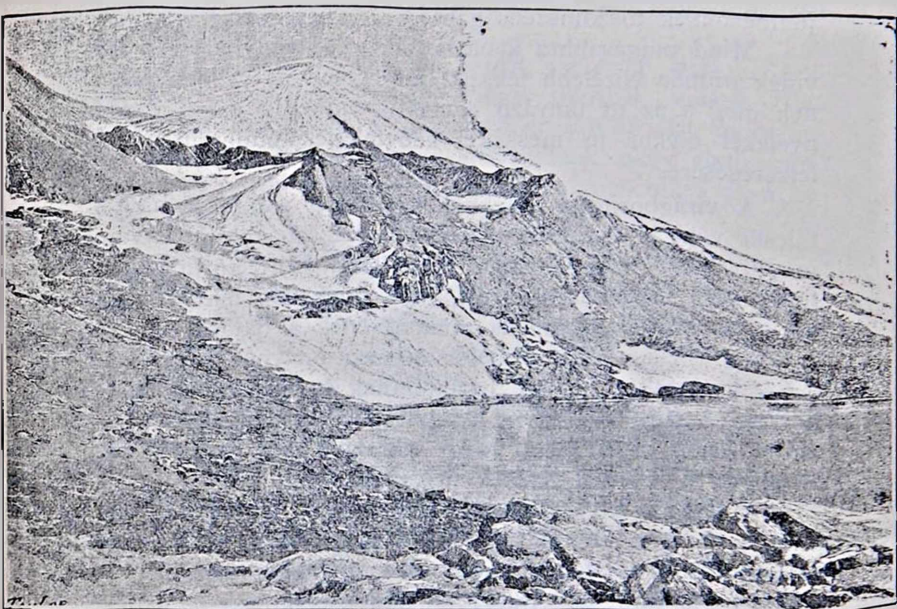
Feladás szerkesztő és kiadó tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája

Örményországi képek.*)

III.

Kip-göl és Khorgán.

A Kip-göl az Araráton.

Egyik legérdekesebb s legkevésbé ismert pontja az Ararát-nak a Kip-tó (Kip-göl). Több mint három ezer méternyi magasságban fekszik s létezéséről még a környék lakói közül is kevésnek van tudomása.

Nyugati irányban elhagyva Ágorit, hamúval borított lávarétegeken vezet a lejtős ösvény Kip-göl felé. Felséges kilátás nyílik útközben az Álágöz (=Isten szeme) hóborította tetőire s az Araxesre, melynek vizei csillámló kanyarulatokban szelik át a ködös rónaságot. Minden oldalról

*) Mdme B. Chantre. A travers l'Armenie Russe. (Le Tour de Monde, 1892, márcz. 26. ápr. 2. füzetek.)

apró források csergedeznek s terjesztik szét lassú csobogással az életnek üdeségét. Augusztus hónapban egyszerre csak megszűnik a hóolvadás, a kiszáradt patakok elnémulnak, a nap izzó heve kidegeti az utolsó fűszálat is s a pásztorok kénytelenek felhajtani nyájaikat még magasabbra, a jégmezőknek tözsomszédságába.

Mind magasabbra kapaszkodik az ösvény. Bár a hóvidék immár közelebb fekszik, a források gyéribben jelennek meg s az itt tanyázó szegény emberek nagy rézedényekkel olykor jó messzire kénytelenek elmenni a víz felkeresésére.

A virágborította rétekből egyszerre valódi tűzhányótölcsér válik ki, északnak nyitott falakkal. A komor látvány megdöbentő hatással van a szemlélőre. Köröskörül sziklatörmelékek tanuskodnak arról, mily borzasztó lehetett egykoron a kráter vulcanicus működésének a hatása.

Egy másik nagy törmelék-halmaz, melynek körvonalai óriási körszínhez (circus) hasonlítanak s a melynek lejtőit hóréteg borítja, — és a nyugati oldalán tovasikamló tekintet bájos képen pihen meg: köralakú zöld gyepszönyeg közepette a Kip-göl vizének tiszta azurján!

A Kip-göl kerek mélyedésben fekszik, a mely egykor szintén tűzhányótölcsér lehetett. Mintegy kétszáz méternyi az átmérője s tiz foknyi hideg vize egyáltalán nem oly kesernyés ízű, mint az Ararát oldalán csergedező patakoké. A vulcanicus rombolásnak köröskörül észlelhető nyomaival mi sem állhat kellemesebb ellentétben, mint ez a zöld gyp s ez a kristálytisza tó.

Radde, a tíflii muzeum igazgatója, ki 1871-ben megmászta az Ararát-ot, érdekesen írja le e vidék növényzetét. 3475 méternyi magasságban, ugymond, még teljes erejében táruel élénk az Ararát vegetatioja; 3750 méternyi magasságban megszűnnek a gramineak s 3960 méteren túl már csak a magas Alpések flórájának válfajaival találkozunk. A legmagasabb ponton is azonban, a melyhez feljutott, 4338 méternyi magasságban is rábukkant Radde a Draba-növény-fajhoz tartozó apró virágokra egy jégmező szélein. Ez a magasság jelzi az Araráton az örök hónak a határait, míg a Mont-Blanc, a melynek pedig csak

hat fokkal délre a fekvése, ez a határ körülbelül 2800 méternyi magasságban állapítható meg.

Élő lénynek semmi nyoma nincs a Kip-göl vizében. Halak és más hasonló állatok különben is vajmi nehezen élhetnének meg oly vízben, mely az évnek három-negyed része alatt be van fagyva. . . .

Agori és a kip-göli tó között, melynek vizei az Ararát legmagasabb ormainak képét tükrözik vissza, ritka példányai találhatóak a hegyvidékek flórájának: gyönyörű aransárga Astragal-ok, az örökzöldnek nagy ibolyaszínű virágai s pazar bőségben a Saxifraga muscoides és a havasi Alyssum.

Még egy érdekes pontja van az Ararát lejtőinek, a melyhez szintén Agoriból vezet az út: Khorgán-nak, a források helységének romjai. Letérve a Kip-göl felé irányuló ösvényről, nyájokban gazdag legelőket szel át ez az út. Itt-ott nagy trachyt-falak szakítják félbe, a melyeken csak nagy nehézségek és fáradságok közt lehet átvergődni. Khorgán nevet visel jelenleg egy kis kurd falú is közelében a régi helység romjainak. Az év nagy részein át csak az öregek s az apró gyermekek lakják; a lakosság többi része künn tanyázik nyájaival a legelőkön.

A régi Khorgán romjainak közepette lassan hömpölygeti vizét egy kis forrás. Csodásan hideg, alig két foknyi ennek a forrásnak a vize. Közötte buján tenyészik violaszínű virágaival egy nagylevelű növény, az *Epilobium spicatum*.

Alig lehet elbűvölőbb látvány, mint a csillagok myriadijai által megvilágított éjjelen, az e helyen uralkodó mélységes némaságnak és csendnek közepette, ez a khorgán-i völgy! A ragyogó égi testeknek örökös szemlélése bizarr eszméket érlelt meg az itteni lakosság képzeletében. A napot és holdat úgy tekintik, mint egymást szünet nélkül üldöző szerelmeseket. S a naptogyatkozásban kaczer fogást látnak az egyik szerelmes részéről, a ki eltakarja arcát, hogy annál inkább vágyódjék látása után a másik.

Egy dőledező torony, melynek tetejéről feisleges panorámát élvezhet az utas, egyetlen jelentékenyebb marad-

ványa az egykori Khorgán-nak. Valószínű, hogy ez a helység is Dsulfá-val s több más örmény várossal egyetemben, Abbas sah rettenetes pusztításainak esett áldozatul. Ágori után mindenesetre ez a helység volt legközelebbi szomszédja az Ararát hótetőinek.

Dr. Molnár Antal.

Egy magyar armenista.

Néhai gróf Teleki Sándor ezredes fia: ifj. gróf Teleki Sándor országgyűlési képviselő úr lapunk szerkesztőségét következő nagybecsű levéllel tisztelte meg:

Mélyen tisztelt Szerkesztő úr!

Vettem az »Armenia« júniusi füzetét, mely megboldogult Atyám haláláról megemlékezik. A küldött füzetért és szíves megemlékezéseért sietek köszönetemet kifejezni.

Átolvastam a füzetet elejétől végig.

Sajátságos az az érdeklődés, melyet minden örmény dolog iránt családukbán fellelek. Nagyatyám Sármáson nem tudott megélni »örményei« nélkül. Atyám sok alkalommal szóval és írásban bebizonyította nagy rokonszenvét. Örököltém ezt én is, s megerősödött bennem; mert annyiszor tapasztaltam, hogy mily erős bástyája a magyarságnak nem magyar vidéken az örménység. Tudok városokat, hol a magyar szó csak örmények ajkairól hangzik, s tudok reá esetet, hogy alföldi magyar elpudealta magát az örmény hazafisága mellett.

Aztán ezektől eltekintve is — a történelem és az ethnographia szempontjából — oly nép, mely kiválóan magára vonja a komolyabban fürkésző figyelmét. Háiktól kezdve Thogormában, az assyrok, médek, ó-perzsák, később Nagy-Sándor történetében szerep jut e népnek, melynek azután byzantinikus és arab befolyást kellett tünnie. Ezek után jönnek a mongolok, perzsák, turkmenek . . . végre a törökök! A Kelet történetének nagy factora e nép, mely nép egy részének története ma már egygyé lett a magyaréval.

Örömmel forgattam a keleti ó-népek történetét; így került kezembe Langlois műve s ezen elindulva megismerkedtem Nerses Klaiensissel, Petros Getadards-dsal, Mechithár Kos-sal . . .

Fölkerestem annak idején Velence mellett Mechithár szigetét: a tudományok ezen bájos, csendes tanyáját, ezt a keleti oazist a nyugati civilizatio zürzavarában, hol Byron örményül tanult s a hol az örmény tudás és szorgalom európai hírnévre tett szert. Itt elmerengtem egy régi nép nagy multján és sajtászerű jelenén.

Engedje meg igen tisztelt Szerkesztő ur, hogy Atyám ígérését, melyet ő be nem válthatott: magamévá tegyem és idővel néhány — becses szemléjét érdeklő dolgot rendelkezésére bocsássak.

Fogadja nagyrabecsülésem igaz kifejezéseit!
Budapest, 1892. jún. 12.

Hazafias tisztelettel
Gr. Teleki Sándor,
országgyűlési képviselő.

Világosító Szt.-Gergely napján.

II.

Krisztus urunk földi életének 33-ik, tehát utolsó esztendejében Abágár király bizonyos ügyei elintézése végett küldöttséget intézett Syriának római helytartójához Marinushoz. A követek küldetésükben eljárván, visszatérő útjukban Jeruzsálembe mentek, hogy lássák Jézust, kiről egész útjukban sokat hallottak.

Elmentek tehát és látták az Üdvözítőt és hallották szent ajkairól az élet és üdvösség ígét, látták és bámulták a csoda-gyógyításokat, a miket mívelt, és honjukba érkezvén elbeszélték uruk-, királyoknak, miket Jeruzsálemben láttak és hallottak: »Láttuk — mondának — egy csodaorvost, ki füvek, gyökerek, vagy egyéb orvosi szerek alkai-

mazása nélkül, süketeket, vakokat, inaszakadtakat, bélpoklosokat gyógyít, ördögöket űz, és egyetlen szavának hatalmával halottakat támaszt!»

A király, ki már hét év óta kinos nyavalyában szenvedett, kinek teste undok sebekkel volt rakva, s senki rajta segíteni nem tudott, hallván ezeket és egybevetvén azon nézetekkel s reményekkel, melyeket a Messiás felől táplált; éppen nem kétkedett, hogy a Jeruzsálemben megjelent csodaorvos, nem más, mint a jövendölésekben megígért és a világ által óhajtván várt Megváltó. Követeihez fordulván ekkép szóla hozzájuk. »A csodaorvos, kit ti Jeruzsálemben láttatok, nem közönséges ember, hanem vagy maga az Isten, vagy Istenfia. Mert soha se hallottuk, hogy halandó ember halottakat támasztott volna, hanem csak maga a mindenható Isten!» Azonnal levelet íratott az Üdvözítőnek, melyben a Krisztus istenségét elismeri és kéri, hogy jöjjön hozzá és gyógyítsa meg őt betegségéből! A levél tartalma következő:

»Ábágár, Ársám fia, a Jeruzsálemben megjelent jóltevő és Megváltó Jézusnak üdvözetlet!

Hallottam felőled és a gyógyításokról, miket művelsz orvosi szerek nélkül. Te — mint beszélük — visszaadod a vakoknak a látást, meggyógyítod a sántákat, az inaszakadtakat és mindazokat, kik valamely nyavalyában szenvednek. Kiüzöd a gonosz lelkeket és feltámasztod a halottakat. Ezeket hallva, szentül hittem, hogy maga az Isten szállott alá az égből személyedben, vagy az Istennek fia, ki ily csodák által nyilatkoztatod ki magad. Azt is hallottam, hogy a zsidók ellenséges indulattal viseltetnek irántad és életed ellen törnek. Jer hozzám, kérlek, gyógyíts meg engem betegségemből és maradj itt nálam, lakhelyem kisdéd, de kellemes város, ebben együtt békében ellakhatunk.«

Ábágár a levél vitelével ugyanazon Ananiást bizta meg, ki Jeruzsálemben járt, az Üdvözítőt látta, és csodatetteinek hírét neki meghozta; mivel ez a festészethez is értett, a király megparancsolta, hogy azon esetben, ha Jézus el nem jönne Edessába, fesse le arczképét vászonra, hogy a csodatevőnek legalább arczképét láthassa. Ananiás és követársai, Zsidóországba érkezvén megtalálták Jézust a szabad

ég alatt körülvéve számtalan népsokaságtól; s mivel vagy nem tudtak, vagy nem mertek — pogány létükre — Jézushoz járulni, Szent János evangelistának (12. r. 20—23. v.) kétségkívül ezen esetre vonatkozó előadása szerint szólának Fülöphez, ki Galilaeának Bethsaidájából vala és kérék őt mondván: »Uram! látni akarnók Jézust. Elméne Fülöp és megmondá ezt Andrásnak. András ismét és Fülöp megmondák Jézusnak. Jézus pedig felelé nekik, mondván: Eljött az óra, hogy megdicsőíttessék az ember fia.«

Jézus Ábágár levelére, melyet Ananiás kezéből vett, következő szövegű levéllel felelt:

»Boldog az, ki hisz én bennem, jóllehet nem látott engem; mert irva van felőlem, hogy a kik engem látnak, nem fognak énbennem hinni; azok ellenben, a kik nem látnak, hinni és üdvözölni fognak.

A mi pedig leveled azon pontját illeti, hogy menjek hozzád: tudnod kell, mikép be kell végeznem a miért küldtettem; és miután küldetésemet bevégeztem, fel kell mennem Abhoz, a ki engem küldött. Azonban felmenetelem után egyet tanítványaim közül hozzád fogok küldeni, a ki téged meggyógyítson és neked valamint azoknak is, kik veled vannak, örök életet adjon.«

Ananiás látván, miszerint urának azon kívánsága, hogy Jézus őt Edessában meglátogassa, teljesülni nem fog; hozzálátott, hogy a király parancsa szerint Krisztus Urunk arczképét lerajzolja. Félre vonult tehát és egy emelkedett helyen, honnan az Üdvözítőt jól láthatta — azalatt, míg Jézus a népet oktatta — észrevétlenül az Üdvözítő arczvonásait szemügyre vette és rajzolgatta. Azonban hasztalan volt minden törekvése, sikertelen fáradozása, mert munkájában boldogulni sehoggy sem tudott. Jézus, ki Ananiásnak jó szándékát tudta, megszánta a szegény művészt és magához hívatta; azután egy darab tiszta gyolcsot vett kezébe, azt arczához illeszté és ime! csodálatos módon tökéletesen reá nyomultak arczvonásai. Jézus általadá ezt Ananiásnak, hogy a már kapott levéllel együtt vigye Ábágárnak.

Ananiás és társai, miután a mondott rendkívüli szerencsében részesültek, elhagyák Jeruzsálemet és útnak indultak, hogy megvigyék királyuknak az Üdvözítő arczké-

pét, levelét és azon örömteljes tudósítást, hogy jönni fog nem sokára Krisztus tanítványai közül egy, ki a királyt meggyógyítja. A követek elérkeztek. Kimondhatatlan nagy volt a király öröme, midőn ezek a drága ajándékokkal szobájába léptek; arcra borult Krisztus képe előtt s mélyen meghatva sokáig imádkozott. Legbensőbb tisztelettel vette kezébe a levelet és az arczképet és már ezen első illetésre enyhülést érzett fájdalmaiban.

Most már arról gondolkodott, hová helyeztesse el a képet és miképen tegye köztisztelet tárgyává. Vala pedig Edessa városának főkapúja felett egy félkör alakú üregben bizonyos hamis istenségnek szobra, melyet minden bemenő mély főhajtással és töménynyel tisztelni szokott. Ábágár ezen bálványt levétette és helyébe a Megváltónak — nem emberi kézzel készült — arczképét helyeztette, melyet gazdag aranykeretbe foglaltatott, és a következő aláírással látott el: »Krisztus igaz Isten! ki benned bizik, meg nem szégyenül!« És megparancsolta, hogy minden ember, ki a kapun be- vagy kimegy, hajtja meg magát e kép előtt s annak tömjénnel áldozzon.

Krisztusnak Ábágár örmény királyhoz, Edessa fejedelméhez küldött levele és arczképe, a mint azt előadtam: tény; ennek hitelessége felől tanuskodnak örmény, görög, syrus, arab és latin írók s egyházatyák, kik közül többen a levelet és az arczképet maguk látták, s kiktől a hitelt okszerűen megtagadni nem lehet. Chorenei Mózes nevezetes örmény történetíró az V. századból, kit előadásomban főleg követek, Ábágár király történetét Edessa város levéltárának emlékirataiból merítette, ugyanonnan kapta a Megváltó eredeti levelét és azt a syrus nyelvből örményre fordította, az arczképről ekképen szól: »Az Üdvözítőnek emberi kéz nélkül készült arczképét láthatja kiki Edessa városában.« ¹⁾

Ugyancsak Edessa okmányaiból vette Üdvözítőnknek, Ábágár királyhoz küldött arczképéről irt igen érdekes tudósítását Porphyrogeneta Constantin görög-római császár

¹⁾ Chorenei Mózes, Nagy Örményország története, II. k. 32. fejezet.

és jeles történetíró, kinek uralkodása alatt a levél és a csodakép a levéltárral együtt Edessából Konstantinápolyba hozatott, mint ezt később a maga helyén látni fogjuk. Kinek tehát érdekében feküdt és a ki, mint tudós történetíró el sem mulasztotta: a kép és levél eredetisége, valódisága felől biztos tudomást szerezni magának.¹⁾

A VIII. században Isauri Leó kelet-római császár, a képek tiszteletét bálványozásnak bélyegezve, azt birodalmában eltiltotta. Írtó háborút indított a szent képek és azok tisztelői ellen. Több szent férfiak, római pápák és egyházi gyülekezetek szóltak fel a kép védelme mellett, kik szinte valamennyien Krisztusnak Abágár királyhoz küldött arczképére és annak Kelet minden keresztény népénél a kereszténységgel egykorú és általános tiszteletére hivatkoznak.

II. Gergely római pápa a nevezett császárhoz a képek tiszteletéről írt terjedelmes levelében a szent képről ezeket mondja: »Midőn Jézus Jeruzsálemben prédikált, Abágár király: Edessa uralkodója, hallván Krisztus csodatetteit, levelet írt neki. Az Üdvözítő felelt Abágár levelére és megküldötte egyszersmind az ő szentséges és dicsőséges képét. Most tehát küldj Edessába, ezen emberkéz nélkül festett képhez, és látni fogod, mikép Kelet minden népei, sűrű tömegekben zarándokolnak oda és imádkoznak előtte.«²⁾ Szent Germán konstantinápolyi patriarkha férfiasan szemére lobbantja a császárnak: Isauri Leónak tévedését és bebizonyította, mikép a képek tisztelete egykorú a kereszténységgel és magától Krisztustól veszi eredetét, ki hasonmása lévén az Atyának, arczvonásait a szent vászonra lenyomta, és azt, Abágár király ohajtása szerint Edessába neki megküldötte.³⁾

Ugyancsak Leó császár kortársa, a képek tiszteletének legerélyesebb harczosa: damaskusi sz. János, a katolika hítről írt IV. könyvének 16. fejezetében ekképen szól: »A legkorábbi időkből, az élet hosszú során a mi időnkig

¹⁾ Constantini Porphyrogenetae: Narratio de divina Christi Dei nostri imagine non manufacta ad Abgarum missa. Francisco Combefesis interprete.

²⁾ Apud Baronium, Annal. Eccl. Lib. IX cap. 30.

³⁾ Baronius, Annal. Cap. VI. 726.

fenmaradt és általánosan elterjedt biztos hagyományból tudjuk, hogy Ábágár festőt küldött, ki Krisztus képét lefestené; de midőn a festő a Krisztus arczáról kisugárzó fény és dicsőség miatt, munkájában sehogy sem boldogulna, Krisztus maga kendőt vőn kezébe és azt isteni arczához illesztette, melyre képe lenyomódott s melyet Ábágárnak küldte, hogy ekkép kivánságát teljesítse.»

Nagyfontosságú továbbá a 787-ben Krisztus után tartott második nicaei 7-ik közönséges egyházi gyülekezetnek a képek tiszteletére vonatkozó határozata, melyben Evagrius görög író azon helyének — hol Krisztusnak Ábágár királyhoz küldött leveléről szól — hitelessége, több példány egybevetése után elismertetik ¹⁾ és annak alapján az egybegyülekezett 350 püspöktől a képek tisztelete megállíttatott; ²⁾ mely alkalommal Leó, a konstantinápolyi egyház lectora felszólalván, mondá: »En a ti méltatlan szolgátok, midőn a királyi hivatalnokokkal Syriában jártam, Edessában is voltam és láttam ott az emberi kéz nélkül készült szent képet, melyet a hívők serge tisztel. Ugyancsak ő a képek tiszteletét Isten imádásával igen egybeférhetőnek bizonyítja, mint a mely magától az Üdvözítőől származik: »Maga a mi Urunk Krisztus saját képét vagyis ábrázatát gyolcsra kéz nélkül lefesté és azt Ábágár királynak megküldötte, mit bizonyosan nem tesz vala, ha a képeket tiszteltetni nem akarja.«

Hadrián római pápa, kinek idejében a II. nicaei gyülekezet tartatott, Nagy Károly császárhoz írt levelében felhossa, hogy előde III. István az edessai képről és annak tiszteletéről Rómában a püspökök gyülekezetében beszédet tartott és hogy a gyülekezetben felolvastatott a jeruzsálemi, alexandriai és antiochiai patriarcháknak zsinati levele, melyet ezen egyházfejedelmek Pálnak, III. István elődének írtak, melyben vallják a katholika tant a képek tiszteletéről és Ábágár történetéről, mint ismeretes dologról emlékeznek.

Ime tisztelt hallgatók! Egyházi gyülekezetek, római pápák, patriarchák és püspökök különböző időkből és nemzetekből egyértelemben nyilatkoznak és tanuskodnak Krisztus Urunknak Ábágár királyhoz küldött levele és arcz-

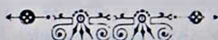
¹⁾ Evagrius, Lib. IV. Historia Eccl. cap. 27.

²⁾ Acta Concilii Nicaeni II. Oecum. VII. apud Labbeum, tom. VII. cocil. pag. 379. apud Haedvin, tom. IV.

képének hitelessége, (authentiája) felől! Felhoztam ezen írói helyeket főkép azért, hogy lássátok: mennyire tisztelem meggyőződésedet, még akkor is, midőn nem hitágozatos, hanem történeti igazságot adok elő. Akartam, hogy halljátok a tanúságtételeket, és győződjetek meg: mikép beszédem tárgya, nem valami utóbbi századok koholmánya, hanem a legkorábbi századokból hagyománykép fenmaradt történeti tény, mely próbaerőben nagyon sokat nyer azon fontos körülmény által, hogy a csodakép mind mainapig létezik, és a legnagyobb tisztelet tárgya.

Melyről alább. Most térjünk a történet szövegéhez.

Lukácsi Kristóf, hátrahagyott irataiból.

Újabb adatok a mai örmény líráról.

I.

Midőn pár évvel ezelőtt, e folyóirat hasábjain a mai örmény líráról rövid ismertetésemet közre bocsátottam, e gazdag világnak mindössze néhány terméke volt ismeretes szélesebb körben. Mint az örmény szellem egyéb alkotásai, úgy a lírai költészet is csak e folyóirat útján jutott — a hazai közönség szélesebb rétegeinek közös szellemi kincstárába. A német és francia irodalomban már régibb idők óta ismeretesek az örmények költészetének kimagaslóbb jelenségei, míg nálunk csak egy-két szerencsesebb irodalmi férfiú — az örmény filológiának rendszerebb művelői — élvezhette az örmény szellemnek talán legértelmezesebb megnyilatkozásait. A mint azonban az »Armenia«-val szélesebb körű tevékenység vette kezdetét, az örmény költészetnek homályos körvonalai lassanként bontakozni kezdtek, s mind határozottabb alakot öltött az örmény költészetnek képe.

Hála az úttörő férfiaknak, kik szembeszálltak a nem közönséges akadályokkal, ma már az örmény költői termékek átültetése, rendszeres meghonosítása minden nagyobb nehézség nélkül történik s az »Armenia« eddig megjelent évfolyamaiból máris csinos dalbokrétát lehet összekötni.

Nem egészen érdektelen jelenség, hogy akkor, midőn az újabb örmény lírának alig néhány virága volt ismere-

tes, az ezekből füzött szerény bokréta is oly kellemes illatot gerjesztett, hogy a figyelmet igen messziről is magára vonta. Elsőrendű és kiváló fontosságú hazai irodalmi várlatok közöltek az »Armenia« után örmény költeményeket, az örmény líráról ismertetések, s mint pár hóval ezelőtt szeremcsém volt hírül adni, egyik legkiválóbb hazai tudósunk érdeklődését is felkeltette szerelmi líránk egyik gyöngyszeme. Azok között, kik örmény dalok átültetésével foglalkoznak, ott találjuk a magyar költészet egy-két igen nevezetes alakját, — szóval a figyelem és érdeklődés annyi jelét észlelhetjük, hogy e téren folyóiratunknak nem jelentéktelen hatásáról beszélhetünk. Egy eddig ismeretlen nép költészete iránt oly nagy mértékben felkelteni a figyelmet, mint a hogy az az örmények költészetével történt, oly vívmánya folyóiratunknak, melyre méltán büszke lehet.

Főbb vonásaiban ez volna az örmény költemények magyarra átültetésének külső története. Úgy hiszszük, hogy a kérdés különössége megérdemelte, hogy pár szóban utaljunk rá.

Igen érdekes lesz most már vizsgálnunk, hogy az újabb adatok alapján mily árnyalatokkal egészíthetjük ki az örmény líra belső tartalmáról, érzelem- és gondolatvilágáról pár évvel ezelőtt mindössze egy-két vonásból összeállított vázlatunkat.

Attól, hogy az örmény költészet pontos rajzát nyújthassuk, még mindig igen messze állunk, s bizonyos az, hogy e költészetnek sok olyan hangja és színe van még, melyek előttünk ismeretlenek. Mindez azonban nem akadályoz meg abban, hogy az ismerteket ne méltányolhassuk és élvezhessük kellőképpen.

Legnevezetesebb jelenség, melyet lehetetlen észre nem venni ez irányú vizsgálódásainkban az, hogy bizonyos gondolatok és érzelmek a legnagyobb erőteljességben és változatosságban tűnnek fel az újabb örmény költészetben. Nem iskolás költők esetleges, tudákos műveivel találkozunk e költészetben, hanem őszinte igaz hangokkal, melyekben legtöbbször az örménység közérzése nyer kifejezést. Ez a nemzeti közérület az, mely mély nyomokat hagy maga után a mai örmény lírában.

Egymástól tökéletesen elütő költői egyéniségek adnak kifejezést a nemzet egyetemes érzelmeinek, gondolatainak. Egyéniségeik különböző vonásai különböző színeket adnak az egyes műveknek, de maga az alapérzés és gondolat a legbámulatosabb közösséget tünteti fel. A szomorú sorsra jutott elnyomott, szenvedő örmény haza bánatos, szomorú alakja emelkedik ki az örmény dalokból. S hányféle hangból éneklik meg e szent bánatot, mily méla-bús akkord kerül ki abból a skálából, mit örmény dalnokaink éneke összeállít.

A hazafi fájdalomnak három kiváló énekesét mutattam be akkor, midőn először szóltam e helyen az örmény líráról. Mindhárom: Pátkánián, Álisán és Besigtháslián kimagasló alakjai az örmény költészetnek, s a külföld tudósainak figyelmét is magukra vonták. Az újabb tevékenység igen sok új adatot szolgáltatott különösen Pátkánián és Besigtháslián költészetének ismeretéhez. Csupán Álisán Leont az, kitől nem jelent meg újabban magyar fordításban költemény. Ő még mindig csupán mint az »Ávárájrí csalogány« halhatatlan szerzője ismeretes a magyar közönség előtt. Mennyire hatalmasabb alakot ölt azonban Pátkánián, ha újabban megjelent költeményeit olvassuk. A ki az »Araxes könnyei« című gyönyörű művet elolvassa, úgy hiszi, hogy a nagy költő ebben szomorú lelkének egész tartalmát kiöntötte, minden buját elsírta. Mily erős megnyilatkozása ez a sebzett léleknek, a hazafi mély fájdalmának. Azonban Pátkánián fájdalma: gazdag költészetének kiapadhatatlan forrása. Érzése mély, képzelete élénk, előadásának művészete pedig igazi hatások előidézője. Annyi formában, mint ő, egyetlen örmény költő sem tudja kifejezni az örmény nemzet sanyarú helyzetét. Az elegikus borongástól elkezdve a leghevesebb kifakadásig minden hangárnyalaton énekel. Olykor-olykor lelkesülni látszik, azonban lelkesedésébe némi keserűség is vegyül, valamint elegikus borongásának nyugodtságát is fölzavarják lelkének háborgásai. Gondoljunk csak az »Araxes könnyei«-re! Az érzelmek milyen hullámozása ez, a fájdalom mindent átfogó medrében!

Dr. Esztegár László.

Költői levél.

Lapunk egyik barátjától a következő verses levelet vettük:

A Szerkesztőhöz.

Derék barátom, nyiltan üdvözöllek —
Arméniáddal hogy nem csüggedél!
Hogy őseink' öröklött szellemének
Szamos' mentén új várat építél!

Ez őrszellem vezesse tollad' immár
Multból — jövőbe, a jelenen át —
Megoltalmazni dívatos eszméknek
Romlásától, Szent-Gergely városát!

Amicus.

E buzdító költői sorokra szolgáljon nyilt válaszul a következő:

Viszhang.

Menj hamar, oh levelem; vidd, vidd Amicusnak a választ!
Mondd neki: Armenopol' szellemi élte virul!

Mond el, a távolból én is viszonzva köszöntöm;
Es ha közügy szólít — minden erőm övé!

Védni csak azt a mi jó, de kiűzni körünkből a rosszat:
Nem szün' e lap soha; mert hű lesz a Multhoz a

Szerk.

Kétszer menyasszony.

— Történeti elbeszélés. —

Az „Armenia” számára írta: Kritsa Klára.

(2.)

III.

Kilencz év gördült le az idő kerekén.

E kilencz év Irénére a megpróbáltatások és gyötrelmek időszaka volt. Constantin száműzte őt az udvartól s így a fényhez és pompához szokott nőnek elvonulva kellett töltenie napjait s szórakozás hiányában, lelkifurdalások gyötörték. Aztán szélhüvés érte, minek következtében egyetlen érthető szót többé kiejteni nem tudott, csak ijeszten dadogó hangok szálltak el ajkairól. Isten tehát megnémitá a nyelvet, mely oly vérlázító hamis vádat mondott. Több évig élt így a szerencsétlen teremtés, bűnbánatba merülve, míg végre Isten megkönyörült rajta s kiszólitá az élők sorából.

VI. Constantin előtte több évvel hagyta itt e földi létet.

A császári trónon egymást követték: Nikephor, Ránkápe Mihály és Leó. S most, midőn történetünk fonalát felveszszük, az örmény származású Thothov Mihály ül a trónon.

Euphrosina nagyanyja halála után pár hó mulva betöltötte 20-ik évét. Ekkor lelkigyakorlatokkal kezdett a fátyol felvételére, e nagy lépésre, előkészülni.

A szép örmény hercegnő felavatására szokatlan előkészületek történtek a zárdában.

Mindegyik apácza kedveskedett neki valamivel.

Az előző napon szokatlan mozgalom uralkodott. Sok vendég gyült össze; volt zene, táncz és vidám zaj.

Bizony nagy ünnep az ilyen nap a szegény apáczáknak, hisz a zárda belseje csak akkor népesül meg, csak akkor van ott zajos élet, midőn egy ifjú leány lemond a világ örömeiről, lemond mindarról, mi az életet kedvessé teszi s fogadalma által áthághatlan fal emelkedik közte s a külvilág között.

A felavatás napján a templom zsufolásig megtelt közönséggel. Thothov Mihály, az új császár is megjelent néhány magas állású embere kíséretében és elfoglalta a számára készített diszes ülőhelyet, mely elől volt.

Fény-árban uszott az oltár, zugott az orgona.

Euphrosinát egy oldal-ajtón át oltárhoz vezették.

Magas, sugár természetű finom szövötű fehér menyasszonyi öltözék fedte, mely habkönnyedén borult szüziés alakjára; rendkívül hosszú, fényes, dús, fekete fürteit átlátzó fehér ara-fátyol takarta; arányos szép fején narancsvirág koszorú díszelgett. Finom hosszúdad olajbarna arczát oly elragadóvá tette a piros árnyalat; magas homlokáról a lélek fönsége sugárzott le; szépen ivezett sötét szemöldökei alul fekete szemei úgy ragyogtak, mint a nyájas esti csillag; bíborpiros ajkai halkán imát rebegtek, míg szép kis kezei keblén össze valának kulcsolva. Egész lényén az ifjúság pótolhatlan varázsa ömlött szét.

Számtalan szem tapadt reá a csodálat kifejezésével. Ily gyönyörű, ily vakító szépséget soha se láttak.

A császár tágranyitott szemekkel bámult reá, mintha nem földi lényt, hanem égből alászállt angyalt látna.

A lobogó fáklyák, az orgona mélabus hangja, a tömjén füst, mely körülfolyta az oltár lépcsőjén térdelő gyönyörű alakot, különös hatással voltak idegeire. Feje szédült, keble forrongott; alig birt uralkodni magán.

A fogadalmi eskü elhangzott a szép menyasszony ajkairól, mely által örök hűségre kötelezte magát a megváltó Jézus Krisztus iránt.

Ekkor a függönyt lebocsátották; a papok a sekrestyébe vonultak.

A császár felállott és kíséretével eltávozott. Nem birt tovább maradni, szabad légre volt szüksége; de nemis akarta látni a további gyászos szertartást.

Euphrosináról lehúzták a menyasszonyi ruhát, levették fejről a koszorút és fátyolt, aztán reá adták a fekete apáczaruhát. Ő — mintha viaszbáb lett volna — engedte, hogy tegyenek vele bármit.

A függönyt felhúzták.

A közönség sovár kíváncsisággal várta a történé-
dőket.

Az apácák szétbontották új testvérük haját s a gaz-
dagon elomló hollófürtök, mint gyászos lepel borultak vál-
laira. Aztán az egésztest összefogták egy csomóba s a mint az
olló, mely a gyönyörű haját lemetszette, összecsattant, az
apácza-herczegnő megrázkodott.

Talán a hideg aczél, a mely nyakát érintette, okozta
ezt, vagy a lelke fázott? . . .

A szép fényes fürtök a hideg kövezetre hullottak.

A közönség szemeiből hullottak a könnyek; zokogás
vegyült a papok éneke s az orgona mélabús hangjai közé;
a harangok is keservesen sirtak, zokogtak.

Aztán felölelték a legszebb ékességétől megfosztott an-
gyali teremtetést s kiterítették az ott felállított ravatalra és
betakarták szemfedővel; ekkor kezükbe fáklyákat véve körül-
állták a ravatalt.

Oly borzalmas látványt nyújtottak a sötét alakok a
fáklyák fényénél halvány arczukkal, mintha kísértetek lettek
volna. Darabig halkán imádkoztak, azután a függönyt újra
leeresztették.

A papok eltávoztak a sekrestyébe; a nép a templom-
ból széteszlott.

A fáklyákat kioltották az apácák s hideg csókot le-
helve új társnőjük homlokára, leemelték a ravatalról s cel-
lájába vezették.

E gyászos szertartás azt jelentette, hogy Euphrosina,
a szép herczegnő, meghalt a világra nézve.

Midőn egyedül maradt, leborult a feszület előtt és
buzgón imádkozott, hálát adva a Mindenhatónak, hogy őt
is a kiválasztottak közé sorozta, hogy méltóvá tette a nagy
kegyre: a Jézus menyasszonyává lehetni. És kérte Istent:
nyújtson segedelmet, hogy életét egészen neki szentelhesse.

IV.

Mihály császárnak, mióta Euphrosinát meglátta, ke-
rülte szemeit az álom. Lelke előtt szüntelen az ő képe le-
begett: azok a szép, ragyogó sötét szemek, az a fenséges
szüzi homlok, azok a gyönyörű bíborajak.

Meg volt bűvölve. Nem hirt menekülni a varázstól, mely egész lényét fogva tartá. Érezte, hogy szereti Euphrosinát oly érzellemmel, minőt eddig egyetlen nő iránt sem érzett. Darabig küzdött ez érzelem ellen, engedelmeskedni akart az intő hangnak, mely belsejében egyre ezt sugá:

Neked forrón szerető nőd van, kinek hűséget esküd-tél, ő az apácza pedig a Megváltónak esküdött örök hűséget; tépd ki szivedből e bűnös érzelmet. Köztetek áthághatlan fal emelkedik.

Engedelmeskedni akart az ész szavának, mely erősen tiltakozott oly érzelem ellen, a mely két nő nyugalma volt feldulandó. De kevés halandó képes a szív érzelmeit legyőzni és Mihály császár sem tartozott e kevesek közé.

Az ő szive is fellázadt, kitűzte a szerelem lobogóját s legyőzte az észet, a kormányost.

Euphrosina felavatása után pár hét mulva magányosan sétált a magas falaktól körülvelt kertben.

A bő fekete öltözők, mely kifogástalan termetét fedé, a fehér homlok-szalag, az apácza-fátyol, melyek nemes homlokát, szép fejét eltakarták, komor ellentétet képeztek üde, bájos arczával.

Szép nyári délután volt. A nap arany sugarai molsolyogva csókdosták a virágok kelyheit, melyek édes illattal áraszták el a levegőt; a fák levelei csak alig susogtak; mert a szellőt a szabad szárnyalásban akadályozták a kertet körülvevő magas falak.

Euphrosina egy padra ereszkedve gyönyörködve tekint körül. Lelkének oly igen jól esik a szabad természet szemlélhetése, habár ebből oly kis darabkát láthat is, hisz azokban a sötét, komor termekben minden oly rideg.

A kert porondos ösvényén egy apácza közeledék s Euphrosinához érve levelet vont elő kebléből, melyet e szakkal nyujta át:

— Olvassa el kedves gyermekem, önnek szól!

Euphrosina meglepetve nézett a szólóra.

— Ki írhat nekem? — mondá — én levelet senkitől sem vártam.

— Olvassa el s akkor meg fogja tudni, mondá Octavia testvér s visszatért azon az úton, a melyen jött.

Euphrosina felbontá a levelet és olvasá a következőket:

»Egyetlen egyszer láttam önt, a teremtés remekét, de ez elég volt arra, hogy nyugalمامat elveszítsem. Hasztalan iparkodom elfojtani az érzelmeket, a fellázadt szívet nem bírom lecsendesíteni. Szeretem önt bájos hercegnő! osztatlan, tiszta, igaz, forró szerelemmel. Ne kárhoztasson ezért én gyönyörűségem, ne kárhoztasson szívem, lelkem, üdvösségem, mert erről nem tehetek!

Nem sokára meglátogatom a zárda lakóit, hogy önt újra láthassam s hogy ön is megláthasson engem s ha egy kis vonzalom támad szívében irántam, akkor szétrombolok minden válaszfalat, mely akadályul szolgál arra, hogy ön bájos angyal, az enyém lehessen! A császárnői trónra fogom ültetni és oly boldoggá tenni, a minő eddig még senki nem volt. A viszontlátásig!

Mihály császár.«

Hogy mi ment végbe az Euphrosina bensejében, megismervén a levél tartalmát, azt az enyémnél sokkal hivattottabb toll volna képes híven leírni.

Mit érezhet egy olyan ifjú leány, ki legszebb éveit, elzárva a külvilágtól, a komor boltozatok alatt élte át? Kihez hasonló szavak soha sem intéztettek, kit szigorú zárdai szellemben neveltek, azon hitet csepegtetvén lelkébe, hogy a valódi nyugodt, tartós örömek, csak a zárda falain belül találhatóak fel.

Az az isteni szikra, mely a szív mélyén szúnyadt, felélevenült; egész lényét előtte eddig ismeretlen gyönyörérezet járta át. Szemeit önkénytelenül lehunyta, mintha képzeletben egy képet akarna magának alkotni azon férfiről, ki oly édes titkot fedezett fel előtte, a mely képes paradicsommá változtatni az életet.

Ez a gyönyörteljes, édes érzés azonban csak rövid ideig tartott, gyorsan következett a visszahatás. Kimondhatatlan aggodalom, félelem szállta meg szívét. Bűnnek hitte azt, hogy néhány perczre megfeledkezett a hűségéről, melyet a Megváltónak esküdött, és átengedte elméjét a gyönyörteljes gondolatoknak.

A levelet szilánkokra tépte, azt hívén, hogy ezáltal szívéből is ki lesz tépve az az új, az a tiltott érzélem.

Aztán felszaladt czellájába, mintha menekülni akart volna a kisértés elől, itt térdre omlott a feszület előtt s kezeit összekulcsolva, így imádkozott:

Istenem bocsáss meg nekem! Szabadíts meg az ördög incselkedéseitől, üzd ki elmémből a vétkes gondolatokat, segíj meg, hogy minden gondolatom és cselekedetem egyedül neked legyen szentelve!

Szegény ártatlan teremtés! Mennyit küzködött magában, hogy gondolatainak gátat vessen, hogy szívében csak vallásos érzelmeknek adjon helyet. De hasztalan. A szíve mélyén alvó szikra fel volt élesztve; gondolatai, a zárda falain kívül, a szerelem csodás, tündér világában szárnyaltak.

Napjait folytonos imádság közt tölté, de a kisértéstől szabadulni nem birt. Rettegés közt várta a napot, melyen a császár, beváltva ígérését, meglátogatja őt.

E nap nemsokára bekövetkezett.

A császár — ki a fejedelem-asszonyt előre értesítette látogatásáról — megérkezett.

Vele, a leghatalmasabb urral szemben, nem volt a fejedelem-asszonymak bátorsága azon szigorú rendszabályhoz alkalmazkodni, mely szerint a látogatók, csak a rácsos ablakon keresztül beszélgethetnek az apáczákkal.

A felséges urat a nagy teremben várták, míg kísérete az alsó teremben várakozott reá.

Euphrosina a fejedelem-asszony oldalánál foglalt helyet.

Midőn a császár belépett, az apáczák mély hódolattal hajoltak meg előtte.

Mihály császár férfikora délpontján állott. Magas, szép termete volt, sűrű fekete hajjal és mély tűzű szemekkel. Modorában gyöngéd, előzékeny. Szép ismeretekkel birt, jártas volt több idegen nyelvben.

— Kegyeskedjék helyet foglalni Felség! szólt a fejedelem-asszony hódolatteljes hangon.

De a császár állva maradt.

— Euphrosina herczegnőt, rokonomat jöttem meglátogatni, mondá férfiasan csengő hangon, míg szemeit körüljártatá.

Az apáczahercegnő szive hevesen dobogott; két kezével egy szék karjába fogódzott, hogy elrejtse erős reszketését. Egy lépést sem hirt volna előre tenni.

A császár észrevette a hatást, melyet megjelenése a hercegnőre gyakorolt.

— Ülünk le hát mindannyian, szólta ismét, miközben Euphrosinához közeledve, helyet foglalt mellette.

És beszélt hozzá gyöngéden. Kérdésekkel halmozta el, melyekre Euphrosina nagy zavarral felelt, pedig e kérdések csak közönyös dolgokról szóltak, hogy miként érzi magát, mivel tölti idejét? stb. A fejedelem-asszonyhoz is intézett néhány udvarias szót, aztán felállott, hogy eltávozzék.

Midőn Euphrosinának bucsúzva kezét nyújtá s mélyen a szeméibe tekintett, ennek, a kéz érintésére, meleg vilányfolyam járta át egész valóját s a mély tűzű szemek sugarai szive mélyeig hatottak oly forróan, hogy a felelevenült szikra ott lángra lobbant.

Arcza bíborpirban égett, a mely még szebbé, még elragadóbbá tette, annyira, hogy a császár alig bírta leküzdeni vágyát, hogy karjai közé ne zárja őt.

Miután a császár kíséretével eltávozott, a zárda falai között helyreállt a megzavart csend és nyugalom. Az apáczák, a homályos folyosókon, a feszület előtt pislogó mécs gyenge világánál, nesztelenül haladtak el egymás mellett, hogy czelláikba vonuljanak.

A siri csendet csupán a zsolosmák zengedezése törte meg.

Euphrosina bensejében azonban nem volt csend, nem volt nyugalom; lelkében erős csatát vívott a véték az erénnyel, a szerelem az Isten iránt kötelezett szent érzelmekkel.

Pedig az, a mi a szegény elzárt apáczáknak véték: — a szerelem, talán épen az, igen nemes rész bennünk. . .

Az új kereskedelmi miniszter.

— Lukács Béla. —

Folyóiratunk 1891. évi januári füzetében — mely Lukács Béla arczképét és életrajzát hozta — ezt mondtuk: »Még csak egy lépés van hátra, hogy Lukács Bélát idővel

Gorove István miniszteri székében üdvözölhessük.* És ez az idő 1892. júl. 20-án állott be, midőn Urunk Királyunk Lukács Bélát miniszterré kinevezte. E napon a kiváló tehetséggel párosult ernyedetlen munkásság ült diadalt. Állításunk bebizonyítására elmondunk egy esetet.

Az egyház már beszentelte volt a felejthetlen Baross holttestét; a gyászmenet indulófélben volt, hogy örök nyugalomra elkisérjék e nagy ember földi maradványait, midőn egy kiskörű uri társaság egyik tagja így szólott társaihoz: »Egyszer — az esti órákban — felmegyek a kereskedelmi miniszteriumba; minden szoba üres, sehol senki; csak a minisztert Barost és államtitkárát Lukács Bélát találtam. Kifáradva izzadtan dolgoztak. — Meglátjátok, hogy Lukács lesz Baross utóda!» Most a társaság egy másik tagja vette fel a szót és ezt a jellemző esetet beszélte el: »Egy ízben felmegyek Lukács Béla államtitkárhoz; félbe szakítja munkáját, szívesen fogad.

— Méltóságos ur Bécsbe szeretnék menni, de. . .

Erre az államtitkár kiveszi tárczáját és 30 frtot nyom kezembe.

— Ezzel elmehet és vissza is jöhet!

— De nem azért voltam bátor államtitkár ur, hanem szabad jegyet. . .

— Mit? szabad jegyet? Azt még apámnak sem adnék!

Igy gazdálkodott Lukács Béla az ország vagyonával már államtitkár korában és bizonyos, hogy ezen takarékos rendszer követője lesz Lukács: a miniszter is.

Ezek után még csak egy két lapnyilatkozatot közlünk.

A »Pesti Napló« ezeket mondja: Lukács Béla az ernyedetlen munkának embere, a ki zajtalanul dolgozott, de mindig dolgozott, a hova csak sorsa állította őt. Csendes volt, a hivalkodást nem kereste; e működésével kivívta mindazoknak becsülését, a kik ismerték őt. Vigasztaló látni, hogy Magyarországon a csendes munka, ha kivételesen is, elismerésre és méltánylásra talál és lépcső lehet, melyen valaki a legmagasabb politikai állásig emelkedhetik. Lukács Bélát eddigi munkájának ereje tette miniszterré. Szükség volt reá és megtalálták ugyanabban a miniszteriumban, a hova Baross G. ugyancsak azért vitte be, mert emberre

volt szüksége, a ki dolgozni és alaposan dolgozni tud. És éppen ezért hiszszük, hogy az a haszon lesz az irányadó, mely mindig együtt szokott járni azzal, ha az ember állítatik a polczra, ki képes is betölteni a hivatást, melyre nem ő, hanem a mely ő reá szorult. Lukács Béla szintén a munka minisztere lesz, a ki példával fog előljárni mindenütt, a hol dolgozni kell. Szerencsésnek tartjuk azt a választást, mely Lukács Bélában egyesítve látta mindazokat a tulajdonságokat, a melyek a kereskedelmi tárcza sikeres vezetésére, a megkezdett közgazdasági munkának eredményes folytatására és új alkotásokra képesítik. Hivatottságának zálogát multja, abban kifejtett munkássága képezi. Lukács Béla nem kereste ez ideig a maga munkásságának és tetteinek erkölcsi javadalmazását. Mindazonáltal jól tudjuk, hogy Lukács valóságos jobb keze volt Barossnak, hű munkatársa, eredményeinek részese, eszméinek részint táplálója, — részint végrehajtója. És mert egyenes letéteményese annak a szellemnek, a melyben Baross dolgozott: tehát legméltóbb is arra, hogy örökébe lépjen. Midőn Baross miniszterré lett: ragaszkodott ahhoz, hogy Lukács Béla legyen államtitkára. Jól kellett tehát ismernie az érdemeket, a melyeket szerzett és munkatársának képességeit s kormányzati erényeit. Abban az összeforrottságban, a mely a két pálya egész történetében mutatkozik, mi kezességet látunk abban, hogy Lukács Béla semmit sem fog elejteni abból, a mit előde alkotott és nem csökkent erővel és lelkesedéssel fog építeni, mint segített az alapokat lerakni.

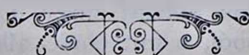
A »Kolozsvár« így ír: E kinevezéssel nyilvánvalóvá lett, hogy Magyarországon a demokraczia magasztos elvei a gyakorlatban is érvényesülnek, hogy a kitartó és fáradhatatlan munkásság, a tanultság és szorgalom a maguk édes gyümölcseit megszerzik, és hogy a legmagasabb polgári állások és méltóságok elnyerésére az út többé nem a bárói vagy grófi koronák és sok száz éves ősi családák kimutatása: hanem a tehetség, a szorgalom és a munka.

Az »Egyetértés«-ben ezeket olvassuk: »Lukács Béla egyik legkiválóbb sajátsága a bámulatos emlékező tehetség. Évek mulva is emlékezik minden fontos és kevésbbé fon-

tos aktára. De nemcsak az elintézés módjára emlékeznek, hanem a legtöbb esetben azokra a számokra is, a melyekkel az elintézés fogalmazva van. Számtalanszor keltette fel e ritka emlékező tehetségével munkatársainak bámulatát. De a mi ennél többet ér és mit mindenki könnyen átláthat: ez az emlékező tehetség óriási előny oly férfinál, a kinek nemcsak ezerféle tárggyal, hanem ezer és ezer emberrel van dolga. — Lukács Béla jószívű, melegen érző, nemes kedélyű ember. A ki őt családja körében látja, a mívelt, kedves és szerető hitves oldala mellett, a ki benne a boldog apát megfigyelte, s a ki vele a társadalmi szokások rideg formáin túl is érintkezett, az becsüli benne az embert, a kinek jósága és szívessége ritkítja párját. Lukács Béláról mindenki tudja, hogy nemcsak tehetségei és tapasztalata, nemcsak a buzgalom és odaadás, melyet állásában eddig tanusított, képesítik a miniszteri tárcza vezetésére, hanem az a szeretet is, melylyel egész eddigi életét az ország közgazdasági ügyeinek és nemzetlétünk fejlesztésének szentelte.*

Üdvözljük a korona új tanácsosát, volt országgyűlési képviselőnket, ki Szamosújvár mandatumával ment 1872-ben első ízben az országgyűlésre — megérdemlett, fényes állásában!

Sz. K.

Római telep Szamosújvár határán.

A tudósok, — kik azt az utat, mely Salinae-nél kezdődött és Patavissa-Napocá-n át Optatiana-Largia-Certia felé vezetett, azonosnak tartották azon útvonallal, mely a mostani Tordától Kolozsvár, Szamosújvár, Deés és Csicsó-Kereszturig terjed — sokáig kétségeskedtek abban, vajjon a „Napoca” név, miről a Peutinger-féle földabrosz tesz említést, Kolozsvárra vagy Szamosújvárra vonatkozik; később azon vélemény emelkedett túlsúlyra, mely azt Szamosújvárra vitte.

Ezt a véleményt védték a mult században Timon Samú,¹⁾ Felmer Márton,²⁾ Benkő József³⁾ és Bartalis Antal;⁴⁾ sőt újabb időben maga Torma Károly⁵⁾ is. De ezután kételyek kezdettek ez ellen felmerülni, minek kifejezést is adtak Cellarius Kristóf,⁶⁾ dr. Neugebauer⁷⁾ és maga Torma Károly⁸⁾ is. Végre Mommsen Tivadar⁹⁾ a Kolozsvártt talált és Napoca nevet viselő feliratok alapján — mert tekintetbe nem lehet venni azokat a feliratokat, melyek szintén ezt a nevet tartalmazzák ugyan, de oly helyeken (Gyulafehérvár, Torda, Alsó-Kasály) találtattak, melyekre sehogysem vonatkozhatnak, — a kérdést Kolozsvár javára döntötte el. Napoca tehát Kolozsvártt volt, ellenben a szamosújvári római telep nevét még eddig nem tudjuk, míg azt valamely szerencsés felfedező meg nem határozza.

A szamosújvári római castrum, mely a nagy berek, a malom árka és a Kolozsvár felé vezető országút között terül el, az itt talált számos és A II P bélyeggel ellátott burkolattégla tanuskodása szerint valószínű, hogy lovas-osztály álláshelye volt, melynek kőanyagát a Martinuzzi-féle vár, a város-alapító örmények házaik, főtemplomuk, sőt talán a Karácsonyi-szegényház felépítésénél használták fel. Volt itt fürdő is, mit kétségtelenné tesznek az itt talált melegvezető csövek, faszén-maradványok és a tűzhely padozat, mely téglá-, kavics- és mészből álló kőkeménységű vakolat. A castrum elpusztult házainak nyomai is láthatók.

Nem jelentéktelen az ezen telepen talált leletek száma.

I. Neugebauer ezen leletekről tesz említést:

¹⁾ *Imago antiquae Hungariae, Tyrnaviae 1735.*

²⁾ *Primae lineae Magni Principatus Transilvaniae historiam antiqui, medii et recentioris aevi e hibentes. Cibinii 1780.*

³⁾ *Specialis Transilvania (kézirat) I. r. 8. fejt. 124 §.*

⁴⁾ *Ortus et Progressus Imperii Romanorum in Dacia mediterranea, Posonii 1787.*

⁵⁾ Erdélyi muzeum-egylet évkönyve, I. köt. 1861.

⁶⁾ *Notitia orbis antiqui cum observationibus Conradi Schwarz, Lipsiae 1731, tom. I. pag. 478.*

⁷⁾ *Dacien aus Überresten des klassischen Alterthums mit besonderer Rücksicht auf Siebenbürgen. Kronstadt 1851, S. 232.*

⁸⁾ *L. Archaeologiai közlemények, IV. köt. (1864) 16. o.*

⁹⁾ *C. I. L. III. 169 lap, VIII. sz.*

1. T. N. PER BARBAROS GENTES ARMIS RESISTENTES VIIS PATEFACTIS. N. C. P.¹⁾

2. IMP. CAESAR D. NERV. INVICTO AVGVSTO FELICI SABINA V. I. NUMINI EUS.²⁾

3. Egy 3' magas kő, melyen két kis oszlop között redős ruhát viselő női alak látható. Magán házba van befalazva.

4. Egy 2' magas, gazdagon ékített fülkében női fő.

5. Lapos kövön edény, füléből rágcsgáló kigyók tekerőznek.

6. Neugebaur 1847. máj. 8-án a mondott római castrum falazatában mindenütt római cserepeket talált.

II. A Torma Károly által említett leletek³⁾ ezek:

1. A kőből való köb, mely 2' 9" magas és 2 láb $\frac{1}{2}$ " széles, egyik oldalán Herculesnek alig kivehető alakja, másik oldalán ló mellett álló alak van féldomborműben (basrelief) nagyon esetlenül kifaragva; két oldala simán maradt. Sokáig állott az »Alsóközép-utcza« 8 számú háza előtt.

2. Kőtábla-töredéken egy ülő gyermek-alak, mely a farkas emlőjét tartja — látható féldomborúan faragva.

3. Egy kőtábla, mely lónak és kutyának csak félig kifaragott alakját tünteti elő.

4. Feliratos kőtöredék, melyen e betűk olvashatók:
ISSIM S

Ezen utóbbi három darab szintén Szamosújvárt az »Alsóvizútca« 1. (régí számozás 56) számú ház falába van befalazva.

5. Redős togájú, szakállas férfiú mellképe; a jelenleg országos fegyintézetnek használt szamosújvári vár, Martinnuzzi által épített részének falába illesztve.

¹⁾ Domino orbis Trajano Nervae per barbaros gentes armis resistentes viis patefactis »Napocensis Colonia Posuit.« Neugebaur és Ackner olvasása.

²⁾ Wieseler és Mommsem mindkettőt (Corpus Inscriptionum Latinarum, 1873. harm. köt. első rész 166 lapján) költöttnek mondja (»ut Napocam hic fuisse demonstrarent.«)

³⁾ Erdélyi museum-egylet évkönyvei, I. köt. 30—36. lap.

6. Két kőtábla, melyeknek elseje egy delphinnek alig kivehető alakját ábrázolja.

7. A másik nőt és szakállas férfiút tüntet elő.

8. Fogadalmi oltár, melyen e felirat olvasható:

HERCULI SANCTO
MARC. VERACILI V
VERVS. LEG. AVG
PROP. CVRANT
PANNON. MAXI
PREF. EQ

Az az: Herculi sancto Marcus Veracilius Verus legatus Augusti propraetore curante Pannonio Maximo praefecto equitum.

A 6. 7. és 8. alatt említett három darab a főpiacson, a Placsintár-féle ház, udvar felőli falába van illesztve.

9. 1852-ben a castrum romjai között találtatott a) cserép tál; b) kőből kifaragott, kiterjesztett szárnyú sas, fej nélkül; c) kőszobor töredék, mely — hihetőleg — Amort ábrázolja. Mind a három Gábrus Zachar tulajdonát képezte.

10. Széplak határán találtak egy, Torma Károly birtokában levő mély-vésezett carniol-darabot, mely széken ülő Jupiter-alakot, sasával lábainál, ábrázol.

11. Az 1835-ben e római castrum mellett talált, négy darabban összeállított becses bronz-féldombormű az erd. museum-egylet archeol. gyűjteményében látható.

III. Homokkőből faragott sírkő-töredék, melyen koszorú által képezett körben szakáttalan férfiú dombormívű mellképe — két oszlopon nyugvó félkörű boltozat alatt — látható. Az ábra alatt ez a felirat olvasható:

D(is) M(anibus) Daphno. ¹⁾ E sírkő-töredék több római dombormívű faragványnyal a Szamosújvártól $\frac{1}{2}$ órai távolságra eső Szamosújvár-Némethiben az ev. ref. templom falába van kívül befalazva. Kétségtelen, hogy e római műemlékeket a szamosújvári római állótáborban találták s azokat a szamosújvár-némethii német települők templomuk szentélyének falába falazták.

IV. Homokkőből faragott síremlék alsó része; felirata ez: (Dis Manibus ...) tilianus miles (legionis X(III) Geminae

¹⁾ Archeol. közlem. V. 1865. 13. lap.

Antonianae librarius consularis numeri et Aelia Paulina et Ulpia Dubitata filiae parentibus pientissimis posuerunt.¹⁾ Találták 1865-ben a város malmának gátja mellett. Voith Miklós ügyvéd adományából az erdélyi muzeumban.

V. A város birtokában:

1. Egy homokkőből készült síremlék oszlopteteje, evvel a felirattal: D(is) m(anibus). M(arco) An(tonio?) . . . dec(urioni) alae II. Pa[nn(oniorum) . . . ius Secun]dinus dec(urio) a[lae eiusdem . . . E követ a városi majoros Lázár Bogdán a Szamos árkában találta 1886-ban.

2. A város keleti lejtőjének vizmosásában, mely a téglavető alatt délre fekszik, talált és homokkőből készült két fogadalmi oltár; az egyiknek felirata ez:

(p)ro salute (L)icini (ani Au) gusti) [(f)iliu] Felicis n(obilissimi) [C(aesaris)] Florentinus et Suriacus.

A másikon ez a felirat van: Sabino et A(n)u(l)lino c(os.) diis b(onis imp(eri)?) pro sal(ute) d(omus) d(ivinae) in honor(em) Nocturno(rum) M(arcus) Valer(ius) (An)tonianus (v)otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Itt még találtak egy felírástos homokkő darabot. Ugy látszik hogy e lelőhely a mondott telep szenthelye volt.

3. 1888 nyarán a Szamos árkában talált domborműven, mely részét képezi egy síremléknek — három tunicába öltözött alak mellképe és két patkó látható.

4. Homokkőből durván kifaragott négyszögű oszlop capitellje (főte), mi szintén a Szamos árkából került napfényre.

5. A Szt.-János képszoobra közelében 1886-ban emberi csontokkal együtt jó karban levő agyaglámpát és 1892. július havában egy cserép-tányért, egy csuprot és egy mécesst találtak.

6. Szamosújvár mellett létezett római fürdő helyén talált Osztian Kristóf főjegyző 1890. szept. 16. (27 cm)², 4.5 cm. vastag téglát; felirata ez:

Terentius Fegel (lius) Titus De(c)j(anus), Bitus Los(cus?) Cn(e)iu(s)? Gemel(lius) Ta(. . .?) Marci(an)us. ABC. . .

E táblán látható a nagy ABC egészen (van a betűk közt K, Q, X, Y, Z is).²⁾ Ezt a leletet becsesnek tartják.

¹⁾ L. Archeol. közl. VI. (1866) 146—14 f l.

²⁾ L. Archeol. Értesítő XII. köt. 2. sz. Budapest 1892.

7. A gát közelében kavics-ásó munkások 1892. júl. 21-én találtak egy bronzból való szép művű ép Minervát. Igen becses lelet.

VI. L . . . birtokában is van egy fogadalmi oltár (ara), felírása következő:

J(ovi) o(ptimo) m(aximo). M(arcus) N(. . . ius) Lucreanus pr(aefectus) a(lia) e II. Pan(noniorum) v(otum) s(olvit) l(i)bens).

VII. A gymnasium birtokában:

Egy kvárcztrachytból faragott, koszorúzott fő; hátsó része simára van levésve. A Szamos árok gátja közelében találtatott. Agyagsésze; ezüst- és réz-érmek. . .

Aztán ember- emlékezet óta nemcsak az itt járó-kellő ifjúság, hanem egyesek is találtak a castrum helyén több római tárgyat, melyek — mint magánbirtokok — lajstromzatlanul maradtak.

A malom-árok és a keleti oldalon levő domb közt elnyuló téren is fellelhetők a római telep maradványai. Én magam a vádi fogadó kertjében római kemencze-téglát, négyszögű téglákat, jól fentartott agyagkorsót, fazekat, különböző edénydarabokat és egy hajtódárdának (framea) vashegyét találtam. — Idővel még sok más tárgy is kerülhet napfényre.

Ennyit tartottam szükségesnek e folyóiratban a közlésre. Különben a szives olvasót, ki a Szamosújvár mellett levő római telepről és az itt talált maradványokról többet akarna tudni, az »Archeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn (Jahrgang XIV. Wien, 1891.) című műben megjelent hosszabb és részletesebb dolgozatomhoz utalom.

Ornstein József,
ca. és kir. nyug. őrnagy.

Szamosújvári levelek.

I.

Nemzetiségi viszonyainkról.

Minálunk, értve e város társadalmát, a nemzetiségi viszonyok jellemzésére — hála az Égnek — elég e három betű: Pax. Jelszavunk e tekintetben is, hogy a sokféle népfajok közt állandó és zavartalan béke legyen. Pedig ve-

gyes népesség lakja, faji eredet tekintetében úgy a várost, mint a közvetlenül határos vidéket. Szamosújvárnak zömét, város-alapító, ősi törzslakosságát tudvalevőleg az örménység képezi, de a mellett lakosai közt nagy számmal vannak magyarok és románok is; ezenkívül kisebb számmal németek, zsidók, stb. Mindamellett e város a különböző népfajokhoz tartozó honfiak társadalmi békés együttélésének — mondhatni — mintaképül vehető klasszikus földjét képezi. Ethnographiai tekintetben tehát meglehetősen tarka vegyületet képez a mi lakosságunk, melynek soraiban az említett ötrendbeli népfajon kívül még több más népfaj képviselőire is akadhatunk; természetesen csak szórványosan, százalékkal ki sem fejezhető lélekszámban.

Főbb néptörzseink: e város örmény, magyar és román lakossága s mint jeleztük, példányszerű békességben, s hazafias egyetértésben él egymás közt; s ha magyar hazánk minden városa és vidéke a különböző népfajok és nemzetiségek kölcsönös megbecsülésének ily örvendetes képét tüntetné föl, — úgy valóban sem nemzetiségi egyenetlenség, sem hazaellenes üzelmekek és izgatások nem háborgatnák többé a politikai értelemben vett egységes magyar nemzetet alkotó népfajok összhangját és közbékéjét.

Mondanunk is alig szükséges, hogy egész irodalmi működésünk irányának egyik szilárd alapelvét: vezércsillagát épen ezen békés köz-szellem ápolása, fejlesztése és megszilárdítása képezi és képezendi a jövőben is; s e tekintetben legalább a Szamosvölgy kebelén folyton szeretnők élesztetni, ébren tartani a hazai nemzetiségek teljes egyetértésének és együttérző hazafiságának üdvös szellemét, — ellensége levén az ember és ember közti gyűlölködésnek, minden alakjában, akár egyesek, akár pártok, fajok vagy felekezetek közt jelentkezzék az, s legyen bár neve nemzetiségi kérdés, pártszenvédély, avagy antiszemizmus. Mi tisztában vagyunk azzal rég, hogy sem a hazának, sem e városnak nincsen szüksége a társadalmi egyetemes közbéke, a nyugalmas nemzeti munka s a józan irányú előhaladás megzavarására; s már a keresztény katolicizmus által sugallt humanizmusunk is kötelességünkkel teszi, megbecsülni az emberi méltóságot minden irányban párt, faji, felekezeti

és ruházati különbség nélkül, a szeretet szent vallásának szellemében.

S éppen azért mi a legnagyobb örömmel teljesíthetjük szerény körünkben a feladatot, mely a többek közt reánk, mint városunk jelenkorának krónikásaira hárul, hogy nyíltan konstatáljuk Szamosújvár nemzetiségi viszonyainak mintaszerűen emelkedett szellemét; melyben úgy a város fölvirágzása iránti reményünknek egyik biztosítékát szemléljük, mint becses tényezőjét a társadalmi egyenlenségek elkerülésére irányzott legőszintébb törekvéseinknek. Adja is az Ég, hogy az idők végeiglen, minden nemzedék békét élvezhessen e nemes város földjén és falai közt; mert hisz írva vagyon: »Ha az Ur nem őrzi a várost, hasztalan vigyáz, a ki őrzi!...

S.

A kath. örmények.

III.

— Befejező közlemény. —

a) A pátriárkhai megye: Konstantinápoly: 32 pap, 16 templom, 10 iskola, 10000 lélek.

b) Érsekségek: Lemberg: 17 pap, 22 templom v. kápolna, 2 iskola, 4500 lélek.

Aleppo: 13 pap, 7 templom, 4 iskola, 7500 lélek.

Márdin: 13 pap, 8 templom, 7 iskola, 8000 lélek.

c) Püspökségek: Adána: 8 pap, 7 templom, 7 iskola, 2500 lélek.

Alexandria: 4 pap, 5 templom, 1200 lélek.

Diárbekir: 12 pap, 10 templom, 10 iskola, 4000 lélek.

Angorá v. Ancirá: 32 pap, 4 templom, 18 iskola, 8000 lélek.

Ártvin: 23 pap, 22 iskola, 12000 lélek.

Brusza: 9 pap, 8 templ., 7 iskl., 11000 l.

Cézarea: 3 pap, 4 templom, 2 iskl., 1500 l.

Erzerum: 54 pap, 76 templom, 19 iskola, 10000 lélek.

Ispáhán: 1 pap, 500 lélek.

Kárput: 4 pap, 4 templom, 10 iskola, 1700 l.

Márás: 10 pap, 4 iskola, 6000 lélek.

Méliténe; 7 pap, 10 templom, 8 iskola, 4000 l.

Mus: 6 pap, 5 templom, 2 iskola, 4000 lélek.

Szebászte: 2000 lélek.

Trápczunt: 10 pap, 3 templom. 4 iskola, 5000 lélek.

Tokát: 2000 lélek.

d) Összegezés: Egyházi rend: 1 pátriárkha, 3 érsek, 15 püspök, 305 áldozár. Mékhitárista és szent Antal rendű szerzetes

200. Az örmény szert. papságon kívül mint hithirdetők az örmény püspökök joghatósága alatt működnek: jézus-társasági, ferenczrendi, kapuczinus, domonkosrendü atyák.

Örmény szerzetesnők: a Szeplőtelen-Sz. Szűz leányai.

Templom v. kápolna: 189; iskola 134; hívek száma: 111,400. Miután laknak kath. örmények a világ más részeiben is, 120 ezerre tehető a kath. örmény hívek száma.

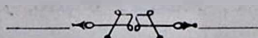
Hazánkra vonatkozólag az »Armenia« tudós szerkesztője, Szon-gott Kristóf urhoz fordulván megbízható adatokért szíveskedett velünk közölni:

»Az erdélyi kath. örmények egyházilag a világ más kath. örményeivel nem tartanak össze. Közöttünk és a világ más kath. örményei között nincs semmi összetartozás.

Apáink Moldva-Oláhországból jöttek be 1672-ben: 3000 család (mintegy 15,000 lélek) A beköltözés éveiben nem-egyesültek voltak ősünk, de az örmény szertartást követték. De nem sokára egyesültek a róm. kath. egyházzal.

Róma 1691-ben Verserescul Oxendius hazai örményt nevez ki püspökükké. Püspökünk 1715-ben halt el; széke betöltetlen maradt. Azóta a hazai örmények az erd. róm. kath. püspök joghatósága alatt állanak.

Létezik Erdély területén az örmény szertartás. Papjaink örményül és örmény szertartás szerint miséznek Van négy parokiánk Erdélyben: Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyó Sz.-Miklós és Csik-Szépviz. Erdélyben van összesen 11 örmény szert. kath. pap. — Papjaink a mult században Rómában tanultak (Collegium Urbanum), ott is szentelődtek; most Gyulafehérvárt tanulják a theológiát, de vagy a bécsi örmény mekhitarista érsek-apát vagy a lemergi örm. kath. érsek szenteli föl őket. »Kath. hittedjesztés lapjaiból.«

Kisebb közlemények.

A British muzeumból. Az »Academy« czimű angol tudományos folyóirat azt a hirt közli, hogy az angol muzeumot, mely milliókat költ régiségekre, bizonyos szédelőnek sikerült rászedni. A muzeum ugyanis megbizott egy angol régiségtudóst, hogy Assuán-ban és Ninive-ben ásatásokat eszközöljön, s az illető tudós be is szolgáltatott a muzeumnak egy csomó ékirással borított köntáblácskát és papyruszokat, melyekről azt állította, hogy azokat Ninive romjai alól ásta ki. Most azonban Rassam Hormuzd, hírneves angol-örmény archaeolog, a ki csakugyan ásatásokat végzett Ninive romjainál, leleplezi az angol régészt, s azt állítja róla, hogy a kérdéses táblácskákat és papyruszokat nem ásta ki Ninive-ben, hanem Bagdadban vásárolta azokat arab kereskedőtől, kik állítólag a Der folyóban találták e régiségeket; a hol azok — Rassam szerint — babyloniai romok maradványai voltak.

Örmény képviselők Romániában. Romániában febr. nyolcz első napja alatt voltak a képviselői és szenatori választások; itt most a conservatív és alkotmányos párt jutott uralomra. Míg a liberálisok kezében volt a kormány, csak egy örmény volt a képviselőházban; ellenben ezek bukása után mindig volt 3—4 örmény, vagy a senatusban, vagy a képviselőházban. Az ideí választások alkalmával ez az öt örmény jutott be a senatusba: Bêjéklean Gergely (Félcsvi kerület), Csolákián Gárábéd (Botusáni ker.), Thátoszeán Chácshéresz és Thátoszeán Thorosz (Nyámczui ker.) Govlèveán Krikor (Szacsávái ker.) és Govlèveán János (Bosusáni ker.)

A »Földrajzi közlemények« című folyóirat Butyka Dezső orvostól, ki tíz évig tartozkodott Örményországban, dolgozatot közöl a Törökországban lakó kurd népről.

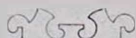
Irodalom és művészet.

Eginián költeménye az utolsó örmény királyról, melyet Fehér Gerő gyönyörű fordításában mult havi füzetünkben közöltünk, olvasóink körében méltó feltűnést keltett, s a legteljesebb elismerést vivta ki úgy a jeles költő, mint a tehetséges műfordító részére, a kit mi is minél gyakrabban óhajtánánk megszólaltatni folyóiratunk lapjaín, a gazdag örmény irodalom költői termékeinek fenykőlt szellemi átültetésében szolgálatot téve a magyar irodalomnak és dicsőséget szerezve papi állásában folytatott szellemi működése által az egyháznak is. Örömmel vettük egyébiránt azon hirt, hogy nevezett iótársunk az erdélyi rom. kath. irodalmi társulat szerkesztőségébe szerkesztőtársnak választatott.

Képes naptár. Az »Aurora«-nyomda kiadásában jövő 1893. évre e lapok szerkesztője: Szongott Kristóf egy illusztrált ismeretterjesztő naptárt fog szerkeszteni, mely a tulajdonképeni naptári és hirdetési részekén kívül, több mint öt ivnyi irodalmi részt fog tartalmazni, a legérdekesebb változatos olvasmányokkal, s különböző ismert nevű írók közreműködése mellett.

A Luszián család érmei. A párisi »Journal d'Études Commerciales« című lap a következő cím alatt egy hosszú és érdekes cikket közölt a francia királyi házzal rokonságban álló örmény Luszián hercegekről: »A Luszián család érmeinek története. Préau Károly akadémiai hivatalnok-, több tudós társaság tagjától.« (Histoire numismatique de la Maison de Lusignan. Par Charles Préau, Officier d'Académie, Membre de plusieurs Sociétés savantes.)

II. Vilmos császár képe. A »Berliner-Börsen-Courir« azt mondja, hogy a sultán megvette egy örmény festőtől azt a képet, mely megörökítette a perczet, midon a német császár a Jildiz palotában (Konstantinápoly) tartozkodott — és II. Vilmosnak küldötte ajándékba.

Közgazdasági élet.

Egy manchesteri örmény, névszerint Ohánessz Andreászián nagykereskedő és gyártulajdonos levelet intézett szerkesztőségünk-
lőz, melyben tekintettel ottani összeköttetéseire késznek nyilatko-
zott Magyarország kiviteli kereskedelmének előmozdítása érdekében
a hazánkbeli termények: állat, állati bőr, méz, viasz, gabona és a t.
forgalomba hozatala és üzleti értékesítése végett, Angliában a
szükséges közvetítéseket eszközölni, ha ezirányban a magyar keres-
kedelmi körök részéről esetleg hajlandóság mutatkoznék.

Mi újság az örmény világban?

I. Hazai tudósítások.

Gajzágó Salamon, a magyar kir. állami számvevőszék nagy-
érdemű elnöke és legelső szervezője, huszonkét évi államszolgálat
után, mint hírlík, nyugalomba vonul. Közelismerés kíséri a magán-
életbe visszavonuló, s általános tiszteletet élvező államférfiút!

Dr. Molnár Antal, a képviselőház jegyzője, a szabadelvű pártkör
hírlapbizottságának tagjává választatott.

Dr. Patrubány Lukács budapesti tanár, jeles író társunknak,
a folyó szünidő alkalmából tett olaszthoni utazásában, többek közt
a San-Lazaro-kolostor tiszteletreméltó agg. tudós költőjével: Ali-
sán-nal is volt alkalma személyesen találkozhatni.

Gajzágó Manó, budapesti büntetőjárásbíró, az igazságügymi-
niszter által egybehívott ügyviteli szaktanácskozmányba meghívatott.

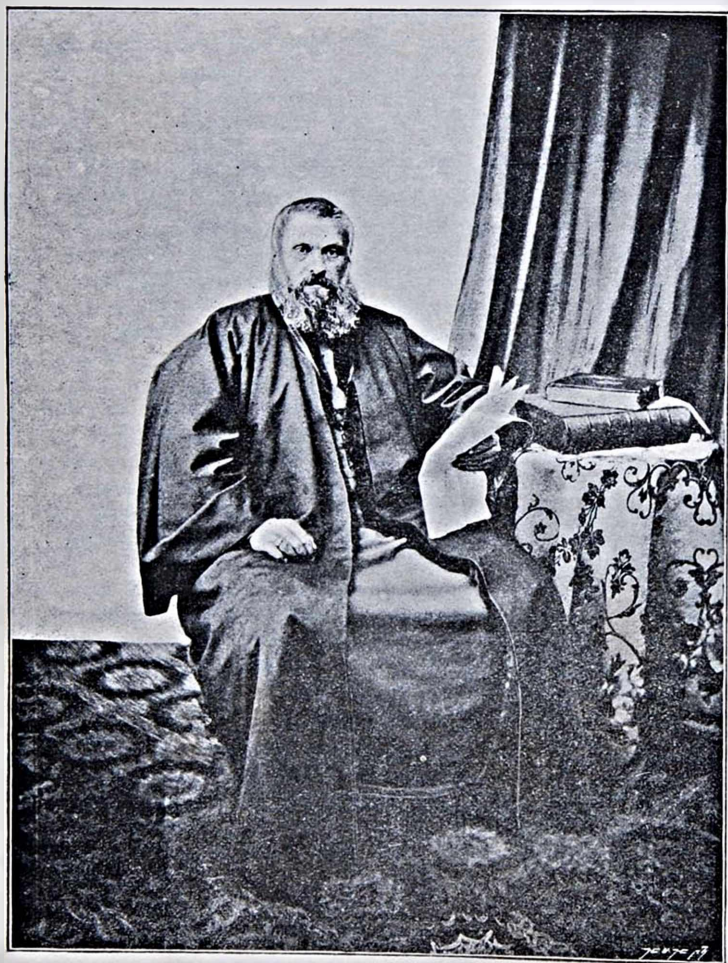
Szenkovics Márton a kolozsvári zeneconservatorium alelnöke,
korábbi 7000 fitos alapítványát 10.000-re egészítette ki; az egyesület
történetének megírására pedig ötven frt írói tiszteletdíjat ajánlott fel.

Ákontz Alajos végzett joghallgató, okleveles gazdász, maros-
brettyei ifjú földbirtokos, élete huszonhatodik, boldog házasságának
negyedik évében elhunyt; s a kolozsvári közsírkertben nagy rész-
vét mellett helyzetetett örök nyugalomra. Béke hamvaira!

II. Külföldi hírek.

Magyar zászlószentelés Konstantinápolyban. Széchenyi pasa,
a jubiléns tűzoltó parancsnok, a budapesti önkénytes tűzoltó-testü-
let számára pompás aranyhímzésű selycínzászlót készíttetett, melyet
a török fővárosban egy magyar kath. pap: Várady Ferencz pápai
kamarás, csákovai esperes-plebános, a hazánkbeli tűzoltóság főpapja
szentelt fel, a ki a szokásos katonai dísz mellett, ez alkalommal
örmény katolikus papok segédletével mondott táborig szent-
misét. A zászló-anyai tisztet a konstantinápolyi osztr. magy. nagy-
követ: Calice báró neje vállalta el.

Ágop Popovics nevű gazdag örmény Belz-ből (Bessarabia)
öt tagból álló családjával az előpataki (erdélyi részek) furdón
időzik.

Hászun Antal
bírónok.

Hászun Antal bíbornok.

A jelen század sok jeles egyházi méltósággal áldotta meg az örmény egyházat. Ezek közül megemlítendők különösen: Akoncz, a velencei mechitháristák főabbása; Bá-bik Adeodát, ecsmiádzini érsek; és a bécsi mechithárista rend alapítója; Szerviján patriarkha és eizerumi érsek; Aristaczes Azáriá, caesareai érsek; Ajvázowsky Sergius, előbb velencei mechithárista, később theodosiai püspök; Krimján patriarkha; Esztegár, szelimbriai érsek; Azárián István primás és patriarkha. De ezek közt bizonyára az első helyet foglalja el Hászun Antal patriarkha-primás és bíbornok nemcsak azért, mert kiváló, nagy észtehetség, messzelátó politikus volt, s széles tudománya és sokoldalú tevékenysége által nagy érdemeket szerzett az örmény egyház előtt; hanem azért is, mert az egyházi méltóságnak azon magaslatára emelkedett, melyre az örmény egyházban még senki fel nem jutott. XIII. Leó pápa őt kiváló érdemeiért bíbornokká nevezte ki. Erre a keleti egyházban csak egyetlen egy példa van: Bessarion.

Ezen nagy férfiú életrajzának rövid vázlatát akarom jelen soraimmal a tisztelt olvasóval megismertetni.

Hászun Antal Konstantinápolyban született igen szegény, de tisztességes és jámbor örmény szülőktől 1809. június 13-án; édes atyját Hászun Jakabnak hívták, anyja Búdsájkán Teréz nevet viselt. És mivel az örménység nyugaton úgy, mint keleten nagy tiszteletben tartja páduai szent Antal

emlékét, az új szülöttnek Antal nevet adtak a keresztségben, hogy a szent, figyermeköket különös pártfogásába vegye. Mint kis gyermek ő is részt vett azon üldözésekben, melyek II. Máhmud uralkodása alatt történtek; a számüzött családokkal együtt, Anczyrába kellett menekülnie.

Azelemi iskolát szülőföldjén végezte úgy, a hogy akkori-ban lehetett Konstantinápolyban iskolákat végezni. De mivel nagyon szerette a tudományokat, szülei kérésére, az ottani örmény egyház lelkészei Rómába küldötték két társával együtt, hogy a Vatikán szemináriumában képezze ki magát. Azonban társai: Boságián és Dervisián nem vétettek fel, vagy azért, mert üres hely nem volt, vagy mert nem volt hatalmas pártfogójuk. Ezek tehát visszatértek Konstantinápolyba. Később a bécsi mechithárista szerzetbe kerültek; Boságiánból caesariai érsek és a mechithárista rend főapátja lett († 1883); Dervisián Konstantinápolyban, mint apostoli misszionárius működött és Hászunnak jobb keze volt; nagy tevékenységeért és az egyháznak tett sikeres szolgálataiért a hetvenes években infulus abbásnak neveztetett ki († 1885).

Hászun tanulmányait, miket nagy sikerrel folytatott, az Orbán-féle propaganda collegiumban végezte be; itt szenteltetett fel pappá 1832. szept. 5-én 23 éves korában. — Visszatérvén hazájába, előbb mint segédlelkész, később mint plebános nagy buzgalommal működött az egyház érdekében. Tiszta erkölce, a hithez tanusított törhetetlen ragaszkodása és az egyházi ügyek körül szerzett érdemeiért annyira megkedvelték, hogy az akkori örmény patriarkha: Nuri-dsán ajánlatára a szentszék Hászunt ánárzábai érseki czimmal segédpüspökké nevezte ki a patriarkha mellé.

Ezzel nagy műkőr nyílt meg Hászun előtt. Új iskolákat alapított, templomokat alakított át, kápolnákat építtetett és új rendszabályokkal látta el az egyházi és világi intézeteket. A világi és szerzetes papok viszonyát rendbehozta. A kifejtett nagy tevékenység, a reformok sikeres eredménye, de különösen erős ragaszkodása a török államhoz, őt abba az előnyös helyzetbe hozták, hogy Nuridsán patriarkha halála után ő választatott meg a nemzet és neveztetett ki a magas porta által patriarkhának (1846-ban.)

Ezen méltóságnak — az egyházi ügyek gondozásán kívül — főfeladata az, hogy a kath. örmény egyházat képviselje a magas portánál.

Mint konstantinápolyi érsek és örmény patriarkha az egyházi, de különösen a világi bonyolodott ügyeket nagy ügyességgel végezte; rendbehozta az egyházi és a nevelési intézetek jövedelmeit; épített kórházakat, egy remek székesegyházat (*Սուրբ Եկեղեցի* : Istenanyja), szemináriumot, rokkantak és szegények házát majdnem semmiből. Nagy ügyessége főképen abban állott, hogy ki tudta választani maga számára az egyházi embereknek színe-javát, kiket mindig maga körében tartott és azok által végeztetett mindent. Lelki ereje oly nagy volt, hogy a mit egyszer tervbe vett, annak sikerülnie kellett tüzen-vízen.

Tetteire a koronát azon két — valósággal — merész lépés helyezte, a melyre vitte őt határozott jelleme és erős akaratja. Az első tökéletesen sikerült, de a második nem egészen; és evvel sokat is veszített, a mint mindjárt látni fogjuk.

A nőnevelés az örményeknél majdnem egészen el volt hanyagolva. A gyermekek neveléséről gondoskodtak a bécsi és velencei mechithárista atyák; de nem volt leány nevelőintézet. A nagy szükségét átlátván Hászun éles szeme, örmény nőszertetet alapított, hogy a nőnemnek vallásos nevelést adjon. Találkozott fáradtságos utjában akadálylyal is, de azért az ötvenes években megalapította a »Szeplőtelen Szűz Mária fogantatásáról« nevezett apácák társulatját, a paulai Szent-Vincze, francia kegyesrendi nővérek mintájára.

Főnséges terve tehát szépen sikerült, mert a buzgó és fáradhatlan örmény egyházi személyzet erkölcsi és a lioni társulat anyagi támogatása mellett képes volt a szerzet számára terjedelmes lakóházat építeni és azt külön szabályzattal ellátni. A rend első növendékei közül néhányan Rómában, mások francia városokban, vagy Bécsben nyerték kiképeztetésöket. Az új szerzetrend ugy felelt meg hivatásának és oly sikerrel végezte kötelességét, hogy kevés idő múlva Kis-Ázsiának, — mely melegen felkarolta az ügyet — nevezetesebb városaiban is nyithatott fiókéntéze-

teket és iskolákat. Maga az alapító volt a főigazgató; de vezetőket és gyontató-atyákat mindig a bécsi mechithárista szerzet tapasztaltabb tagjai közül választott. Hászun ennél szükségesebb, hasznosabb és üdvösebb intézetet nem alapíthatott. Meg is volt nagy öröme és lelki vigasztalása, mert még életében láthatta intézményének nagy elterjedését: huszonöttnél is több helyen alapítottak fiók-zárdát.

Ezen legszebb tetteivel, miből az örmény egyházra előny és a nemzetre haszon hárult, kedveltette meg magát leginkább a római szentszék előtt is; evvel készítette elő és egyengette ki maga számára a dicsőségnek, melyre régen vágyott, göröngyös útját is. Felemelkedett ugyan a dicsőség legfelsőbb fokára, de ez által az örmény nemzettel meghasonlásba jött . . . és ez okozta bukását is.

Ugyanis rég óta vágyodott a primatialis méltóságra: az örmény egyház feje (*katholikosz*) akart lenni. Ezt a magas állást még a XIII. században, a keresztes háborúk alatt Ciliciának, Szisz városában székelő érsekek, kik többnyire szerzetesek voltak, kapták, mely később — a XVIII-ik században — Chesrovába tétetett és a Libánon hegyen lakó antonianus-szerzetesekre ruháztatott át. Hászun ezt kancsal szemmel nézte és várta az alkalmas időt, hogy azt markába kerithesse. Az alkalmas idő 1866-ban kínálkozott, midőn Ászdvádzádurján, vagy is VIII. Péter *katholikosz* meghalt. IX. Pius pápa által kinevezettette magát ciliciai primásnak a nélkül, hogy figyelembe vette volna az örmény nemzet régi jogát, melynél fogva a nemzet intelligenciája a püspöki karral együttesen választott három egyént és megerősítés végett a római szentszék elébe terjesztett. A most alkalmazásba vett eljárás mellözte a nemzetet; sőt a kinevezési bullába a többek közt azt az indokolást is betétette: hogy a nemzet nem tudhatja kellőkép azt, hogy mi jó az anyaszentegyházra nézve és nem egyszer történt meg az is, hogy a többnyire világi tagokból álló választmányi gyűlés olyan személyeket ajánlott a szentszéknek, kik nem voltak képesek egészen megfelelni azon fontos állásnak. Hászun ezen politikus eljárásával nemcsak az ámulatba esett püspöki kar nagy részének lelkületét zavarta meg, hanem az örmény nemzet intelligenciáját is maga

ellen lázította. De ezen, az örmény nemzet által régen gyakorolt jogán ejtett csorba reá nézve nem maradhatott következmény nélkül. Csak az alkalmas órát várták . . .

1869. őszén a primás elnöklete alatt örmény egyházi zsinat tartatott Konstantinápolyban. A jelen volt 19 püspök és érsekkel szemben úgy viselkedett a primás, mint alattvalóival. Az általa előterjesztett ügyeket az ő inye szerint vitte keresztül a püspökök nagy bosszúságára.¹⁾ Ennek következménye aztán az lett, hogy a püspöki kar azon tagjai is, kik eddig pártján voltak, tőle elváltak.

1870-ben tartott vaticani általános zsinat után, a körülmények megváltozván az örmény egyházi ügyek egészen más irányt vettek. A püspöki kar — három egyén kivételével — a ciliciai püspökök unszolása és izgatása folytán, nyíltan elpártolt tőle. Így keletkezett az örmény kath. egyházban a schisma. Hászunista és ántihászunista pártra szakadtak. A viszály az örmény egyházban mintegy tíz évig tartott. Ezen idő alatt a kath. templomok sorban, a primási kathedrálist kivéve, a szakadárok kezébe jutottak. Az egyenetlenség még akkor sem ért véget, midőn Hászun a magas porta által, mint a politikai egyenetlenségek és belső zavargások okozója, a török állam területéről száműzetett. Hászun ezen idő alatt többnyire Rómában és Bécsben tartzkodott.

Míg Hászun távol volt, az egyenetlenség lassanként megszűnt: a templomok egyenként a katolikusok kezébe kerültek vissza. Miután az ügyek annyira javultak, hogy újabb viszálytól tartani már nem lehetett, a porta megengedte — közvetve, hogy Hászun visszatérhessen; de a

¹⁾ Hászun dicsvágya annyira ment, hogy a gyűlésben még azon javaslat is előterjesztetett: »Nem volna-e czélszerű az erdélyrészi (ugy szintén az indiai) örménységet bekebeleztetni a Konstantinápolyban székelő primási dioecesisbe?» Terv, mely politikailag is kivihetetlen! Különben ez az eszme a nagy Lukácsinak kezdeményezésére vétetett fel a konstantinápolyi zsinat jegyzőkönyvébe. Annyi azonban bizonyos, hogyha a hazai örménység örmény püspök főnhatósága alatt lenne, egészen másképp állana az örmény egyház ügye; az örm. szertartás és az örmény nyelv pedig nem lenne ennyire elhanyagolva.

száműzési rendeletet nem vonta vissza. A török állam nem akarta tudni, hogy a primás Konstantinápolyban tartozkodik.

Most Hászun ereje meg volt törve. Az, a ki egy pár évvel azelőtt úgy nyilatkozott, hogy ellenfelei lábai elé fognak borulni,¹⁾ most politikáját egészen megváltoztatta. De már késő volt. Sem az egyházi személyzet nagy része nem tanusított iránta többé őszinte ragaszkodást, sem az intelligenzia szeretetét vissza nem nyerhette.

Hogy az egyházi ügyek végképen kiegyenlítettessenek, és a nemzetnek is elégtétel szolgáltatassék, a szentszék az agg primást, tekintettel nagy érdemeire, a melyeket az anyaszentegyház és az örmény kath. nemzet körül szerzett, 1880. november 13-án bíbornokká nevezte ki. Ennek folytán Rómába tette át lakását. Itt egészen felhagyott a politikai élettel és visszavonulva töltötte napjait. Itt volt ideje régi tervének megvalósítására: visszaállította a Leonina-féle örmény collegiumot.

1882-ben ülte meg 50 éves papi jubileumát, de egészen csendben, minden pompa nélkül. Testi ereje Rómában még inkább elgyengült; 73 éves korában 1884. febr. 28-án halt el a nélkül, hogy hosszasan ágyban fekvő beteg lett volna. Farsang utolsó vasárnapján ebédre hívta magához gyontató-atyját, ki az nap tizenegy óra tájt már a bíbornoki lakban volt, de nem mehetett be; mert a bíbornok — mint mondák — még alszik. Vártak még másfél

¹⁾ 1869. szept. havában történt, hogy az akkoriban mindenható Napoleonnak neje, Eugenia, Konstantinápolyon át ment a szuezi csatorna megnyitására. Természetes, hogy a nagy császárné tiszteletére sokféle ünnepélyt rendeztek. Az ünnepélyességek sorrendjébe fel volt véve az is, hogy a császárné a kath. örmény primási egyházban ünnepélyes istenítiszteletre megjelenik. A nagy fogadtatás után Hászun primás a magasan álló püspöki széken foglalt helyet; körülötte 15 püspök. A császárné méltósággal közeledett a primáshoz, azután letérdelt és nagy alázatossággal előbb annak jobbját és azután a kezében volt pacifikalét csókolta meg. Pár nap mulva bizalmas körben szó levén ezen jelenetről, a primás magáról kissé megfélejtkezve ezeket mondotta: »Hadd jöjjenek most ellenfeleim: a császárné is kezemet csókolta; kitekerem nyakukat.«

órát; még sem kelt fel; akkor kopogtattak és bementek; de a bíbornok már egészen magán kívül volt; ellátták az utolsó szentségekkel. Négy nap mulva jobblétre szenderült.

Nagyon egyszerű ember, szerény és alázatos volt. A feltünést és a nagy emberekkel való társaságot, mennyire lehetett, mindig kerülte. Ámbár a főméltóságokhoz tartozott, mégis ezt mondogatta: *Fuge praelatum, sicut peccatum* (kerüld a nagy urakat, mint a bűnt). Az emberekben nem igen hitt, de azért nagy bizalommal viseltetett Esztegár Vártán, az akkori mechitharista titkár iránt, kit egyedül be is avatott titkaiba. A legnagyobb bajokban és vesztélyekben sem vesztette el erejét és higgadtságát. Bámulatraméltó volt türelme és kitartása. A hetvenes évek elején, roppant nagy szeminariumát, melyet annyi évi fáradság után építtetett, nagy tűz porrá tette annyira, hogy csak négy fala maradt meg. Ő akkor Rómában volt; sürgöny által tudatták vele a szomorú hirt. Mire ő csak ezt mondotta: »Az Isten adta, az Isten vette el.« Személyét illetőleg igen szigorú és puritán volt; az evés-ivásban tulságos mértékletességet tanusított. Az egész nagy bőjtöt tisztán és oly szigorúan tartotta meg, hogy azt csak húsvét napján, miséje után, tejes kávéval szokta megszakitani.

Eltékintve nagy dicsvágyától, az örmény egyháznak nem volt ilyen éles szemű politikusa, tevékeny püspöke . . . nagy embere.

Govrik Gergely.

— Aghájanez Leó költeménye. —

Egyetlen egy volt egész életemben,
Ki igazán és forron szereltt;
Légy érte áldott drága, jó anyám —
Ki hűn örökdel gyermeked felett!

Magasba szállnak gondolataim,
Ha ajkamra anyám nevet veszem:
Nem földi leny: égből került ide:
Hisz ő valódi angyal volt nekem.

Tejjel táplálta gyenge testemet —
Mindent tud adni a jó anya-kéz —
Ő adta nekem édes nyelvemet:
Mindkettő olyan mint az enyhe mez.

A csecsemőnek, nincs jobb tápszere,
Mint jó anyjának megszentelt teje,
Ki kisérelével oly szépen beszél,
Mint senki más, — mert ő csak érte el.

Elöttem ran a kedves, szép alak: —
Meg hallom most is cseugő szép szavát:
Midőn karjával keblére ölelt
S tanított mondani „mamát” — „tatát.”

Anyám örvendett dadogásomnak,
S a tehetségnek látra jeleit —
Hogy megorjón rossz szem-igézetből:
Nyakamba agyartá kegy-szereit! . . .

Simay Gergely.

Örményországi képek.*

IV.

Karakalah és Kulpe.

Az Ararátról az igdir-i rónán keresztül vezet az út Kulpe híres sóbányáihoz s azon városok szomszédos rommaradványaihoz, a melyek Karakalah, Erovántásád és Ero-

*) Mme B. Chantre. A travers l'Arménie Russe. (Le Tour de Monde, 1892. apr. 2).

vántágérd — oly nagy szerepet játszottak Örményország régi történetében.

Khorgántól meredélyes lejtőn kanyarog lefelé az ösvény hét köralakú tölcsér mellett, a melyeknek ürege be van töltve. A nyugati kráterek egyike mellett lehet átmenni Perzsiába vagy Törökországba. Balra elég jó karban tartott út vezet Bajazidhoz.

Órákig lehet járni ezen uton, a nap sugarainak égető heve alatt a nélkül, hogy hűsítő árnyékkal vagy a növényzet legcsekélyebb nyomával találkozni. A legközelebbi helység, Igdir szegényes bazárjában gyűlnek össze a hegyekből a kurdok, hogy elárassák gazdasági termékeiket s némi bevásárlást tegyenek. Igdiron túl, a postaút mentén elszórva fekszenek Ali-Kamarlu, Tsalutsi és Kuluk helységek, füz- és gyümölcsfáknak közepette, melyek fölött nagy csapatokban kerengenek a gólyák. Az út közeledik az Araxeshez, melynek partjainál petróleummal megrakott tevék mélabusan rágcáslják a sovány fűvet.

Elszigetelt előfokon, melyet egy oldalról az Araxes vizei mosnak, a másikon pedig egy vizszakadék teljesen kiszáradt medre szegélyez, láthatók festői — az idő által fekete színárnyalattal bevont romjai a régi Karakalah-nak (fekete város), melyet tévesen azonosítanak Tigranocertá-val, Örményország egyik hajdani fővárosával.

Közepette a látatörmelékek, melyből város épült, emelkednek várának falai. Megkapó látványt nyújt ez a büszke rom; tornyainak vörös porphyr- és láva alkatrészei még ma is daczolni látszanak a századok viharaival.

A vár alatt feküdt a város központi része terjedelmes temetővel, melyben az örmények és perzsák sírjai békés csendben fekszenek egymás mellett. Alább nyult el a külső városrész, partján az Araxesnek, melyre híd volt építve.

A temető emlékei között feltűnik egy perzsa stílusban épült tizenkét oldalú mausoleum, egy neme a halotti tornyoknak. A várral szemben fekvő terrasseon barlang látható, melyben hajdan magános remete lakott. »Százhusz kereszties remetének« nevezték a barlangot környező kövekre vésett sok keresztből. Ez a hely ma is nagy tiszteletben áll az örmények előtt, a kik sűrűn zarándokolnak

ide, különösen az asszonyok, imádkozni a meddőségük megszünéseért. Kissé távolabb fekvő emelkedésre teszi a legenda azt a helyet, a hol Jób a barátaival beszélgetett. Leirhatlan melancholiával töltik el a lelket ezen a lealkonyodó nap által megvilágított romok, melyeknek néma csendjét csak a pacsirtának csattogása zavarja meg. Csakhamar egészen eltűnik a nap tányérja a Mászisznak magas csúcsa mögött, melynek kötömegei felváltva a legcsodásabb vörös, ibolya és zöld színt öltik magukra, mígnem hirtelen beáll a leg-sütétebb éjszaka . . .

Az Araxes partján s szélén a nagy fensíknak, melyet Karakalah romjai borítanak, circus-szerű félkörben, emelet-szerűleg tűnnek szemünkbe Szurmálu ősrégi városnak romjai. Az egész fensík különben el van árasztva romokkal, a melyek arról tesznek bizonyosságot, hogy e vidéknek hajdan igen sűrű lakossága volt.

1110 meternyi magasságból meredélyesen száll alá az út Kulpe, a régi Goghþ felé, melynek hegye a föld legnagyobb sötömegeinek egyikét rejtí magában. A helység maga amphitheatrum-szerűleg terül el a hegy tövénél, melyet a Vártemártcsá medre szegélyez. Ujabban a hegy rázkódásai arra indítják a lakosságot, hogy e folyó tulsó partjára helyezze át viskóit.

A só három rétegben nyulik kelet felé. Az alsó és középső réteg körülbelöl 7—8 meternyi; a harmadikat e kettőtöl zölds gypsz-tömegek választják el s az egészet is roppant gypsz-tömeg borítja. A sóbányáknak igen hosszú idők óta üzött kiaknázása annyira meggyöngítette a hegy testét, hogy nem volt képes ellent állani az 1819-ik évi földrengésnek; a gypsz-tetők szétrepedtek s néhány évvel ezelött szétrombolták a helységnek egy részét.

Rendkívüli az itteni bányáknak gazdagsága. És mégis csak újabban, azóta, hogy az állam vette azokat bérbe, állanak rendszeres művelés alatt. Addig mindenki kénye-kedve szerint látta itt magát el a szükséges sókészlettel.

Jelenleg a bányamunkálatok mintegy száz meternyi hosszúságban folynak s a széles bányauregek 30—40 meternyre nyulnak be a hegy mélyébe. Csak az alsó réteg áll művelés alatt. A söt negyven-ötven kilogrammnyi töm-

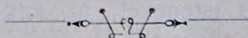
bökbén szállítják ki, a mely tömbökből a ritka ügyességű bányamunkások valóságos műtárgyakat faragnak ki, legtöbbször az ecsmiádzini templom kis modelljét.

A víz és hó több helyütt beszivárgott a bányákba s mert a gypsz-tömegek vízhatlanok, valóságos tavakká gyülemlett össze, melyek felszine kristályokkal van borítva, míg a boltozatról hófehér stalaktitek csüngenek alá. A bánya belsejében uralkodó hűs levegő kellemes ellentétben áll a negyven foknyi melegségű külső hőmérsékkel.

A hegytető közelében kis kápolna látható, a mely állítólag szent György sírjának helyén épült, s a melyhez távol vidékekről elzarándokolnak a gyógyulást remélő lábbetegék. Agyag-oltárán számos kis lámpa fekszik, melyeket a zarándokok helyeztek oda.

A kulpe-i hegy tetejéről gyönyörű kilátás nyílik az egész vidékre, nevezetesen a Tákhaltu-hegynek bizarr és szaggatott tömegére. Itt-ott ódon, kerek tornyok láthatók, utolsó nyomai a szerény erődítéseknek, melyeket az egykori belviszályok idejében emelt a lakosság. Más helyütt templomromok s gazdag faragású síremlékek kötik le a szemlélő figyelmét. Mindezen építészeti emlékek legnagyobb része a kilenczedik és tizedik századból származik. Legnagyobb részüket azok a heves földingások rombolták szét, a melyeknek pusztító megjelenése oly gyakran árasztott vést az Ararátnak fensíkjára.

Dr. Molnár Antal.

Világosító Szt.-Gergely napján.

III.

Üdvözítőnk mennybemenetele után szt. Tamás apostol Tadét, a 70 tanítványok közül Edessába küldé, hogy Abágár királyt meggyógyítaná, és neki s népének az evangéliumot hirdetné. Tadó Edessában bizonyos Tobiás nevű előkelő zsidó háznál vőn szállást. — Megjelenése és csoda-

gyógyításai csakhamar közbeszéd tárgyai lettek; ezt megtudá a király is, ki Tadét magához hivatván ekkép szóla hozzá: »Te vagy Jézusnak, az Ur áldottjának tanítványa, kit hozzám küldeni ígért? és meg tudsz-e engem gyógyítani?« »Ha hiszesz, felele Tadé, Jézus Krisztusban, az Isten fiában: teljesedni fog kívánságod!« — Mire Abágár: »Én hittem — úgymond — ő benne és az ő Atyjában; és kész lettem volna sergem élén védelmére kelve, a zsidókat, kik őt felfeszítették egy lábíg kiirtani; ha a római kormány ebben engem meg nem akadályoztat vala!«

Tadé erre Abágár fejére tevé kezét és meggyógyítá őt, és hirdetni kezdé a királynak és az egybe sereglett városi népnek Krisztus evangeliumát, azután meggyógyítá azokat a betegeket és nyomorékokat, kik eleibe hozattak. Mire a városiak közül sokan megtértek, és a szent keresztiséget a királylyal együtt felvették. Jóllehet a király senkit sem erőltetett Krisztus hitének elfogadására, a hívők száma mindazáltal naponta szaporodott; a bálványok templomai pedig üresen maradtak, vagy épen bezárattak; szobraik a közhelyekről eltávolítottak. Tadé apostol minekutána Edessában mindeneket elrendezett és maga helyébe püspöket szentelt, elbucszott a királytól és elment Nagy-Örményországba, hogy hirdesse ott is Abágár népének az Isten ígését. A király ellátta Tadét a szükséges uti és ajánló levelekkel, melyekben elbeszélvén a vele történeteket és a csodákat, miket Isten rajta és alattvalóin művelt, Örményország helytartóját és minden alattvalóját felszólította, hogy elhagyván a hamis isteneket, az egy igaz Istennek, kit Tadé hirdet, hitére térjenek.

Nem állapodott itt meg Abágárnak vallási buzgalma; hanem leveleket intézett a világ akkori leghatalmasabb uralkodóihoz és azokat Krisztus Istenségének elismerésére és a keresztény hit elfogadására szólította. Ezen, több tekintetben érdekes levelek, melyeket Chorenei Mózes Edessa királyi levéltárának emlékirataiból vett fel történelmi munkájába, magyar fordításban a következők:

Abágár levele Tiberius római császárhoz.

»Abágár, az örmények királya, Tiberius római császárnak üdvözlétet!

Jóllehet, nem kételkedem, miszerént Felséged mindenről, mi tágas birodalmában történik, tudósíttatik, mindazáltal mint hű barátod, a következő eseményről kívántalak körülményesen értesíteni. A zsidók, kik Palaestina tartományát lakják, egybesereglettek és Krisztust felfeszítették, ki nekik épen semmit sem vétett, de sőt inkább velők sok jót tett: betegeiket meggyógyította, halottjaikat feltámasztotta és sok más csodákat mívelt. Gondold meg, hogy hasonló csodákat halandó ember nem, hanem csak Isten mívelhet. Képzeld az alatt, hogy ő a kereszten függött, a nap homályba borult, a föld megindult és megrendült, három nap mulva pedig ő maga halottaiból feltámadt és sokaknak megjelent, mai napig is sok csodákat mível tanítványai által mindenütt az ő neve, a mint ez rajtam is történt. Ezek így levén cselekedj bölcs belátásod szerént; én azonban jónak látnám, hogy a zsidók nagy, istentelen tettükért bünhődjenek, te pedig parancsolatot bocsáss az egész római birodalomba, hogy Krisztus Istenségét mindenki ismerje el és őt, mint Istent imádjja.«

Tiberius császár felelete.

»Tiberius császár Abágárnak, az örmények királyának üdvözlötet!

Felolvasták előttem bizodalmas leveledet, melyet köszönettel vettem. Hallottam ugyan másoktól is a csodákról, miket Krisztus mívelt, de hivatalosan is tett azokról jelentést Pilatus, ki azt is megírta, hogy Krisztus halottaiból feltámadott és hogy feltámadása után Istensége sokaktól elismertetett. Hasonlót szándékoztam én is tenni a te tanácsodra, hanem mivel a római szokás tiltja valamely istenséget elfogadni, míg azt a tanács meg nem vizsgálta és helyben nem hagyta, a dolgot a tanács elébe terjesztettem.

A tanács azonban, azon okból, hogy általa még ez iránt semmi vizsgálat nem történt, Krisztus Istenségét elismerni vonakodik. Mindazáltal, mi rendelést bocsátottunk, melynélfogva Jézust, a ki csak akarja, felveheti istenei közé.

A keresztényeket ok nélkül vádolni, káromolni és üldözni megtiltottuk. A mi pedig a zsidókat illeti, kik Krisz-

tust felfeszítették, ki — mint hallom — inkább tiszteletre és imádásra, mint keresztre feszítésre és halálra volt méltó, ők, ha a dolog megvalósul és a fellázadt spanyolok ellen indított háborút bevégzem, a megérdemlett büntetést kikerülni nem fogják.«

Abágár második levele Tiberius császárhoz.

»Abágár, az örmények királya, Tiberius császárnak üdvözetet!

Vettem a levelet, melyet császári Felsőged hozzám intézni méltóztatott, és örvendek a parancsnak, melyet bölcseséged szerint bocsájtottál; engedelmeddel azonban kimondom, miként: igen különösnek tanáлом a római tanácsnak eljárását: minthogy a tanács nézete szerint az emberek vizsgálata és jóváhagyása határozza el az Istenséget. Ha tehát az Isten az embernek nem tetszik, Isten nem lehet. Miből aztán az következik, hogy az Istennek az emberek pártfogására leend szüksége. Nagyon jól tennéd, ha Pilatust, ki Krisztust a zsidók bevádolására felfeszítette anélkül, hogy parancsodat kikérte volna, hivatalától elmozdítanád és más helytartót küldenél Jeruzsalembe.«

Abágárnak, Artaseszhez, a perzsák királyához irt levele.

»Abágár, örmények királya, rokonának, Artasesznek, a perzsák királyának üdvözetet!

Nem kételkedem, miként már hallottál Jézus Krisztus felől, ki Isten fia, kit a zsidók felfeszítettek, de ki halottaiból feltámadott, és tanítványait szétküldötte, hogy a világ minden népének hirdessék az ő tanítását. Ezen jeles tanítványoknak egyike Simon, Felsőged statusaiban tartozkodik, keresd fel őt, ő meg fog téged és a tiédet minden nyavalyából gyógyítani, és egyszersmind az élet utjára fog titeket vezetni. Hallgassátok őt és fogadjátok el tanítását, te és hazád népe, rokonid és minden alattvalóid. Én valójában nagyon örvidenék, ha ti, kik véreim vagytok test szerint és rokonaim, a hit által velem lélekben is szorosabban egyesülnétek.«

Abágár levele Narses, Assyria és Babylonia alkirályához:

»Abágár, az örmények királya, rokonának Narsesnek üdvözetet!

Vettem barátságos leveledet és Perozt kívánságod szerint szabadon bocsátottam; nincs ellenemre, hogy őt Syria vagy más tartomány kormányzójává nevezzed. Irod nekem, hogy küldeném el hozzád azon orvost, ki csodagyógyítókat mivel és egy más, a tűznél és viznél hatalmasabb istenséget hirdet. Azonban tudnod kell, hogy az sajátképen nem orvos, a ki embermódra gyógyít; hanem tanítványa az Isten fiának, a tűz és víz teremőjének. Ő Örményországba utazott, hanem társa Simon, Persiában van. Ha csodákat ohajtasz látni és az új tant hallani: keresd fel és hallgasd őt. Te és atyád Ardasesz. Ő meggyógyít minden testi és lelki nyavalyát és az örök élet útjára vezet.*

Meghalt Abágár, mielőtt ezen utóbbi leveleire feletet vett volna, uralkodásának 38-ik, Krisztus urunk születésének 36-ik évében. És épen ezen körülmény miatt, az örmény író, ki ezen becses leveleket, számunkra fentartotta: hallgat azoknak eredménye felől. Azonban Tertulián jeles egyházi író, számos oly körülményről emlékezik Tiberius császár életéből, melyek a felhozott levelek tartalmával bámulatosan egyeznek és bizonyítják, hogy azok nem maradtak minden eredmény nélkül. Tertulián például a többek közt tanusítja: hogy tett jelentést Pilátus Krisztusnak csodatetteiről és feltámadásáról Tiberius császárnak. Tanusítja, mikép a császár a tanácsnak ajánlotta Krisztus Istenségének elismerését, de azt tenni vonakodott. Tanusítja, hogy a császár mindazáltal nézete mellett maradt, és uralkodása alatt a keresztényeket háborgatni nem engedte. Svetonius profán író pedig említi, hogy Tiberius a zsidókat nem állhatta, és hogy Rómából kikergette.

Lukácsi Kristóf, hátrahagyott irataiból.

Talányok.

I.

*Magas sziklán ugrándozik,
Szüresülőbe állzködik:
Tömlőt kapunk a hárból,
Kés nyelet szarva hegyéből.
(Zerye.)*

II.

*Szürke színü hosszú lágyo,
Hömpölyögve gondolkodo:
Gyomrában egy fűrge állat,
Mely a szárazon nem állhat.
(Folyam.)*

III.

*Egy fehér ház elterülvé,
Rajta szárnyasok leülvé:
Mint a csirkék szaporodnak,
Ha nyelvedre veszed, szólnak.
(Könyv.)*

IV.

*Van egy tyúk, mely élettelen,
Ember-kézzel ételt veszen:
Ha neki adsz egy világot
Megeszi, sőt jól sem lakott.
(Író toll.)*

V.

*Négy testvér megfutamodik,
Kettő együtt soh' sem lakik.
Mikor egyik megszületik:
Az idős már elköltözik.
(Érszakok).*

Örményből:

Fáraó Simon.

Kétszer menyasszony.

— Történeti elbeszélés. —

Az „Armenia” számára írta: Kritsa Klára.

(3.)

V.

Thothov Mihály konstantinápolyi palotájának egyik nyitott ablakánál állott, merengőn tekintve a felhőkre, melyek csendesen uszkáltak a kék égen Brenchipo felé.

Magas, szép férfias homloka gondolkodva huzódott össze.

Azon tünődött, hogy miként tudja elhárítani a két akadályt, melyek boldogsága útjában állanak.

Lelkifurdalást érzett a gondolatra, hogy nejét Teklát, — ki mindig odaadó, hű ragaszkodással viseltetett iránta — el kellend távolítani az útból. Szánta a szegény nőt, ki olyan volt, mint egy gyenge törékeny virágszál, kinek egészségét egyetlen gyermekük elvesztése fölötti mély bánat egészen aláásta. Mi történik majd vele, ha tőle: férjétől el kellend válnia? Túl fogja-e élni e csapást?

Mihály végig simitá homlokát, mintha a kínos gondolatokat akarná onnét száműzni.

Eh! mit törődöm vele! — így füzé odább gondolatait. — Nem szeretem őt, nem éreztem soha iránta azt, a mit Euphrosina iránt érezek. Oh drága, szép gyermek! Szeretsz te is engem! Kiolvastam ezt gyönyörű szemeidből, megéreztem kis kezeid remegéséből! Oh csak egyszer szabadithatnálak ki abból a börtönből, hogy boldoggá tehetnék és hogy én is boldog lehetnék általad!... Ketönk boldogságát csak nem áldozhatom fel Tekláért...

A míg a császár alkotja képzeletében a boldog jövőt, mely a bájos hercegnő oldalánál reá várakozik, addig az ajtó nehéz függönyei szétválnak s belép azon egy női alak oly fehér arczczal, mint a csipkével gazdagon diszitett pongyolája, mely elsoványodott termetét fedi. Lépteinek neszt felfogják a vastag, puha szőnyegek s így a gondo-

lataiban elmélyedt férfiú, csak akkor veszi őt észre, midőn gyöngéden vállát érinti.

— Ön az Tekla! mondá Mihály neje felé fordulva.

— A mint látja én vagyok — szólta a nő — azért ke-
restem fel önt, mert ajkairól akarom hallani a borzasztó
valót.

— Ugy látszik beteg ön asszonyom! hisz alig bír lá-
bain állani; foglaljon helyet, aztán beszélgethetünk.

E szavak után a császár udvariasan a pamlaghoz ve-
zeté nejét. Ez leült s Mihály vele szemben foglalt helyet.

— Nemde ön arról akar beszélni, a mit egyik bi-
zalmas emberem által bátor valék ma tudtára adni? kérdé
akadozva.

— Tehát mégis igaz! — szólta a nő remegve a belső
izgatottságtól — ön valóban válni akar tőlem?!

— Meg kell lenni! Én szánom önt Tekla, de mégis
válnom kell öntől! Euphrosina herczegnőt az örvöngésig
szeretem, ő is szeret engem. Gondolja meg e szegény her-
czegnő helyzetét. Gyermekkora óta kolostorban élni, elzárva
Isten szép világától, nem borzasztó ez?!

Ő is bíborban született s az udvari fondorlat folytán
apáczaftályolt adtak reá. Ön asszonyom élvezte már a jó-
ságos Isten ajándékait: a szabadságot, a fényt és a — sze-
relmet!... Hadd legyen boldog a szegény Euphrosina, le-
gyen kárpótolva a sok szenvedésért...

Aztán mi várna mindhármunkra, ha ön elválásunkba
bele nem egyezik: a legboldogtalanabb jövő; ellenkező e-
setben ön is Tekla — ki még fiatal — boldog lehet!

A mi az anyagi kérdést illeti, ígérem, hogy nemcsak
hozományát megtérítem, de sőt gondoskodom arról, hogy
élethossziglan rangjához mért ellátásban részesüljön.

A császár elhallgatott várva a hatást, mit szavai ne-
jére gyakoroltak.

Ez szemeit férjére függeszté, melyeknek tükrében le-
hetett a belső küzdelmet látni, míg ajkait görcsösen ösz-
szeszorítá.

— Nem felel Tekla? — folytatá a császár, aztán megfogta a hölgy kezét és közel hajolt hozzá. — Lássa nem az én hibám, hogy szivemben új érzelmek fakadtak, melyek erősebbek, mint magam. Mi azért jó barátok maradhatunk, de boldogítani egymást többé nem tudjuk.

Szóljon hát: beleegyezik-e, hogy elváljunk!

A szegény nő, a szivét marczangoló kintől fojtott hangon felelé:

— Nem akarok boldogságuk utjában állani; válni fogok öntől!

Köszönöm jóságát szegény Tekla! mondá Mihály a meghatottságtól mélyen megindult hangon.

Tekla el akarta fojtani az isszonyú fájdalmat, mely szivében dult, oh de a fájdalom sokkal erősebb volt, mint akarata, amaz fojtá el ezt és fuldokló zokogásban tört ki.

Fölemelkedett, hogy távozzék, tántorogva tett néhány lépést. Mihály hozzálépett s karját nyujtá neki. Ő görcsösen kapaszkodott abba. E karok hányszor ölelték őt ... s ő hányszor érzé magát boldognak... Mint egy ezüst-felhő vonult el előtte a boldog mult s ő férje karjába fogodzva, mint ki őt a boldogságból kivezeti, követé boldogtalanságának ez oszló fellegét.

Mihály szobájába vezeté Teklát. A szegény nő itt elbocsátá karját s nyug-ágyára roskadt.

— Bocsásson meg a szenvedésért, a mit önnek okoztam! mondá a férfi ajkaihoz emelve a hölgy kezét.

— Nem haragszom — szólta ez reszkető hangon. — A tudat, hogy ön mellettem boldogtalan, elviselhetlenné tenné életemet. Nekünk válnunk kell. De még egyszer utoljára csókolj meg Mihály!

Ez lehajolt. Tekla ekkor karjaival átfoná nyakát s mintha e csókba akarná lehelni lelkét, hosszan csüggött egész szerelmével, egész fájdalmával a férj ajkain.

— Isten veled, légy boldog! úgy szólta, aztán fájdalmasan s zokogva borult vánkosára.

VI.

— Köszönöm jóságodat nemes szivű nő! mondá a császár és szemei megteltek könnyel.

Ezután elhagyta nejét s visszatért szobájába, itt néhányszor alá s fel járt, zsebkendőjével megtörülte szemeit s homlokát, újra oda állt az ablakhoz s merengve tekintett Brenchipo felé. . .

Euphrosina ez alatt a zárda kertjében sétált meghittjével: Octavia testvérrel.

— Tárja fel szívét előttem kedves gyermekem! ne titkoljon el semmit. Öntse ki fájdalmát, higgye el: meg fog lelke könnyebbülni. Bennem bízhatik, hisz tapasztalhatta, hogy mindig gyermekemként szerettem önt! Így folytatá Octavia a megkezdett társalgást.

— Nem a bizalom hiánya az, mely idáig fogva tartá nyelvemet, hanem a szégyenérzet, mondá Euphrosina.

— Hunyja be szemeit, hogy ne lásson engem és beszéljen nyiltan, biztatá Octavia.

— Nehezemre esik beszélnem! — így kezdé Euphrosina — de meg kell lenni, mert tanácsára van szükségem.

Hallja tehát. Azt a levelet, melyet ön kézbesített, a császár írta és tartalma megzavarta tudatlan lelkemet.

Ha fenn a kóruson imádkoztam, nagy czellámban a feszület előtt térdeltem, mindig a levélben írott szavak zugtak füleimben. Oh borzasztó szavak voltak e levélben, hogy a császár engem -- az apáczáat — szeret!

Mennyit imádkoztam, hogy az Isten távolítsa el elméből azt a sok vétkes gondolatot, melyeket a levél tartalma idézett fel, de Isten nem hallgatott meg. Oh mert csak a tiszta szívűeket hallgatja meg ő! az én szívem pedig már nem tiszta, mert abban bűnös érzelmeknek adtam helyet.

Mikor a császár meglátogatott, mikor szemeimbe tekintett és kezet nyujtott, oh azt a hatást, melyet akkor reám gyakorolt, nem tudnám megmagyarázni. Nem tudok egyebet csak azt, hogy lelkem nyugodalma végkép fel van dülva s hogy nagyon szenvedek, rettegek és oly különös, hogy mégis kimondhatatlan gyönyört érzek.

Talán — szeretem őt. Oh borzasztó szó ez! . . . irtozatos vétek! . . . De nem tehetek róla. A vétek erősebb, mint akaratom s a lelkemb: csepegtetett szent érzelmek . . .

Gondolataim mindig azon emberrel foglalkoznak, a ki oly titkot fedezett fel előttem, melyet soha sem lett volna

szabad ismernem, a ki szívemben oly érzelmet ébresztett, a mely eltávolít Istentől. Álmomban, imádságomban mindig az ő képe lebeg előttem. Oh mennyit imádkoztam, mennyit sirtam Istennek színe előtt, hogy oltsa ki a szívemben lobogó lángot, s hogy enyhítő balzsamával csepegtesse be szívem égő sebeit! De nem hallgatott meg.

Octavia testvér! Ön, a ki ártatlan, tiszta, szűz imádkozzék érettem! Önnek meghallgatja Isten imáját. Kérje a Mindenhatót, hogy vegye el rólam e nehéz keresztet.

De addig is adjon nekem jó tanácsot.

Octavia szemei könnyben usztak. Talán egykor az ő lelkében is dult hasonló vihar, hisz az ő lelkében is ott dobogott az a kis húsdarab: a szív, mely annyi ellentétes érzelmet képes magába foglalni.

Gyöngéden átölelte Euphrosinát s csókot lehelt bánatos arczára és így szólt szelid, résztvevő hangon:

— Nem bűnös ön drága gyermekem! hisz az érzelmeknek, melyek sziveinkbe fészkelték magukat, parancsolni nem tudunk. Ne csüggedjen! Isten nem fordult el öntől, csak próbára akarja tenni. Imádkozzék ezután is, majd megvigasztaltatik. Mi engem illet, legyen biztos a felől, hogy buzgón fogom kérni az irgalmas Istent, hogy szüntesse meg lelkének háborgását és nyújtson önnek vigasztalást.

— Köszönöm jóságát Octavia testvér! — mondá Euphrosina, kezet nyujtva neki. — Áldja meg az Isten!

E napot követő éjen Mihály császár nyugtalanul hánykódott ágyában. Két érzelem küzdött bensejében: a szerelem és a — szánalom . . .

VII.

Tekla császárné nem soká volt utjában férje boldogságának. Lelke lerázta magáról az elgyötrött beteg testet s elköltözött egy szebb, egy boldogabb hazába.

Mihály őszinte könyeket hullatott neje koporsójánál; szívéből sajnálta a szegény nőt, önmagát okozván haláláért.

A temetés császárnét megillető pompával ment végbe.

A császár néhány nap mulva a temetés után, magához hivatá azon bizalmas emberét, ki által nejeinek tudtára adatta volt válási szándékát.

— Azért hívtam önt — mondá — hogy tanácsát igénybe vegyem nősülésemet illetve.

— Parancsoljon velem Felség! szólta a tanácsnok mélyen meghajtva magát.

— Szegény nőm beleegyezett volt elválásunkba, — folytató a császár. — Valóban fáj lelkemnek, hogy a halál választott el egymástól.

Én Euphrosina hercegnő nélkül nem élhetek, de sok nehézséggel jár őt nőmmé tehetni.

Habár uralkodó vagyok is, mégsem akarnám a világ ítélletét magamra venni, hogy nőm halála után rövid időre már menyegzőmet üljem. Euphrosinát fogadalma tiltja, hogy férjhez menjen s még azon esetben is, ha a patriarkha feloldaná őt fogadalma alul, az a kérdés merül fel: vajjon ő — kit gyermekkorától zárdában neveltek, kinek szigorú vallásos eszméket csepegtettek lelkébe — hajlandó lesz-e szent fogadalmát megszegni?

— Ha szereti Felségedet, úgy mindenre kész leend.

— Ha szeret-e! — kiáltott fel a császár fénylő tekintettel — a felől biztos vagyok! Mit tanácsol tehát? folytatá — mit tegyek, hogy vágyam teljesüljön?

— Hogy a látszatot megőrizzük, nyilatkoztassa ki Felséged az ország színe előtt, azon elhatározását, hogy másodszor nem fog megnősülni.

Bocsásson Felséged rendelkezésemre egy összeg pénzt, ezzel megnyerünk az ügynek néhány embert. Ezek aztán kérni fogják — látszólag — a nép nevében, hogy álljon el szándékától és mielőbb nősüljön meg újra. Felséged darabig vonakodik kérésüknek engedni, végre aztán kijelenti, hogy azon esetben is, ha elhatározását megváltoztatná, csak Euphrosina hercegnőt venné nőül, de ez már lehetetlen stb.

— Ez pompás tanács barátom! mondá a császár kezét nyujtva hű emberének.

A tanácsnok mély hódolattal vett bucsút az uralkodótól.

E beszélgetés után nem sok időre, midőn a császár előtt czélzásokat tettek nősülésére vonatkozólag, ő kijelentette, hogy másodszor nem nősül meg. Erre aztán egy

napon néhány tanácsnok jött hozzája, kik a nép nevében kérték, hogy álljon el szándékától, mert az ország jóléte kívánja, hogy újra megnősüljön, még pedig minél előbb.

— E szándéktól el nem állhatok, bár országom jólétét szivemen hordom! mondá a császár.

— Ha Felsőged szereti népét, úgy nem fogja ennek kérését megtagadni! így szóltak a tanácsnokok.

— Lehetetlen ezt teljesítenem! mondá az uralkodó.

A tanácsnokok ekkor térdreborultak.

— Esedezünk Felsőg! — szóltak könyörgő hangon — ne tagadja meg hű népe kívánságát, melynek teljesítésétől függ a birodalom java. Esedezünk: nősüljön meg újra!

— Még abban az esetben is, ha feltett szándékomtól elállanék — így szólt most a császár — csak egy nő van, kit a császárné trónjába ültethetek és ez Euphrosina hercegnő! De ez már nem lehetséges, mert a szerzetesnői szigorú szabályok nem engedik, hogy nőül vegyem őt.

— Majd tágit e szabályokon a patriarkha, mert ezt kívánja a birodalom java! mondották a népnek álképviselői.

— Ha a patriarkha felmentését kieszközölhetjük, úgy kész leendek népem óhajtásának eleget tenni!

E szavakkal bocsátá el magától a császár tanácsnokait.

Kevés idő elteltével megjött a patriarkhától a felmentvény, mely szerint Euphrosina hercegnő letehető az apáczafátyolt és kiléphete a zárda falai közül.

Ezt nem volt nehéz kieszközölni, midőn az ország jólétéről s egy uralkodó nősüléséről volt szó.

A zárdában nagy volt a bámulat, midőn a tanácsnokok ott megjelenve, a fejedelemasszonyyal kívántak szólni.

Ez — miután bejelentették nála a császár küldöttségét — a nagy terembe ment és ott várta őket. A beszélő terem amannak szomszédságában lévén, ide vezette a tanácsnokokat a cselédség. Midőn ezek itt helyet foglaltak, a fejedelemasszony a rácson ablakhoz lépett és beszólt hozzájuk:

— Miben lehetek szolgálataukra?

A császár meghittje a rácson keresztül felelé:

— Minket ő felsége a császár küldött, hogy ezen levelet kézbesítsük nagyságodnak és az üzenetet vigyük meg neki.

A fejedelemasszony a rácson átvevé a pecsételt levelet és elolvasá.

A patriarkha felmentését tartalmazó kézirat volt ez, melyhez a császártól néhány sor volt csatolva Euphrosinának.

A fejedelemnő elsápadt. Igen megdöbbsenté a levél tartalma. Nagy dolognak tartá egy felesküdt apáczáat kibocsátani, de más tekintetből is Euphrosinát gyermekkora óta rendkívül szerette; mindazonáltal egy szóval sem tiltakozott, nem volt ehhez bátorsága a császárral szemben.

Csengetett s a belépő cselédnek mondá:

— Mondja meg tisztelendő Euphrosina testvérnek, hogy sziveskedjék ide fáradni!

A cseléd távozása után kis vártatva belépett a hercegnő.

Arcza halvány volt, szive hevesen dobogott; mindent sejtett.

— Azért kérettem önt ide testvér! — mondá a fejedelemasszony — hogy közöljem azon rendkívüli eseményt, mely önt érdeklőleg készülöben van s hogy ön, a beszélő teremben várakozó urak, a császár küldöttsége előtt, nyilatkozzék a szerint, amint ezt szive diktálja.

Ezzel hangosan felolvasá a patriarkha felmentését, azután a császár levelét átnyujtá Euphrosinának e szavakkal:

— Olvassa el kedves gyermekem és határozzon!

Euphrosina átfutá e néhány sort:

»Felajánlom önnek kezemet és szívemet: legyen nőm. Egyedül ön az, kita császárné trónjába ültethetek. Fogadja el ajánlatomat, mert ezzel engem boldoggá tesz, de főleg azért, mert ettől függ országom jóléte.

Mihály császár.«

Hogy mily hatással voltak e sorok Euphrosinára, azt nem vagyok képes hüen ecsetelni. Elpirult, elsápadt, reszketett. Öröm, bánat, gyönyör, rettegés, remény és kétség váltakoztak szívében.

Mit tegyen? Ó, az apácza, a ki örök hűséget esküdött az Urnak, megszegje-e esküjét?... És ha ezt nem teszi, úgy talán még jobban vétkezik, mert szívében már úgy sem tudna hű lenni esküjéhez s mert egy ország jóléte

függ ettől! . . . Aztán vajjon esküszegés-e az, ha feloldva fogadalma alól, kilép a zárdából, hogy boldoggá legyen egy uralkodót s az ország javát mozdítsa elő? . . . Hiszen Jézus mondotta: »A mit feloldoztok a földön, fel lesz oldozva a mennyben is.«

Ingatag léptekkel közeledett a rácsos ablakhoz, itt megállva, egy perczig habozott, aztán leküzdve felindulását, remegő és mégis határozott hangon így szólott:

— Azt izenem Ó Felségének, hogy ajánlatát elfogodom és mélyen megtisztelve érzem magam általa!

A tanácsnokok meghajtván magukat távoznak, hogy megvigyék uroknak az örvendetes izenetet.

Euphrosina az ellentétes érzelmek hatása alatt, félig eszméletlenül omlott a könyező fejedelemasszony karjai közé.

A hazai örmények létszámáról.

I.

Az országos statisztikai hivatalnak, a m. kir. belügy-miniszterium jóváhagyásával, a napokban közzétett és az 1890. évi országos népszámlálás adatait magában foglaló hiteles kimutatása, habár az ország majdnem minden részében szétszórtan élő örmény eredetű lakosságot »az egyéb nyelvűek« rovatába vette fel, mégis a »vallás« jelzésű rovat betöltésénél, úgy az örmény katolikusok, mint az örmény nem-egyesültek kimutatására figyelmet fordított.

»Mi az anyanyelve?« című rovatba, a hazai örmény eredetű lakosság jó nagy része, anyanyelvül a magyart vallotta; azért van oly kevés örmény kimutatva; aztán azt is látjuk, hogy nap-nap után apad azok száma, kik az örmény nyelvet, eredeti anyanyelvükül vallhatják.

Másként áll azonban a dolog »mi a vallása?« című rovatnál. Itt már nemcsak általánosságban szükséges kimutatni azt, hogy az illető milyen vallással bir, hanem részleteiben is. Szükséges ez különösen hazánkban, hol legtöbbször az egyes vallásfelekezeti jellegből egy egész nemzetiségi csoportra és megfordítva egyes nemzetiségi

csoportból egy egész vallásfelekezetre lehet következtetni. Így pl. a horvátokból a róm. katolikusokra, a hazai ev. reformátusokból a magyarokra stb.

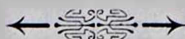
Ezt figyelembe véve, igen helyes volna, ha pl. a róm. kath. vallásnak három alrovata (latin szertartás, görög szertartás és örmény szertartás) már a népszámlálás alapját képező u. n. egyéni lapokban kifejezést találna épen azért, hogy az anyanyelvi rovat pontosabban megállapítható legyen.

Első pillanatra, e szempont figyelembevételével jelentéktelennek látszik; de mélyebben vizsgálva az ügyet, megfontolást érdemel, annyival is inkább, minthogy a kezeink között levő s immár tárgyalás alatt álló kérdés tanulmányozása ezt szembeszökően igazolja.

Ugyanis, azon általános kérdésnél »mi a vallása?« a kérdezett általánosságban válaszolva, egyszerűen magát róm. katolikus-, gör. katolikus-, avagy örm. katolikusnak vallotta, úgy azonban, hogy ha róm. kath., vagy örmény katolikus egyszersmind magyar anyanyelvvél, ellenben ha gör. kath. egyúttal román anyanyelvvél. *)

Már most, több gyakorlati esetből kiindulva, az történt meg kivált románság lakta vidéken, hogy örmény kath. illetve róm. kath. papnak hiányában, az örmény eredetű újszülött gör. kath. pap által megkeresztelve, egyúttal román anyanyelvű lett s mint ilyen mutatott ki. Vallási szempontból ezen jelenség, nem bir fontossággal, de bir igenis nemzetiségi szempontból, annyiban, hogy egy magát magyar anyanyelvűnek bevallani szerető örmény eredetű lakós, — a vallási érzületet majdnem fedő hazai nemzeti viszony, és illetve a nemzeti érzületet majdnem fedő hazai vallási viszony hatása alatt, — román anyanyelvűnek iratott be, a miből aztán statisztikailag azon érdekes jelenség állott elő, hogy a nemzetiségileg ki nem mutatott örmények, a mit megnyertek a magyar anyanyelvűség révén, azt elvesztették a román anyanyelvűség vámján!

Dr. Gopcsa László.

*) Kivételt csak a hajdúdorogi vikariátus alatt állók képeztek.

Az örmény, mint indogermán nyelv.

I.

Az örmény nyelvnek más nyelvekkel való összehasonlítása kiderítette, hogy az örmény nyelv az úgynevezett indogermán nyelvek sorába tartozik.

Az indogermán nyelvek a következő nyolcz nyelv-ágra oszlanak: 1. árja (= ind és iráni), 2. örmény, 3. görög, 4. albán, 5. itáliai, 6. kelta, 7. germán, 8. balti-szláv.

Az örmény nyelv a Kr. u. 5-ik századba nyúlik vissza. Az örmény nyelvnek eme legrégebb alakját vesszük alapul első sorban az örmény nyelvnek a többi indogermán nyelvekkel való összehasonlításánál.

Az örmény szókincs indogermán elemeit Hübschmann állította össze: Armenische Studien I. Grundzüge der armenischen Etymologie, Leipzig 1883. E mű hangtani tekintetben igen fontos. Hübschmann e munkáját követi Brugmann is: Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Erster Band. Einleitung und Lautlehre. Strassburg, 1886.

Az örmény hangok története.

Magánhangzók.

Az indogermán magánhangzók közül egyelőre a következőket soroljuk fel örmény megfelelőikkel:

- a) idg. rövid. *i*; *e*; *a*; *o*; *u*;
örm. rövid *i*; *e*; *i*; *a*; *o(u)*; *u*.
b) idg. hosszú *ī*; *ē*; *ā*; *ū*;
örm. *i*; *i*; *a*; *u*; *u*.

Az itt előforduló változásokat könnyű megjegyezni, a mennyiben ezek a szomszéd hangokra terjednek ki: a) idg. rövid *e* megfelelője az örményben *e* mellett *i* (a sorozatban balra); idg. rövid *a* megfelelője *a* mellett *u* (a sorozatlan jobbra); — b) az eredeti idg. hosszúságokat az örmény nem különbözteti meg; idg. hosszú *e* megfelelője az örményben *i* (a sorozatban balra); idg. hosszú *o* megfelelője az örményben *u* (a sorozatban jobbra).

Van még egy idg. magánhangzó *a* — középhang *a* és *e* között, ejtsdt *ä* — melynek az örményben *a* felel meg.

Idg. *i*, *u* mint mássalhangzó *j*, *v*.

Láthatjuk ezekből, hogy az örmény magánhangzó rendszer egészben véve mily hiven visszatükrözteti az eredeti indogermán hangokat.

Idg. *i* — örm. *i*.

Példák: 1) örm. *arciv* (árcziv) sas, szanszkrit *rdsipjá*, avestabeli *erezifya* (rzifjá);

2) örm. *inj* (indz) vagy *inc* (incz) párducz, leopárd, skr. szinhá;

3) örm. *e-git* aoristus egyes sz. 3. sz., skr. *á-vid-a-t*; örm. *gt-ane-m* jelenidő találók, skr. *vindāmi*, avest. *vindā-mi*; *gint* nyereség, skr. *vinda*, *gt-ak* feltaláló;

4) örm. *e-likh* aor. egy. sz. 3. sz. elhagyott, gör. *ἐλιπε*; örm. *lkh-ane-m* jelenidő elhagyok.

5) *nist* (niszt) ülés, skr. *nīda* pihenőhely, fészek, latin *nidus*, német *Nest*, litván *lizdas*; örm. *nst-im* jelenidő ülök;

6) *tiv* nap, skr. *divā* nappal, latin *dies*;

7) *k'irtu* (khirtu) izzadság, görög *ἰδω*, *ἰδω* izzadság, skr. *svāda*, bálucsi, *heð* (olv. *hez*), osset *xid* (olv. *chid*), újperzsa *xwai*, latin *sudor*, ófelnémet *sweiz*;

8) örm. *eri-s* többes accus. három, gót *þrins* (olv. *szrinsz*); örm. *eri-ukh* több. instrumentalis, skr. *tri-bhis*.

Mindeme példákban idg. *i* következetesen megfelel örm. *i*-nek, a többi hangok is egymásnak. Így 1) az örm. *arciv* szóban örm. *ar* = idg. *r-vocalis*. Ugyanis az indogermán nyelvekben *r*, *l*, *n*, *m* mint *vocalis* is szerepel. A szanszkrit és az ávesta fel is tünteti ez idg. *r*-sonanst: skr. *rdsipjá*, av. *rzifya*.

Egyéb példák az *r*-sonansra: örm. *barjr* (bárdzr) magas, skr. *brhat*, avest. *berezat*; örm. *ardar* igazságos, skr. *rta*; örm. *árds* medve, skr. *rksas* (rksász); örm. *hárch* (hárch) kérdés, skr. *prechā* (precscha) stb.

Ugyancsak az *arciv* szóban a következő örm. *c* = idg. *palatalis g*. *E* hang a görögben, italiaiban, ó-ir-

ban *g*, germánban *k*, — míg az ó-indben *ds*, *zs*, avest. *z*, *zs*, örményben *c*, álbánban *đ* (spirans, ejtve *z*), litvánban *zs*, szlávban *z*, miből látható, hogy az örmény nyelv a palatalis hangok terén az árja, letto-szláv és álbán nyelvekkel halad egy nyomon. Egyéb példák örm. *c* = idg. *g*-re: örm. *aic* (aicz) kecske, gör. *αἴξ*, *αἰγός*: örm. *acem*, avest. *azāmi*, gör. *ἀζω*; örm. *arcat'* (árczáth), avest. *erezata* (rzátá), latin *argentum* stb. Végül az örm. *arciv* szó *v*-je = idg. *p* (skr. *rdsipja*); egyéb példák: örm. *ev* és gör. *ἐπί*, skr. *api*; örm. *evt'n* hét, latin *septem*, gör. *ἑπτά* stb.

Ezek szerint örm. *arciv* az idg.-ban *rgip*— és a mint a skr. *rdsipja*, av. *erezifya* mutatja, a *ya*-nak megfelelő idg. hang. A szó hangsúlya úgy az idg.-ban, mint az örményben a második szótagon van, s ezért maradt el az örményben a szóvégi törvény szerint az utolsó szótag. Ma az örményben a hangsúly általában a szóvégén van.

Dr. Patrubány Lukács.

Szamosújvári levelek.

II.

A muzeum gyűjteményei.

Ha egy egyenes vonalat képzelünk, mely előbb Kolozsvárról kiindulva észak felé Szathmárig, innen délnek vissza Beszterczéig, s azután Marosvásárhelyen át a kiindulási ponthoz Kolozsvárhoz vonatnék, — az ekként támadt nagy négyszögű területen belül hiában keresnénk még egy második várost, mely oly értékes természetrajzi tárral, phisikai és egyéb szakba vágó taneszközökkel, s a mellett oly terjedelmes könyvtárral lenne ellátva, mint az itteni gymnasiummal kapcsolatban szervezett, s évről-évre fokozottan fejlesztett közép tanodai muzeum.

Az alig három évtized alatt, aránylag csekély kezdeményből támadt, s az érdeklődő közönség adományai által buzgón segítve, folyton gyarapodott gyűjtemények ma már a tanintézeti épületben egy jókora vidéki muzeumot tesz-

nek ki; mely a közoktatási cél mellett a tudományos szak-szerű búvárlat magasabb céljaira is lényeges nehézség nélkül alkalmassá tehető; s mely nemcsak a személyesen itt járt korábbi kultuszminiszter, de több más szakértő látogató, s e tankerület főigazgatósága részéről is kivivta a megérdemlett elismerést; s már mai alakjában is egy nagy-kiterjedésű vidék egyetlen muzeumát alkotja meg fölszaporodott gyűjteményeivel, az erdélyi hazarész ugynevezett Mezőségének eme szélső határvonalán.

Ez értékes vidéki muzeum jelentőségére a közfigyelmet felhívni ép mostanában annyival időszerűbbnek mutatkozik, mert az iskolai év megnyilta, nemkülönben örmény katolikus jellegű algymnasiumunknak főgymnasiummá kiegészítése céljából a közoktatásügyi kormány és városunk közt megindított tárgyalások, — valamint az országos érdeklődés tárgyát képező ugynevezett törvényhatósági (megyei) muzeumok intézményének megalkotása iránt napjainkban felmerült eszmék s javaslatok is, azt többszörösen indokoltnak tüntetik föl.

Muzeumunknak egyik specialis feladatát, ugyanis a tanügyi célok mellett, abban kell keresnie, hogy egy egész nagy vidékre nézve különleges szellemi kincstárt: kulturális központet alkosson; mely első sorban természetesen a közvidék régészeti leleteit, történeti emlékeit, természeti ritkaságait, s egyéb muzeumi tárgyait gyűjtse és mentse meg az enyészettől, — másrészt a nagyközönség birtokában lappangó, s az egyesektől időnként rendszeresen befolyó ilynemű tárgyakat, könyveket, stb. önmagában egyesítve, s jól kiválogatva, állandóan megőrizze.

Lenne ezenkívül a többi közt még egy igen lényeges missziója, mely abban áll, hogy az ugynevezett »armeniaca«, vagyis az örmény nyomtatott művek, képek s kéziratoknak mintegy tárházát képezze, melyre nézve csakugyan páratlanul állhatna a magyar korona területén, s így elérhetővé tenné, hogy a magyar tudományosság szakférjai a kelet-ismert körébe vágyó forrásainkat itt e város falai közt tanulmányoznák.

Lapunknak gondja lesz rá, hogy bővebben is megismertesse haladó városunk közintézeteit, természeti és szel-

lemi kincseit, s hogy jóakarató észrevételeivel egészséges eszméket érleljen meg az átöröklött nagy elvek és nemes hagyományokhoz hiven további józan haladásunk szolgálatában!

S.

† **Lukács György,**
1826—1892.

Lukács György a belügyminiszterium államtitkárja hossz-
szas, kínos szenvedés után meghalt Salzerbadban, a kis osztrák fürdő-
helyen. Lukács György halála veszteség a magyar közigazgatásra,
a melyet tudásával és buzgalomával hosszú évtizedeken át becsüle-
tesen szolgált. I'e a veszteség nemcsak e szakkörre, nemcsak az
adminisztratív ágra szorítkozik egyéni jelleme; igaz, szeplőtelen
hazafisága és ügybuzgó munkássága sokkal szélesebb mezőt vilá-
gított be a magyar közéletben, hogysen elhunya az általános rész-
vétet ki ne vivná. Hazafiúi erényei a megpróbáltatások szomorú
idejében is tündököltek és tehetsége a rábizott nagyfontosságú mun-
kakörben is érvényesült. Azért igaz részvéttel állunk meg ravatala
mellett s meghatva helyezük hideg tetemére a koszorút, a melyet
az elismerés szavaiból font számára a kegyelet.

Különösen élénk részvétet és gyászt keltett az államtitkár
elhunya Nagyváradon, melynek nemcsak szülőtte volt, hanem köz-
tisztületben állott polgára, képviselője és éveken át polgármestere,
kinek működéséhez hála és elismerés fűződik. Ő vetette meg a város
anyagi és szellemi haladásának alapját, az ő fáradságtalan tevé-
kenységének köszönheti gazdasági és kulturális előhaladását. Midőn
távozva államtitkári hivatalát elfoglalta e szavakkal bucsúzott: »El-
megyek, mert a kötelesség hív. Váraddal azonban mindenkor benső
összeköttetésben fogok maradni. S ha egyszer pályám hátára
érek, itt kívánom fejemet örök nyugalomra lehajtani.«

Lukács György, a nagykiterjedésű és hasonló nevű erdélyi ne-
mes örmény családból való s Nagyváradon 1826-ban született. Édes
atyja, a Magyarországra szakadt ág egyik tagja, Lukács Ignác
nagyváradai földbirtokos volt, édes anyja Gaál Terézia volt. A né-
pes család minden sarjadéka egy vagy más téren részese volt az
ország politikai és közéletének. Testvérei közül Sándor a szabadság-
harcz alatt, mint győri kormánybiztos működött és annak lezajlása
után Rónay Jácinttal együtt menekült s Amerikából néhány év
mulva visszatérve Nizzában halt el az ötvenes években. Másik test-
vére János, számos éven át volt néhány évvel ezelőtt bekövetke-

zett haláláig, Biharmegye jeles főorvosa. A harmadik testvér István, 1848-ban mint honvéd főhadnagy hősi halált halt a temesvári csatában. Dénes első izbéli unokafivére, honvéd tüzér-ezredes volt, s habár annak idején ő oktatta Ferencz József főherceget, most koronás királyunkat a tüzérségi tudományokban, a szabadságharcban való részvétele miatt Kufsteinban hosszas várfogságot szenvedett. Egyetlen nőtestvére: Anna, Szilágyi Lajos nagyváradi ügyvédhez ment feleségül s anyja Szilágyi Dezső igazságügyminiszternek. Lukács Ignác valóságos belső titkos tanácsos, nyugalmazott kuriai tanácselnök; Lukács Antal a magyar földhitelintézet igazgatója s a főrendiház tagja; Lukács Béla kereskedelmi miniszter; Lukács László miniszteri tanácsos, közéletünk mindmegannyi kitünőségei: ugyane Lukács-család rokonságából származnak.

Lukács György, a ki már a szülei háznál testvéreivel együtt a leggondosabb családi nevelésben részesült, úgy a gymnasiumot, mint a jogi tanfolyamot Nagyváradon végezte el, s 1838-ban előbb Biharmegyénél, majd Pesten a királyi táblánál volt gyakorlalon. 1839-ben országgyűlésen volt Beöthy Ödön mellett és ugyanez évben ügyvédi vizsgát is tett kitünő eredménnyel. Biharban ügyvédkedett s már 1841-ben ott látjuk őt Biharmegye tanácskozási termében, mint a megyei közélet egyik legbuzgóbb és legszorgalmasabb bajnokát. 1841-től 1848-ig nem volt Biharmegyének egyetlen közgyűlése, a melyen a kiváló tehetségű fiatal ügyvéd kezdettől végig a legpontosabban jelen ne lett volna. 1848-ban, a már akkor a megye határain túl is megérdemelt hírnevű Lukácsot, a ki mellesleg említve a Kossuth Lajos által szerkesztett »Pesti Hírlap«-ba, mint jeles tollú publiczista is huzamosb időn át dolgozott — Szemere Bertalan a belügyminiszteriumba hívta meg, a hol mint miniszteri titkár a megyei osztálynak egyik oszlopa lett. A midőn az országgyűlés a honvédelmi bizottságot megalapította, Lukács György, mint a belügyminiszterium részéről megbízott referens mőködött e nagyfontosságú feladatok végzésére hivatott testületben. A midőn az országgyűlés Debreczenbe helyeztetett át, a kormánnyal együtt Lukács György is az ideiglenes székhelyre ment s itt a teendők oly halmaza nehezedett rá, a melyet csak is az olyan munkabírási és fáradhatlanság volt képes végezni, mint minővel őt a természet megáldotta. A magánéletből 1861-ben lépett ki: a közbizalom ekkor választotta meg Lukácsot Nagyvárad polgármesterévé és később ugyane város országgyűlési képviselőjévé... 1875-ben Tisza Kálmán belügyminiszter, Lukácsot, mint közigazgatási szaktekintélyt, az egyenesen az ő részére szervezett miniszteri tanácsosi állásra a belügyminiszteriumba meghívta s ott a közigazgatási államtitkári teendők vitelével megbízta; 1885-ben államtitkári címmel és jelleggel ruháztatott fel

És e sokoldalú megbízatásait Lukács György mindenkor teljes buzgósággal, tapintattal és nagy lelkiismerettel végezte. Nyugodjék békével! (Arczképét és életrajzát már közölte az »Armenia.«)

(»Nemzet.«)

Kisebb közlemény.

Örmény katolikus hitközség a fővárosban. A »Magyar Állam«-ban olvassuk: Budapesten nagyszámú katolikus örmény család van s főleg az erdélyi részekből folyton szaporodik a létszám, mely pl. a Budapesten már is szép templommal bíró unitárius hitközség tagjainak számát jóval felülmulja. A fővárosban előforduló örmény kath. családnevek közül mindjárt emlékezet után felsorolhatjuk a következőket: Antalfi, Bocsánczi, Bogdánfi, Czárán, Dajbukát (sok családtaggal), Dsokebin, Eránosz, Farkas, Fogolyán, Gajzágó (sok családtaggal), Gopcsa, Gorove, Gyertyánfi, Issekutz, Jakabffy (sok családtaggal), Karátsanyi (grófi család), Kábdebó, Kosutány, Kövér, Kritsa, Lászlófy, Lukács (sok cs.) Maly, Márkovics, Molnár, Novák, Pap, Pátrubány, Persián, Simay, Todorffy, Török stb. Ha az itt hamarjában felsorolt 33 családnévre átlag egyenként öt tagot veszünk fel, már 150 egyénnél többet tesz a lélekszám; holott a bpesti unitárius hitközség tagjai értesülésünk szerint, 100 tagnál kevesebben vannak s mégis egy szép templommal bírnak a fővárosban. Kár, hogy biztos adatok hiányában csak hozzávetőleg sem vagyunk képesek kimutatni a magyar fővárosban élő örmények számát, de ha ezerre tesszük is azt, alig vélünk csatlodhatni. Bármiként legyen is kétségtelen, hogy egy hitközséget megalkotni képesek lennének, s ha az újvidéki lelkeszség dotáczióját Budapestre átténnék s egy kis gyűjtést eszközölnének maguk közt, az új hitközséget fenn is tarthatnák. Most azonban idevágólag egy más körülményre kívánjuk felhívni az érdeklődők figyelmét. Pár, év alatt új templomot épít a főváros a erzsébetvárosi városrész számára, mint kegyur. A legjobb alkalom lenne a jelenlegi kápolnaszerű templomot a helyett, hogy az utczaszabályozás révén feláldoztatnék, átengedni a hazafias örmény kath. egyháznak s ezáltal a fővárosban a kath. buzgóság és áhitat újabb forrását megnyitni a Kelettel való érintkezés folytán várható keleti örmény látogatók számára is. Ez mindenestre egy czélszerű lépés lenne a magyar fő- és székváros világvárosiassága felé s szép elismerés a derék örmény kath. hazafiak iránt, kik megérdemelnék, hogy Bpsten — körül-belől a millenium alkalmára — már saját templomuk legyen. Irányadó egyházi és fővárosi (kegyuri) körökben alkalmasint méltányolni fogják az itt röviden elmondottakat. A bécsi örmény kath. mechtárista érsek-főapát remélhetőleg megadja hozzájárulását az újvidéki plebánia javadalmának áthelyezéséhez (mivel az ottani hívek idők folytán szétesztlottak) maguk a közvetlenül érdekelt erdélyrészi örmény hitközségek természetesen kész örömet járulnának majd a terv kiviteléhez, s így remélhető talán, hogy a magyar honfoglalás czredéves ünnepélyén örm. kath. szertartás szerint is hálaistenisztelet fog Budapesten (az ország szívében) tartatni, melyet a Keletről jövő vendégeink jelentékeny része fog majd fáját jellemző hitbuzgósággal égis hallgatni.

Közgazdasági élet.

Postamesteri értekezlet Szamosújvárt. Azokat a postamestereket, kik postamesteri egyesület alakítása céljából kibocsátott felhívás következtében áug. 21-én Szamosújvárt megjelentek, ifj. Temesváry István — mint házigazda — üdvozölzte; azután kifejtette azt, hogy mily szükséges a postamesterekre nézve az egyesület alakítása; mert működükben még sok a függő kérdés és az egyesek kérelmét az igazgatóságok talán föl sem terjesztik, ellenben a testület kérelme már más elbírálás alá esik; mit egyes ki nem vihet azt kiviheti az egyesület. Végre felkérte az értekezletet, hogy válaszzson ideiglenes elnököt és titkárt. Az értekezlet egyhangúlag elnöknek ifj. Temesváry Istvánt és titkár-pénztárnoknak Simkovic János választói postamestert választotta. — Ifj. Temesváry István elfoglalván az elnöki széket, megköszönte a kitüntető bizalmat, azután szólott az egyesület céljairól. »Mi első sorban arra törekszünk, hogy a postamesterek 5 évi szolgálat után véglegesíttessenek; hogy csak fegyelmi bírósági határozatra legyenek felfüggeszthetők; hogy pályázatoknál a szállítási átalány határozott összegben állapíttassék meg; hogy az utánvételi egyenleg töröltessék el; szóval olyan dolgokra törekszünk, melyek nagy előnyére fognak szolgálni a postamesteri karnak, de mivel az ország pénzügyi viszonyait nem érintik, könnyen ki is vihetők: csak a miniszter jóakarától függenek. Vannak közöttünk elegen, kik nehéz anyagi körülmények közt élnek; de mivel mi postamesterek tekintetbe vesszük az ország pénzügyi viszonyait is, egyelőre megelégszünk azzal, ha kivihető céljainkat megvalósíthatjuk . . . « Ezután felolvastatott mintegy 120 üdvözlő levél, miket olyan postamesterek küldöttek, kik egyszersmind tagjai is lettek az új egyesületnek. Csak 500 felhívás küldetett szét az utolsó napokban; azért a jelentkezett szám, mely napról-napra szaporódik — elég szép. Határozatba ment, hogy az elfogadott alapszabály-tervezet, megerősítés végett küldessék fel a belügyminiszterhez. A megalakult egyesület: »Magyarbirodalmi postamesterek egyesülete« czimet visel; székhely: Budapest, évi tagsági díj 1 frt; az egyesület hivatalos lapjául a »Posta Közlöny«-t választotta. Végül ifj. Temesváry István köszönetet mondott az értekezlet tagjainak szíves megjelenésökért és kérte őket, hogy támogassák az egyesületet ezután is.

Mi újság az örmény világban?

Rövid hírek. A bécsi művészeti kiállítás alkalmából, egy kelti örmény daltársulat szándékozott hazánkba jöni. Bővebb tudósítást ez ügyben még nem kaptunk. — Kis-Ázsia több vidékén a kholera-járvány uralkodik.

Felolós szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.

Nyílt levél az „Armenia“ folyóirat számára.

Gr. Kuun Géza.

Tisztelt Szerkesztő ur!

m. tud. Akadémia a Millennium alkalmából egy oly történeti forrásmunka kiadását határozta el, mely »hivatva lesz mindazon emlékeket, írott forrásokat és leleteket, a tudomány mai színvonalán álló kiadásokban felölelni, magyarázni és minden oldalról megvilágítani, melyek a honfoglalás történetének, a benne szereplő népek belviszonyainak és műveltségi állapotának megismerésére tudományos alapú szolgálhatnak, és melyekhez az, ki Magyarország népeinek — beleértve a hódítókat és a meghódítottakat — azon korbeli történetéről, belviszonyairól és műveltségi állapotáról képet akar nyerni, első sorban fordulni kénytelen.« A m. tud. Akadémia »Történelmi Bizottsága«, mely a millenniumi forrásmunka tervezetének elkészítésével s magának a nagy munkának szerkesztésével bízott meg, az arab és egyéb keleti kútfők illető részeinek az előadott szempontok szerint való átnézésére és összeállítására e sorok íróját szólította fel. Meggyőződésem szerint a részemre jutott feladat megoldására irányuló igyekezetem csak úgy lehet sikeres, ha hazai orientalistáink szíves támogatásokban részesítenek. Tekintettel a »labor plurimus«

nem kis nehézségeire, egy hő ohajtásom teljesebnék, ha a tisztelt Szerkesztő úr »Armenia« című becses folyóirata mostantól kezdve a régi örmény írók műveiből hű fordításban minél több a magyarok hajdankorára, ázsiai lakóhelyeikre, a velek érintkezett népekre tartozó adatot közölne, hogy a szóban forgó forrásmunka keleti része s az említett célra vezető kutatás ezek által lehetőleg bő mértékben gyarapodjék. »Dii facientes adjuvant« mondja egy régi közmondás.

A m. tud. Akadémia »Történelmi Bizottságá«-hoz be-terjesztett jelentésében a magyarok hajdankori történetének örmény forrásairól is tettem említést. Legyen szabad jelentésem ezen részét ez illetékes helyen újra előadnom következő tartalommal: »Az örmény irodalom fajunk leg-régibb történetére tartozó sok érdekes anyagot rejt magában. A magyar őstörténelem iránt annyira érdeklődő Horvát István élénken ohajtotta, hogy történelmi irodalmunk ezt a becses anyagot hű fordításban bírja s céljaira értékesítse s a »Tud. Gyűjtemény« 19-dik évfolyam 7-dik füzetében erre vonatkozólag ezeket írja: »Ki leszen az a gondoskodó új hazájáról a közöttünk lakó Örmények közül, ki könnyebb használhatás végett lefordítja számunkra az örmény írókból a magyar népeket tárgyazó helyeket?« Az idéztem szavakban az újkori ethnographusnak méltán fel-tűnhetik a magyar népek többes-számalak, mintha valamikor több magyar fajú nép létezett volna s a nemzet fogalma nem volna oly gyűjtő-fogalom, melyben a fõismer-tetők egységet alkotnak. B. e. Lukácsy Kristóf, Szamosújvár tudós plebánosa, megértvén az intést, nagy fáradsággal gyűjtött historiai adatait Horvát István biztató felszólítá-sára »saját terve és nézetei szerint« összeállította s e munkáját »A Magyarok őselei s hajdankori nevei s lakhelyei« cím alatt 1870-ben közre bocsátotta. Elénk emlékemben van az a tanulságos óra, melyet 1868 nyarán Szamosúj-vártt a nagyérdemű örmény tudóssal eltölteni szerencsés voltam. Horvát Istvánnak Pesten való találkozásokkor hozzá intézett buzdító szavait háláson említette s figyelmeztetéseit, mint maga mondá, annyi idő elmúltá után is eszében tartja. Az örmény régi történetiróknak több tekintetből

legjelentékenyebbikét Chorenei Mózes, ki az V-dik évszáz örmény íróinak sorát megnyitja, Lukácsy K. idézett munkájában, mint a hogy ez másképen nem is lehetne, gyakran idézi. Lukácsy, Horvát István iskolájának bizonyos tekintetben hive levén, fajunk őseit szintén különböző keleti népek nevei alatt keresi s az örmény történelmi s földrajzi munkákban a »magyar népeket tárgyzó helyeket« kutatja. Szerinte Chorenei Mózes a magyarokról *h u n - c h ű s*, *ch ű s ā n*, *ep h t h a l i t a*, *s a k a*, *d a h a* és *massageta* nevek alatt emlékezett volna s a parthusokkal való fajrokonságokat nyilván állítja. Lukácsy így is érdemes munkájával úgy ért volna célta, ha ezen különböző népekről szóló tudósításokat külön tárgyalja s szorítkozik a magyarok őseleiről szólóban azokra, melyeket a *g u d a m a g a r i* népről, a *M a g a r* völgy- és helynévről s a hunokról feljegyezve talált s adatait a szigorú bírálat követelményeinek megfelelőleg csoportosítja. Szongott Kristóf, az »Armenia« cz. folyóirat tudós szerkesztője, a jelen évben adta ki Chorenei Mózes »Nagy-Örményország története« című munkáját magyarul (Szamosújvárt, 1892). Ez a munka immár az érdeklődők körében közkézen forog s a vele való tüzetes foglalkozás őskori történetünk ismeretét gyarapítani fogja. Midőn nyelvészeti tanulmányaink nagy mesterével, b. e. Hunfalvy Pállal, egy évvel elhunya előtt fájdalom! utólszor találkoztam, Hunfalvy az örmény források fontosságát nyomatékosan emelte ki előttem s ő is, mint a jelen évszáz első felében Horvát István, magyar őskori történetünkre nézt felette ohajtandónak jelezte az ezekkel való alapos megismerkedést. Az örmény történelmi tudósítások közül minket leginkább azok érdekelnének, melyek a magyaroknak a régi Alaniában töltött idejére, tehát a VIII-dik évszáz végétől körülbelől 836-ig terjedő időre s a Daghestán-ban visszamaradt magyarokra vonatkoznak. Az ilyen adatok jól beillénének a m. tud. Akadémia forrás-munkájának illető keretébe.«

Melyek után maradtam teljes tisztelettel

Maros-Némethi 1892, áug. 30-dikán

kész szolgálja
gr. Kuun Géza.

Örményországi képek. *)

V.

— Befejező közlemény. —

Bach-Garni és Kéghárt.

Arónaságnak közepette, mely az Araxes balpartján, Sagriár és Kurugudár helységeket egymástól elválasztja, elszigetelt halom vonja magára az utazó figyelmét. Topadebi nevet visel e halom s faltörmelékek láthatók rajta, utolsó nyomai Ármávir híres várerődjének. A városból, mely ezen erősség lábainál nyult el, ma már a legcsekélyebb nyom se látható.

Az ősi hagyomány szerint tizenhatszázadon át e város volt székhelye az örmény királyoknak. Ez a város volt központja a nap- és holdimádásnak; az »Arékágén« és »Luszín« bálványképeit innen vitték el Pákáran-ba, midőn Krovánt király új székhelyet választott magának. Azon a helyen, a hol a Nap és Hold temploma állott egykoron, ma egy kis kápolna látható, a melyhez Virágvasárnapján el szoktak zarándokolni az örmények . . .

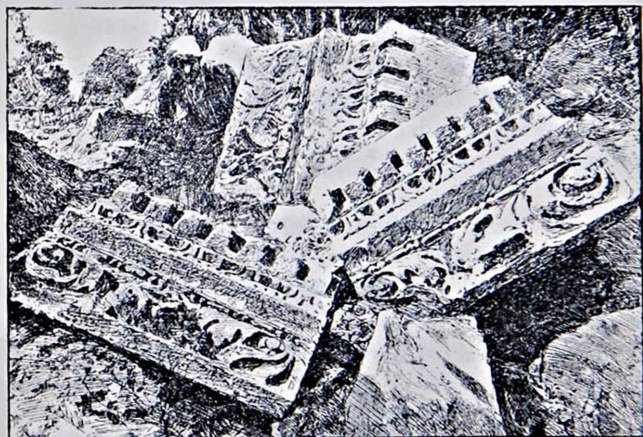
Az út innen a Kara-su mentén halad tovább, a melynek vizei megöntözik s megtermékenyítik a rónaság nagy részét. Feltűnnek szemeink előtt a kis Dadea helység romjai, melyek közt jelenleg Serdábád falu fekszik; majd az Uts-Kilissa oázyszerű zöldjében Ecsmiádzin tornyai kötik le figyelmünket. Célunk Bach-Garni-n át eljutni Kéghárt-ba, a hol évenként nagy bucsút tartanak.

Sziklás fensíkon, a mely 1490 méternyi magasságra emelkedik, magunk mögött hagyjuk Tservez helységnek szép kertjeit s csobogó vizeit. E helységtől kezdve igen élénk a sürgés-forgás az uton. Férfiak, nők, gyermekek, ünneplő ruhába öltözve, részint gyalog, részint lóháton, mennek a kéghárt-i bucsúra, melynek nagy híre van egész Örményországban, s a melyre hét napi böjttel készíti magát elő a lakosság. Az asszonyok legnagyobb részének halavány

*) A travers l'Arménie Russe, par Mme B. Chantre, officier d'Académie. (Le Tour du Monde, 1892, avril 2).

homlokát arany pénzekből egybefűzött diadém ékesíti. Asszonyok és leányok a hőségtől kipirult arczaikkal, karsú természetekkel s öltönyüknek fekete szalag díszével igen bájos képet tárnak elénk.

Bach-Garni, egy 1500 meternyi magasságban fekvő szegény kis — alig százharmincz család által lakott — helység szintén jelentékeny szerepet játszott egykor Örményország történetében. Alapítása több évszázaddal megelőzte Krisztus születését. Kezdetben alapítója, Khéghám nevét viselte, utóbb ennek unokájáról, Garni-ról nevezték el. Tiridát király pompás épületeket emeltetett e városban, melyet nővére, Khoszrovitucht kedvencz tartózkodáshelyének választott.

Oszlop maradványok Tiridát templomából.

Ősrégi vár falaiból még ma is láthatni néhány rommaradványt a szédítő szakadéokban tovahömpölygő Garnicsai keleti partján. Csak egyik kapuja áll még fenn ezen egykor híres erődnek. A rajta látható kereszt után ítélve, a keresztény vallás behozatala után építették. Az út e kapún át vezetett ahhoz az emlékezetes templomhoz, mely-

ről oly szép leírást hagyott reánk Chorenei Mózes. Oszlopokkal és gyönyörű domborművekkel volt felékesítve a nagynevű történetíró szerint ez az épület s alkotója, Tiridát görög felirattal örökitette meg rajta nővéreinek, Khosrovituchtnak emlékét. A romokat, melyek helyét megjelölik, ma is »Tiridat trónjá«-nak nevezi az örmény lakosság.

Mindezen régi történetek és legendák emlékezete még ma is él a népnek ajkain, de az épület egykori fényét csak a földön szanaszét heverő néhány alaktalan törmelék hirdeti. Egy francia utazó, Dubois de Montpéreux több mint ötven évvel ezelőtt meglátogatván e romokat, megállapíthatta még az épület fekvését és tervezetét. Szerinte templomnak kellett lennie; a legtisztább stílusú hat jóniai oszlop tartotta, a mint ezt a manapság is látható oszlopfej-töredékek is tanúsítják. Mennyezete gazdag díszítéssel volt ellátva. A templom igen valószínűleg Anáhid istennő tiszteletének volt szentelve.

Felséges kilátás nyílik e helyről a Garni-csai völgyére, melynek csapkodó habjai ezüst szalagként kigyóznak tova a folyam keskeny medrében. A folyam tulsó oldalán tágas barlang látható, melyben a hagyomány szerint Tiridat király nővére lakott.

Friss és tiszta e helyen a folyamnak vize, de a midőn Erivánhoz érkezik, teljesen elvesztette már e tulajdonságait. Kellően gondozva, a legegészségesebb városok egyikévé tehetné Erivánt.

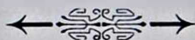
A távolság Bach-Garnitól Kéghártig alig nyolcz mérföldnyi, de az út maga felette rossz, régi lávarétegeken vonul keresztül s nagyon hepe-hupás. A Garni-csai völgye mindinkább összeszorul s zordonságában megkapó képet ölt magára az egész vidék. Még nem látni ugyan a bucsújárás célpontját, de nem lehet már nagyon messzire, mert az úton mindinkább összetorlódnak a zarándokok.

Egész családok érkeznek ökrök által nagy lassan vont rozoga szekereken. Valamennyi bárányokat hoz magával, a melyeknek fájdalmas bögése messzire elhallzik. Az ember azt hinné, hogy rég tovatűnt századok életébe vetődött vissza, annyira egyszerűek és naivak az erkölcei e jám-

bor népségnek, mely zajosan nyilvánítja örömét a fölött, hogy immár közel van az óhajtott célponthoz.

Az útnak egy kanyarulatánál hirtelen szemünkbe ötlék Kéghárt híres temploma, melynek megpillantása az álmélkodás felkiáltását csalja az utazónak ajkaira: Hozzátapad a kösziklához s szűk terrasseon fekszik, mintegy függő helyzetben a meredélyes szakadék fölött. Zajongó tömeg által van ellepve a templom belseje, a bejárata előtti tér, sőt a templomnak a tetőzete is. Fűlsüketítő lármát üt ez a tömeg, melyben megkülönböztethetni egymástól az öröme nyeket, a kurdokat és az aissor-okat. Minden oldalról a zurna, a naghara, a tamburin és fuvola hangjai fogadnak. Itt-ott tüzet raknak az asszonyok s a fiatalság magának a templomnak a tetőzetén egész hévvel tánczolja a lesghinkát! Mindez oly képpé olvad össze, a melyről vajmi nehéz számot adni a meglepett utazónak.

Dr. Molnár Antal.

Újabb adatok a mai örmény liráról.

II. *)

Míg »Arexes könnyei«-t az érzelmek változatos hullámzása teszi minden idők egyik legremekebb lirai alkotásává, addig Pátkáneán egy másik műve, melyet »Ágház anyjának dala« cím alatt ismerünk, egyetlen érzelmet juttat kifejezésre, azonban oly erővel és hévvel, mely magával ragad. Mily megkapó az eszme, helyzet és a belső forma, melyek e művet a mai örmény lira gazdagságában is különös figyelemre méltóvá teszik. Úgy hisszük, hogy ennél hatalmasabb hang nem csendült meg az örmények hazafias lirájában. Annyira határán vagyunk itt az érzésnek, hogy már az extázis határpontjait érintjük. Legigázott, reménytelenül küzdő nemzetek lantján nem is ritka

*) L. »Armenia« idei (1892) évfolyamának augusztus havi füzetét (235 lap).

az a hang, mely a műben oly hatalmas erővel nyomul lelkünkbe. Közönséges idők nem alkalmasak ilyen természetű költői művek létrehozására. Ehhez a szenvedélynek olyan fokozottsága kívánatos, mely az átlagos, vagy nyugodtabb érzelmek szűkebb medréből kicsap, s a profécziák vagy a víziók területére lép. Ilyen hangulatok születtek Beranger néhány remekét, ilyenben érezte át Petőfi a szabadságharcz apostolának tragikus pályáját, így jött létre a »Talpra magyar« vagy teszem a »Marseillaise.«

Ha jól értem Pátkáneán szóban forgó költeményét: a költői vízióknak sajátos alkalmazása ez, mely oly nagy jelentőséget kölcsönöz neki. A látomások, a lelki élet e különös tünetei a költészet magasabb régióiban jelennek meg, s a mennyire hatásosak akkor, ha magasan szárnyaló költői hév és ihletettség hozta azokat létre, épp' oly hatástalan karrikaturák, ha erőszakolt csinálmányok. Shakespeare lángelméje volt szükséges, hogy Machbet, vagy Hamlet látomásai oly hatalmas lélektani igazságok kifejezői legyenek! Agház anyjának megrendítő víziója, a hogy ezt Pátkáneán megéneklei, a maga nemében a legsikerültebb lélekrajzok közé tartozik. A költő művészetének sikerült olyan helyzetet tárni elénk, melyből a lélek ezen izgatottsága a legnagyobb igazsággal következik.

Hazája sorsán szomorkodó anyát rajzol, ki délczeg fiát buzdítja, hogy Örményország szabadságáért, az örmény nép fölszabadításáért ragadjon fegyvert. Lelkesültségében, s hogy fiában is hasonlót ébresszen, különösen két eszközhöz folyamodik. Ékes szavakban rajzolja a hősi pálya dicsőségét. Buzdítja, hogy délczeg ifjú lesz belőle, s Mászisz hűve ad majd erőt, hogy olyan legyen, mint Vártán. Igéri, hogy aranszálú övet fűz derekára, s élesre fent kardot köt fia oldalára.

»Ébredj fiam, régen alszol.
Szép szemed nyisd végre föl;
Jó anyádra szemeidből
Üdv, szerencse tündököl!«

A másik motívum, melyet alkalmaz: az örmény haza nyomorúságos helyzeténck nem kevésbé hatásos festése.

»Istállónkban prüszköl a ló
És nyerítve hívogat.
Ébredj, fiam, régen alszol
Vedd elé már kardodat!
Nemzeted nyög lánczra verve,
Mennyi testvér, nézd, fogoly!
Sir az örmény, — és vitézem,
Te csak alszol s álmodol?«

És most az emígy fölzaklatott lélek maga előtt képet lát. Ez a kép nem való, hiszen nem is lehet az, csupán fölka-vart lelkének lázas álmaiban létezik: puszta látomás, s éppen mint ilyen fejez ki sokkal többet, mint a hazafias páthosznak egész nagy tömege.

»Nem! nem! . . . Fiam ébred immár,
Tetre serken, lóra ül;
Jajgatást, bút ő eloszlat,
Minden könnyet letörül.
Fel örmények! Hányan vagytok?
Aghász fiam hangot ad —
Lóra pattant, kardot rántott:
Kövessétek! Rajta hát!«

Mennyire mozgalmas, mennyire drámai az a kép, mely a költő lelkében, érzelmeinek folytonos izgatása alatt, föl-tárul! Mily érdekes, hogy egy szerető, gondos anya küldi gyermekét a vészes halálhozó csatába. Csupán ezen egyetlen vonással, mily biztosan föltünteti a költő, hazája nagy baját, kétségbeejtő helyzetét. A gyöngé nőnek ezen férfias fellelkese-dése a leghatásosabb riadók egyikévé teszi e művet, melynek a világ irodalomban nem sok társa akad.

S az a költő, ki ily erős hangon tud szólni, megta-lálja a szelidebb, nyugodtabb hangnemeket is. »Krisztosz hártjáv« című dala mindössze egy enyhe sohajtás, mely azonban a szív mélységéből ered. A természet tavaszi föl-ébredését énekli meg, refrainül egyik húsvéti ének kezdő sorát választva. A csendes örömmek, a mélázó boldogság-nak elandalító varázsa fog el, midőn e költeményben a föl-ébredő természet leírását olvassuk.

»Megindult már a déli fuvalom,
Havas mezét lerázta völgy, halom;

A gyermekzaj örömtől áthatott:
Krisztus urunk föltamadott!

Erre jó aztán a zajló kis patak, az ágakon fakadó virágmosoly, s a fölzengő madárdalok poetikus megéneklése. A tavaszi derűben úgy látszik, mintha a költő lelke is harmonikus nyugalmat élvezhetne. Azonban Pátkáneán lelkének fájdalma, mint az öröm közepett a szomorú emlék — előtör, s a természet és a szeretet föltámadásán, hazája föltámadására gondol:

•Föltámadt Krisztus!... semmi kételyünk
— A természet is ünnepel velünk —
De örmény ajkról mikor hallhatod:
•Örményhon él.... föltámadott!«!

Ime! amott egy riadó, lázas lélek lázas látomásaival, emitt szelid sóhaj, ott ódai szárnyalás, itt a dal keresetlen melodiája. Mindkettőt Pátkáneán írta, s mindkettőben szenvedő hazáját énekelte meg. Hazafias lirájának e két határpontja talán legjobban mutatja költői lelkének gazdagságát s egyéniségének kiválóságát.

Dr. Esztegár László.

Kétszer menyasszony.

— Történeti elbeszélés. —

Az „Armenia“ számára írta: Kritsa Klára.

— Befejező közlemény. —

VII.

 Konstantinápolyban most is fennálló Sophia egyház terét sűrű néptömeg lepte el; az ablakok telve voltak uri közönséggel. A tornyokról és háztetőkről lobogók lengedeztek, a kapukat zöld ágak diszíték.

Az egész város ünnepies szint öltött.

A templom belseje pazar fénynyel volt felékesítve. Az oltárokat tropikus növények környezték, a falakat zöld

lombfüzerek és drága kárpitok boríták. A ragyogó csillárokban égő számtalan gyertya káprázatos fényvel árasztá el a templom belsejét.

A piros bársony takarókkal borított padosorokban hercegek, hercegnők, udvari, katonai és polgári főméltóságok, magas állású tisztviselők stb. foglaltak helyet.

A kórus is telve volt előkelő közönséggel.

Ez a pompa, ez a fény, ez az ünnep azért volt, mert Thothov Mihály császár tartotta esküvőjét a világhírű szép örmény hercegnővel: Euphrosinával.

Most másodszor térdelt az Ur oltára előtt Euphrosina, mint menyasszony, másodszor hangzottak el ajkairól a hűség esküszavai. Először azért, hogy lemondva mindarról, mi az életet kedvessé teszi, lemondva Isten szép világáról, elfogadjon egy szenvedéssel, és nélkülözéssel teljes életet s hogy reményét a boldogság iránt a túlvilágba helyezze; most másodszor pedig hogy: megoszsa az ünnepeltetést, a ragyogást, a boldogságot és a szerelmet, az ország leg-hatalmasabb urával.

Mily örömet, gyönyört érezhet a menyasszony, midőn a szeretett lényt maga mellett láthatja, mily boldogító lehet reá nézve a tudat, hogy egymáséi lesznek, hogy mindennap láthatja, hallhatja hangját, karjára támaszkodhatik, nevéen szólíthatja, fülébe sughatja mindazt, a mit akar annak, a ki előtte e földön legkedvesebb.

És vajjon Euphrosina érezte-e e mondhatlan gyönyört, boldogságot? . . .

Oly szép volt ez ünnepélyes perczek alatt, hogy szinte azt lehetett hinni, hogy nem földi lény s hogy az angyalok mindjárt égbe röpitik. Drága kövektől ragyogó hosszú uszályú fehér selyem ruha fedte termetét, fején hosszú át-tetsző fátyollal, mirtusdíszszel és szemkápráztató gyémántos diadémmel.

A császár szemei ragyogtak a boldogságtól, a mint karjára füzte az angyali alakot, kit most már a magáénak mondhatott Isten és emberek előtt.

A meghívott vendégek két oldalt sorfalat képeztek, a mint a császári pár karonfogva, viszonzva a köszönéseket, kihaladt, az orgona gyönyörű hangjaitól átrezgett templomból.

Künn díszes hintók várakoztak. A császári pár és a nászkiséret helyet foglalt ezekben, aztán a menet lassan hajtattott a császári palotába.

A nép lelkesen üdvözölte a díszes menetet: harsány éljenekbe tört ki. Midőn a menet bevonult a palotába, a nép e körül sorakozott; ekkor a császári pár megjelent az ablaknál, főhajtással üdvözölvén a népet, mire ez dörgő éljennel felelt.

A vendégek az uralkodót és bájos ifjú nejét szerencsekívánataikkal halmozták el. Aztán fényes ebéd volt a palotában. A nép között pénzt osztottak szét.

Esti tíz óra. Pazar fénynyel butorozott hálószobájában ül az új császárné, rövid hajjal körített szép homlokát kezére nyugasztva. A mult képei vonulnak el lelki szemei előtt.

A boldog gyermekkor képe tárul előtte, midőn atyja s szép ifjú anyja szeretetükkel halmozták el, midőn az udvarnál mindenki kedveskedett neki, magasztalták holló-fürteit, szemeit a ragyogó csillagokhoz, arcát a hajnalpirhoz, ajkait a fészlő rózsához hasonlították. Oh akkor mily reménytelten mosolygott feléje a jövő!... E ragyogó képet aztán egy sötét, gyászos kép váltja fel. Komor, nagy teremben egy ravatal, melyre az égő viaszgyertyák halvány fényt vetve, megvilágítják a kedves halott, a sokat szenvedett, forrón szeretett édes anya megdicsőült vonásait. Majd atyját látja, a mint szakállán végig peregnek a könnyek, midőn őt, kis leányát a sötét teremben viszontlátja. Minden átélt esemény feltűnik lelki szemei előtt. A szép császárné tagjain végig fut a hideg, midőn a felavatási szertartás tűnik fel előtte. Végül feltűnnek a zárda szüzek, köztük a jó Octavia, halvány arcaikkal, gyászos ruházatban, a mint körül csoportosulnak s zokogva bucsúznak el tőle; aztán látja a nagy fekete ajtót, melyen a ki belépett, azt többé ki nem bocsátják s a mely mégis megnyilt előtte nagy nyikorgás közt, mintha ez is távozását siratná, hogy azon át kiléphessen a nagy világba, a hol pompa, ragyogás és boldogság várakozott reá...

Az ajtó nehéz függőyei csendesen szétválnak s belép azon, boldogságtól sugárzó arczzal a császár s bájos ne-jéhez közeledik. Lépteinek zaját elnyelik a vastag, puha szőnyegek. A gondolataiban elmélyedt nő csak a férj érin-tésére riad fel.

Ez ajkaihoz emeli a drága, kis kezét; felgyüri a dúsan csipkézett pongyolaruha bő ujját és csókokkal halmozza a gömbölyű kart, aztán a szép homlokot és szemeket csókolja össze s neje lábaihoz ereszkedve a bársony zsámolyra, áhitattal tekint fel annak gyönyörű arczára.

Euphrosinának egész valóján meleg villanyfolyam öm-lött szét.

— Mit művel Felség! — mondá, mintegy megrettenve önmagától, a kinek egy ország uralkodója ül lábainál — keljen fel!

— Ne szólíts így engem drága angyalom! — szólt a férj — nevezd Mihálynak, hisz ma sirig tartó hűséget esküdtünk egymásnak, tehát már elválhatlanul egymáséi vagyunk. S újra megcsókolá nejének kis kezét.

Az eskü-szóra Euphrosina megrázkódott. Ő már kettő-nek esküdt hűséget az oltárnál.

— Szeretsz-e engem én üdvösségem, szeretett, drága Euphrosinám!? — folytató Mihály míg szemei forró sze-relemmel tapadtak a hölgy arczára — szeretsz-e?

Euphrosina hallgatott.

— Nem felelsz egyetlen gyönyörűségem, drága sze-mem fénye! Oh! szólj szeretsz-e engem? vagy csalatkoz-tam volna!... Nem, nem! Te szeretsz engem, látom ezt szemeidnek ragyogásából!... Ölelj meg hát és csókolj meg egyetlen boldogságom! engem férjedet!

És karjaival átölelé a karcsú termetet s forró sovár aj-kaival a hölgy ajkaihoz közeledék, míg szemei delejes fényben ragyogtak.

Euphrosina szive hevesen dobogott, karjaival átfoná a férj nyakát s bíbor ajkai ennek ajkaira tapadtak; kimond-hatatlan gyönyörérzet arasztá el bensejét.

Egyszerre azonban különös félelem lepte meg; azt hívé, hogy bünt követett el, hirtelen kibontakozott az ölelő karok közül s így szólt kérő hangon:

— Hagyjon most magamra, hadd gondolkozzam új helyzetemről, a mely oly különös és szokatlan, mintha álmom volna minden... Lelkemet kétely, aggodalom és félelem zaklatják, hadd imádkozzam Istenhez, hogy szüntesse meg e kinos érzéseket.

A császár e kérésnek, mint rabszolga a parancsnak, engedelmeskedett, előbb azonban még egyszer ajkaihoz emelé neje kezét.

Ez pedig, miként czellájában szokta volt tenni, letérdelt — most pompás imazsámolyra — s kezeit összekulcsolva mély fohászszal kéré a Mindenhatót, hogy szabaddítsa meg a lelkifurdalásoktól, ha már szent akaratának úgy tetszett, hogy az előbbivel ellenkező új életet kezdjen; segélyje meg, hogy kötelességeit Isten, férje s az emberek iránt híven betölthesse. . .

VIII.

Lehet-e a földön — e siralom völgyében — tökéletes boldogság? Boldog volt-e Mihály császár elérvén azt, mely után szive oly hön vágyott: midőn Euphrosinát a bálványozásig szeretett lényt, magáénak mondhatta? És boldog volt-e Euphrosina, a kinek szive szintén szerelemre gyuladt Mihály iránt, miután Isten s emberek előtt az övé lehetett?

Mihályt első neje halálának emléke bántotta, önmagát vádolva ezért; mert meg volt győződve arról, hogy a szegény nőnek, a ki őt oly forrón szerette s a kitől ő válni akart, mély búbánat e felett okozta halálát.

Euphrosinának pedig a zárda emléke felhősítette be gyakran szép homlokát, az eskü, mely által örök hűségre kötelezte magát az Üdvözítő iránt s a melyet mégis meg kellett szegnie.

Mihály hűtlen lett nejehez, Euphrosina mennyei vőlegényéhez, hogy szivük vonzalmát követve boldogok lehessenek. De minthogy fény nem lehet árny nélkül, az ők boldogságának fénye mellől sem maradhatott el az árny: sötét emlékek a multból.

Különben igyekeztek egymást szerelmükkel boldogítani s egymás szerelmében feledést keresni.

Hat év telt el így.

Ekkor Mihályt leverte egy nehéz betegség. S bár a leghíresebb orvosok állták körül ágyát, mégsem tudták őt visszaadni az életnek, mert a leghatalmasabb orvos, a császárok császára, csak odaig szabta ki élete határát.

Kihűlt a szív, mely oly lángolóan tudott szeretni.

Az egész birodalomban gyászlobogók hirdették az uralkodó halálát.

Euphrosina — az oly hamar özvegyen maradt császárné — gyászruhát öltött, hogy soha többé más színű öltözék ne fedje szép termetét. Sűrűen omlottak szemeiből a fájdalom könnyei, kimondhatatlanul szeretett férje elvesztéseért.

A császári pompával végbement temetés után, minden ellenmondás daczára visszatért a szent falak közé. Nem bírta volna őt többé semmi földi hatalom arra, hogy saját akaratából, tovább is az udvarnál maradjon.

A csendes boltozatok magányában töltötte el szép ifjú életét, gyakran imádkozva Istenhez. A vallásos elvek, melyeket gyermekkorában lelkébe oltottak, oly erős gyökeket vertek ott, hogy a világ szele nem volt képes azokat onnét kidönteni.

Férje emlékét kegyelettel őrizte szívében.

A lelkiismeret, hogy a zárdából kilépve férjhez ment, nem vádolta többé, megnyugodott abban, hogy Isten akarta így, hogy alkalmat nyújtson neki, künn a világban jótékonyt gyakorolhatni.

Euphrosina valóban a jótékonyt nemtője volt.

Magán vagyonának felét a szegényeknek, felét meg a zárdának hagyományozta.

Sokáig élt a szent falak között háborítlan csendben, nyugalomban. S mint midőn szép csendes őszi alkonyon, a leáldozó nap bucsúsugarait széthintve, fényes arczával visszafordul megfutott pályája felé, úgy ő is életpályája végéhez érve, visszatekintett azon, de a megjárt életúton csak nemes cselekedetei nyomait látva, a túlvilágba helyezett remény fénysugara ragyogtak körül arczát.

Erős hittel áldozott meg; ajkain égi mosoly honolt.

Midőn szép lelke elszállt, mintha a mennyország angyalai állták volna körül ágyát, átszellemült vonásain a megdicsőültek fénylő glóriája tündökölt. . .

Örmény régiségek Berlinben. *)

Azon önálló örmény királyságok közt, melyek hajdan, a mai Örményország fensíkján szövetséget képeztek, a nyugot Armeniában fekvő Urartu vagy Ararat (Herodót szerint Alarud) foglalta el az első helyet, a Ván-tó mellett fekvő Thuspa (Van) fővárossal. Örményország östörténetének legbecsesebb emlékeit Urartu királyai által hátrahagyott váni ékiratok képezik. Az örmény uralkodóktól reánk maradt legrégebb feliratok — a mennyiben saját nemzeti ékirás csak később fejlődött ki — assyr nyelven vannak készítve.

Az örmény birodalom virágzási kora a Krisztus előtti IX. — VII. századba esik, midőn királyai nyugot felé győzelmes hadjáratokat viseltek, s éjszakon az Araxesen túl terjesztették ki hatalmukat. Azonban ezen hatalmi állásból III. Teglath-pal-asar és nevezetesen II. Sargon (722—705 K. e.) assyr királyok által ki lettek szorítva. II. Sargon Rusa örmény királyt megverte és az örmények főistenének Haldisnak templomát szétrombolta.

E győzelem főbb mozzanatait ábrázoló domborművek a khorsabadi királyi palota díszét képezték és jelenleg a párisi Louvre assyr múzeumában láthatók. **) A Haldis főisten templomát ábrázoló domborműnek másolata, illetőleg rajza a berlini királyi múzeumok előázsiai régiségtárában, az örmény régészeti emlékek közt van kiállítva.

*) Verzeichnis der vorderasiatischer Altertümer u. Gipsabgüsse. Berlin, 1889.

**) L. »Armenia« 1890 évf. 299 lap.

A templom négyszögű alapzatra van fektetve, a homlokzat közepén kis kapúval, melyet négy pillér ékesít. Köralakú, oroszlán fejfel ékesített paizsok függenek rajtuk, s az épületet kiraboló assyr katonák hasonló paizsokat czipelnek magukkal. A kapúnak mindkét oldalán árboczrúd nyulik a magasba tetején czipruságakkal. A bejáratától jobbra tehén látható szopó borjával, a mely csoportozat kiváló helyet foglal el valamennyi előázsiai vallásnak jelvényei között. A templom előtt, a talapzat tövében két vizmedence fekszik, három-három bikalábra helyezve. *)

Haldis templomát Assurbanipal kortársa, II. Rusa örmény király állította helyre és gazdag áldozati ajándékokkal díszítette fel.

Toprak-Kalehban, a Ván-tó közelében levő halmon eszközölt ásatások igen érdekes leleteket hoztak napfényre. A kiásott régiségek egy része Londonban és Szentpéterváron van, más részüket a berlini muzeum szerezte meg 1887-ben. Az összes leleteket, melyek az alábbiakban vannak ismertetve K. e. 650-ik évből származnak.

A kiállított régiségek közt van egy igen szép, teljes egészben fenmaradt köralakú bronz paizs 0.50 m. átmérővel. A külső felület díszítését koncentrikus körökben egymásután következő bikák és oroszlánok csoportozata képezi, a széleken II. Rusa örmény király, örmény ékirással készített felirata látható.

A gyűjteményben még két bronz paizs töredék van. Ezek közül egyik egy paizs szélének darabját képezi, belső oldalán örményékirással.

Ezen itt felsorolt paizsokhoz hasonlóak voltak az örmény templomokban áldozati ajándékképen felfüggeszve.

Öv-díszítés bronzból, 1.0 m. hosszú töredék.

Karpereczek ezüsből és bronzból. Mindkettő kígyófejben végződik.

A toprak-kalehi régiségek Berlinben kiállított részének igen érdekes részét a következő három tárgy — melyek akkoron egy királyi trónnak díszítésére szolgáltak — alkotja.

*) I. »Armenia« 1890. évf. 290 lap.

0,35 m. magas, eunuchot ábrázoló szobrocska bronzból és kőből. Az eunuch ruházatát gazdag diszítésű, hosszú, himzett öltöny képezi, — kezében legyezőt tart, vállán az assyr dombornüvekre emlékeztető széles szalag látható. A szobrocskán — melynek arcza fehér kőből van készítve — az egykori aranyozásnak kétségtelen nyomait találjuk. A nyak-ék bemélyedései valószínűleg drágaköveket tartalmaztak.

A királyi trónnak további diszét képezte egy másik bronz szobrocska. Lépkedő griff sas-csőrrel, tollas testtel, hosszú szárnyakkal és madár-karmokkal. A griff fején koszorú látható, mely egy oszlopot tartott. A szobrocska az előbbihez hasonlóan aranyozva volt, szemei és szemöldökei kirakva valának.

Bronz oszlop, 0. 22 m. magas. Ornamentikáját az egymásra hajló leveleknek, az ázsiai műtárgyakon gyakran látható csoportozata képezi.

Valószínűleg az említett trónhoz tartoztak egyes gyűrűk, tűk, rosetták, stb. kőből, emailból és bronzból.

Papp Mózes.

Az örmény, mint indogermán nyelv.

II.

Következik 2) az örm. *inj, inc* (indz, incz) szó. A mint a skr. színhá mutatja, a szó eredetileg idg. *s* hanggal kezdődött. Idg. *s* eltűnik az örmény szók kezdetén magánhangzók előtt még: örm. *al* só, gör. *als*, latin *sal*; örm. *am* év, skr. *samā*, av. *hama*; örm. *amarn* nyár, ó-felnémet *sumar*, örm. *arbenam* lerészegszem, lat. *sorbeo*; örm. *evt'n* hét, latin *septem*, gör. *επτά* szavakban is. Az *inj*-ben továbbá örm. *i* = idg. *i*, örm. *n* = idg. *n* és *j* (dz) = idg. palatalis *gh*. E hang a görögben *z*, az itáliai-ban *h*, *g*, ó-írben *h*, germánban *g*, *ξ*, — míg az ó-indben *h*, avest. *z*, örm. *j*, *z*, álb. *ð*, litv. *z*, szlávban *z*. Példák: örm. *jern* (dzern) kéz, gör. *χειρ*; örm. *anjuk* (ándzuk) szük,

skr. *ahus*; örm. *barju* magas, skr. *brhat.* 3) Örm. *e-git* szóban örm. *e* = idg. (gör.) *e*, skr. *a*. v. ö. örm. *em* vagyok, aol. *εμου*: örm. *ber-em* hozok, gör. *εμου*: *cer* (szer) öreg, gör. *εμου* stb.

Örm. *g* továbbá = idg. *u*(* *gu*-ből, a csillaggal jeölt alakokat következtetjük), pl. örm. *gorc* (*gorcz*) mű, gör. *εγορ*: örm. *gitem* tudom, óind *veda* perfectum; örm. *loganam* fürdöm, latin *lavo*; örm. *taigr*, genit. *taiger* sógor, ó-ind *de-vár*.

Örm. *i* = idg. *i* v. ö. *elikh*, gör. *εικη*. A gör. *ε* augmentum, az örményben is *e*, skr. *a* = idg. *e* és mindenütt eredetileg hangsúlyos. *Ez világot vet az ősz örmény hangsúlyra és szemünk elé állítja az ősz örmény nyelv legrégebb hangsúlyozását, mely egyező az indogermánul (ó-inddel és göröggel).* Az ősz örményben a hangsúly csak az első szótagon lehetett, mert az örm. *git*-nek az *egit*-ben megfelelő idg. *uid*. (örm. *t* = idg. *d* az úgynevezett 'lautverschiebung') hangsúlytalan szótagot illet meg (az *i* tö-alkotó vocalis,) míg a tö hangsúlyos alakja a *t*-t megelőző *e* vocalis-sal idg. *u-e-id*. Örm. *e-git*. = ó-ind *á-vid-a-t*. A második örmény hangsúlytörvény szerént, melyet Hübschmann a legrégebb szövegi törvénynek nevez. *Λ. St. 57*, az eredetileg utolsó szótagok magánhangzói kiesnek. Ez más szóval azt jelenti, hogy az örmény nyelv eme fokán az utolsó előtti szótagok voltak hangsúlyosak, melyek a hangsúly hatása alatt utolsó szótagokká lőnek. Így lett általában az utolsó szótag hangsúlyos az örményben.

Hangsúly tekintetében figyelemre méltó az örm. *gtane-m* jelenidő is. E szó hangsúlya eredetileg a második szótagon van v. ö. gr. *αλτάνη* (az örm. *an* = gör. *αλ* jelenidejű töképző).

Már most a harmadik örmény hangsúlytörvény szerént *i* csak az utolsó szótagban marad meg, azonkívül kiesik vagy *e* lesz. Így lesz a *git*-ből *gtanem*, v. ö. *sirt* szív, gen. *srti*: *inj* (indz) párducz, gen. *enju* (ez az *en*, úgy hangzik, mint az idg. *u-vocalis* = nasalis sonans). 4) Örm. *elikh* = gör. *εικη*. Örm. *e* = indogerm. (és gör.) *e* augmentum v. ö. *e-git*. Örm. *l* = idg. *l*; örm. *i* = idg. *i* tö-alkotó vocalis. Örm. *k*. (*kh*) = gör. *κ* Hangsúlyos tö

tüntet fel a gör. λέπω. A gör. π ó-hang előtt idg. q velaris zárhang (gör. ku, mely a görögben az a hatása alatt π lett). Az örmény az indogermán nyelvek ama csoportjába tartozik, melyekben a velaris q, ajakhanggá nem válik: így idg. q az árjában k, c (cs), örményben k (k') c (csh), g, albán-, litván-, szlávban k, c (cs), c (cz). Az indogermán torok-hangok velarisok és palatalisok: ezekről most csak annyit, hogy más-más helyen képződnek és más-más hangoknak felelnek meg az indogermán nyelvekben. E szerint örm. elikh = gör. ἔλιπε hangsúlyos indogermán töve l-e-iq hangsúlytalan töve liq.

Lkhanem épen olyan mint *qhanem*.

5) Örm. nist. szóban örm. n = idg. n, örm. i = idg. i, örm. s = idg. s és örm. t = idg. d.

6) Örm. tiv. nap idg. töve d-i-u. Örm. t itt is = idg. d.

7) Örm. *k'irtu* izzadság. Örm. k' = idg. sv. pl. örm. *k'un* (khun) álom, skr. *svapna*, lat. *somnus*: örm. *k'oír* nővér, skr. *svasar*. Örm. i = idg. i, örm. r = idg. r, örm. t = idg. d v. ö. nist, tiv.

8) Örm. eri-tő, három. Az örményben szókezdő liquida l, ʒ, r előtt e, a magánhangzó fejlődött. Jelen esetben a t előbb elmaradt (secundär szókezdet *ri*, miből lett: *eri*). Többes instrumentalis örm. *eri-vk'* v. ö. ó-ind. *tri-bhis*.

Idg. i = örm. i.

Örm. i megfelel egyúttal idg. i-nek is. Példa: örm. *siun* oszlop, gör. *σίον*. Örm. s = gör. k. Idg. palatalis k a görögben k, italiaiban e, ó-írben e, germánban k, ʒ (h) g, ξ, — míg az ó-indben s, örményben s, albánban s, litvánban és szlávban szintén s. Örm. s eszerént = idg. s (v. ö. *nist*) és k (*siun*). Példák a k-ra: *ere-sun* harmincz, gör. *τοιόσποτα* örm. sirt szív, gör. *καρδία*: örm. *surb* tiszta skr. *çubhra*; örm. *tasu* tiz, gör. *δέξα*, skr. *daça* stb. Örm. *siun* gör. *σκύω*-ra mutat, mert a már előbb említett szóvégi törvény szerént az eredetileg utolsó szótagok magánhangzói kiesnek, így lett *σκύω*-ból örm. *siun* kutya.

Lássuk most idg. i és i'-nek megfelelőit az összes idg. nyelvekben:

Idg. árja örm. gör. lat. ó-ír germ. balt-szláv.
 hangsúlyos litv. ó-bulg.
 szótag

i: *i*: *i*: *i*: *i*, *e*: *i*, *e*: *i*, *e*: *i*: *i* *i*
i: *i*: *i*: *i*: *i*: *i*: gót *ei* = *ei* = *i*
 ó-felném. *i*:

Idg. *i* megfelelője a latinban, ó-írben (hangsúlyos szótagokban) és a germánban *i* mellett *e* az előbb felállított (*i e a o u*) sorozatban jobbra.

Dr. Patrubány Lukács.

Adatok az erzsébetvárosi levéltárból.

1726. okt. 11. Bábíg Vártán 56 magyar frttal tartozott egy fogarasi kereskedőnek. Tartozásaért ezt bezárták és szolgálatra kényszerítették; ezért az örmények felfolyamodtak a kormányzékhez.

1729. febr. 1. Ebesfalva, Erzsébetváros nevet nyer. A kincstár által elkülönített Erzsébetvároson, mely el nem vehető, legyenek buzgó kath. papok; a város jegyzője is katolikus legyen.

1729. febr. 25. Házhelyeket kérnek (az örmények) a kamarától építkezés végett.

1729. szept. 24. Határozás a papokra nézve. Legyen két papunk: János és Emanuel. Emanuel atyát a hivek tartsák eledellel és mosással. A hivek adakozásából két részt kapjon János, és egy rész Emanuelé legyen.

1729. szept. 24. Roska István¹⁾ apostoli visitorator a tanácsccsal együtt az egyházi teendőket megállapítja.

1729. nov. 7. Nádpálczát csak urak használhatnak; ki ezen határozat ellen vét, büntetésül vagy egy aranyt fizet, vagy elzáratik.

1730. ápr. 11. Tanítóknak megválasztottak: Emanuel világi pap és Emanuel mechithari-ta atya; az igazgató Nerszesz atya.

¹⁾ stanislai (Lengyelország) örmény kath. nagyprépost.

1730. ápr. 11. A Küküllő kiáradása a majorokat veszélyeztetvén, Szendrei Jánoshoz, ¹⁾ gát építés engedélyezése végett, küldöttség megy, mely azt az utasítást kapta, hogy — ha szükséges — ajándékkal is bírja reá (a gondnokot.)

1733. ápr. 6. Dániel Mihály 250 frt útravalót kap, hogy Rómába menvén ott pappá szenteltesse fel magát.

1736. aug. 3. A közgyűlés elhatározta, hogy plebánosi lakot épít. — Dániel Mihály és Diákon-Lengyel András házát papi lakká építteti.

1738. jan. 30. Pap Samú ref. pap ²⁾ birtokát Zakariás János ³⁾ megveszi.

1742. jan. 3. A bírói hivatal megosztatik két személy közt. A »kompanya« bírása (évenként) 80 magyar frt és a városbíró 100 m. frt fizetést kap.

A városbíró minden hónapban megvizsgáltatta a kémenyeket; a kihágás 100 frtig terjedő birsággal büntetett.

1744. okt. 18. A szamosújvári férfiú, ha Erzsébet-városra jött nősülni, itt három napnál tovább nem tartozkodhatott.⁴⁾

¹⁾ Az Apaffi család kihaltával az ebesfalvi uradalom a kincstárra szállott; ekkor az Apaffi-, vagyis a kincstári javak teljhatalmú gondnoka Szendrei János volt

²⁾ Az Apaffi-féle vagyis a jelenlegi latin szertartású anyateplomot és a mellette levő lelkészi lakot a dűsgazdag Apaffi Lenárt építtette, de örököse nem lévén, az ebesfalvi birtok is a fogarasi várkapitányra, a helvét hitvallású Apaffi Istvánra szállott. Ekkor azonban ez volt a jelszó: »Kinek birtokán lakozol, annak vallásához tartozol« — azért a reformátusoké lett; de Szendrei János katonai erővel ismét visszafoglalta azt a katolikusok részére. A visszafoglalás idejében Pap Samú birtokos: volt a pap, kinek birtokát a nemességet nyert első örmény birtokos: Zakariás János vette még mielőtt az örmények Ebesfalvát megvették volna.

³⁾ A Küküllő hidja közelében, melynek padlója el volt törve, állott Zakariás János, ki akkor tájban még nem tudott magyarul. De kocsi robogást hall, erre megfordul és látja, hogy Apaffi, a fejedelem jön. Most Zakariás a lovak elejébe fut és így szól: »Mária Sa! podul spart« (Méltóságos úr! a hid el van romolva.) A kocsis nem hajtott a hidra, hanem visszatért. Így kerülte ki a fejedelem a veszélyt; de meg is jutalmazta a figyelmes örményt; nemességet adott neki evvel az előnévvel: Zakariás »de podu spart.«

Szerk.

⁴⁾ Verzereskul örmény kath. püspök a hazai örményeket mind Szamosújvárra akarta összegyűjteni 1712-ben. Valószínű, azért hoz-

1745. decz. 3. A házak első részében örmény lakjék, hátul magyar, vagy oláh mesterember.

1745. decz. 20. A királynénak pénz-segélyt (1200 drb. arany) küldenek Nagyszebenbe követek által.

1746. jun. 25. Dániel Mihály esperes 1200 aranyot visz Mária Teréziának; ugyanekkor a Bécsben tartozkodó követeknek három hónapra 100—100 aranyat fizet.

1750. jun. 16. Az arannyal és ezüsttel himzett ruha-viselet eltiltatik.

1751. jun. 29. A bécsi követek azt a meghagyást kapták, hogy Ernyét és Hundorfot vegyék meg a királynétől, ha a hatalmas Bethlen család Erzsébetvárost elvonná.¹⁾

1756. jun. 8. A tanácsbeli kedden el nem távozhat a városról, mert a tanács gyűlését e napokon tartja.

1757. decz. 24. A lelkész 100 m. frt fizetést kap. A Gergely-féle naptár elfogadtatik.

1758. ápr. 15. Issekutz Auxent és Vikol Bogdán követek egy rend finom posztóruhát, kalpagot és csizmát, ezeken kívül havonként 100 frt fizetést kapnak.

1759. márt. 12. Az erdőfelügyelőknek fizetése 300 m. frt, 10 öl fa és 10 köböl buza.

1760-tól kezdve a bíró fizetése 60 arany, a jegyzőé 6 arany.

1761. Bêrbiár borbély fiával együtt kiűzetett a városból, mert nem akartak templomba járni.

1761. nov. 12. Bêrbiárnak megengedik, hogy visszaköltözzék ezen feltétel mellett: járjon templomba, csak borbély üzletet tartson és műhelyébe örmény tanulókat fogadjon fel.

1761. dec. 16. A szőlőutcza keletkezik. Az eladott házhelyek árával a vett birtokot fizetik meg a kincstárnak.

ták az erzsébetvárosiak ezt a határozatot, mert még 1744-ben is tartottak tőle, hogy a szamosújvári örmény ki ne édesgesse — testvérét, az erzsébetvárosi örményt!

¹⁾ Az az per útján megnyerné. Ugyanis Apaffi és Bethlen Kata egymás közt — halálesetében — szerződésre léptek; egyik család a másiknak hagyományozott mindent. De azért az állam törvénye a magtalanoktól elfoglalt mindent. Így történt, hogy a királyné Mária Terézia azt eladta az örményeknek; de azért a Bethlenek a nagyszebeni országgyűlésen mégis kísérletet tettek . . .

1762. szept. 2. Éjjeli őröket állítanak fel; a 15 lovas őron kívül van gyalogos őr is. Gazda nélkül a házat elhagyni tilos.

1768. A török-muszka háború Moldovában mindent felforgatván Szépvizre 400 örmény jött. Bajtay püspök parancsára Karácsony János örmény esperes több pappal odament, hogy őket az igaz kath. hitre oktassa.

1771. Török Tódor az első templomot építi.

1758-ban az uradalmi 5 korcsmáért Petrásko Márton 425 forint bérösszeget fizetett. A 6 kövű malomból a gabona negyede az uradalomé. A gáton levő híd vámja egy személy után $\frac{3}{4}$ kr., marháért $1\frac{1}{2}$ kr. A hídvám hasznobére 70 ft, a két uradalmi mészárszék hasznobére 80 ft.

Az örmények földbirtoka a 'Dupê-Gárd' dűlőben 66 köből szántó és a 'Malomszeg'-ben 76 köből kaszáló.

1769. decz. 9. Issekutz Antal és Gergely a kisútczai Buksaházban, mely két szobát foglal magában, kórházat állítanak, a városi közönség igazgatása alatt.

1771. ján. 4. A városgazda fizetése 200 ft.

1776. márt. 15. Csiki Vártán és Lukács Bécsbe küldetnek Mária Teréziához Rondola és Újfalú megvétele végett, nehogy ezeket gr. Bethlen Gábor kapja.

1777. ján. 4. A három választási jelölt közül az lett a bíró, ki a 'bíró' felirással ellátott golyót huzta ki.

1781. Battyáni visitatiója szerint az 6-templomban volt egy kis harang, a mostani leányiskola tornyában négy. A másodrendű ezüst gyertyatartókat Issekutz Gergely és Antal adományozták a templomnak.

Az 6-templom XIII. Incze pápa, br Zorger püspök, Thorosz Minasz esperes, Edélbej plebános, Emanuel káplán és gr. Kornis kormányzó idejében épült.

1783. júl. 7. A mechitharista épület tornáczhelye városi birtok.

1790. júl. 6. A pesti országgyűlésre havi 100 ft fizetéssel Dániel Imre és Patrubby Márton küldetnek követekül.

1817. Dániel Eugen a kápolnát a mechitharista zárdának hagyta. Ugyanezen zárdának hagyományozta volt Kopacz Péter 1774-ben telkes hazát. A zárdáépület 1791. és a templom 1795-ben épült. — A 27 mázsás Erzsé-

bet-harang Thalman Mihály műve; Kábdebó János alesperes alatt szenteltetett fel.

1815. Azért, hogy a városiak között helyreálljon a béke, ápr. 24-én elkezdődik a lóretomi letenye, mely szept. 29-ig tartott.

1820. Kábdebó esperes Bécsben készítette a nagy gyertyatartókat.

1820. ján. 10. Karácsony-Keresztes alapítvány Gyula-Fehérvártt, örmény növendékpapok számára.

1821. Csiki Tódor a rózsafüzér oltárt emelteti. Epül a temetőház. Vitkom elkészíti a Nepomuki és Keresztelő sz. János oltárképeit, ekkor készült még két ezüst lámpa és a keresztkút. Káplánok voltak: Dombi János, Ötvös Bogdán, Murád Antal, Józseffi Ferencz, Dániel Imre, Popoi József, Issekutz Lázár, Petrovits Antal, Rácz Mihály, Kábdebó János, Csiki Imre.

1882. jún. 16. A leányiskola apáczákra bízott, de a felügyelet s igazgatás a régi állapotban maradt.

Közl: **Avedik Lukács.**

Képviselei látogatás.

— Molnár Antal választói körében. —

Az a hamar eltűnt tizenkilencz nap (szept. 5—24), mit derék képviselőnk választói között töltött, kik jelen alkalommal is határtalan szeretetet, odaadó ragaszkodást és kiváló tiszteletet tanúsítottak iránta — az ünnepélyességek egész lánczolatát képezte. Lehozta csinos, szép leányát: Ernesztint és eszes, élénk fiát: Aladárt is. Fogadta a számos látogatást és látogatásokat tett; de folyó dolgait sem hanyagolta el. Mindenkihez volt egy-pár szava. Az »Armeniá«-nak és más lapoknak cikket irt, biztató szavakat intézett azokhoz, kik ügyes-bajos dolgaikban tanácsért fordultak hozzája; előkészítette a gymnasium ügyét; a Ház nagytudományú és szorgalmas jegyzője még itthon sem ült — tétlenül.

Az a nevezetes városi közgyűlés, mely a gymnasium ügyében küldött miniszteri leiratot tárgyalta, szept. 11-én

tartatott meg; dr. Molnár is meg volt hívva. Maga ünne-
pelt képviselőnk tette meg az indítványt egy korszakos,
ékes, szakszerű, remek beszéd kíséretében; a népes köz-
gyűlés teljtartalmúlag elfogadta ezt az indítványt, melynek
értelmében — kevés hián — a harmadik százezeret is meg-
szavaztuk a felállítandó főgymnasiumra. Molnár dicsősége
tetőpontján ragyogott!

A polgárság hálájának némi kis adóját akarta leróni,
midőn szept. 18-án lényes fáklyás-zenével tisztelte meg
szeretett képviselőjét. Esztegar Gergely örmény szer-
tartású kath. pap üdvözölte evvel a sikerült beszéddel:

Nagyságos képviselő ur!

Szamosújvár szab. kir. város polgárait az igazi tisztelet, nemes
ragaszkodás és önzetlen szeretet vezette ez alkalommal Nagyságod
elő. — Nem ünnepelni jöttünk; de szívünknek érzelmeit óhajtjuk
feltárni ma. Ezek szívének dobbanása egyesül igénytelen szavaim-
mal, melyek kifejezései akarnak lenni mindnyájunk szívérzelmének,
tolmácsai azon jó kívánatnak, mely mindnyájunk kebeléből egyhan-
gúlag előtör ezen ünnepélyes pillanatban. Szamosújvár a föld, mely
első sorban nekünk, egyúttal azonban a hazának és a társadalomnak
adá Nagyságodat. És e föld nem idegen Nagyságod előtt! Midőn
mérőföldek választják el tőlünk: kedvesen gondol szülőföldjére; s ha
közöttünk van: egész lényével a miénk kíván lenni. Valóban ne-
mes gondolkodás, magasztos, szent érzelm! És e kettő Nagysá-
godnál két erényvirág!

Az a varázsillat, mely annyira elbűvöl és magához vonz; az
az őszinte, nyílt lélek, mely Nagyságod ékkövei között egy drága
és tiszta szép rubint!

Visszaidézem az elmúlt időket, midőn e város polgárságának
bizalma Nagyságodnak ajánlotta fel a képviselőiséget. És nem csal-
latkozáink! Nagyságod multjában kiérdemelte teljes bizalmunkat; s
hogy a jövőre nézt is reményünkben nem csalatkozhatunk, bizonyosá-
gunk a közelmúlt idő egy eseményében van.

Midőn megpendült az eszme, hogy a mult veszteségek kár-
pótlásául, városunk fejlődése és az egyes polgárok anyagi jóllété-
nek előmozdítása tekintetéből, létező algymnasiumunk főgymnasi-
ummá egészítessék ki: Nagyságod magáéva tette az eszmét és
teljes erejéből arra törekedett, hogy azon eszmét mielőbb megtuste-
sülésre juttassa. Fáradozott, tett és tevékenységével a megszületett
eszme odáig jutott, hogy ma már egyrészt Szamosújvár város,
másrészt a vallás és közoktatásügyi miniszter között mintegy meg-
kötve az egyesség, csak jóváhagyásra váraozik. És ez ügyben
kétségtelenül Nagyságodat illeti az oroszlánrész! Letűnt a mult

idő, s ha Nagyságod a multban nemesen tett, emiát fenmarad.— De a jelen a miénk, s ha tartozásunk van, minket terhel a kötelesség leróni azt. S oh! mit nyujthatnánk mi Nagyságodnak, hogy boldoggá tegyük?

Adjuk legdrágább kincsünket: szívünket s szívünkkel igazi szeretetünk és tiszteletünk legyen a csekély viszonzás.

Leragyogni látom az égnek csillagát, és bámulatomban »megállj«-t szeretnék parancsolni az eltunó égi testnek. A földön is hasonlót tapasztalok. Letünni látom a nagyokat, kiknek élete felett rendelkezni, Istené a hatalom. Azonban miként nem állithatjuk meg az égi testet letünésében, úgy életet sem adhatunk senkinek; de azt szabadságunkban áll az élet Úrától lekérni. Ezzel a szabadsággal élünk, midőn lelkünk mélyéből sohászkiént előtörő óhajlásunkat fejezzük ki, kívánva azt, hogy nagyságos dr. Molnár Antal, Szamosújvár szab. kir. város országgyűlési képviselőjét az isteni Gondviselés sokáig, igen sokáig éltesse!

A sok »Éljen« elhangzása után az ékes-szóló Molnár ajkai nyitak meg, ki a következő rögtönzött, klasszikus beszéddel felelt:

»Hálatelt szívvel mondok önöknek köszönetet, tisztelt polgártársaim, e szép, e fényes kitüntetésért. Nem vagyok oly szerénytelen, hogy azt hihetném, miként érzéseiknek e megnyilatkozása az én igénytelen személyemnek szól. Azért tulajdonítok én ennek oly kiváló értéket, azért mondok önöknek leginkább köszönetet, mert jól tudom, hogy érzéseik e megnyilatkozása egy ügynek szól, a mely szoros kapcsolatban áll városunk jövődjé fejlődésével, egy ügynek, melyben e város polgársága feltalálta önmagát, tudatára ébredett önerejének és kötelességének, melyben a nézetek és törekvések ritka összhangja oly közhangulatot teremtett, hogy immár alig férhet kétség az ügynek sikeres megoldásához. Vajha megmaradna, tisztelt polgártársaim a város közjavát érintő más kérdésekben is ez az összhang az önök nézeteiben és törekvéseiben, vajha ezeket a kérdéseket is sikeres megoldás elé vezethetné a polgárság ügybuzgó összetartása. Részemről ígérem önöknek, hogy ebben az irányban minden tőlem telhetőt meg fogok tenni; ígérem önöknek, hogy nálam soha nem fog hiányozni se a készség, se az odaadó tevékenység, valahányszor csak alkalman nyilik bármely téren szolgálatára lehetni városunk közjavanak. A delejtűnek, tisztelt polgár-

társaim, az a sajátsága, hogy mindenkor egy irányba mutat s e sajátságával kalauzolja a delejtű a messze tengereknek s az úttalan sivatagoknak vándorait. Az én törekvéseimnek, tevékenységemnek, a közpályán való működésemnek is van ily delejtűje, a mely mindenkor e város felé irányul, melynek falai közt soha sem tudok megilletődés nélkül megjelenni, melynek minden köve a gyermek- és ifjú évek egy-egy emlékét eleveníti fel lelkemben, melynek polgáraihoz a gyermek- és ifjúévekben kötött barátságoknak soha szét nem téphető szálai fűznek! Fogadják ismételve köszönetem nyilvánítását e kikitüntetésért, mely voltaképen nem egyéb, mint hódolatunk együttes és ünnepélyes nyilvánítása egy nemes és igaz ügy zászlaja előtt. Mély meggyőződésem, hogy ezen ügy szerencsés megoldása hatalmas lökést fog adni városunk anyagi és szellemi fejlődésének; erősen hiszem, hogy minden, a mi e várost anyagilag és szellemileg erősíti, édes hazánknak is javára szolgál; s e meggyőződésben és hitben szívemből ohajtom, valósuljanak meg városunk jövő fejlődéséhez kötött reményeink s áradjon a Gondviselésnek bőséges áldása e város minden igaz polgárára!»

Eloszlott a sok nép, de az értelmiség összegyűlt özv. Gönczyné czukrászatába ünnepélyes vacsorára (bankett); bizottság hívta meg a kedvelt képviselőt. Belépésekor »éljen«-nel üdvözölték; elfoglalta az asztalfőn a számára kijelölt helyet. Leültünk mindnyájan. A körülhordott étkek mennyisége és minősége minden várakozást kielégített. Volt gyümölcs is bőven. A társaság vig, a hangulat emelkedett volt. Gyönyörködtünk a sok szebbnél szebb felköszöntésben; poharat üritettek: dr. Molnár, Gajzágó Ferencz, Gopcsa, Szongott, dr. Mártonfi, Esztegár László, Vásárhelyi Boldizsár, Bartalis Miklós, Esztegár Gergely, Novák Antal, Zászlóffy és a t. Későn oszlott el a kedélyes társaság. Ünnepelet képviselőnk szept. 24-én távozott el körünkből.

Isten bőséges áldása kísérje lépteit!

Sz. K.

Szamosújvári levelek.

III.

A népkert.

A ki e várost ismerte a hatvanas évek elején, más szóval az újabb magyar alkotmányos korszak ébredése szakában, emlékezni fog mindenesetre azon rég megszűnt helyi közszokásra, mely a »várkert« sétányaira terelte nyáron át vasárnaponként, a község egész tömegét; hol kuglizó helység, czéltábla-játék, (egy báb-alakot lábraállító szilárd csőrű galambjával), gyermekek számára felállított hinta-készülék, s egyéb kedély-derítő dolgok szolgáltak nap-estig a vasárnapi szünetet tartó közönség szórakoztatására.

Ezeket a régi várkerti délutánokat a mai Szamosújvár csak híreből is alig ismeri; azok végképp megszűntek, s a »várkert« — vagyis jobban mondva az országos fegyintézet kertje, már jó ideje teljesen el van zárva a külvilág szeméi elől.

A mi mostani sétaterünk-, a hivatalosan úgynevezett »népkert«-nek kitűnően sikerült megalkotása s fokonzó kiépülése utóbb teljesen nélkülözhetővé tette a polgárságra nézve, — az előle magasabb állami tekinteteknél fogva elzárt várkerti parkot; s a régi jelszót: »Menjünk a várkertbe!« — lassanként kiszorította az új: »Menjünk a sétaterre!«

Nem tekinthetem itt föladatomul megírni e sétater avagy népkert monographiáját; habár annak egész kis története van. Minő ága a mezei gazdálkodásnak folyt még pár évtized előtt ama kies területen, melyen most az erdélyi részekben páriját ritkító — közvetlenül a főtérre torkolló — díszkert elterül? Kinek vagy kiknek kezdeményezésére fogott e város ily czélszerű, s a mellett kiválóan szerencsésnek mondható város-szépítési terv, hogy ne mondjuk: közegészségügyi intézmény megalkotásába? Minő áldozatokba került az egésznek keresztülvitele, fentartása, felvirágoztatása azon fokig, — melyen azt jelenleg helybeli és idegen gyönyörködve szemléli, s nyilvánvaló előnyeit a bölcs megalapítók iránti hálával elteltten kell hogy élvezze?

Oly kérdések, melyekről magukban véve is sok emlékezetre méltót jegyezhetne föl, a ki ezen reánk nézve nem csupán fényüzési, de sokkal inkább közhasznossági, sőt szükségességi alkotásnak multját és jelenét illően előadni megkísértené. A jelen levelek csekély igényű írója nem vehet e lapból annyi tért igénybe, hogy mindeme részletekre kiterjeszthetné megjegyzéseit.

Azon meggyőződéstől egyébiránt mindnyájan át vagyunk hatva, hogy egészségügyi viszonyainkra, s a körlég áhnyitására nem csekély befolyással bír e már is meglehetősen kiterjedt, azonban még mindig emelkedőben levő közkert, — mely megbecsülhetlen közelléténél fogva, míg egyrészt minden időben könnyen hozzá-férhető, másrészt állandóan érezteti jótékony hatását a városi légkör rendszeres kicserélésében.

Köztudomású dolgokat bizonyítgatni felesleges; azokra egyszerűen rá lehet mutatni. Épp ily közismeretű tény, hogy a mi kedves, kis népkertünk (e miniatúr — városliget) a maga zöldelő színkörével, műkertészileg körülszegélyezett tavával, árnyas csillagútjaival, fenyő-lugasával, kertészlakával, ügyesen csoportosított kaktusz és szőnyegnövényzetével, virágillatával, madárdalával, tisztán tartott ösvényeivel és csinos portalejával, mely egyenesen a főtérre torkollik, — legjobb hűselő helyül kínálkozik az otthon nyaraló Szamosújvárnak; mely különben egy *Lunka* nevű vadregényes zúgligettel is rendelkezik, — s melynek vasúti állomása előtt elterülő fákkal sűrűn szegélyezett pályaudvara magában véve egy kellemes sétahely; nemkülönben az elvben már ide anektált kérői fürdő-kolónia is élénken zöldelő szabad természetével; (e serdülő korát élő, szépreményű gyógyhely *Székely-Füred* mintájára legtalálóbban *Örmény-Füred*nek nevezhető.) Habár maguk a város befásított utczái, közterei, rétjei, berkei szintén hozzájárulnak a helyben nyaralás könnyítéséhez, — mégis a zöldbe vágyók fészorakozási helyét »a népkert« képezi; mely egyszersmind gyakori színhelye szokott lenni a különféle közcélra rendezett (tavaszi és nyári) társas összejövelekeknek is.

Ha ezek mellett tekintetbe vesszük, hogy alig van oly része városunknak, hol legalább egyes magánházak

udvartelkei házi kerttel ne lennének ellátva, vagy maguk az udvarok fákkal, virágokkal vagy egyéb növényzettel beültetve ne lennének, — ha tekintetbe vesszük, hogy határunkon helyenként rendszeres kertművelés van meghonosítva, melynek az újabban megindult országos kertészeti mozgalmakhoz csatlakozva, minél szélesebbkörű elterjedését minden tekintetben csak kívánatosnak jelezhetjük, — ha tekintetbe vesszük még mindezekén kívül a ma még csak levegőben függő város építési terveket, melyek előbbutóbb szintén megvalósulhatnak, hogy t. i. az új vásártér (barompiacz) és a várost környező kopár hegyek befásított sétányokká alakulnak át, míg a főtér egy díszes négyszögű parkot képezend: könnyen elképzelhetjük, hogy Szamosújvár birtokában van már mind azon előfeltételeknek, melyek szükségesek arra, hogy idővel egy valóságos keregett nyaralóhelylyé varázsoltassék, — s hogy talán nem-sokára magyar földön oly viruló kinézésű várossá legyen, mint például a kisázsiai Amasia »a kertek városa?...

S.

Kisebb közlemények.

Alapítvány a millenniumra. A mondott czim alatt a főlapok: Nemzet, Pesti Napló, Pester Lloyd, Magyar Hirlap, Magyar Allam, Egyetértés s a t szept. 23-iki számaikban nagyfontosságú közleményt hoznak. Mi az alább következő igen érdekes sorokat szó szerint a »Nemzet«-ből vesszük át: »Szamosújvár város közönsége, méltóan megünneplendő a magyar állam fennállásának ezredéves fordulóját, mint annak idején említettük, egy főgymnasiumnak a városban leendő feállítására 200.000 forintot ajánlott volt fel. E nagy áldozatra a várost figyelemreméltó állami tekintetek indították; első sorban annak tudata, hogy égető szükség van hazafias szellemben vezetett középiskolára a szamosújvári gör. kath. püspökség székhelyén. A közoktatásügyi miniszter, elismeréssel fogadta a város ajánlatát s mint leiratában kijelentette, méltányolva a fenforgó közérdekű okokat, bizonyos feltételek alatt késznek nyilatkozott a főgymnasium létesítésére. A város közönsége legutóbbi közgyűlésén tárgyalás alá vevén a miniszter leiratát, mindenben hozzájárult a miniszter által kitűzött feltételekhez, a melynek értelmében a város által hozandó áldozat megközelíti a háromszázezer forintot és ezzel a főgymnasium létesítése biztosítottnak tekintendő. Az érdekelt hazafias érzésű lakos-

ság nagy meglepéssel fogadta az ügy elintézését, a mi egyrészről újabb bizonyosságot tesz Csáky Albin gr. miniszter mély államférfiúi belátásáról, más részről fényes világításba helyezi Szamosújvár közönségének áldozatkész hazafiságát is s egyuttal követésreméltó példát nyújt más városoknak is, hogy a millennium emlékeztető ünnepét kulturális alkotásokkal örökítsék meg. A közoktatásügyi kormány és a város közt létrejött teljes megegyezés remélhetővé teszi, hogy mielőbb a megvalósulás stadiumába lép a szóban forgó fogynasiumnak ügye s messze kiható új tényezőt nyer benne a nemzeti kultúra épen azoknak a pontoknak egyikén, a hol ily tényezőnek megteremtését fontos állami tekintetek sürgősen és parancsolólag követelik.»

A budapesti örmény kath. egyház tervezett alakulásáról lapunkban megjelent közleményeket olvasva, egyik olvasónk alkalmoszerűnek tartja, azon előkelő társadalmi állású férfiakat, kiket a magyar-örménység korébol kiemelkedni látunk az egész ország, de különösen a magyar főváros társadalmi és közeletében, a következőkben felsorolni: A gróf Karátsonyi család mellett (mely egyetlen főuri család a magyar örmények között) említendők: Gajzágó Salamon számszéki elnök; Lukács Béla, kereskedelmi miniszter, Lukács Antal, főrendiházi tag; Molnár Antal, az országgyűlés képviselőházának jegyzője; Dániel Pál, Dániel Ernő, Lukács László, Issekutz, Márkovics és Papp Géza országgyűlési képviselők; Novák Imre nyug. kir. tábl. bíró, Jakabffy István volt képviselő, Issekutz ezredes, Bogdánffy min tanácsos, Gajzágó Manó és Czárán e. b. bírák, Jakabffy Ferencz építész, Török János főkapitány és többen nagy számmal a Gyertyánffy, Kábdobó, Pátrubány, Kossutány, Verzár, Kazacsai, Eránosz, Gorove, Farkas, Persián és más ismert nevű családokból, úgy hogy a Budapesten lakó örmény családok összes tagjait lélekszám szerint mintegy ezerre tehetjük. (»Nemzet.«)

A budapesti örmény kath. hitközség tervbe vett megalakulásáról már közölt tudósításunk kiegészítéséül még megemlítendőnek tartjuk, hogy az ezúton mindinkább a megvalósuláshoz közeledik s minden jel arra mutat, hogy nemsokára mindama kérdések illetékes úton meg lesznek oldva, melyek mint előmunkálatok főleg egyházi jogi szempontból tisztába hozandók lesznek a felállítandó plebánia érdekében. Az ügy élére valószínűleg a fővárosban lakó örmény notabilitások egyike áll a további teendő kezdeményezése céljából; a magyar örménység kitünőségei között Budapesten a következő nevekkal találkozunk: gróf Karátsonyi Aladár és Jenő, Lukács Béla keresk. miniszter, Gajzágó Salamon számszéki elnök, Molnár Antal képviselőházi jegyző, Lukács Antal főrendiházi tag, Issekutz ezredes és mások. (»Pesti Napló.«)

Irodalom és művészet.

Az „Armenia“ képes naptára 1893-ra következő bő tartalommal jelent meg: Időszámítás és kortani jegyek. Csillagászati év-

szakok. Napfogyatkozások. Változó ünnepek. Parancsolt böjti napok. Törvénykezési szünnapok. Nevezetes korszámitások. Naptári rész. Bélyeg fokozat. Vásárok. Olvasmányok: A Dádián uralkodó-ház (két képpel). Sz. K. — Az örmények Erdély kereskedelmében. Dr. Molnár Antal. — Szamosújvár (tiz képpel). Szongott Kristóf. — Az Araxes könnyei (költemény, az Ararát képével, melynek lábánál foly az Araxes), Simay János. — És bocsáss meg... (elbeszélés), Kritsa Klára. — Kép »A természetből« (képpel), M. — Lusineán Leó (költemény, képpel), Fehér Gerő. — Gróf Teleki Sándor (képpel). — Magyar királyfi és örmény királyleány. Dr. Simay János. — Aváráji csalogány (költemény, képpel), Esztegár László. — A pénz. Dr. Gopcsa László. — Az örmény konyha, Szongott Margit. — Az örmény konyha chemiája. Dr. Nuricsán József. — Gondolatok, tt. — Örmény emlékek Romániában, Sz. K. — Irányeszmék. — Nizza (képpel). — Elmefuttatás, közli Füles. Hasznos tudnivalók az öt világrészről: Európa, Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália. Hirdetések. Ára füzve 35 kr. Szerkeszti Szongott Kristóf, kiadja Todorán Endre »Aurora« könyvnyomdája Szamosújvártt.

Naptárunkról a »Magyar Állam« 221. száma (szept. 28) eze-
ket írja: »Az Armenia képes naptára a legújabb naptár-
irodalom terén. Csinos képeivel és tetszetős kiállításával a vidéki
naptárak közt előkelő hely illeti meg. Ára csak 35 kr.«

Új zeneművek. »Marche funebre« czimmel Vikol Simon-
tól egy gyászinduló jelent meg nem rég. Vikol előbbi zeneművei
által ismert nevet szerzett már magának a zeneírás terén. Ezen
új műve is, mint írják, szépen sikerült s alkalmasint gyorsan el fog
terjedni nemcsak a zenekaroknál, hanem a zenekedvelő közönség
körében is, a kik az örmény szerző új darabját szíves érdeklődés-
sel fogadják. A széptehetségű zeneszerző, ki kifogyhatlan az új
zenedarabok szerzésében, újabban még következő két darabot szer-
zett: »Bravour marche« és »Plaine Parade«. Ez utóbbi egyike, a
tehetséges fiatal zencirő legszebb munkáinak.

Közgazdasági élet.

A székelyföld örmény telepeit is közelről érdeklő, közgazda-
ságiilag üdvös kezdeményezést vett foganatba az új kereskedelmi mi-
niszter: Lukács Béla, a ki elődjének nyomdokait e téren is
követve, a derék székelység érdekeit különös figyelmére méltatja.
A miniszter most nagyszabású tervszerű akciózt indít meg a székely-
földi ipar fejlesztése s a székely kivándorlás meggátálása érdekében.
E célból a maros-vásárhelyi kereskedelmi és iparkamara területén
mindenik vármegyében (Csik, Háromszék, Marostorda és Udvarhely)
egy-egy iparfejlesztő bizottságot létesít, megfelelő széles
ugykörrel.

Tengerközi csatorna. Danilov mérnök, az orosz hajózás emelésére alakult tarsaság igazgatósági tagja, korábbi tervek alapján beható tanulmány tárgyává tette egy a Kaspri- és Fekete-tenger közötti vízi út létesítését. E tanulmányok révén azon meggyőződésre jutott, hogy ily közlekedési vállalat minden nehézség nélkül létesíthető. A vízi út megvalósítása Dél-Oroszország kereskedelmi és kulturális érdekeinek kiszámíthatlan hasznára válnék, Perzsia, India és Közép Ázsia ez által közvetlen összeköttetésbe lépnének Dél-Oroszország nafta- és petroleum-termő vidékeivel, a Kaukazussal és Krimjával.

Mi újság az örmény világban?

† **Pátkánián Rafael.**

Igen szomorú hírt hoztak az örmény lapok: Pátkánián Rafael, az örmények jelenkori legnagyobb és hőnszeretett költője — meghalt! Minden örmény e szomorú hír hallatára fájdalmat érez, mert a nemzet vesztesége, — kipotolhatatlan. Ezen érzetek hatása alatt várjuk a további tudósítást, mely a boldogult utolsó óráiról fog szólni. A költő már rég óta betegeskedett; de betegségéről szándékosan nem tettek a lapokban említést, mert szokott lapokat olvasni. Nehány héttel ezelőtt Kislowodsk nevű fürdőhelyen tartozkodott; itt elég jól érezte magát, habár az orvosok előtt már nem volt titok, hogy a nagy költő napjai már meg vannak számlálva. Auguszt 22 én szülővárosába: Új Náchicsévánba ment és szept. 3-án már áldozata lett gyógyíthatlan betegségének. Utolsó kívánsága — mint dr. Chálatián tanár tavratozza — az volt, hogy földi maradványait Ecsmiádzinben temessék el.

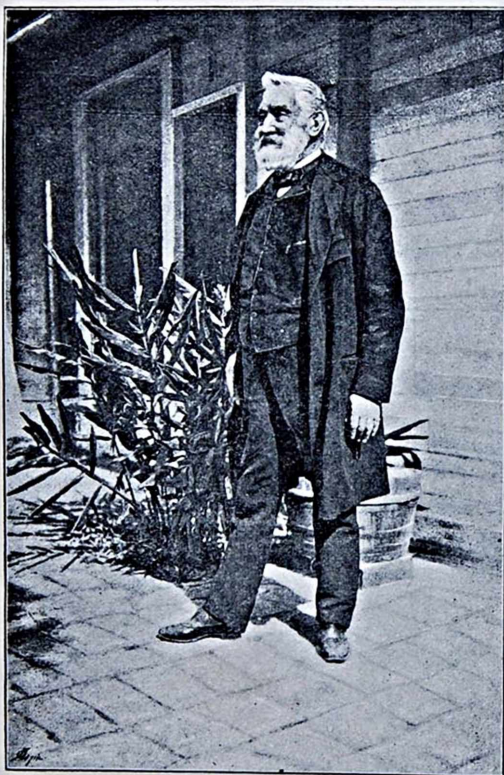
Egy híres philarmén: az angol születésű Howard bibornok, évek óta tartott súlyos szenvedés után, f. é. szept. 16-án Londonban meghalt. Az elhunyt katolikus egyházfejedelem kitűnő orientalista, s az örmény nemzetnek nagybarátja volt. Az örök világosság fényeskedjék neki!

A „Méság” munkatársa: a katolikus vallású Szárukhánián (írói néven: Durián) nyugateurópai utazásából hazatérőben Budapesten utazott keresztül; s rövid időre megállapodott a magyar székes fővárosban.

Täbrisz püspöke: Mechitárián, a kolera-járvány áldozataul esett. — Täbriszben közelebbről iszonyatos tüzvész is dühöngött, mikor is — fájdalom — több ember életét vesztette.

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: **SZONGOTT KRISTÓF.**

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.

Czetz János, tábornok.

Levél a Szerkesztőhez.

Tisztelt honfitársam és barátom!

Corrientes, aug. 11, 1892.

Honnan jön e levél s miért ment tábornokunk ezen előttünk hiréből is alig ismert vagy épen (minden sértés nélkül legyen mondva) ismeretlen városba, vagy tartományba? Bizonyára ez lesz első kérdése e sorok vételekor.

Feleljünk először a második kérdésre. Az idei télen Buenos-Airesben a levegő oly hideg és kellemetlen hives volt, hogy az »influenza« nagyban uralkodott; sok ismerőst, rokont és barátot küldött a jobb világba. S minthogy ebben a korban nem volt tanácsos magamat — ki krónikus torokfájással küszködöm — a tél szigorúságának kitenni, elhatároztam, hogy a két legszigorúbb hónapot meleg tartományban töltöm egyik kedves leányommal. És ime! már másfél hava, hogy itt élünk egy csinos franczia szállodában: sok mívelt családdal együtt élvezzük a kegyes természet tavaszi szellőit.

De hol van ez a kedves éghajlat? Hol ez a szép ország? Ha csakugyan érdekelné, tessék felkeresni a »Stieler's Hand-atlas«-ában az argentinai köztársaságot, és abban a déli földrajzi szélesség 26°28' és a nyugati hosszúság 58° alatt megtalálja e vidéki fővárost; mondjuk tehát körülbelül 400 mérföldnyire Buenos-Airestől és mintegy 3000 német mérföldre Erdélytől. És mindamellet, midőn öt napi

utazás után kiszáll az ember a Parana nevű óriási folyam partján a pompás gőzös palotájából és csinos párisi kocsin megy fel »makadamizott« útczákön a tiszta vendéglőbe, azt hiszi, hogy nem ez a civilizáció végső állama. Körülnéz és látja, hogy a lakosok — kivévén a kormányférfiakat és a vagyonosabb osztályt — a nők, férfiak, gyermekek mind mezitláb járnak; mert így könnyebben eltűrik a megmelegedett fővény és kövek melegét. Aztán minden útczában látja a gyermekeket (fiúkat és leányokat) könyveikkel hónuk alatt iskolába szaladni; két fő- és 12—15 kisebb tanintézetet tart itt a kormány, melyek mindenikében 6, 10, 20 tanító és tanítónő működik.

Az asszonyok és leányok, mindnyájan feketébe öltözve, reggel jókor templomba sietnek misét hallgatni; három egyházban a szegény Ferenczrendiek tesznek szolgálatot. Azután hozzák el a lapokat; e városban, mely mintegy 10.000 lakost számlál, hetenként négy ujságlap jelenik meg. A kormány épülete, mely olasz stylben épült — nagy palota. Van itt két Social-Club, olvasó cabinet, vasút, tramway és a t.

A Parana tulsó partján van a nagy Checo, vagy is a nagy vadon — mely szinte oly nagy, mint egész Magyarország — roppant erdeivel, legyőzött kalandor indus lakosaival és egy egy katonaváros telepítményével, a hol narancs, ananász, citrom, ebano, butorra való rózsafa, sok épületfa, megszámlálhatlan virág, czukornád és a t. terem; a házi és vad-állatokról: a tigrisről, pánáról (chaéri orosz-lán), a roppant nagy kigyókról és itt, a víz partján a napon álmadozó krokodilokról nem teszek említést.

A mint ezen rövid és rendszer nélkül összeállított leírásból Szerkesztő ur láthatja, ez az ország a rettenetes nyár olvasztó melege nélkül — valóságos paradicsom lenne! De így? Az igaz, hogy az ember teljes boldogságot sehol sem találhat, hacsak azt szívében nem keresi. És akkor is, ki tudja? Még sokat cseveghetnék, de érzem a meleget és szemeim hunyódni kezdenek, azért hagyom más alkalomra!

(Az itt következő politikai tartalmú részletet beküldöm közlés végett valamelyik politikai magyar lapnak. Szerk.)

Midőn e sorokat veszi, már újból Buenos-Airesben leszek. Bizonyosságául annak, hogy a haladás e százada nem ismer határt, ide mellékelem fényképemet, mit egy szépeszű és kitűnő párisi családból származott ifjú utas itt a vendéglő udvarán levett az ugynevezett »photographie instartené» gépével. Így kétszeres emlékül szolgálhat — e levéllel együtt. *)

És most végzem: Áldja meg Önt a magyarok Istene mindazokkal, kik még emlékeznek a hontalan vándorra és hazafi tisztelő barátjára.

Gy. János

Eszményi szerelem.

— A konstantinápolyi örmények életéből. —

— **José Guelly Renté** spanyol író után. —

Jól emlékezem egy szerencsétlen emberre, a kivel Keleten, konstantinápolyi útam alkalmával ismerkedtem meg.

Szemközt a szállodám ebédlőjével kis ház feküdt. Egy örmény lakott benne, körülbelül huszonnégyszáz éves feleségével. A férj hatvanöt éves volt; ámbár hófehér volt már a haja és a szakállja, a szemei tele valának még az életnek

*) A mily felemelő a hazai örménységre a tudat, hogy Nagyméltóságod az ő soraiból emelkedett fel észtehetségével, vitézségével és bátorságával azon magas polczra, honnan oly jelentékeny szolgálatot tett a magyar függetlenség harcaiban édes hazánkunk: oly megtisztelő alólírottra a fölötte becses emlék, melylyel megajándékozni kegyes volt Most legalább abban a kellemes helyzetben vagyok, hogy bemutatathom a hazának a dicső magyar tábornok: Czetz János legújabb arczképét, melynek hátsó lapjára a következőket volt szíves sajátkezüleg írni: »Szongott Kristóf urnak, hazafiúi barátságára jeleül Czetz János. Corrientes aug. 12, 1892.« Fogadja Nagyméltóságod az igen drága emléktárgyért — mit megbecsülhetlen erekye gyanánt örök — forró köszönetemet. Szerk.

elevenségével s az éveknek sokasága daczára csupa erő volt a teste is.

A házaspár szakadatlanúl dolgozott, hogy megkeresse kenyerét s felnevelhesse négy gyermekét. A két év alatt, melyet Konstantinápolyban töltöttem, egyetlen egyszer sem láttam az asszonyt egymagára sétálni menni. Az volt az egyedüli szórakozása, hogy olykor kiült az erkélyre, de akkor is folyvást dolgozott, fonta a selymet (ez volt az ő keresete) vagy gondozta a kis kertjét, melyből a virágokat tavasszal a piacra vitték eladni.

Mindennap, délutáni két óra tájban, megjelent a szállodám kapuja előtt egy fiatal ember. Mintegy harminczkét éves lehetett, magas termete, hollófekete haja, mély tűzű szemei, sasórra s halaványfehér arczbőre önkénytelenül is lekötötték a szemlélő figyelmét.

Megérkezésekor alig volt még egy-két vendég az étteremben. Nagyon messziről jött, Konstantinápoly szomszédságában egy kis falú levén a lakóhelye.

Az örmény házaspár lakásával szemközt leült, egy kis zacskóból kivette a fuvoláját, a melyet mindig magával hordott s egy óra hosszat játszott rajta, majd a dallamot elénekelt versekkel kísérte, tiszta, csengő hangon és mély érzéssel.

Soha életemben nem hallottam mélabúsabb melodiát és éneket. Igazi költő volt, gondolatainak sugalmazása alatt rögtönözte verseit és dalait.

Egy kis padon ülve, a nélkül, hogy fölemelte volna szemeinek tekintetét, leirhatlan fájdalommal énekelt, csengő hangon, majd lassú és egyhangú, majd ismét eleven és gyors rhythmusra, a nélkül, hogy legkevésebbé is törődött volna a járókelőkkel, mintha egyedül lett volna azon a helyen, a hol fuvolázott és énekelt. Azt a benyomást tette, mintha semmi élet nem lett volna körülötte, s a ki hallotta énekét, azt hihette volna, hogy imádkozik, annyira nagy volt a meghatottsága és a komolysága.

Megtudtam, hogy már közel tiz év óta leküzdhetlen szerelemmel viseltetik a fiatal örmény asszony iránt, ki a szállodával szemközt lakott. Tisztán eszményi szerelme bilincsekbe verte egész lelkét. Esőben és viharban, hidegben

és hőségben, nyáron és télen egyaránt ott ült egy óra hosszat s énekelt a házzal szemben, melynek falai közt az általa bálványozott nő lakott.

A fiatal asszony, meghallván a fuvola hangját, kijött az erkélyre, a nélkül, hogy félbeszakította volna a munkáját, meghallgatta a szerelmes férfiúnak énekeit s olykor-olykor gyöngéd tekintetet vetett reá.

Megmaradt emlékezetemben a vers-szakok némelyikének tartalma. Körülbelül ezeket énekelte:

»A nap nem fényeskedik nekem, minden sötét a szívemben. mert nem láttalak; jöjj ablakodhoz, hadd tudjam, hogy élsz, és akkor számomra is lesz nap a földön.

Sok virágot láttam útközben, mindannyit hervadtnak találtam; te, csak te vagy az egyetlen jerikoi rózsza, melyet a fagy nem fonnyaszt el s nem égetnek ki a nap sugarai.

Szeretnék jázmin lenni, a mely ablakaidat ékesíti; megcsókolnám ajkaidat, eljutnék szivedhez, fölemelkednék magához az Istenhez is, hogy elvigyem hozzá lelkednek kristálytisza érzéseit.

Midőn Istenhez fordulok, éretted száll fel első könyörgésem; ha álomra hajtom szemeimet, éretted mondom első imádságomat; ha alszom, rólad álmodom; felébredvén, te vagy első gondolatom.

Ha nem látlak, nem létezik számomra a világ, az égnek nincsen ragyogása, a mezőknek nincsenek virágaik. A rózsza színe nem ér fel arcod pírjával, a granátvirág ajkaid pirosságával, a tenger gyöngye fogaidnak zománczával. Jöjj ki fészkedből, szelid galambja életemnek!*

A fiatal asszony lejött az erkélyről s megjelent a ház ajtajában. Ekkor letette az énekes fuvoláját s oda lépett hozzá a legmélyebb tiszteletnek jelei között. Megfogta két kezét a gyöngéden megcsókolta. Végtelenül szelid tekintetet vetett reá, aztán kivette zsebéből azt a kevés pénzt, a mit munkájával keresett, s e szavakkal adta át neki:

»Engedje Isten, hogy szerethesselek megőrizve lelkemnek tisztaságát, s segíthesselek férjed gyermekeinek nevelésében. Angyala életemnek, légy jó hitves és jó anya, hogy megáldjon az ég!*

Majd eltávozott, újra meg újra visszafordítva a fejét. Eltávozott, hogy másnap, ugyanabban az órában visszatérjen, hogy újra eldalolja énekeit, hogy égő ajakaival újra megcsókolja kezeit ennek a szegény, becsületes asszonynak.

Tíz éve már, hogy a szerencsétlen minden nap megjelent a szálloda kapujánál s ha nem halt meg azóta, hogy Konstantinápolyt elhagytam, bizonyos vagyok abban, hogy még most is épen úgy fuvolázik és énekel ott, mint én hallottam fuvolázni és énekelni . . .

M. A.

XIII. Leó pápa és az örmények.

A tifliszi »Méság« című örmény lap a vezércikk helyén a többek közt a következőket mondja:

Júl. 26-án mise után minden örmény kath. templomban felolvasták XIII. Leó pápa pásztorlevelét, mit az örmény kath. püspökökhez a kolerára vonatkozólag irt.

A Szentatya szem előtt tartva azt, hogy Örményországban kolera uralkodik, megengedi, hogy a járvány tartama alatt ne böjtöljenek a hívek, és tápláló étkekkel táplálkozzanak. Itt meg kell jegyeznünk, hogy valamint a kath. örmények, úgy a nem-egyesült örmények is nagyon szigorúan tartják meg a böjti napokat, heteket, s az egész nagyböjtöt.

Leó pápa pásztorlevele felolvastatott az alexandropoli kath. egyházban is; az egyházi szónok — mint tudósítónk mondja — nem elégedett meg avval, hogy a rendeletet felolvasta, hanem hozzátette: »Vannak közöttünk hívek, kik a helyett, hogy szívöket, lelköket is tisztán tartanák, — a helyett, hogy emberszeretetet tanusítanának, nem esznek húst, hogy csak szájuk tisztán maradjon; de azért rosszat cselekednek embertársaikkal. Szívvel és lélekkel is böjtöljen az ember és nemcsak szájjal és gyomorral.«

Az egyházi szónok végül ezeket mondta: »Ha ezt az évet meg akarjátok böjtölni, tartozkodjatok a gyümölcs,

dinnye és ugorka evéstől, a kicsapongó élettől. Minden embernek kötelessége életére vigyázni az Istentől adott ész utasításai szerint.»

Igen örvendetes, hogy a kath. egyház feje — mondja a cikk — ilyen hasznos intézkedést tett, mely a népre nézve valóban nélkülözhetlen! Mily jól tenné Ecsmiádzin, ha népének ő is megrendelné azt, a mit a Vatikán már megtett.

A római pápa — úgymond a cikk — ezen bölcs rendeletével bebizonyította azt, hogy igazi keresztény; mert emberszerető rendeletével a nép segítségére sietett; bebizonyította, hogy igazán művelt ember; hogy az egyház nem mellőzi a tudomány vívmányait, nem marad hátra, de sőt használja a civilizáció gyümölcseit!

Cselingárián Jakab.

Világosító Szt.-Gergely napján.

IV.

Három esztendeig élt Abágár, a kereszténység felvétele után és ezen rövid idő alatt is nagy előmenetelt tett a keresztény vallás az ő országában. Tadó apostol — mint fennebb mondám — Abágár ajánló levelével ellátva Örményországba ment hirdetni az evangéliumot. Örményország helytartója: Szánátruk, ki a király nővérenek fia volt, a szent férfiút — tekintetből nagybátyja iránt — jól fogadta ugyan, meg is kereszteltette magát általa; de hogy nem őszinte volt megtérése, megmutatta a következők. Őszintébb volt leányának Szántuchtá-nak és másoknak megtérése, kik Krisztus hiteért vértanúhalált szenvedtek.

Ugyanazon időben szent Bertalan apostol Örményországnak délkeleti és északi részeiben hirdette az Istenigéjét és az Örmények közül sokakat megtérített; nevezetesen az Araxes folyó mellékén a Sziunikh tartományban, hol

egész keresztény községeket alkotott. E tartomány Cholt nevű helységében templomot is épített, melyben a boldogságos Szűz Máriának magával hozott képét helyeztette.

A keresztény religió ezen gyors haladásának véget vetett nemsokára Abágár királynak bekövetkezett halála, kinek holta után Örményországnak fennevezett helytartója, Abágárnak Ánán nevű fia s utóda ellen fellázadott, magát és az országot attól elszakasztotta, mindketten pedig azzal kezdték, hogy Krisztus hitét megtagadták és a keresztényeket üldözték. Szánátruk szent Tadó és Bertalan apostolokat megölette, azt lefejeztetvén, ennek pedig bőrét huzatván le; ezen alkalommal Nagy-Örményország Albanopolis városában, hol vértanú-halált szenvedett, kétezeren tértek Krisztus hitére. Végre saját leányát Szántuchtá szüzet is, mivel a bálványokat imádni nem akarta, kegyetlen kínzások után — kivégeztette.

Edessában Ánán dühöngött a keresztények ellen; a bálványok tiszteletét visszaállította és már azon volt, hogy Krisztus arcképét a város kapujáról levétesse, s helyébe a régi bálvány-szobrot tétesse; de a városnak püspöke Addé erről értesülvén, a kőfal mélységét a kép előtt téglával éjnek idején berakatta. Mialtal a király és a nép figyelme a szent képtől elvonult.

A püspök ezután nemsokára Krisztus hiteért a király által kivégeztetett; a király pedig véletlen halállal kimulván, a kép rejtett helyén maradt — elrejtve, szinte egész öt századon keresztül.

Abágárnak szent életű neje Helena, a férje halála után támadt belviszályokat, főkép pedig a keresztény religiónak kiirtását és a bálványozás diadalát legmélyebb fájdalom nélkül nem szemlélhetvén Edessából Choren városába vonult, innen aztán Claudius császár uralkodása alatt Jeruzsálembé ment, hol élete hátra levő napjait ájtatosság és az irgalmasság cselekedeteinek gyakorlásában töltötte. A nagy éhség idejében, mely Jeruzsálemben és egész Zsidóországban dühöngött, Alexandriában gabonát, Cyprusban pedig fűgét, nagy mennyiségben, vétetett saját pénzén és azt a nép közt ingyen osztogatta ki, mely kegyes tetteért, míg élt, nagy tiszteletben állott a nép előtt, halála után

pedig Jeruzsálem főkapuja előtt pompás síremlék állítottatott tiszteletére.

Azon egész időszak alatt, mely Abágár halálától az örményeknek szent Gergely által történt általános megtéréseig lefolyt, színhelye volt Örményország a keresztények legborzasztóbb üldöztetésének. Mindazon különbnél különb kínzások és sanyargatások, melyek a római császárok és helytartóik által kigondoltattak és használtattak a római birodalomban a keresztény név kiirtására, viszhangra találtak Örményországban és utánzókra az örmény királyokban.

Ki tudná elbeszélni mondja Galani Kelemen az »Örmény egyháznak a rómaival történt egyesüléséről« irt történelmi munkájában, a vértanúk mennyi vérével áztatott az örmény föld, míg ezen Gergelyt, az örmények nagy apostolát hozta a világra! Kinek végre sikerült, Krisztus hitének magvát az örmények szívében termékenyen tenni. Olvastassanak a görög-örmény és latin egyház vértanúk-lajstromai és számtalanokat fogunk találni, kik Örményországban szent Gergely kora előtt martyr halált szenvedtek. Legyen elég itten néhányat, a nevezetesebbek közül, kiket lajstromába a latin egyház is felvett, megemlíteni.

Mindenek előtt ünnepeltetik Nagy-Örményországban, az Aratát hegyén tizezer keresztre feszített keresztény katonának dicső halála, kik Hadrián császár idejében, a római seregben, Róma érdekében, az Eufrát melléki népek ellen vitézül harczoltak; de mivel a győzelmet nem a bálványoknak, hanem a keresztények Istenének tulajdonították, és azért a bálványoknak áldozni nem akartak, valamennyien keresztre feszítve a vértanúk dicső koronáját nyerték el.

Mily nagyszerű, mily megható látvány lehetett, keresztken csüngő annyi vértanútól körül-övezve látni derekát azon Ararát hegynek, melynek tetején egykor a Noé bárkája nyugodott.

Ezen, az örmény egyház szenteinek életéből vett esemény tárgyát képezi egy felséges olajfestménynek, mely a velencei szépművészetek akadémiaja képcsarnokának legszebb ékessége.

Diocletian császár üldözése idejében, Kis-Örményország Szebászte nevű városában, többek közt, szenvedett Athenogenes püspök, Ákác pap, és számos férfiú és asszony. Ugyanott Licinius idejében szenvedett szt. Balázs püspök és a 40 vitéz, kiket »negyven szent« nevezet alatt tisztel az egyház.

Vérpadok voltak továbbá felállítva Örményország Nicopolis, Satalis és Melisene városaiban, melyeken számtalanon vértettek el Krisztus hiteért.

Nagy-Örményországban Tiridates, ki római fegyverek segítségével nyerte vissza a párthusoktól elfoglalt országát, Diocletian császár példáját követve, iszonyú üldözést támasztott a keresztények ellen, hű szolgáját Gergelyt, mivel Diana istenasszonynak áldozni nem akart, hallatlan kínzások után — végre egy mély verembe vettette. Ripszima és Kájánna szüzeket, kik Diocletian üldözése elől Örményországba menekültek, kivégeztette.

Ezen szüzekről azonban és főkép szt. Gergelyről, ki által Isten nemzetünk megtérését vala eszközlendő, szándékom, — ha Isten is úgy akarja — tüzetesen szólani más alkalommal.*) Lássuk most röviden, mi történt az Üdvözítőnek Ábágár királyhoz küldött arczképével és levelével.

Mondottam fennebb, hogy Ánán, Ábágár fia elhagyván a keresztény hitet, országában a bálványok tiszteletét visszaállította és hogy a Megváltó arczképét a kapúról levéttetni és helyébe a régi bálványszobrot helyezettetni akarta; a mit Áddé, Edessa püspöke megtudván, a kőfalnak félkör alakú üregét, hol a kép állott, téglával berakatta és a többi fallal egyenlővé tétette. Ezen állapotban maradt a kép 539 évig Kr. u., mely évben, midőn a város Choszrov perzsa király által ostromoltatott, a képet Eulalius püspök, felső sugallat következtében, megtalálta.

A szabadulásuk és megmaradásuk iránt kétségbe esett lakosok, az Üdvözítőnek megtalált arczképét, Istentől megmentésükre küldött segítség és a győzelem bizonyos zálogául

*) L. »Armenia« harmadik (1889) évfolyam 193, 225 262 lapjait. Szerk.

tekintvén, erőt és bátorságot nyerve, a város falai alól az ellenséget elűzték.

A Megváltó arczképe és levele 944 évben Kr. u. Edesából Konstantinápolyba, innen 1369-ben Genuába vitetett Leonardo Montaldo, a genuai köztársaság akkori elnöke által, kinek azt Palaeologus János kelet-római császár a saracenusok ellen, a birodalom érdekében folytatott háborúban, szárazon és vizen vívott fényes győzelmek jutalmául — oda ajándékozta. Ezt a képet e nevezetes fejedelmi férfiú, míg élt, udvari kápolnájában, a legnagyobb tiszteletben tartotta; 1384-ben Kr. u. pedig azt a Genuában lakó szent Basil rendén levő örmény szerzetesek, szent Bertalan tiszteletére szentelt templomának hagyományozta; mert illő dolognak tartotta, hogy az örmény nemzetnek ezen legrégebb és legbecsesebb ereklyéje az örmények apostola, szent Bertalan templomában ugyanazon nemzetbeli szerzetesek által őriztessék.

Ott tartatik az mind maig elzárva egy külön oltárban, s évenként csak egyszer pünköstit napjaiban tétetik ki.

Megvan tehát mind maig a Megváltónak azon csodálatos arczképe, melvet nem emberi kéz rajzolt, hanem maga az Üdvözítő egy egyszerű gyölcsnak szentséges arczához illesztése által készített, a melylyel az Üdvözítő, királyunkat, s benne és általa nemzetünket megtisztelte azon készségért, melylyel Istenségét elismerte, a nélkül, hogy őt látta volna, és azon szives részvétért, melyet iránta a zsidóktól szenvedett méltatlanságokért nyilvánított.

Lukácsi Kristóf hátrahagyott irataiból.

Újabb adatok a mai örmény liráról.

III.

Pátkánián, mint láttuk, a komor lelkek közé tartozik.

Megzendülnek lantján a szerelem szelidebb, enyhébb hangjai is, vannak nagy ritkán derült, nyugodtabb perczei is, azonban nem ezek teszik az ő egyéniségét. Ak-

kor van ő elemében, midőn túlterhelt lelkének mély fájdalmát öntheti ki. Ilyenkor aztán tömör képek, drámai mozgalmasságú rajzok kerülnek ki ecsetje alól. Nem tud hosszasan andalogni, s ha lelkén enyhíteni akarván a természet derűjében vagy a hit világában keres is nyugalmat, lelkének mélységéből kitör az ott szűnnyadó alapérzés: az ő hazafias fájdalma.

Az újabb örmény lira képviselői között azonban talá-
lunk egy igen érdekes poetát, kinek egyénisége, úgy látszik,
ellentétben áll a Pátkániánéval. Mély honfűi keserűség la-
lik ennek lelkében is, de más alkotású kedélyének szűrő-
jén át ez érzélem megnyilatkozása is más formát vesz.
Sá há z i z j á n gyöngéd, finom költői lélek. Látja hazájának
szomorú helyzetét a költő mindent meglátó szemével, de
midőn ezt megénekli, nem a Pátkánián skálájából választja
hangjait. Nem ír riadót, hanem álmodozik Mintha félne a
valóság hosszas szemléletétől, minduntalan az álmok enyhe
világába ringatja magát. Lelke pihenni vágyik, s ezt csak
így érheti el. Pátkánián leplezetlenül tárja elénk lelkének
kinos vergődéseit, látjuk és érezzük szenvedéseinek egész
közvetlenségét. Sáházizján álmokképeit mutatja be, s ezzel
enged bepillantást szomorú lelke mélységébe. Mint az ifjú
szerelmes, ki szívének bálványával csak álmában beszélhet,
s a valóságban a visszautasított szerelem mámorító boldog-
ságát csak így élvezheti, úgy költőnk is azt a mit nem
nyújt neki a való: az álomtól, a költői lélek e hatalmas
eszközétől kéri. A mi amannak a viszonzott szerelem, az
neki: hazája szabadsága és boldogsága.

Pölkeresi az álmok világát, a csillagos éjszakát s az
örömmek mámorában szíve ébren álmodozik . . .

•A virágok illatával
Telve volt az enyhe lég
S éltető, lágy harmatával
Áldást hullatott az ég.

S én vidáman énekeltem
Tiszta és szent dalomat:
Örményország énekemben
Büszke, nagy volt és szabad.

Mily szomorú enyhülése a költői léleknek! A költő, kinek lelke jobban sajog, mint a tömegé, megnyerte azt a boldogságot, hogy időre elmenekülhet a jelen, a valóság elől. A költői lélek sajátságos szerkezeténél fogva képes nem létező helyzeteket teremteni, hangulatokat elővarázsolni, szomorú valóságból enyhetadó álmovilágba térni. S valóban mily boldogság, mily megmérhetetlen kegy volna az, ha az álom után ne volna ébredés.... Kinos, keserves ébredés, mely annál elviselhetetlenebb, minél ragyogóbb volt az álom, s minél kietlenebb a valóság. Sáházizján megénekli e különös jelenséget is. Előbbi költeménye (»Az éj«) csak az álomról szólott, egy másik azonban (»Álom volt«) az ébredést is rajzolja minden gyötrelmével.

A költő andolog; látja a borús homályon átragyogni az örmények csillagát, s látja a mint az örmények szép versenyre gyúlva együtt küzdenek a nagy nemzetekkel; új, virágos életet lát hazája könnyel és vérrel folyó földjén, s látna még sok szépet, boldogítót és kedveset, ha ne jönne az ébredés; azonban az álmok után:

»Fölbredtem; s im' a régi bánat
Rút kigyói a jövőt sziszegték:
Balsors veri még szegény hazámat!....
Sirjatok! Csak álom volt szerencsénk.«

Kétségtelen, hogy Sáházizján költészetében igen sok oly kincs van, melyet érdemes volna behatóbban vizsgálni, azonban úgy hiszszük: hazafias lirájának ezen kis töredéke is elegendő arra, hogy a figyelmet ráterelje.

Igaz és nagy érzelmeknek ad sajátos hangon és módon kifejezést.

Dr. Esztegár László.

A hazai örmények létszámáról.

II.

Ezen, a helyzetnek megértéséhez szükséges észrevétel feljegyzése után, az alábbiakban közöljük, a statisztikai hivatalnak a hazai örmények vallási viszonyaira vonatkozó részletes adatait.

<i>Vármegye:</i>	<i>Örmény kath.</i>	<i>Örmény keleti.</i>
I. Abaúj-Torna vármegye:	—	—
II. Alsófehér vármegye:		
Balázsfalva	1	—
Trimpoel	1	5
Zalatna	4	—
Gabud	5	—
M. Forró	8	—
M. Újvár-Akna	1	—
N. Lak	2	—
Tóvis	1	—
Arudbánya	1	—
Gyulafehérvár	3	—
N. Enyed	1	—
	<hr/>	<hr/>
	összesen: 28	5
III. Arad vármegye:		
M. Pécska	—	1
Arad	5	1
	<hr/>	<hr/>
	összesen: 5	2
IV. Árva vármegye:	—	—
V. Bács-Bodrog vármegye:		
Káty	1	—
Zsablya	1	—
Újvidék	1	—
	<hr/>	<hr/>
	összesen: 3	—

Vármegye:	Örmény kath.	Örmény keleti.
VI. Baranya vármegye:	—	—
VII. Bars vármegye:	—	—
VIII. Békés vármegye:		
Békés-Csaba	—	1
Endröd	—	6
Tót-Komlós	1	—
összesen:	1	7
IX. Bereg vármegye:		
Munkács	1	—
összesen:	1	—
X. Besztercze-Naszód vármegye:		
Lekencze	8	—
Szász-Bongárd	2	—
Naszód	1	—
Les	1	—
összesen:	12	—
XI. Bihar vármegye:		
Loró-Ponor-Remecz	1	—
Nagyvárad	—	1
összesen:	1	1
XII. Borsód vármegye:		
Miskólcz	1	—
összesen:	1	—
XIII. Brassó vármegye:		
Brassó	4	—
összesen:	4	—
XIV. Csanád vármegye:		
XV. Csik vármegye:		
Csik-Balánbánya	2	—
› Csicsó	2	—
› Gyimes-Bükk	5	—

Vármegye:	Örmény kath.	Örmény keleti.
» Gy. Felső-Lok	1	—
» Rákos	1	—
» Szt.-Domokos	1	—
» Szépvíz	150	—
Gyergyó-Alfalú	1	—
» Csomafalva	1	—
» Ditró	1	—
» Remete	34	—
» Szárhegy	18	18
» Szt.-Miklós	410	—
» Tekerőpatak	1	—
Domuk	1	—
Tölgyes	93	—
Kászon-Altiz	7	—
	<hr/>	
	összesen: 729	—
XVI. Csongrád vármegye:	—	—
XVII. Esztergom vármegye:	—	—
XVIII. Fejér vármegye:		
Gyuró	1	—
	<hr/>	
	összesen: 1	—
XIX. Fogaras vármegye:		
Zernest*)	1	—
	<hr/>	
	összesen: 1	—
XX. Gömör-Kis-Hont vármegye:		—
XXI. Győr vármegye:	—	—
XXII. Hajdú vármegye:	—	—
XXIII. Háromszék vármegye:		
Réty	—	1
	<hr/>	
	összesen: —	1
XXIV. Heves vármegye:	—	—
XXV. Hont vármegye:	—	—
XXVI. Hunyad vármegye:		
Szászváros	1	—
Vajda-Hunyad	1	—
	<hr/>	
	összesen: 2	—

*) Fogarasban is vannak örmények.

Vármegye: *Örmény kath.* *Örmény keleti.*

XXVII.	Jász-Nagy-Kun-Szolnok vármegye:		
	Kunhegyes	1	—
	Szolnok	1	—
	összesen:	2	—
XXVIII.	Kis-Küküllő vármegye:		
	Balavásár	2	—
	D.-Szent-Márton	3	—
	Királyfalva	1	—
	Szász-Csávás	2	—
	Maros-Ugra	6	—
	Radnót	2	—
	Erzsébetváros	309	—
	összesen:	325	—
XXIX.	Kolozs vármegye:	—	—
	Hidalmás	4	—
	Nagyalmás	9	—
	Topasztkirály	1	—
	Bánffi-Hunyad	10	—
	Csucsá	2	—
	Erdőfalva	—	4
	Gyurkucza	1	—
	Szászfenes	1	—
	Apahida	1	—
	Bonczhida	11	—
	Válaszút	1	—
	Budatelke	8	—
	Csehtelke	1	—
	Gyeke	4	—
	Mocs	10	—
	Novoly	2	—
	Egeres	—	—
	Kolozs	1	—
	Kolozsvár *)	33	—
	összesen:	100	5

*) Az idén Világosító Szt Gergely előestéjén 280 örmény család nyert meghívót Szerk.

<i>Vármegye:</i>	<i>Örmény kath.</i>	<i>Örmény keleti.</i>
XXX. Komárom vármegye:	—	—
XXXI. Krassó-Szörény vármegye:		
Román-Oravicza	1	—
összesen : 1	—	—
XXXII. Liptó vármegye:	—	—
XXXIII. Máramaros vármegye:		
Rozávlya	1	—
Középvísó*)	3	—
összesen : 4	—	—
XXXIV. Marostorda vármegye:		
Havadtó	4	—
Mezősámsond	4	—
Oláh-Toplicza	1	—
M.-Vásárhely	6	—
összesen : 15	—	—
XXXV. Moson vármegye:	—	—
XXXVI. Nagy-Küküllő vármegye:		
Kiskapús	1	—
Nagy-Selyk	1	—
Kóhalom	1	—
Oláh-Ivánfalva	6	—
Szt-Ágota	6	—
Segesvár	—	1
összesen : 15	—	1
XXXVII. Nograd vármegye:	—	—
XXXVIII. Nyitra vármegye:	—	—
XXXIX. Pestpilis-Solt-Kis-Kun vármegye:		
Pécel	2	—
B.-pest fő- és székváros 10 **)	—	—
összesen : 12	—	—

*) Hát Máramaros-Szigeten, Huszton, Técsőn és t. hány örmény van? Szerk.

**) A fővárosi lapok épen a napokban mondták, hogy a Budapesten lakó örmények számát 1000 re lehet tenni. Szerk.

Vármegye: *Örmény kath.* *Örmény keleti.*

XL. Pozsony vármegye:

Somorja	2	—
Pozsony	1	—
összesen:		3	—

XLI. Sáros vármegye:

— —

XLII. Somogy vármegye:

— —

XLIII. Sopron vármegye:

— —

XLIV. Szabolcs vármegye:

— —

XLV. Szatmár vármegye:

Gaura	2	—
N. Somkút	1	—
összesen:		3	—

XLVI. Szeben vármegye:

N.-Szeben	3	—
összesen:		3	—

XLVII. Szepes vármegye:

— —

XLVIII. Szilágy vármegye:

Szakácsi	2	—
Szolnok-Paczalusa	1	—
Vármező	3	—
Tihó	15	—
S. Somlyó	2	—
Zilah	8	—
összesen:		31	—

XLIX. Szolnok-Doboka vármegye:

Csáki-Gorbó	7	—
Füzes-Szentpéter	2	—
Szurduk	2	—
Deés-Akna	1	—
Kapjon	3	—
Keménye	1	—
Mikeháza	4	—
Pecsétszeg	4	—

Vármegye:	Örmény kath.	Örmény keleti.
Retteg	13	—
Melegföldvár	4	—
Szt. Egyed	2	—
Vasas-Szent-Iván	6	—
Vicze	1	—
Nagy-Ilonda	2	—
Czóptelke	1	—
Doboka	2	—
Kendilona	1	—
Kérő	1	—
Kisjenő	6	—
M.-Derzse	17	—
Moró	4	—
N.-Iklód	3	—
Örd.-Füzes	2	—
Péterhaza	4	—
Széplak	1	—
Tötör	3	—
Deés	12	—
Szamosújvár	1248	—
összesen: 1358		—
L. Temes vármegye:		
Fibis	2	—
Fehértemplom	1	—
Vinga	1	—
összesen: 4		—
LI. Tolna vármegye:		
LII. Torda-Aranyos vármegye:		
Topánfalva	1	—
Egerbegy	5	—
Felvincz	1	—
Torda	2	—
összesen: 9		—
LIII. Torontál vármegye:		
Sándorfalva	4	—
Gyér	—	3

Vármegye:	Örmény kath.	Örmény keleti.
Német-Elemér	—	I
Zombolya	4	—
Páncsova	3	—
	<hr/>	<hr/>
	összesen: II	4
LIV. Trencsén vármegye:	—	—
LV. Turócz vármegye:	—	—
LVI. Udvarhely vármegye:		
Ege	I	—
Hodgya	2	—
Székely Udvarhely	4	—
	<hr/>	<hr/>
	összesen: 7	—
LVII. Ugocsa vármegye:		
Gyula	—	3
	<hr/>	<hr/>
	összesen: —	3
LVIII. Ung vármegye:	—	—
LIX. Vas vármegye:	—	—
LX. Veszprém vármegye:	—	—
LXI. Zala vármegye:		
Végfalva	I	—
Zalaegerszeg	I	—
	<hr/>	<hr/>
	összesen: 2	—
LXII. Zemplén vármegye:	—	—
LXIII. Zólyom vármegye:		
Beszterczebánya	I	—
	<hr/>	<hr/>
	összesen: I	—

II. Fiume város és kerülete:

.....

összesen: —

III. Horvát-Szlavonország:

I. BelovárKőrös vármegye:	—	—
II. Lika-Krbava vármegye:	—	—

Vármegye:	Örmény kath.	Örmény keleti.
III. Modrus-Fiume vármegye;	—	—
IV. Pozsega vármegye:	—	—
V. Szerém vármegye:		
Jamena	6	—
	<hr/>	<hr/>
	összesen: 6	—
VI. Varasd vármegye:		
Toplicz-Varazdinske	1	—
	<hr/>	<hr/>
	összesen: 1	—
VII. Verőcze vármegye:	—	—
VIII. Zágrab vármegye:	—	—
A I—VIII megyében összesen: 7		

Összesítés:

I. Magyarország	2695	29
II. Fiume város és kerülete	—	—
III. Horvát-Szlavonország	7	—
Főösszeg: 2702*)		29**)

Dr. Gopcsa László.

*) Majdnem minden megyéhez és helységhez kellett volna helyreigazító megjegyzést tenni; de nem tettünk, mert szándékunk — mihelyt időt szakíthatunk reá — a hazai örmények pontos létszámát összeírni; addig is megjegyezzük, hogy Magyarországon nem 2731, hanem mintegy 15.000 örmény lakik. Az erdélyi részeken talán (?) nincs falu, város, hol örmény ne lakték; aztán van az unio előtti Magyarország déli, keleti és éjszakkeleti megyéiben is — elég!

**) Egész Magyarországon csak egy nem-egyesült (örmény keleti) örmény van (Budapestben lakik), a többi — 3—4 egyén kivételével, kik házassági ok miatt tértek át az ev. ref. vallásra — mind örmény szertartású római katolikus Szerk.

Örményország tanulmányozása.

Hova tovább inkább meg inkább érdeklődik Európa Örményország iránt. Nemcsak a különböző nyelveken szerkesztett lapok és folyóiratok foglalkoznak Örményországgal és az örményekkel, hanem az európai írók önálló művekben is — melyeknek tárgyát az örmény történelem, nyelv, földrajz, néprajz, útleírás s a t. képezi — szólnak ezen természeti kincsekben is gazdag országról . . .

Jelen alkalommal egy érdekes útleírásról szólok, mit Ernest Chantre, a lioni múzeum felügyelője »De Beyruth a Tiflis« (Beyruthtól Tiflisig) cím alatt nem régen tett közzé.

Chantre negyedréti nagy-alakú munkája, mely 96 oldalt foglal magában, képes. Képei gyönyörűek. A képek közt találunk kurd, arab, örmény, török típusokat; természeti látképeket; városokat, ezek közt van Ván és a váni tó. Az arcképek közül megemlítem Krimeán Hájrig és a khald patriarkha arcképét.

Szerző Beyruth-on keresztül a hamahi-aleppoi úton Diárbekir-, Bitlis-en, Ván-on át Török-Örményországba ment; innen Ó-Bajázid- és Iktir-en át Orosz-Örményországba utazott, a honnan Erivánon át Tiflisbe ért. Tiflisből a Fekete-tengeren át visszatért Franciaországba. Chantre érdekes, hív képet rajzol az olvasó elé; szól az országban élő különböző nemzetek életéről, szokásairól, a talált régiségekről és felírásokról s a. t.

Minket különösen a munka azon része érdekel, mely Örményországról szól. Szerző habár nagy rokonszenvvel viseltetik az örmények iránt, mégis ő is elkövette azt a régi hibát, mit az útleírók nagyobb része elkövet. Ugyanis Kis-Ázsiát elhagyva, azt az országot, mit átutazott, kezdve Diárbekirtől a Transkaukasia határán levő Iktirig, nem Örményországnak, hanem Kurdistánnak nevezi; ilyen nevet ad a térképnek is, mit munkájához mellékel.

Habár szerző jól tudja, hogy a kurdok nagy része, sőt sokan a törökök közül is, örmény eredettel bírnak, és munkájában ő maga is mondja, hogy a mahomedán ima-

házak nagy része egykor örmény templomok voltak, mégis Kurdistan nevet ad Örményországnak.

De ettől eltekintve igen rokonszenvesen szól az örményekről. Azt mondja, hogy Ázsia összes nemzetei közül egyedül az örménynek vannak iskolái; az örmény az egyetlen ázsiai nemzet, mely európai műveltséggel bír. Szerző szól személyes ismeretségeiről is; elbeszéli, hogy miként ismerkedett meg Vánban az épen ott tartzkodott orosz konsullal, az örmény ajkú Gámszárágánnal. Sok szépet mond Krimeánról is.

Szerző szerint a váni területben van 113.000 örmény, 22.500 török, 30.500 kurd, 500 nestorianus, 400 ezit és végre 700 cserkesz. — A munkát, mely nagy kelendőségnek örvend, egy gyönyörű szép kép zárja be. A képet, mely Ararát hegyét ábrázolja, valamint a többi képek *) nagyobb részét is Dejar francia festő készítette.

Szongott Kristóf.

Névtelen indítvány.

— Levél a szerkesztőhöz. —

Minden városnak lehetnek és vannak is kiválóbb szülöttjei, érdemekben kimagaslóbb polgárai; s minden város büszkeségének kell hogy tartsa, az érdemet elismerni, a közelismerésnek lehetőleg külső kifejezést adni, maradandó emlékjelt állítani!

A jelesek elismerése, a mi buztítólag hat az ifjú nemzedék szellemére is, bevett szokás szerint különböző alakban történhetik; ezek egyik, mindenütt elfogadott módja: egy város utczáinak, közttereinek az illető nagyokról való elnevezése.

Tudom, hogy ezen intézkedésben csak akkor látják a kortársak vagy az utókor az igazi érdemnek, t. i. a köte-

*) E hármat: az »Ararát« hegy, »Kip-Göl« (az Araráton) és »Oszlopmaradványok Tiridat templomából« mi is közöltük. L. »Amenia« 1892 évfolyam 161, 225 és 293 lapjait. Sz. K.

lesség mértékét felülmuló közszolgálatoknak méltó jutalmát, ha az ily ünnepélyes elnevezések tárgyias szempontok által vezéreltetve, ellenmondás nélkül — mindenki által helyeselve — történhetnek meg: mindazáltal kérdem, miérr ne volna ez ily módon lehetséges az örménység eme fővárosában, Szamosújvárt is?

Nézetem szerint például a szép négyszögű főpiaczat mi is elnevezhetnők Lukácsytérnek; ama nagy és felejthetlen emlékü férfiú, lelkész, tudós és emberbarát dicső nevének tiszteletére, — kit e város sok éven át mint egyik legelső polgárát, s vezér-férfiát hódolattal követett — Lukácsy Kristóf tiszteletére!...

S hogy legalább néhány fő-útczára nézve konkrét javaslatot tegyek: az alsó-vizútczát Gorove-útczának, a felső-vizútczát Molnár-útczának szintén közmegnyugvásra elnevezhetnők! Gorove László a magyar író e városnak kiváló, jeles polgára volt, s Gorove Istvánban — Szamosújvár volt díszpolgárában — oly fiat adott e hazának, kire nemcsak az örmény, de a magyar is lelkesülten gondol, mint bokros érdemű hazafira; s mint az 1867 évi független felelős magyar kormány volt földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszterére. — S ki legyen Molnár Antal, e város sokszor ünnepelt képviselője, s díszje a törvényhozás választott tisztikarában? ha nem is mondanók, érzi és tudja mindenikünk, főleg e választókerület lakóssága körében, kivétel nélkül. Széleskörben ismert és megbecsült nevét méltán viselhetné az útcza, melyben született e fényes tehetségű politikai kitűnőségünk.

A felső-közép útczát: Gábrus-útczának, az alsó-közép-útczát pedig Simay-útczának nevezném el. Gábrus Zakhariás, a néhai jeles paedagog, örmény író és költő, egész nemzedékek oktatója s valódi típusa — e század első felében — Szamosújvár magyar-örmény polgárságának; kinek oly sok szép (magyarból örményre átültetett) katolikus-egyházi énekeitől ma is áhitattal viszhangoznak szentegyházaink, — kétségtelenül megérdemli, hogy nevét az útcza, melyben lakott, továbbra is fentartsa és viselje. — Azt is tudjuk, hogy a Simay család volt az, mely e város megtelepült örmény népének legelsőször katolikus templo-

mot épített; s tagjai e családnak közel kétszáz éven át minden időben híven és érdemtelenen szolgálták e város közjavát. Simay János a hatvanas években ingyen viselte a főszónoki (oratori) hivatalt; fia Simay Gergely kir. tanácsos különböző téerein a köztevékenységnek, — mint polgármester, mint hét ízben megválasztott országgyűlési képviselő, mint a szamosújvári kir. törvényszék volt elnöke, s jelenleg mint egyházmegyei főgondnok, — mindenkor a kötelesség mértékét felülmuló önfeláldozással működött és működik városunk közjavának, közérdekeinek előmozdítására.

Az alsó-pósta-útczát Gajzágó-útczának, a felső-pósta-útczát Jakabb-útczának lehetne elnevezni. Gajzágó Salamonnak városunk több országgyűlésre megválasztott képviselőjének, a mai kir. állami számvevőszék fényes nevű volt elnökének s legelső szervezőjének, kinek legtöbb-ször ezen útczában volt szellemi találkozása a választó-polgársággal, — ma is hű barátja régi kerületének s nem szünt meg érdeklődéssel viseltetni közügyeink iránt. Önmagunkat tisztelnők meg, ha ily módon egy útca-elnevezéssel, maradandóvá tennők emlékét körünkben, a későbbi nemzedék számára is! — Jakabb Bogdán, mint volt diaetái követ, egykor tekintélyes szónok és polgármester, mint Krassó-Szörénymegye legelső szervezője, és főispánja szintén oly névvel birt, melyet városunk történetének évlapjain figyelemreméltó hely illet, — oly névvel, mely a közép-szerűség mértékén mindenestre túlemelkedett.

A hétkereszt-útczát, melyhez hitéleti momentum fűződik, csakis annyiban változtatnám meg, — a mennyiben a pár év előtt közbejött változás folytán a hegyi úton felállított hét kereszthez újabb hét kereszt járult; s így most már ezen útczát sokkal inkább Kalvária-útczának lehetne nevezni!

A belső-mező-útczát Novák-útczának, — a külső-mező-útczát pedig (hol a szamosvölgyi vasút állomása és pályaudvara fekszik, s melyben a befásított vasút-vonal végig halad) — Lukács-Béla-útnak nevezném el. — Egyike legelső tekintélyes követünk az erdélyi diaetán, városunknak sok éven át volt érdemes főbirája: Novák Már-

ton; és fia a magyar szabadságharcz legelső áldozatainak egyike: Novák Tódor méltó nevet adhatnának ezen utcának akkor is, ha a derék Novák-család a magyar közélet minden terén nem mutatna is föl annyi érdemes és kitűnő férfiút, mint a mennyit az tényleg felmutatni képes. — Önmagát indokolja végül azon javaslatom is, miszerint Gorove és Baross méltó utódja. egyik volt orsz. képviselőnk: Lukács Béla, mint kereskedelmi miniszter, legtalálébban azon utcának adhatja át nevét, melynek széles terét végigfutja a szamosvölgyi vasút, — egy szerény kis elágazása az országos vasúthálózatnak.

Az itt felsoroltakon kívül városunknak tudvalevőleg még sok más különböző nevű utcája van; minők az Apácza-utcza, Kishid-utcza, Malom-utcza, Új-utcza, Vár-utcza. stb; melyeket vagy hasonló módon jeleseinkről ily elnevezésekkel láthatnánk el, — esetleg régebbi történeti nevekkel is, (így az Új-utczát a város-alapító Verzeres-kul, a Vár-utczát, a régi vár-épület alapítója: Martimuzzi nevével), — vagy ha éppen úgy tetszik, egyelőre még továbbra is változatlanul hagyhatnánk.

Megjegyzem továbbá, hogy e város polgári lakossága köréből érseki méltóságra emelkedett Esztegar Vártán, a volt mechitharista főapát szintén egyik nagytehetségű, kiváló szülöttje volt Szamosújvárnak; e czímen tehát az ő emlékére nevezhetnők el egyik, például a jelenlegi Apácza-utczát.

Végül legyen szabad ismételve hangsúlyoznom, hogy ily kérdésekben a polgári elismerés éppen annak egyhangú megadásában rejlik; tehát azt megadni vagy meg nem adni lehetséges ugyan az illető polgár egyéni felfogása és mérlegelése szerint, — de vitatkozni fölötte, épp oly helytelen volna, mint az egyéni izlés fölött!...

Anonymus.

Kisebb közlemények.

Aranymise. Ritka ünnepélynek volt tanúja okt. 16-án Szamosújvár: Csákány Ádeodát fősperes aranymisét mondott; városunk 1830 óta ilyen egyházi ünnepélyt nem látott. Az ünnepély külső díszének emeléséhez nagyban hozzájárult derék plébánosunk

Bárány Lukács, ki erre az alkalomra a plebániái nagy templomot egészen kitakarította, az oltárokat felékesíttette, a padolatot kisuroltatta, a gyóntatószékeket új függönyökkel látta el... Az ünnepély előestéjén a templom előtti tér ki volt világítva — szépen. A fuvózenekar szerenáddal tisztelte meg a jubilans főesperestet. A néptömeg, mely a zenét hallgatta, hullámozott az utcákon. Alig vártuk a felébredést. — A helybeli és kerületi papság közvetlen mise előtt ünnepelt lakására ment és ott tisztelete jeleül, egy értékes aranykelyhet adott át, mit arra a napra vett. Mise alatt a kitünő vonózenekar, mely zenekedvelőkből áll, játszott alkalmas darabokat — összevágóan. Közben az iskolázott dalárda énekelt; itt különösen Aján Anna magánénekéről kell említést tennünk, ki kellemes, csengő szép hangjával felemelte lelkeinket. Zsúfolva volt a téres templom. Evángelium után szószékre ment Novák Gerő és olyan sikerült, eszme-gazdag, jól kidolgozott alkalmi egyházi beszédet mondott, mely ritkítja párját; nagy hatást ért el szépen előadott remekmunkájával. Könnyeket hullatott jubilans is, ki előbb befejezte miséjét, azután áldást osztogatott a tengernépnek. Feljutottunk a lépcsőzetig, de a nagy néptömeg miatt, mely elzárta a visszajövetelt, csak későre távozhattunk el az oltár közelségéből. Esztegár Gergely pap, ki az áldástosztó főesperes oldala mellett állott, a jubilans sikerült arczképével díszített emléklapot osztott a hívek között. A templomi ünnepély után, mely 12 órakor ért véget, a jubilans lakásán előbb az örmény kath. egyházmegye, melynek érzelmeit szeretett plebánosunk tolmácsolta ékesen, tisztelgett. Azután jött Szabó János, a hazafias görög kath. püspök titkára kíséretében. Megérdekelte a többszörös »éljen«-t; mert püspöki magas trónjáról leszállott, hogy elismerésének adion kifejezést, melylyel az érdemnek adózik. Most jöttek a tanárok, tanítók, papok és tanítónők; ezek nevében is a plebános-igazgató szólott. Végre a tanuló ifjúság képviselőitében László Márton, a gymn. IV. osztályának növendéke üdvözölte ünnepelt hittanárát. Nemsokára ebédre mentünk a Göncki czukrázatába; mindnyájan jubilans vendégei voltunk; a 60 teritékű fényes asztal mellett vidéki meghívottak is foglaltak helyet. Az asztalon zamatos borok és gyümölcs; az étkek mind izletesek voltak. Sok szép pohárköszöntőt hallottunk. Kozma Döme deési zárdafőnök a hazai örménységet »a magyar korona gyöngyének« nevezte. Midőn másodszer üritett poharat, a többek közt így szólott: »A templomhoz közeledve észrevettem a nemzeti színű lobogókat; e körülmény a következő igazságot jutatta eszembe: A vallásos nép: hazafias és a hazafias: vallásos.« Felköszöntőt mondottak még az ünnepelt, Bárány Lukács nyug. törvényszéki bíró (Deés), Gopcsa Joachim, Bárány Lukács plebános, Szongott K. Novák Gerő, Esztegár László, Páll Bogdán, Esztegár Gergely, Novák Antal és mások. Az ünnepély napján jubilans 14 üdvözetet levélben és 20-at táviratban kapott; ezek közül említést teszünk Ajdinián Árzen örmény érsek és mechitharista apát (Bécs) örmény üdvözetéről és az erdélyi róm.

kath. püspök ezen gyönyörű sorairól, miket jubilánshoz intézett: »Főtisztelendőséged iratából örömmel értesültem, hogy a kegyes isteni Gondviselés jóvoltából, e hó 16-án áldozó papságának ötvenedik évfordulóját fogja megünnepelni. Ötven év eredményteljes munkája már magában véve oly nagy érdem, hogy annak méltó jutalmát már csak az adhatja meg, a kinek jóvalta és szent malasztja e hosszú időn át megadta a munkabíró akaratot és erőt. Nem kevés vigasztalás az nekem, hogy papjaim egyik érdemes veteránja ötven év érdemeivel lép az Ur oltára elé, hogy halát adjon a vett jókért és új malasztot kérjen új érdemek szerzéséhez. Fopásztori imám fogja kísérni e napon, hogy az irgalmas Isten fogadja kedvesen hála áldozatát, hogy áraszsza el mindennemű testi és lelki áldással a végre, hogy az évek hosszú során át élvezhesse aranyáldozatának gyümölcsseit és simeoni éveiben élő példája lehessen az Ur keze által már e földön kitüntetett erényes papi életnek. Mindezeknek zálogául lelkem mélyéből adom Főtisztelendőségedre fopásztori áldásomat s kérve, hogy aranyáldozata érdemében engem is befoglalni sziveskedjék.» — Észtegar Gergely erre az alkalomra a következő akrostikont írta:

Caak most vala s mégis ötven éve man:
 Aldozál először az Urnak oltárán.
 Kertjében az Urnak ötven éven át
 Aldolag hintéd szét az üdvnek harmatát.
 Nyílt munkád után: sok erény virága;
 Armenopolis volt életed világa.
 Lrága nyáfnak örök, lelki üdvessége:
 Ez vala éltednek legazobb ékessége.
 Oltár lesz most szívünk s rajt' ma mi áldozunk,
 Lrága arany-szállból díszkoszorút fonunk.
 Avét zengünk neked aranymiséd napján,
 Te Deum! hangzik tel minden hívőd ajkan.

A budapesti örmény katolikusok egyházközségének lapunkban felvetett eszméje több irányban meglepő érdeklődéssel találkozott, s el kell ismernünk, hogy a liberális lapok sem szorították ki hasábjairól e tervet. A mi a kérdésnek lényegét illeti, addig is, míg ohajunk és reményünk szerint a tényleges megvalósulás stadiumába jutna, egyetmást érdemesnek tartunk előre is felhozni az ügy iránt érdeklődők kellő tájékoztatására. Részünkről meg vagyunk győződve, hogy a fővárosi irányadó korok már tisztában vannak a felől, hogy a hazának minden időben, de különösen a két legválságosabb időpontban (1848 és 1863) oly jól érdemesült népfaját illetnék a méltó elismerés jutalmával, mino az örmény, ha t. i. a főváros más célok iránt tanusított áldozatkészséggel lehetővé teszi az örmény kath. egyháznak Budapesten állandó megalakulását és bármi szerény viszonyok közötti tennálhatását. A kérdésnek ezen részéhez kar is volna több szót vesztegetni s ez megoldottnak vehető, mihelyt az erdélyrészi örmény kath. egyházak nevében ily támogatás kéretik, avagy a budapesti magyar-örménység számos tekintélyes tagja eziránt illetékes helyen és alakban kérelmét előterjeszti! Mi ezút-

tal csak arra figyelmeztetünk, hogy ha a magyar fő- és székváros, mint a kath. egyházak kegyura, az örmény — mint szintén katolikus — egyházközség fölött kétségtelenül elvállalja még a lelkészség dotációjának csekély anyagi terhét is — még ezen megoldás mellett a hitközség kanonjogi szervezetéről s az ezzel egybekötött (mindenesetre egyházi úton nehézség nélkül megoldható) mellékkérdések lesznek a hercegprimás további intézkedéséhez képest megoldandók. Hogy egy ily egyházközség, mely keleti ritusánál fogva esetleg jelentékeny missziót tölthet be jövőre a katolicismus keleti térfoglalása tekintetében is felsőbb egyházi hatóságok helyeslésére és előzékeny támogatására méltán számíthat, szerény nézetünk szerint, az a dolog természetéből következik. Róma minden időben, de ép napjainkban különös előzékenységgel karolja fel a keleti katolikus ritusokat: tudva, hogy az ottani népek kegyeletes szivossággal ragaszkodnak szertartásaikhoz — becses kiváltsággal ruhazza fel azokat, ezen liberalis elv szerint: *Volumus, ut omnes catholici fiant*. S maga XIII. Leó pápa oly értelemben nyilatkozott, hogy a különböző katolikus szertartások diszitmények az egyház palástján. Egyik régebbi erdélyi püspök pedig örmény híveit »*Flos catholicitatis*«-nak nevezi. Különben a Vatikán azzal is kitüntette már az örmény kath. egyházat (a mi még csak Bessarione görög kath. főpappal történt eddig Keleten), hogy bitorossá nevezte ki a néhány év előtt elhalt Hászun Antal konstantinápolyi örmény kath. patriarkhát s ekként legmagasabb elismerését nyilvánította ama kiszámíthatlan fontosságú hivatás iránt, mely az örmény kath. egyházra várakozik Kelet keresztény népének Rómához való közeledése és visszatérése tekintetében. (»Magyar Állam«.)

Irodalom és művészet.

A magyar Chorenei. I. Sokaknak ohajtását teljesítjük, midőn az örmény irodalom remekének: Chorenei Mózes »Nagy-Örményország története« című fölötte becses munkájának fejezet-czimeit itt közöljük. Első könyv. Nagy-Örményország nemzetiségkönyve. 1. Chorenei Mózes, ezen munkánk kezdetén Bágrátuni Izsáknak üdvözetet! 2. Miért adom elő tetteinket a görögök után, habár a chaldaei és assyr könyvekben gyakortább van azokról említés téve? — 3. Első királyaink és fejedelmeink tudományszeretetlen eljárásáról. — 4. Némely történetíróknak Ádám és a többi patriarkhákra vonatkozó vélemény-különbségéről. — 5. Noe három fia genealogiájának egyenlőségéről Ábrám-, Ninusz és Arámig és arról, hogy Ninusz sem nem Bel, sem nem fia Belnek. — 6. Azokról, miket a többi régiségbuvárok Mózessel szint megegyező, s részint tőle eltérő módon elmondanak és Olympiodorus bölcsész iratlan elbeszéléseiről. — 7. Rövid bizonyítása annak, hogy a külső íróknál említett Bel az isteni irat szerint valósággal Nemrod. — 8. Ki és hol találta meg ezeket az elbeszéléseket? — 9. Válásák-, az örmények királyának levele, nagy Ár-

sák-, a perzsák királyához. — 10. Háik lázadásáról. — 11. Bel harcza és halála. — 12. A Háiktól származott népek és nemzetségek s ezek mindegyikének tettei. — 13. Arámnak a keletiek ellen vezetett háborúja és győzelme. Niukhár Mátész halála. — 14. Arám csatája az assyrokkal és győzelme, Bájábisz Khághiá. Caesarea; Első-Örményország és a többi úgynevezett örmény vidékek. — 15. Árá- és haláláról, mely a Semirám ellen viselt csatában következett be. — 16. Miként építi Semirám, Árá halála után a várost, a folyam útját és az ő lakását. — 17. Arról, hogy Semirám mi okból öleti meg fiait és miként menekül Zérátásd mágus elől Örményországba, hol Ninuás fia által megoletik. — 18. Semirám első háborúja az indok ellen történelmi igazság; ezután következett be halála Örményországban. 19. Semirám halála után történt események. — 20. Arának fia, Aráról és ennek Anusávan fiáról, ki Szosznak is nevezeték. 21. Bárujr, Szégáhorti fia, ki Örményország első koronázott királya, segít a méd Varbacesnek, Szárdánápál birodalmának elfoglalásában. — 22. Királyaink sora azoknak atyáról fűra való elszámolása szerint. — 23. Szennácherim fiai, az ezektől származott, Árdzrunok és Kénunok s Álcznik fejedelme. E fejezet ad felvilágosítást arról is, hogy az Ánkégh-ház Bászkhámtól eredt. 24. Tigránról általában. — 25. Astyages félelme és gyanúja a miatt, hogy Cyrus és Tigrán között szoros barátság létezik. — 26. Arról, hogy gyűlöletében miképen látja Astyages jelen sorsát egy csodálatos álomban. — 26. A tanácsosok szava; azután saját gondolata és közvetlen tette. — 28. Astyages levele, Tigrán beleegyezése és Tigránuhi elküldése Mediába. 29. A családság nyilvánosságára jö; kitör a háború, melyben Astyages halálát leli. — 30. Tigránuhi nővérét Tigránágérdbe küldi. Anus, Astyages első felesége és a foglyok lakóhelye. — 31. Melyek Tigrán nemzetségei és melyek a tőle származott ágak? — 32. A trojai (iliumi) háború Teutamus alatt. A mi Zármájrunk kevesed magával egyesül az aethiopiai sereggel; halála ebben a háborúban. — A perzsák regéi Piúrasz-Astyagesről. — Az első könyvnek: Nagy-Örményország származatrendjének (geneologia) vége.

Tordai Grail Erzsi, ki oly előnyös nevet vívott ki a külföldön a magyar irodalom és kulturális viszonyaink alapos ismertetésével, okt. hó 2-án a városi vigadó nagy termében szavalati estélyt tartott. A műsor első számát helybeli ének- és zenekedvelők adták elő oly szépen, hogy azt ismételniök kellett. Azután szinpadra lépett a nap hőse: a szép számú közönség szünni nem akaró tapsviharral fogadta, az ifjúság pedig hódolata jeleül egy értékes, csinos virágcsokrot nyújtott át. Most megnyiták Grail Erzsi beszédes ajkai: »Szülőföldemen, Petöfi Sándortól« Erre mindnyájan csupa szem és fül lettünk; néztük szép szemeit, nemes magatartását, kecses mozdulatait, páratlan taglejtéseit és hallgattuk kimondhatatlan gyönyörrel kedves szavát. Oly szép térre vezetett, milyent még nem láttunk; elbűvölt mindnyájunkat; mi ilyen sikerült szavaltot még nem hallottunk. Éljenztünk, tapsoltunk — böven. Aztán

négy-öt percnyi szünet után jött a második, harmadik és... tizedik szavalmány. A hatodik szám befejezése után a színpalak mögé húzódott, hogy valamivel hosszabb ideig kipihenje magát; de felemelkedik a függöny és zajos tapsaink ismét a színpadra hívják; a fehér uszályos ruhába öltözött kedves alak virág csokrával kezében jelent meg. Hossza-vége nem volt a sok tapsnak és »Eljen«-nek. Aztán tovább szavalt édesen-kedvesen a művész; igen a páratlan művész; mert tudunkkal széles e hazában úgy senki sem szaval, mint Grail Erzsí, ki a szavalás terén elérte a »ne tovább«-at; ő az utólérhetetlen magyar szavaló, ő a megtestesült tokély. Azért nem csoda, ha oly nagy elragadtatással szólott büszkeségünkről az összes német sajtó, mely előtt ritka művészetével méltányos elismerést szerzett a magyar névnek ez az ünnepelelt nő, kiben mindazon kiváló testi és lelki tulajdonok osszpontosulva vannak, miket az ilyen tüneményes lényben keresni szoktunk, Hangjának árnyalataival minden érzést hiven kifejez és terjedelmével felemelkedik a naív gyermekhangtól a dörgő zivatarig. Soha se fogjuk szavalmányai közül elfelejteni különösen ezeket: Szülőfoldemen, Heten vagyunk, Arany Laczinak, Madárhangok és Magyar nyelv. A függöny legördült; de az elismerésben nem fukar közönség még háromszor kihívta ünnepeletet, és sok »Eljen«-nel és még több tappsal köszönte meg a felejthetlen estét, mely oly páratlan éledeletet nyujtott! Tölünk más nap Gyulafehérvárra ment.

Közgazdasági élet.

Pinczeegylet. Ainháb-ban (Cilicia), hol oly jó és sok szőlő terem, az örmények pinczeegyletet alapítottak és felszólították mindazon örményeket, kik a borászat terén szakismerettel bírnak, hogy lépjenek be ezen egyletbe. Jelentkezni lehet a titkárnál; czime: »Monsieur Joseph Bojásán, Ainhab, Turquie d'Asie«.

Mi újság az örmény világban?

Az orientalisták kongresszusáról, (mely az idén Londonban tartatott meg) azt olvassuk, hogy ott Örményországot Dseráz Minás londoni örmény lapszerkesztő képviselte. Müller Miksa e kongresszuson a többek közt így szólott: »A kongresszusnak czélja legyen a Keletet, mely oly távolinak latszik, közelebb hozni Európához, úgy szívéhez, mint gondolkodásához. Ki tagadhatná, hogy a Kelet ismerete nagyszerűen előmozdította az emberi tudást?«

Rövid hírek Tiflisben az új örmény szintársulat hetenként kétszer játszik telt házak előtt — A tífisi örmények felsőbb kereskedelmi iskolát akarnak nyitni; e célra már gyűjtöttek is 55 000 rubelt, — A kolera-járvány fellépése folytán néhány nap alatt elmenekült Tiflisből több mint 35.000 ember. — Sismáneán Mégérdics, New-Yorkban lakó örmény, szép nevet vívott ki magának rajzaival; több lap (Tribun, Times, Pres) közli is rajzait.

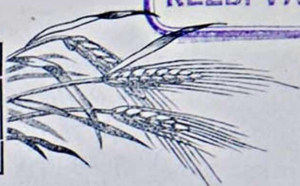

ՔԵՐՈՎԻ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆ

Pátkanián Kherovpe.

Mámigonián Vártán dala.

— Pátkánián Rafael költeménye. —

Hallgassunk most is? midőn ellenség
Halált osztó fegyverrel ostromol,
Nem hallja ő a fájdalom szavát,
Nemes erzes szívébe' nem honol.
Testvéreink! mondjátok mit tegyünk?

Hallgassunk most is?

Hallgassunk most is? midőn ellenség
Ármányos utakon hazánkra tört —
Rabolva kardot, nyelcset, koronát —
Thorgom-Hájk tronját dülja szerteszét,
Porig alázza fényes hír-nerét.

Hallgassunk most is?

Hallgassunk most is? midőn ellenség
Szíve kegyetlen dühbe' kéjeleg. —
Vasából kardjaink- s kapáinknak
Lánczot kovácsol, oh jaj! mi nekünk,
Mindnyáján síró foglyokká leszünk!

Hallgassunk most is?

Hallgassunk most is? midőn ellenség
Kinyújtja zsarnok, részthozó kezét,
S mellünknek szegzi eles fegyverét:
Szemünkbul sujtól zápor-könnyeket,
Az Eufratba sírjük vesztünket?

Hallgassunk most is?

Hallgassunk most is? midőn ellenség
Önhitt dőllyfének már határa sincs;
Mégfoszt hazánktól, s üldöz szüntelen,
Nem tiszteli a jogunk szent szavát,
Hazátlanná teszi a hon' fiát.

Hallgassunk most is?

Hallgassunk most is? midőn ellenség
Kevésnek tartja a mit áldozánk, —
Reánk uszítja vér-szomjus hadát,
Hogy szélylygel tépje létünk fonalát, —
Közely Örményhon vége; mit tegyünk?

Hallgassunk most is?

Hallgassunk most is? midőn ellenség
Nagy és dicső multunkat megveti, —
Farkast tesz, bárány-mezbe főnökül
Ki templomunkat tőlünk elveszi, —
Nincs Istenházuk, hol imádkozunk?

Hallgassunk most is?

Hallgassunk most is? mit szól a világ?
Ha helyettünk romok beszélnének: —
Az örmény nép ily sorsot érdemel!
Csak azt fogják egykor beszélni el:
Nem ismerjük e hős nép tetteit!

Meddig hallgassunk?

Hallgasson az, — ki néma-nyomorék,
Vagy idegen jármat ki tünni kész,
De a ki büszke szívre álde van:
Hon' ellenére bátran rárohan,
Hogy dicsőség köresse a halált, —

És úgy hallgassunk.

Simay Gergely.

Pátkánián Kherovpe.

Ez az európai hírnagy tudós, ki Pátkánián Ráfaelnek (Kámár Kháthibá), a most elhalt nagy örmény költőnek unokatestvére volt — Kaukasia, Stavropol városában született 1833. május 7-én.

Moszkvában befejezte a Lázárev-féle akadémiát; innen a dorpati egyetemre ment, hol theológiát hallgatott; e tanfolyam befejezése után Szent-Pétervárott a paedagogeum növendékei közé iratkozott; 1856-ban került ki a tanodából.

1858-ban a szt-pétervári egyetemhez tanárnak nevezték ki; két tanszéket töltött be; tanította az örmény nyelvet és Kelet történelmét. Harmincz évig tanárkodott, mely idő alatt több munkát adott közre örmény, franczia és orosz nyelven. Becses dolgozatai a nyelvtudomány, történelem, Kelet-isme és irodalom körébe vágnak.

A tudós nyelvész és történetíró híre hamar elterjedt Európában is úgy, hogy a berlini, párisi, londoni és más akadémiák egymásután választották meg tagjukká.

Boldogult 1889. ápril 14-én 56 éves korában hunyt el. Ha a Gondviselés hosszabbra nyújtotta volna e megbecsülhetlen életet, úgy Pátkánián — ki az orientalismus terén első tekintélynek tartatott — még igen sok szolgálatot tett volna a tudomány érdekében. Hosszas betegség fogyasztotta testi erejét, míg végre a kérelhetlen halál kiragadta őt a hírneves tudósok köréből...

Sz. K.

© lennék

— *Hovhánnszián szerelmi dalaiból.* —

© lennék bár kristály patak
Virág-himes mező öléu:
A harmat lenge fátyolát
Naponta rád boritnám én.

Vagy lennék büszke tölgy-sudár:
Ágakuak zöld lomb-sátoru
A délnek égető hevén
Reád hús árnyat ontana.

O lennék méla fényű hold:
A nap ha nyugovóra szállt
Számodra tűzném egybe én
A legszebb égi koronát.

Vagy lennék zengő osalogány:
Kisded szobádnak ablakán
Csuttognék édes-bús danát
Csillag-sugáros éjszakán.

S a dalnak ringó szárnyain
— O milyen kéjes gondolat! —
Elszenderülve boldogan
Almodnál csöndes álmokat. . . .

Molnár Antal.

Karácsonyi történet.

— Novella. —

Tíz óra volt. A hideg fuvallat megfagyasztotta az egész földet; hó fődte be a hegyet és völgyet; az erdők élettelenek. Csak az Olámur-hegy csúcsán diszelgő örökzöld fák tekintettek megvetéssel éktelen társaikra, melyeket az évszak fosztott meg diszeiktől.

A kék égbolt, melyen számtalan csillag ragyog — tiszta; az angyalok mosták ki azt mára oly tisztára és gyujtottak azon az Údvözítő születésének tiszteletére oly sok fényes lámpást.

B. helység is tiszta; minden egyes lakás olyan, mint egy pohár. Minden háznál csendesség. De megkondul a harang, melynek csengő szava éjféli misére hívja a buzgó sokaságot. Csak a betegek maradnak honn; nagyja-apraja siet a templomba. A csendes utcák megnépesültek: tömegként halad a nép. Annyian vannak abban az utczában, mely a szentegyházhoz vezet, hogy a szomszéd helységből jött kocsi, habár mindkét lámpása égett, lépésben sem haladhatott előre; azért leszállott a kocsis és kinyitotta a zárt kocsi ajtaját. Egy bundába takaródzott férfiú lépett ki abból, ki hátrahagyván kocsiját a szentegyházba sietett.

*

Alig két éve, hogy összekeltek, alig két éve, hogy a pap e szentegyházban áldotta meg frigyöket... és ők oly boldogok voltak. Karácsony éjszakáján látta a férfi Árá első ízben Nuártot, épen midőn ez a templomból haza ment; a téli sötét éjszakán csodálatos módon fénylett a leány szüzi arcza. Csinosan volt öltözve; édes tekintetével egészen lebilincselte az ifjút, ki a templomból kijövő sokaságból senkit sem látott, csak ezt a szép fiatal leányt. Árának, ki folyton a csodaszép leány nyomában volt, úgy tetszett, mintha sötét lenne az egész világ és csak ez a gyönyörű teremtés vetne fényt mind a négy irány felé. A csillagok nem ragyogtak úgy, mint ennek szemei; ezektől kölcsönzött a hold is fény sugárt. Nuárt már hazaérkezett, rég átlépte háza küszöbét is; de az ifjú azért még mind

ott áll, mert azt hiszi, hogy látja őt és hallja kecses kis lábai járását.

És tudják, hogy miként élt Árá ezen ideig? Szülők és támasz nélkül, saját akaratát tekintette törvénynek és tetszését kötelességnek; gondtalan, gazdag levén azt tette, a mit kénye-kedve parancsolt. Habár nem egyikét jó tulajdonsággal volt megáldva, mégis a védtelen állapot és a rossz társak kissé megrontották; nem volt barátja a nemesebb érzelmeknek; a házasságot csupán cserekereskedésnek tekintette.

Néha el-elment B. helységbe is, hol gyermekéveit töltötte; itt lakott anyúl bátyja, kitől ő szép örökséget remélt. Ide jött karácsony szombatján is — és véletlenül meglátta Nuártot. A mint az áprilisi nap sugarai hamar felolvasztják a hócsomókat, úgy lágyította meg e leány tekintete az ifjú megkövesült szívet. Azon éjjel elkísérte, másnap csak vele álmodott, mert csak őt óhajtotta látni; végre elhatározta, hogy nőül veszi.

Nuárt jól nevelt leány volt, keblében gyöngéd érzések honoltak; költői lelke volt, szerette a szépet és jót. Mindig költői házasságról álmadozott; azért, midőn Árá kezét megkérte, nagy örömet érzett, mert úgy gondolkodott, hogy ez őt csak is személyes tulajdonságaiért veszi nőül és nem vagyonáért; hisz gazdagsága nem volt, csak öreg atyjával élt szerény házukban.

Házasságuk első napjai alatt igen boldogok voltak; úgy tetszett nekik, mintha más világban élnének, hol állandóan kellemes illat terjed, hol az emberek fényesek, hol aranygyümölcs terem, hol lábaik nem érik a földet, hanem csak a levegőben lebegnek; minden szó, mit kiejtenek, minden hang, mit hallanak: csak ének, zene; a zefír, mely őket környezte, csak dallamokat és mennyei lantok visszhangjait hozza feléjük. Az útczán jártuk alatt mindenki felé mosolyogtak. Azt hitték, hogy a nyomor végleg elköltözött e világról és csak boldogság lakozik minden háznál.

De fájdalom! a siralom ezen völgyében, hol mi sem állandó, e két ifjú lény boldogsága sem volt tartós. Esküvőjük óta alig telt volt el öt hónap és Árá állhatatlan természetű meg nem elégedett a családi élet örömeivel.

Nuárt iránt érzett forró szerelme hűledezni és annak lebilincselő szépsége közönségesnek kezdett előtte látszani; és a két lélek számára teremtett világ szűk volt az ő szívének. A két természet nem egyezett; Ára mulatni szerető, nem elég komoly, léha férfiú volt; ellenben a derült kedélyű okos Nuárt fenkölt gondolkodással birt; ez nem kedvelte a tréfás fecsegéseket és hiábavaló elbeszéléseket, a melyekért lelkesedett férje; viszont mindaz, mit a nő szeretett, a férjnek nehezére esett. Egy dal, könyv, vagy valamely beszéd tárgy elég volt arra, hogy egyenetlenség álljon be közöttök.

Habár az ifjú nő mindent elkövetett, hogy kiegyenlítővén az ellentéteket megengesztelje azt, de mind hiában; mert a férj lassan-lassan hozzákezdett azon életmódhoz, mit nőtelen állapotában folytatott; régi élvezeteihez nyult; az idő nagy részét a kártya-asztal mellett ölte el és Nuárt fájó szívvvel vette észre, hogy néha-néha nagy összegeket veszít. A szerencsétlen asszony egy részről igyekezett férjének szívében a szeretetet, mely már-már elaludt, feléleszteni, másrésztől édes szemrehányással tett kísérletet meggyőzni őt arról, hogy ez az élet, mit most folytat, nem csak gyöngye testszervezetére nézve ártalmas, de vagyónára is káros. De Ára ügyet sem vetett annak sem kérlelő czirogatásaira, sem tanácsolásaira, sem kéréseire; sőt ennek édelgéseit szívet mindig megkeserítették és nagyon boszantották. Mindig ellenkezett avval, a mit neje mondott és hallani nem akarta szavát, azt a szót, mely egykor kellembesebb volt a madarak csengő hangjánál is. Nemcsak nem szerette nejét többé, de keresett alkalmat arra, hogy tőle állandóan eltávozzék.

Alig másfél éves házások voltak és a dolgok oda fejlődtek, hogy Nuárt kénytelen volt otthagyni férje házát, ott a szeretett tárgyakat és szíve töredékeit — és atyjához menni lakozni. Szegény asszony! mennyi keserű könnyet hullatott itt, mennyit siránkozott elvesztett álmái után és mennyi fájdalmat érzett azért, hogy férjétől távol él; mert Nuárt egyike volt azon asszonyoknak, kiknek szívében a határtalan szeretet kincsei tanyáznak, és kik férjeiket, ezek minden fogyatkozásai daczára is szeretik. Csak egy vigasz-

talása, csak egy világos reménye volt az ifjú asszonynak: gondolta hogy, hátha a kis angyalka — kinek nemsokára életet fog adni — születése változtatni fog a helyzeten.

Árá egészen kicsapongó lett, gyakran egész éjszakákat töltött a játékasztal mellett; mértéket nem tartott az életben; ezért barátjai sajnálkoztak is rajta. Egészsége megrendült, sok nyugtalanságot érzett, miket igyekezett az élvek közt elfelejteni. Hat-hét hónap telt el azóta, hogy nejétől elváltan élt; nagy ritkán elment B. helységben levő házához is, hogy ott kissé kipihenjen. Deczember 24-én estve is kártyázott; véres verejtéket izzadott bosszúságában, a szerencse most se kedvezett neki: sokat veszített; azért mérgesen kijött és csak ennyit szólott kocsisának: »Hajts B.-be házunkhoz.«

Midőn kocsija B. helység azon utcájába érkezett, mely a Szűz-Anya templomához vezetett — Árá egészen ki volt merülve; szive kétségbe esve, elméje felháboródva: nagy nyughatatlanságot érzett. Beteg volt, de nem akarta ezt magával elhitetni. Lelki szemeivel még most is látta az asztalt és társait; a büzhödtt lég, mit ott szivott be, még most is reszelte torkát; szemei égtek... Azért, midőn a szentegyházútczában leszállott kocsijából, a falusi tiszta levegő igen jó hatást gyakorolt reája.

Harangoztak éjféli misére; az énekes gyermekek angyali hangja kihallszott a templomból. Árá önkénytelenül közeledett a templomhoz, melynek szomszédságában volt háza. Az ifjú látván azt, hogy miként todúl a hívők sokasága a félig nyitott ajtón — megemlékezett, hogy mily sok ízben ment be azon, karácsony éjszakáján apjával... és a karácsony akkor mily nagy örömet okozott neki — és elméje gyermeki emlékekkel megtelve ösztönszerűleg bement a templomba.

Igen szépen volt az egész templom felékesítve, a mécsesek sok fényt löveltek, az ezüst lámpák titokzatos világot szórtak, a szentély virágokkal és aranyozott könyvekkel volt díszítve; a füstölőből, mit a pap kezében tartott, kellemes illat terült. A térdenállva imádkozó nép ájtatos fohászait a töményfüst felemelé az Údvözítő lábaihoz. Árá attól a percztől, hogy a szentegyház küszöbét átlépte, bá-

mulatos nyugodtságod érzett egész valójában. E szent hely, ezen ájtatoskodó nép, a lélekemelő szép egyházi énekek mind jó hatást gyakoroltak reá. Elméje, mely a mély titokkal foglalkozott, kezdett lassanként lecsendesedni. Tamás apostol képéhez közel ott foglalt helyet, hol apja szokott ülni. És lelki szeme azonnal meglátta szellemét ezen őszbeborult jó aggnak, ki fejét majdnem földig lehajtva gyakran imádkozott itt; és megemlékezett ennek egyetlen fia iránt tanúsított határtalan szeretetéről; de eszébe jutott az a nap is, midőn gyászba öltözött férfiak atyja holttestét épen e templomba hozták, hol ő fájdalmas könnyeket hullatott a kipótolhatlan veszteség miatt. Végre emlékei sora azon naphoz vezette, midőn épen e szentegyházban az Ur oltára előtt állott gyönyörű szép menyasszonyával, kinek homlokát narancs-virág diszítette. Oh mily boldog volt e nap! Mily erősen dobogott akkor szerető szive! Mily menyeyei boldogság ringatta akkor lelkét! És most — fájdalom — mindez mily távol van tőle, mily távol az a szép asszony!

És a kántorok édesdeden énekelték:

խորհրդ մեծ եւ սրմէշխի
 Որ յալով աւուր յալմեծասու,
 Հովիք երգեն ընդ նիւնասու,
 Տան աւետիս աշխարհի,
 Ժնուս նոր արքայ
 Ի Քեթիլէ՛մ քաղաքի,
 Որպիք մարդկան որ՞նեցէք
 Չի վանն մեր մարմնացու,
 Անբանիքն երկնի եւ երկրի
 Ի խանձարուս սրտեցու:

Chorhurt mjédz jév szkháncshéli
 Vor hájszun ávur hájdnéczháv;
 Hovivkh jérkén ént hrésdágsz,
 Dán ávedisz áschárbi,
 Džénáv nor árkhá
 I Pétlehem khághákhí,
 Vértikh mártgán orhnéczhekh
 Zi vászén mjér mármnáczháv
 Ánpávelín jérgni jév jérgri
 I chánczárursz bádéczháv. *)

És az oltáron ott fénylett a Szűz Anya képe, ki ölében tartotta a dicsfény övezte kis Jézust, ki a világra jött, hogy megváltsa a világot. A mint Árá e szép képet nézte, hirtelen azt a kérdést intézte önmagához: »Vajjon nem született meg az én gyermekem is? — És én még nem láttam azt; nem, mert anyja és a gyermek ki vannak zárva

*) A míg a főpap az éjtéli mise kezdete előtt az oltárokat sorban füstöli, a kántorok a néppel együtt e szép szövegű és fonséges dallamú sárágánt éneklék: „Nagy és esodálatos titok nyilvánodott ma. A nyájörök az angyalokkal együtt énekeluck és mondják a világ üdvözletét: (mert) új király született Betlehem városában. Ember fiak áldjátok, mert érettünk testesült meg. Az ég es föld Véghetetlenje pólyákba van takarva“....

szivemből. És miért? Miféle vétket követtek el azok? Mit hibázott ellenem ez az ártatlan kis lény? Mit cselekedett az ifjú asszony? Talán nem elég szép? Nem szeretetreméltó? Nem volt benne semmi türheterlen, hanem csak én nem tudtam vele élni! Aztán mi lesz belőlem, ha a betegség erőt vesz rajtam? Ha megfogyatkozott gazdagságommal nem leszek képes csak ideig-óráig tartó barátokra sem szert tenni? Hol fogok keresni vigasztalást? Kinek ölében fogom fáradt fejemet pihentetni? Ki oszlatja el lelkem fájdalmait? Ki lesz védő angyalom? — Senki; mert önön kezemmel tettem tönkre paradicsomomat!« Erre szive elszorúlt, fülei zugni kezdettek, arczáról pedig nagy verejtékcseppek gurultak le.

Már virradt, midőn Árá a domb szélén épült csinos ház ajtaján kopogtatott. Vén szolgáló nyitott ajtót, ki annak láttára elkiáltotta magát; ez a váratlan örömmel volt hangja. Árá szólanúl ment be, levetette felöltőjét és követte a szolgát, ki felvezette őt; midőn a második emeleten voltak, ajtót nyitott, azután helyet adva Árának, eltávozott. Itt ebben a tiszta, kis szobában, csinos ágyában egy ifjú asszony feküdt, homlokán kuszált hajfürtök, szép arcán a szomorúság kinyomata, — mellette vékony lepellel beborított bölcsőben egy gyönyörű gyermek, kinek ajkai mosolyra nyitak, mint a tavaszi rózsza kelyhe. Árá az ajtó küszöbén állott; kezét szivére tette, hogy csendesítse le ennek veréseit, melyek szétzuzással fenyegették mellét. Az ajtó csikorgásra kinyitotta semeit az ifjú asszony és meglátván Árát — mintha álmában kedves látományt látott volna — mosolygani kezdett és karjait feléje terjesztette. Az ifjú egy ugrással ott termett:

— Nuárt.

— Árá.

És a két házastárs gyermekök bölcsőjére borulva sokáig maradt átölelkezve. Örömkönnyek folytak sremeikből, melyek mint drágagyöngyök rejtöztek el az asszony arany színű és a férfiú fekete hajfürtjei közé

Az »Árevelk« után eredeti örményből.

Szongott Kristóf.

Világosító Szt-Gergely napján.

— Befejező közlemény. —

V.

Alíg tünt fel Palaestinában a világ világossága: Krisztus, és már Ararát magasairól visszasugárzott fénye. Alig tünt fel Jeruzsálem falai közt az igaz Isten ismerete: Krisztus evangéliuma, és Örményországot és királyát készen tanálta annak elfogadására.

Krisztus csoda-tetteinek első hírére, valósulva látta Krisztusban Abágár a Mesiásról tett jövendöléseket, igazolva a világ Megváltója jöveteléről általánosan táplált reményeket és eszméket. Első volt a föld fejedelmei közt, ki Krisztushoz követséget intézett, maga és népe nevében az emberré lett egek nagy Királyának hűségi hódolatát bemutatta; s viszont első és egyetlen volt a föld uralkodói közt, kit az Üdvözítő levelével megtisztelt; melyben boldognak nevezi Abágárt, mivel hitt ő benne, ámbár nem látta, irván: »Boldog vagy Abágár, mert noha nem láttál engem, hittél mégis én bennem; mert irva van rólam: hogy a kik nem látnak hinni fognak én bennem.«

Bámuljuk itt tisztelt hallgatók! Istennek megvizsgálhatatlan mélységes ítéletét. Izrael fiai, a zsidók voltak Istennek választott népe; nekik volt megígérve, hogy kebeléből, névszerint Juda nemzetségéből fog születni a világ Megváltója. Lefolytak volt a Dániel proféta által meghatározott évek, eljött az idő teljessége, melyben a haladó Jákob patriarkhának jövendölése szerint elvétetett a királyi pálcza a Juda kezéből, mert a nem zsidó származású Herodes ült a trónon, midőn eljött az, a ki küldendő vala.

A zsidók azt jól tudták, mert midőn a Jeruzsálembé érkezett bölcs királyok Herodestól kérdeznék: »Hol van a ki született: a zsidók királya, mert mi láttuk keleten az ő csillagát és jöttünk imádni őt!« A zsidó főpapok és írástudók, kiket az ezen hirre megrémült Herodes egybehívott, a szentkönyvek nyomán, egyértelemben ekkép feleltek: »Bethlehem Krisztus születésének helye.« — Az Üd-

vözitőnek fellépése, tanítása, csodatettei, jövendölései oly szembeszökő bizonyosságai voltak az ő Istenségének, hogy a zsidóknak valójában be kellett szemöket szándékosan hunyni, hogy látván ne lássanak. — Miért a Megváltó keserű panasza fakad a zsidóknak ezen szándékos vaksága felett: »Ha nem láttak volna — mond — engem és nem miveltem volna a csudákat, miket soha senki sem mívelt, bűnök nem volna; most láttak és megvetettek engemet és azt, a ki engem küldött: az Atyát!« Azért véghetetlen jól esett Jézus emberek szeretetétől lángoló érzékeny szívének, hogy a midőn övéi, kikhez főképp jött, és kik között lakozott, nem ismerték el a látogatás idejét, s látva őt, látni és elfogadni nem akarták: akkor egy távollévő országnak hatalmas királya és népe, nem látván őt — hiszen ő benne; menhelyet és oltalmat ajánl neki, élete ellen törő saját nemzetebeli ellenségei ellen, és ép azért, hogy noha nem látta őt — hitt ő benne: boldognak nevezi Jézus Ábágárt!

Ugyanazon okból boldognak mond Jézus minden ő benne hívőt, midőn a kétkedő Tamáshoz ekkép szól: »Boldog vagy Tamás, mivel láttál és hittél; de sőt boldogok azok, a kik nem láttak és hisznek!«

Ime érdemes hallgatók! mily nagy érdeme van Isten előtt a feltétlen hitnek, ha Istenért és Isten szavára hiszszük, mit szemünkkel nem látunk, mit véges elménkkel meg nem foghatunk! Mert a mit én szemeimmel látok és kezemmel tapogathatok: azt nem szükség hinnem, azt én tudom, hogy létezik és ebben nincs érdem! Kérjük Istent, hogy a hit-ajándékát, melylyel első keresztyény királyunkat megajándékozta, és a mely mindazon viszonytagságok között, melyekben nemzetünk azóta forgott, mind máig fenmaradt: jövőre se vonja el tőlünk, hanem maradjon meg nemzetünkben örökre és teremje a hitnek méltó gyümölcsseit!

A Megváltó, mint láttuk, nemzetünk első keresztyény királyát egy saját készítményű arczképével ajándékozta meg. Maga helyén pedig szent Bertalan apostolról mondtam, hogy Örményországnak Sziunikh nevű tartományában számosakat megkeresztelvén templomot épített és abba a bol-

dogságos Szűz képét helyeztette, mely az örményektől századok mulva is nagy tiszteletben tartatott, és bucsújárások helye volt. Az örmény egyházban e szerint, az Üdvözítő arczképe és annak tisztelete magától a Megváltótól származott. A szent Anyának képe és tisztelete szent Bertalan apostoltól vette kezdetét. Ennél régibb és hitelesebb emlékeket a szent kép tiszteletéről alig mutathat fel a katolika egyház.

Azért, midőn a IX. században a byzanti görög császárok czélba vették a szent képek kiirtását, az összes katolika egyház a szent kép védelme mellett felkelvén — Örményországra — Krisztus arczképének az örmények és egyéb keleti keresztények által történt tiszteletére utalt.

Oly mélyen gyökerezett és általános volt az örményeknél a kereszténység legkorábbi századaitól kezdve minden időben az Isten anyjának, a többi szenteknek és képeiknek tisztelete, hogy — jóllehet — a századok folytán köztük is különbféle tévtanok és szakadások támadtak, mindazáltal a katolika hitnek, a szentek és képeik s ereklyéiknek tiszteletére vonatkozó ágazata kétségbe általuk soha sem vonatott. Egyházuk ezen ősrégi hagyományai iránti tisztelet és ragaszkodás okozta, hogy a XVII. század hitújítóitól, kik a szentek és képeik tiszteletét elvetették, borzadással fordultak el az örmények minden időben és fordulnak mind maig; habár a protestans angol és amerikai térítő-társulatok mindent elkövetnek Keleten, hogy az örményeket egyházuknak megnyerjék.

Voltak az örményeknek Krisztust, az ő szűz Anyját és a szenteket ábrázoló szobraik, voltak domborműveik, voltak festményeik; virágzott náluk a szépművészet ezen ágának minden neme, szintugy mint a nyugat-római latin egyházban; ellentétben a hozzájuk geographiai fekvésénél fogva és más tekintetekben is közelebb álló görög egyházzal, mely a szobrokat és domborműveket egyházából kitiltva, csupán a festményeket tartotta meg.

Ezen egyház, jóllehet kezdetben több századokon keresztül egyesülve volt a nagy római és görög katolika egyházzal, mindazáltal földterületi helyzeténél és politikai viszonyainál fogva, Ázsiában, a kereszténység keleti határ-

szélén, előbb pogány — tűzimádó — utóbb a Mahomed tévedésére tért népektől környezve, ön- és vallás-védelmi szakadatlan harczok által elfoglalva, az említett egyházaktól elszigetelten, önállólag képezte ki magát. A keresztény hitigazságokat, melyek a tévtanok hirdetői által a XVII. században megtámadtattak, eredeti épségökben kebelében állandóul megőrizte és vallotta minden időben; éppen ebben rejlik a katholika hitnek fő erőssége, hogy Keleten népek, kiket Nyugat keresztény népeitől világrészek és tengerek választanak el; kik nyelvre, szokásokra, erkölcsökre és szertartásokra egymástól és Nyugat-Európa népeitől különböznek és a kikről ép azért és azon féltékenységnél fogva, melylyel ősi hagyományaik és szokásaikhoz ragaszkodnak és a nemzeti gyűlölségnél fogva, melylyel gyakran egymás iránt viseltetnek — fel nem tehetni, hogy valamely hitigazságot egymástól elfogadtak volna, vagy ha elfogadtak, annak nyoma ne lenne a történetekben. Mindazáltal mégis valamennyien a kereszténység kezdete óta, a külszertartások minden különbsége mellett, ugyanazon hitet vallják; bizonyosságára annak, hogy azt nem az utóbbi időben egymástól, hanem valamennyien ugyanazon egy s eredeti kútfőből: Krisztustól és az apostoloktól vették.

A keleti egyházak mindmegannyi rendíthetlen oszlopai a katholika religiónak; úgy, hogy a katholika religiót legerősebb támaszaitól fosztaná meg, ki a keleti egyházakat bár mi okból gyengíteni, vagy épen megrontani törekednék. Ugy járna az, mint Sámson járt egykor, ki midőn az épületnek, melyben a nép mulattatására kiállított, oszlopait megrendítette: elleneivel együtt önmagát is a romok közé temette!

Ime tisztelt hallgatók! egy nevezetes időszakot rajzoltam le mai beszédemben, nemzetünk vallási életéből, egy háromszázados időszakot, a kereszténység három első századából; és ime! a szent hajdan ezen ősrégi századaiból mily drága emlékeket tud egyházi történelmünk felmutatni! Emlékeket, milyenekkel ily régi időkből egy keresztény nép sem dicsekedhetik; melyek tisztelettel töltenek el egyházunk történelmi irodalma és vallási emlékei iránt minden tudós egyházi történetbuvárt és buzgó keresztényt.

A szent emlékek, melyekről szólottam, tisztelet tárgyai ugyan minden keresztény katolikus népeknek; minket azonban, kik a nemzetnek, melynek kebelében keletkeztek és fentartattak, tagjai vagyunk, közelebből érdekelnek; és ép azért szükségesnek tartottam azokat veletek megismertetni, hogy bennetek a tiszteletet ezen szent emlékek, s általában nemzetünk és egyházunknak a mult időkből fenmaradt emlékei és intézményei iránt felébresszem; mert jól tudom én azt, hogy a nemzedék, mely multjáról lemond és azt megtagadja, hasonló az emlékező tehetségét vesztett emberhez, ki öntudatát is kezdi veszteni, és magát többé tájékozni nem tudván, az élet köréről leszorúl. Kiben pedig a multnak emléke tökéletesen kihalt, az elaljasodik, elvadul. Az állatiság küszöbén álló ámerikai és újhollandi őslakosok, a multból csak egy átvilágító sugárral sem bírnak. Tiszteljük tehát és méltányoljuk egyházunkat, és annak az ősz hajdankorból fenmaradt emlékeit, szertartásait és intézményeit.

Míddön a vizözön szüntével, a Noé bárkája Örményszág Ararát hegyén megállapodott, Noé egy galambot bocsátott ki, mely — zöld olajágat hozva szájában — nem sokára visszatért. A zöld olajág azóta a föld minden népeitől a béke jelvényeül tekintetik. Noé erre kiszállott a bárkából és áldozatot mutatott be az Istennek. Tetszett Istennek Noé áldozata, megáldotta és megígérte neki: hogy az emberi-nemet büneiért vizözönnel büntetni és elveszteni többé nem fogja; hanem fentartotta magának jövőre is, hogy az emberi nem sorsát végrendeltetésére vezetni és mint apa gyermekeit büntetni és ostorozni fogja, valahányszor a bűn által felforgatott erkölcsi rendnek helyreállítása azt kívánni fogja. Gyakorolta is Isten ezen főuraságát és hatalmát minden időben, egyeseken úgy, mint egész népeken. Számtalan példakkal tudnám ezt bebizonyítani a szentírásból úgy, mint a világtörténetből.

Világtörténet: világitélet. Isten megmutatta minden időben, hogy ő a seregeknek Ura, Istene; s a dolgok a földön nem az emberek gyarló számításai, hanem Istennek, a népek életében és a világ eseményekben nyilatkozó bölcs gondviselésének tervei szerint történnek. A harcosfelek

csupán eszközök Isten kezében, és sem egyiké, sem másiké, hanem — végeredményben — Istené a győzelem. Mert övé az ország, hatalom és dicsőség!

Tisztelt hallgatók! megsokasodtak a világ bűnei, az emberek fiai elhagyták Urokat: Istenöket, s kiki szívének vágyai, szívének bálványai után indult; elharapódzott az erkölcsi romlottság, feslettség, hitetlenség, Isten káromlás. Isten felemelte büntető karját, fejünk felett csüng kétélű pallosz. Szálljunk magunkba, térjünk Istenhez, kérjük, hogy könyörüljön gyermekein, és haragjának, bűneinkkel érdemlett ostorait távoztassa el mi tőlünk, szüntesse meg a véres harczokat; küldje le a béke angyalát és ez hozza meg a béke olajágát; adjon békeséget a keresztény fejedelmek és népek között, hogy életünk napjait békeségben tölthesük, s neki szolgálván, e földön lelkünk üdvösségét munkálhassuk. Ámen.

Lukácsi Kristóf hátrahagyott irataiból.

Újabb adatok a mai örmény liráról.

IV.

— Betejező közlemény. —

Azt a költőt, kinek ismertetésével a mai hazafias örmény lira terén tett rövid vizsgálódásainkat be akarjuk fejezni, egyetlen költeménye után ismeri a magyar közönség. E mű azonban érdekesen egészíti ki az örmény lira hangskáláját. Mondhatni egy diszsonánsz hangot vegyit bele, mely azonban, mint Wagner-operák diszsonánziája csak a hatás emelésére szolgál.

Pátkánián mély keserűségében is föl villan olykor — ha pillanatra is — a remény derüje. Sáházizján tud álmodni a szabad örmény hazáról, azonban Eginián csak a végső perczeit élő hazát látja. Álisán Leont mesteri módon tárja föl a régi dicsőséget s a sivár jelent, azonban, mint

a könnyekkel telt szem, elmosódó képeket lát s inkább túláradó érzelmeit önti ki; Eginián a szemléltető leírások művésze. Bár mennyire lírai kedély is, érzelmeinek közegette biztos rajzokat állít elénk, színgazdag képekben ecseteli a pusztuló Örményországot. »Luszineán Leó« című nagyszabású költeményének méltatása szerkezet szempontjából nem tartozik szorosabban mostani tanulmányaink körébe, hol főleg az örmény lírában fölmerülő gondolatokra figyelünk. Mindenesetre érdekes, hogy az örmény lírában megjelent az utolsó nemzeti király alakja is, s hogy egyik kiváló költő éppen e nagy nemzeti alakhoz kapcsolva énekli el a szive bánatát és sivár reménytelenségét. Ott, a hol a nemzeti történet legutolsó láncszeme, a dicsőséges múlt legutolsó képviselője nyugszik, a saint-denisi sírboltban lepi meg a költőt a szomorú hangulatok és a multivaló elmerengés varázsa. Az a kölap, mely eltakarja a legutolsó örmény királyt, mely határköve dicső múltnak és kietlen jelennek, az érzések egész raját kelti fel a költőben. Képek elevenülnek meg lelkében a múlt és a jelen eseményeiből, s az érzelmek és képek sűrű váltakozásai, ha kissé túlterhelte teszik is a művet, mindig eszmei tartalommal bírnak. Ime egy tömör kép szomorú vonásokból összeállítva:

»Elmondottam mostan térden állva:
Az oroszoknak mily kemény a járma;
Szerteszórva — népem ifja-véne
Nem tesz esküt már a hon nevére.

Pusztulóban van az ősi otthon,
Török áll őrt minden harczí ponton,
S kurdszablyától ömlik bár a vére:
Lázadás, ha fegyvert fog kezébe.

Kihalóban szép nemzeti nyelve,
Hazaféség, múlt, erény feledve;
El ugyan egy töredék a honban —
Örök gyászban, örök siralomban«.

Plasztikus kép, melynek minden vonása mélyen a lélekbe vésődik, melynek minden vonását keserű tapasztalás,

szomorú igazság szolgáltatta. A kegyeletes helyen elmélkedő költő lelke nem hogy vigaszt nyerne, hanem még mélyebben elszomorodik. A rezignáczióznak bizonyos hangneme rezdül meg a költemény végső soraiban:

»A nagy tehertől égnek vállaink,
Hej! mert nehéz is az a koldus-ing,
Mit hordozunk, mint lánczra vert rabok, —
Hogy legyünk hazánkban hazátlanok.

Leónk is álmát távol pihení,
Félezred éve zárja Saint-Denis,
S ez is alig nyílik, ha néhakor
Egy-egy örmény hozzá zárandokol.«

E szomorú hangokkal fejezzük be vázlatos szemlénket az újabb örmény líra nevezetesebb termékeiről. Nem mélyedtünk az egyes részletekbe, csupán jelezni akartuk a hatást, mit ránk az egyes művek tettek; vázolni a gondolatot, melyet egyik-másikban megtaláltunk. S mindezt azon reménységben, hogy még Isten kegyelméből lesz módunk behatóbban is vizsgáladnunk ezen előttünk annyira kedves téren.

Befejezésül csupán egy pár szót még! Nem lehet elvitatni, hogy a mai örmény líra s az 50-es, 60-as évek magyar lírai költészete között van valami tárgy- és hangulatbeli közösség. Már e körülmény is érdekessé teszi a magyar közönség előtt az örmény líra szomorú talajban fogamzott, de nem kevésbbé illatos virágait.

Dr. Esztegár László.

Szamosújvári levelek.

IV.

A szegény-segélyezés.

Három különböző eredetű forrásból meríti a mi közönségünk azon eszközöket, melyek segélyével kötelességeit a szükölködők gyámolítása iránt, a maga köré-

ben betölteni törekszik; enyhítve, a mennyiben lehetséges, a szegénység terhét, — megszüntetve, a hol teheti, a környöretet érdemlök anyagi helyzetének nyomorát. E hármas forrás a városi, a társadalmi és a magán-jótekonyság.

A szegény és gazdag anyagi helyzete közti azon kivívó diszharmonia, mely korunk egyik égető kérdése gyanánt a nagyobb városokban mindinkább előtérbe lép, s a megoldást napról napra követelőbben sürgeti, — egyszerű patriarkhalis viszonyaink közt természetesen ismeretlen. Közöttünk jóformán még néposztályokról is alig lehet szó, — annál kevésbbé azok érdekellentéteiből eredhető társadalmi kérdésekről.

Nálunk is vannak ugyan szegények és gazdagok, de mindannyian egymásra utalt, maguk közt rangkülönbséget nem igénylő városi polgárok; s valamint a vagyonosság csak viszonylagos, mérsékelt határok között mozog, úgy a szegénység szűkölködése sem sülyedhet az elzülöttség, a nyomor legalsóbb fokára, — a mint azt a nagyvárosok negyedik osztálya oly szívfacsaróan szemlélteti.

Az időnkénti pénzbeli segély, melyben szegényeink, a város által részesítettek, — s az anyagi támogatás egyéb nemei, minők a betegápolási költségek, tűzifa, tanügyi segélyezések, — támogatva a társadalmi közjótekonyság különböző forrásai által, s végre a magánosok adakozásai együttesen a szegényügy rendezésének oly összemüködő szervezetét képezik, — miszerint egyesült erővel, legalább a jelenlegi népességi viszonyok közt, mindenestre képesnek mutatkozik e város közönsége a legszegényebb néprétegeknek megélhetőségét addig is, míg az utóbbi időben általánosan megcsökkenet kereset-források újabbi lendületet nyernek, az összességben rejlő vagyoni erők, a magán és közjótekonyságnak az érintett tényezők keretében való célirányos felhasználása mellett biztosítani.

A polgárságnak positiv vallási alapon nyugvó hagyományos közszelleme, a mai kor rideg, materialisztikus áramlatának hullámcsapásai közt is megörzé a becsületes szegénység iránti humanizmus érzelmeit, — s tudatával bir a keresztény irgalmasság cselekedeteire vonatkozó legszentebb kötelemeinek; az emberszeretet ama szent törvé-

nyének, melyet a könyvek könyve így fejez ki: »Bizony, bizony, mondom nektek, a mit egynek cselekesztek a szegények közül, azt nekem cselekszitek.« És ismét: »Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.»

S valóban ti még a nélkülözések közt is csak vigasztalódtok, városom szegényei, midőn halljátok a nagyvárosok nyomorútljairól, mily szánandó helyzetben élnek ott ezren és ezren a mi szerencsétlen embertársaink közül.

Oh, tekintsetek csak szét, — így kiált fel egy jeles egyházi szónok, — e nyüzsgő élet zajában, a főváros rejtkehelyeiben, mit fognak látni szemeitek? Hány család éhezik nedves pinczelakásaiban, s beteg gyermekeinek kenyeret sem tud adni többé? Hány szegény bolyong családi tűzhely nélkül rongyosan a hideg éjszakában, s megvonja magát a szögleten, az utcza-csatornában, a piszok és a szenny között Nincs, nincs, ennek az állapotnak nincs létjoga a földön! Mert szegények mindig lesznek közöttünk, — de nyomorultaknak nem szabad lenni e földön!

Úgy van, szegények mindig lesznek hatezer ember között is, de Szamosújvár szegényei körében a magán és közjótékonyági szervezetnek méltó feladata lesz leküzdeni teljesen a nyomor, az elhagyatott szegénység állapotát.

Egy jótékony, lelkes nőegylet, czélszerű szervezettel, — s nem a szereplési vágy hivalkodása, hanem a közhasznú tevékenység alapján megalkotva, vagyis, a szó legteljesebb értelmében vett »jó szív«-ek áldozatkészsége sokat lendíthet ez irányban, főleg az elhagyott házi szegények ügyén.

Angliában, mint tudjuk, a legnagyobb gazdagság mellett, a legnagyobb szegénység tözsomszédságában, úgy szólván egy fedél alatt lakik. S hogy a nyomasztó inség némileg enyhíttessék, egy női társulat alakult, mely a gazdagok házaiban az ételmaradékot összekéregeti. Naponként megindulnak e »levesosztó nénikék,« s egyszerű szerzetes öltönyükben házról házra járnak. Az összekoldult ételeket zárdájokba viszik, s ott a reájuk várakozó szegények közt kiosztják.

Sokszor csekély eszközökkel nagy czélok valósíthatók, — s úgy hiszem városunkban is vannak családok, melyeknek asztalmorzsái egy-egy gyámoltalan szegényt (nagyobbszerű önmegterhelés nélkül), a nélkülözések egy részétől megmenthetik. Természetes, hogy a szervezett társulati tevékenység ily téren is többet tehet, — a könyörületes érdemlő szegényeknek pénz, ruhanemű, tüzelő anyag, élelmezés, s egyéb házi szükségletekkel való rendszeres ellátása által.

Árvaházunk és szegény-ápoló intézetünkről most nem akarok bővebben szólni; ezek a maguk működési körében mindenesetre a közjólét nem csekély előmozdítására szolgálnak. Azonkívül úgy a város közönsége hivatalosan, mint nemeskeblű országgyűlési képviselőnk s nem egy áldozatkész polgártársunk magán úton szintén előmozdítják a városi szegények fölsegélésének ügyét! Cikkünk azonban sem a szűkölködők illető patronusainak erkölcsi érdeméből hiú dicsérgetés által mintegy levonni, — sem a szegény kérdés fölvetése, az adakozásra buzdítás által e város társadalmát mintegy a részvégtlenség színében feltüntetni nem akarhatja; a mint hogy csakúgyan a legnagyobb igaztalanságot követnénk el, ha erre vállalkoznánk.

Százezernél tudvalevőleg több lap van a föld kerekégén, de hánynak van mégis komoly és őszinte törekvése a közjólét, a szellemi, vagy épen a hit erkölcsi tökéletesedés érdekeinek előbbre vitele felé.

E lapoknak azonban méltóbb rendeltetése és hivatása levén, — éreznie kell azon mondás igazságát, miszerint »egy csepp szeretet többet ér az eszmék oceánjánál.« Éreznie kell, hogy a mit a maga körében az anyagi, szellemi és vallás-erkölcsi haladás előmozdítására, szerény eszközeihez képest megtehet, megtenni el nem mulaszthatja! Ebből indult ki a szegényügy helyi szervezetének emez élénkebb hangon tartott fejtegetése, — melynek alapeszméje, — a localpatriotizmus szelleme által is sugalmaztatott; úgy levén meggyőződve, hogyha mindenki a maga szerény körében buzgón telyesíti hivatását, — az egész polgárzat felvirágzása inkább megvalósítható, mint a kozmopolitizmus nagyratörő tervei által, mely többnyire sokat markol, keveset fog. Lapunk meg lehet elégedve, ha

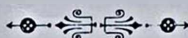
azon kiseded körben, melyre szellemi hatása kiterjed, a hit és kultúra, az igazság és emberszeretet nemesebb eszméit terjesztheti, s helylyel-közzel tán érvényre is juttathatja.

Azért tehát legyen megengedve városunk szegényei érdekében nyíltan hangoztatni e jelszót: »Adjatok, adjatok, a mit Isten adott!« — mert szegények mindig lesznek köztetek, de nyomorultaknak nem szabad lenni e földön...

Fölteszem e lapok áldozatkész szerkesztőjének ügybuzgóságáról, hogy igazán sokoldalú elfoglaltatásai közt is magára vállalja a fíradást, mit a társadalmi szegénységélyezés céljára közönségünk köréből befolyó adományoknak kiosztás végett a polgármesteri hivatalhoz leendő átszolgáltatása, — s azoknak időnként e folyóirat borítékán, a helyi hirdetőben leendő kimutatása igényel. Ily módon, egyesült erővel, — úgy hiszem sok könny lesz letörülhető!

Nincs ezúttal több mondanivalóm, — de legyen szabad az állandó hírlapi gyűjtést itt tényleg is megkezdenem, az ide csatolt szerény öt forinttal.*)

S.

Nyilatkozatok a magyar Choreneiről.

Jelen alkalommal két levelet és két lapnyilatkozatot teszünk közzé:

I.

Nagyon tisztelt tanár és szerkesztő ur!

Gyöngéd figyelmét, melyet irányomban legújabban azzal tanusított, hogy részemre megküldeni szives volt

*) Megkaptuk, s a polgármesteri hivatalnak átszolgáltattuk. Szerkesztőségünk a városi szegények javára befolyó készpénz-adományokajövőre is készséggel elfogadja; azokat kiosztás végett az említett hivatalhoz elismervény mellett beszolgáltatja, s az illető adakozók neveit, adományaik megjelölésével, havonként lapunk borítékán a »Szamosújvári Hirdető« című rovatban közléteendi. Egyúttal felhasználjuk az alkalmat, hogy teljes hozzájárulásunkat fejezzük ki az üdvös célú mozgalomnak e cikkben foglalt kezdeményezéséhez!

Szerk.

Chorenei Mózesnek, Ön által fordított nagyhirű művét, s melyet, mihelyt szabad időm lesz, bizonyára a legnagyobb érdekeltséggel fogok végig és végig olvasni — a leghálásabban megköszöni

Budapest, aug. 27. 1892

igaz tisztelője

Gajzágó Salamon.

II.

Kedves, drága Barátom!

Chorenei fordítását hazafiságod gyöngyének kell tekintenem; oly szívesen ereszkedtem e tudományos labirint szövevényes útjaiba... és csak azt sajnáltam: miért közelg az est, mely abból kiszólit. Akkor is, mikor elhagytam, mint az evangéliumot meg kelle csókolnom; hisz hajdani honunk áldozatoltára előtt állva csak is imádatlal emlékeztem arra, a mi ma csak nagyszerű rom. Köszönöm munkásságod e gránát-almáját; minden szó egy-egy keleti gyöngy, éltető hazsis. Légy áldva és dicsőítve minden század által!

Erzsébetváros, aug. 28. 1892

szerető, tisztelő barátod

Avelik Lukács.

III.

Ez a talpraesett tárczaczik a »Magyar Állam« okt. 9. (231—10075) számában jelent meg:

A gazdag örmény történetirodalom terén és annak tiszta derűs egén, Kelet sötét multját mélyen bevilágító hatalmas fároszként — közel egymáshoz két, fenséges fényárban uszó csillag ragyogtatja immár évszázadok óta majdnem észrevétlenül, dicsfényben tündöklő sugarait: Kátinai Már Ibász, az örmények legelső krónikása és Chorenei Mózes, az örmény történetírás »Herodot-ja

Ez utóbbinak méltán híres, klasszikus történetírói tollal megírt remekműve: »Nagy-Örményország története« fekszik előttünk, melyet a magyar irodalomba Szongott Kristóf, a szamosújvári örm. kath. gym. mély tudományú tanára s a korrekt kath. irányú »Armenia« cz. havi folyóirat hazafias, lelkes, buzgó, fáradhatatlanul tevékeny szerkesztője ültetett át.

»Nagy-Örményország története« tudunkkal legelső történeti mű, a mi a gazdag örmény irodalomból a derék fordító szivességéből hozzánk eljutott.

A lelkesedés és csodálat különös nemével, mondhatni odaadó alhitattal olvastuk e rendkívül érdekes, a maga nemében majdnem páratlanul álló munkát, melynek minden egyes lapján, minden egyes során oly harmonikus összhangban ömlik végig az a sajátosság, keleties, édes búbáj, az a keresetlen, tiszta, könnyed előadás s az a mély, igaz, benső vallásosság, mely a munkát oly szépen jellemzi, s melylyel a tudós szerző méltán magára vonta és kiérdemelte a művelt világirodalom általános tiszteletét, csodálatát, bámulatát.

Annyi eleganciával, oly tiszta, szinte elbűvölő nyelvezettel, a kifejezések ama nyájas, előkelő méltóságával, oly választékos, ékes irálylyal, a művel Choreneci írt, nem a Kr. u. ötödik században — melyben e klasszikus mű megteremtett — de még napjainkban is érdem volna írni. Ő nemcsak a klasszikus örmény történetírás korszakalkotó megteremtője, hanem egyszersmind a világirodalomban is számottevő, tisztesen kimagasló alak, kit ilyenek tekintettek Európa legműveltebb nemzeteinek tudósai is, különbség nélkül majdnem valamennyien, kik mintegy vállvetve siettek vele behatóan foglalkozni és művét nemzeti nyelvökre átfordítani.

Maga Horváth István, legkitünőbb történettudósunk is különös becsben tartotta Choreneci és szívesen adott Bécsben egy különben gyöngé latin fordításért oly írt, mit ma kevés munkáért fizetnek. »É ritka könyvet — írja Horváth — én Bécsben 50 pengő forinton szereztem meg a nem rég meghalt Haselmayer könyvkereskedőtől és nem egyszer használtam történeti értekezéseimben; közel ötven év lefolyta alatt csak két példány fordult elő Bécsben és mind a kettő magyar kezébe került.«¹⁾

Choreneci munkája az örmény tradíció és monda levéltára s az örmény nemesség igazi aranykönyve. Benne hangyaszorgalommal összegyűjtve találjuk a vallásához odaadólag, lelkes buzgalommal ragaszkodó, a hazáját rendületlenül, hiven szerető, a családjaért önfeláldozó, munkás örmények történetére vonatkozó legszébb részleteket.

Röviden, de érthetően örökíti meg az eseményeket, igazságosan, részrehajthatatlanul ítél a történetek fölött, elhagyja vagy csak röviden jelzi a fölöslegest, de annál bővebben és kimerítőbben szól arról, mi nemzete életében mélyebb nyomokat hagyott. Ugy beszéli el a multak tradícióit, amint azok szájról-szajra jártak s a mint ő maga is hallotta közvetlenül vagy közvetve, de szeliden, óva inti lángolóan szerető nemzetét, hogy azokat, mik e tradíciókban mesések, vagy a ker. vallással meg nem egyezők, úgy tekintsék, mint a történet előtti idők istentelen, sötét korszakának korcs, pogány szüleményeit.

Míntha csak most, előttünk folynának le a történeti események, oly szemléltető, kézzel fogható alakban adja elő azokat.

¹⁾ L. Tud. gyűjt. 12 évi foly. VII. fizet.

Chorenei műve a legrégibb mű, mi a Szentírás után keletről hozzánk jött. Munkájának minden szava a vallásos meggyőződés igazi lenyomata. Szerette hazáját és vallását azzal az igazi, benső áhittal és lelkesedéssel, azzal a törhetetlen, tántoríthatatlan példás ragaszkodás- és odaadással, mi ma is oly szép jellemvonása e haza becsülettel szorgalmas, vallásos és hazafias örmény polgárainak.

Az eseményekben a gondviselő Isten láthatatlanul működő áldó kezét látja, a balsorsban Isten ujját, büntetését, melylyel öntudatra akarja ébreszteni a nemzetet, ha ez — önmagáról megfeledkezve — letért az ösvényről, melyet édes mindnyájunknak a fölötünk kegyesen örködő égi Atya jelölt ki.

Lelkesedéssel szól a nagy idők nagy férfairól, emlékeiket szívesen idézi fel, bámulja munkásságukat, a jövőre szóló hatalmas alkotásukat s papi ajkai áldást rebegnek a földi pályájukat méltóan befutott nemzetének nagy fejedelmei fölött; — de megvetéssel, mintegy szájalommal emlékezik meg szeretett hazájának gyöngéfiáról, tragikus sorsukat és erkölcsi bukásukat Isten verésének tudja be, életüket intő például állítva nemzete elé!

O történetében nevelve oktatja és oktatva neveli nemzete ifjait; nemcsak történész és főpap, hanem egyszersmind szigorú, részrehajlatlan bíró, nemzetének igazságos erkölcsstanítója.

Chorenei munkája három könyvből áll, melyekben a keleti örmények történetén kívül a világ- és egyháztörténetre vonatkozó több haszonnal felhasználható érdekes adat- és eseményre történik vonatkozás.

Az első könyv magában foglalja az örmények történetét a legrégibb időktől a történelmi középkorig. A mű Pakraduni Izsák fejedelem udvözlésével kezdődik, a kinek kérésére fogott Chorenei e nagy munka megírásához. Aztán előadja az örmények eredetét a régi görög kodexekben föltalalt jegyzetek után Adámtól a szerző koráig, ismerteti az akkori idők műveltségi viszonyait, tisztazza a tudósoknak az emberiség eredete- és a vizözönre vonatkozó nézet- és véleményeltéréseit, érdekesen szól Noéről, ennek fiai Szem-, Kham- és Jáfetről, a nemzetségekről, különösen Háikról, Jáfet ivadékáról, kitől az örmények eredetüket vevék; előadja mindazt, mit az idegen régiségbuvarok a hagyományok gazdag mezejéről az örmények multjára vonatkozólag összegyűjtöttek, majd áttér a híres Kátinai Már Ibász, legelső örmény krónikás munkájára, melyből az ősidőkre vonatkozó legszebb részleteket veszi föl.

Munkájának e része a gazdag örmény mondakör valóságos levéltára.

Részletesen és rendkívül érdekesen szól Háik, Bel és Semiramis viselt dolgairól, azzal a kedves, elbűvölő irálylyal, aminőben oly gazdagok valának a keletiek lelkes írói majdnem mindnyájan. Lelkesedéssel, a büszkeség bizonyos nemével emlékezik meg Bárujrról, nemzetének legelső koronás fejedelméről, kinek uralko-

dásával behatóan, szívesen foglalkozik. Majd áttér a perzsák történetére, szól Cyrus, Astyages, a perzsák hatalmáról, előszámlálja a királyi nemzetségeket, fölemlíti a trójai háborút — a források gondos megjelölésével, a honnan adatait meríté.

Munkájának e könyve a világtörténet legszebb mozzanatait örökíti meg. Benne följegyezve találjuk az örmények változatos, gazdag történetére vonatkozó legapróbb részleteket, a szebbnél szebb, rendkívül érdekes tradíciókat, melyeknek nagyrészt a nínivei híres levéltárból az örmények halhatatlan krónikása: Kátinai Már Ibász gyűjtött egybe.

A második könyv magában foglalja az örmény történelem középkorát Nagy Tiridátig, az örmények szt. fejedelmeig. E könyv, mely eme rendkívül becses műnek legérdekesebb részét képezi, gyönyörű vonásokban ecseteli a híres örmény Arsacida uralkodócsalád eseményekben gazdag s változatos életét.

Nincs esemény, avagy a világtörténelem színpadán az, e gazdag korban lefolyt történeti mozzanat, miről a tudós szerző ne tenne említést. Mintha nem is profán, hanem egyháztörténeti munka volna, annyi benne a vallásos reflexió, utalás. Mennyi lelkesedéssel, minő szent áhitattal beszél az idők teljéről, midőn megszületett Jézus Krisztus, az emberiség Megváltója, az isteni Üdvözítő, ki kiragadá a szegény, szenvedő emberiséget a pogányság durva sötétségéből és visszaadá őt édes mindnyájunk igaz Istenének!

Ajánljuk e részletet megszívlelésül a mai modern, istentelen liberalisták figyelmébe, hadd tanulják meg az ősz Choreneitől azt, mit szívükből az erkölcstelen liberális áram rég kiszakított: a kereszténység megdönthetetlen, örök igazságait!

E korban bontakozik ki a vallásosságáról méltóan híres örmény nemzet a pogányság, durva mezéből és fölveszi az egyedül üdvözítő krisztusi tant, mely két epochalis férfúval, az örmények örök büszkeségével ajándékozta meg e nemzetet. E két férfú: Világosító szt. Gergely, az örmények apostola és nagy Tiridát, az örmények szent királya, kiknek életét remek, klasszikus történetirói tollal örökíti meg a tudós szerző.

Mily szépen, mennyi lelkesedéssel, minő eleganciával, mondhatni ihlettséggel írja le a nagy tudományú Chorenei az isteni Megváltó életét és az ő életében az örmény nemzet történetében lefolyt eseményeket — azt megközelítőleg bár jellemezni — érezzük — fölülmulja erőnket. Itt emelkedik ki Chorenei történetirói egyénisége az ő teljes nagyságában és tisztelettel, szinte bámulatot gerjesztő inagas méltóságában.

Érdekességénél fogva álljon itt az ő becses művéből a következő két fontos levél:

Ábgár levele az Üdvözítő Jézus Krisztushoz.

»Ábgár, Ársám fia, az ország fejedelme, Jézusnak, az Üdvözítő és Jóltevőnek, ki a zsidók országában megjelent, üdvözetet!

Hallottam rólad és gyógyításaidról, a melyeket kezeid gyökerek és orvosság nélkül végzik: mert — mint mondják — a vakoknak adsz látást, a sántáknak járást, a bélpoklosokat megtisztítod, a tisztatalan szellemeket kiűzöd, meggyógyítod azokat, kik bármely tartós betegségtől kínoztatnak, sőt még a halottakat is feltámasztod. Mivel mindezeket rólad hallottam, e két okoskodás egyikét vettem fejembe: hogy vagy Isten vagy és az égből szállván le cselekszed ezeket; vagy az Isten Fia vagy és míveled ezt. Azért irtam neked és kértelek téged, hogy fíradj és jöjj hozzám és gyógyítsd meg betegséget, melyben szenvedek. Azt is hallottam, hogy a zsidók ellened zugolodnak és téged kínozni akarnak. De van nekem egy kicsiny, szép városom, ez elég nagy kettőnk részére.»

*Abgár levelére felelet, melyet az Üdvözítő parancsából
Tamás apostol irt.*

„Boldog az, ki hisz bennem, anélkül, hogy látott volna engem; mert rólam ez van írva, hogy: Azok, kik látnak engem, nem fognak bennem hinni, és azok, kik engem nem látnak, hinni és élni fognak. Arra nézve, a mit nekem irtál, hogy menjek el hozzád (ezt válaszolom): itt mindazt teljesítenem kell, a miért küldtettem. Ha én azt teljesítendtettem, felmegyek ahhoz, ki engem küldött. És ha majd felinenendtettem, tanítványaim közül innen egyet el fogok küldeni, hogy az fájdalmadat gyógyítsa meg, és neked és azoknak, kik veled vannak, életet adjon.»

A harmadik könyv Nagy-Örményország történetének befejező része. E könyv Tiridáttól egészen az Arsacida nemzetségnek a tróntól és szent Gergely utódainak a papságból való eltávoztatásáig terjedő eseményeket tárgyalja. Szerző művének e részében a már kereszténynyé lett kilyályság történetét örökíti meg; előadja az uralkodó családban beállott pártvillongásokat, élénk vonásokkal ecseteli nemzete valláserkölcsi viszonyait, lelkesedéssel írja le az örmény betűk feltalálásának érdekes előzményeit s fájdalommal emlékezik meg nemzete későbbi viszontagságairól, a labrakapott cselszövények, a feldult béke- és rendről, majd áttér a saját nevelése és kiképeztetésére.

Aztán szól nemzetének általános valláserkölcsi hanyatlásáról, s a midőn azon ponthoz ér, hol ecsetelni kell ama keserű pillanatok, a midőn a dicső Arsacida uralkodóház a tróntól, Világosító szent Gergely nemzetsége pedig a patriarkhaságtól fosztatik meg, nagy művét nemzete gyöngesége és hanyatlása fölötti mély fájdalmában a következő keserű szavakkal fejezi be: »Siratlak Örményország, siratlak egész éjszak legnagyobb birodalma, mert elvétellett királyod és főpapod, tanácsadód és tanítód. Felzavartott a béke, s a rendtelenség vert gyökeret; az igazhítség megintgott és a máshítséget megszilárdította a tudatlanság. Sajnálalak téged Örményország egyháza, melynek ékes szentélye elhomályo-

lyosult, mert megfosztattal derék pásztorod- és ennek pásztorúrsától. Nem látom többé szellemi nyájadat a zöld réten s a béke vize mellett legelni és az akolban összegyűlve védekezni a farkasok ellen, mert el van az széledve a pusztában. . . .

Fordító szépen, igazán sikerrel oldotta meg a magára vállalt nehéz feladatot. Irodalmunkba ültetni egy nagyobb szabású munkát az eredeti örmény nyelvből, mely már évszázadokkal, közel másfél ezredév előtt a klasszicitás magaslatán állott — valóban nem könnyű feladat. S ha fordító mindazáltal képes volt e választékos irányú íróval oly dicséretes eredménnyel megmérkőzni s elhárítani az útjába gördült nehéz akadályokat, ennek magyarázatát ama körülményben találjuk, minék a lelkes fordító e kedves szavakban ad találó kifejezést: »En — ugymond — az anyatejjel szivtam be az örmény és magyar nyelvet; azért anyanyelvemből az örményből fordítottam anyanyelvemre a magyarra!«

Valamint a szerkesztésében megjelenő »Armenia« cz. derék havi folyóirat minden egyes számait — melyeknek Ausztrália kivételével mind a négy világrész főbb helyein vannak már olvasói — úgy e fordítást is a tiszta magyarság, a könnyed, gördülékény, nem erőszakolt stílus, a keresetlen, egyszerűen szép, könnyen érthető, folyékony előadás és nyelvezet teszi élvezhetővé.

A fordító nem kimélt sem fáradságot sem anyagi áldozatot. A szépen, elegánsan, a finom chamoire papíron, a könyvpiacson is számottevő, a szerző patriarkális képével diszített, tisztán olvasható, mediacvel betűkkel nyomtatott, husz nagynyolczad ivre terjedő mű — melynek minden tekintetben egy fővárosi intézetnek is diszére való kiállítása a szamosújvári szépen felszerelt és berendezett »Aurora« könyvnyomda szorgalmas birtokosának nyujt elismerő babérok — a lehető legolcsóbbra, egy forinttra van szabva, hogy mindenki megszerezhesse magának.

Rendkívül érdekessé és becsessé teszik a munkát a szöveg alatti fontos jegyzetek, melyek fordítónak gazdag olvasottságáról, széles ismeretköréről tesznek tanúságot, s melyek nagyban emelik a munka belbecsét és használhatóságát.

Szívünkben gratulálunk a tudós és buzgó fordítónak a fordítás és kiállítás sikereért s a művet melegen ajánljuk a történetkedvelők s egy lelkes s vallásos és hazafias nemzet eseményekben gazdag multjáért lelkesülni tudó magyar olvasóközönség szives figyelmébe s főleg most a millennium küszöbén, mert a munkában a magyarok őseleire vonatkozó nem egy érdekes adat foglaltatik, melyeket hazánk czredéves történetének megírója haszonnal értékesíthet.

Oncs József.

IV.

Magyar fordításban adjuk a »Pester Lloyd« becses ismeretetését, mely esti lapjának 229. számában (okt. 7. 1892) jelent meg:

Chorenci ismeretes Nagy-Örményország története, mely az ó- és középkor határidőszakából fenmaradt történeti emlékek egyik legérdekesebbje — megjelent magyar fordításban, Chorenei, ki a Krisztus után következett ötödik századból ered, nem száraz krónika, mint a milyenek kortársainak művei, hanem magas történelmi és irodalmi szellemet árul el. A fordítás jeles, a számos tudományos és felvilágosító jegyzet csak még növeli a munka becsét.

Kisebb közlemények

A párisi örmények és kérvényük. A »Le XIX. Siecle« című lapban a következőket olvassuk: »A párisi örmény kolónia kérvényt adott be a kormányhoz, hogy az »Engesztelődés« kápolnáját (chapelle Expiatoire) adja nekik: itt szeretnék isteni tiszteletokat tartani. A kolónia e tárgyban a konstantinápolyi konsul Chambonhoz is fordult és a többek közt azt mondja iratában: »Hogysen lerontsák, inkább adják nekünk; úgy sem fogná ezután régi »Engesztelődés« nevét viselni; mert mi azt Világosító Szt.-Gergely, az örmény egyház védszentjének tiszteletére szenteltetnök fel.« Úgy halljuk, hogy Chambon a kérvényt meleg ajánlattal már átküldötte külügyminiszterünkhöz. És mi hisszük, hogy a kormány tekintetbe véve azt a buzgóságot, mit az örmények Keleten a francia nyelv és eszmék védelmében és terjesztésében kifejtének, könnyen oda fogja ezt a kápolnát nekik adni, a mint ezelőtt a katolikus görögöknek adta a saint-julienne-i és chéphdinoknak a medis-i kápolnát. — Itt nem egy ízben történtek már zavargások, melyeknek véget vehetne a kormány, ha a kápolnát, mely 1763-ig temetőül szolgált, az örményeknek adná. A nagy forradalom idejében ismét megnyitották e temetőt és itt temettetett el Danton, XVI. Lajos, Egalite Fülöp, Robespier, Hebert, Maria-Antoniette. E hely az ország birtokába ment át; XVIII. Lajos e helyet, hol fivére volt eltemetve, megvette és itt »Engesztelődés« név alatt kápolnát építtetett. Az 1830 iki forradalom után a király birtokai nemzeti birtokokká lettek és tehát rendelkezhetik a kápolnával a kormány belátása szerint a nélkül, hogy ahhoz a párisi polgármesternek vagy egyeseknek szava lenne.« — A párisi »Eclair« című lap is hosszú cikkben tárgyalja e kérdést, mely — a többek közt azt mondja, hogy az örmény kath. patriarkha képviselője Gámaregián Krikor, ki Párisban van, minden követ megmozdít, hogy az »Engesztelődés« ká-

polnája az örmény katolikusoknak, kik eddig róm. kath. templomban jártak — adassék. Párisban jelenleg mintegy 500 kath. örmény van, kik közül 100 tanuló. Ez a kápolna, ha átadatik, az »Éclair« szerint »Örmény kápolna« nevet fog viselni.

Pátkánián Ráfáel temetése. Szept. 5-én reggel ment végbe Pátkánián, az örmény nemzet nagy kultójének (Kámár-Kháthibá) temetése. Az elhunyt lakásán gyültek össze a rokonok és jó barátok; 10 órakor a város (Nor-Náchicseván) jelentékeny férfiai, és a különböző osztályokhoz tartozó egyének, valamint asszonyok, leányok is úgy elfoglalták a tért az utcában, hogy a halotthoz bejutni nem lehetett. Bent a házban a koporsó körül a polgárnagy, tisztviselők, orvosok, jogászok, tanárok, tanítónok... 11 órakor a testet kézből (rudakon) a Világosító Szt.-Gergely templomába vitték, hol előbb lelkéért szt. misét mondtak, azután Zarifján nevű főpap igen sikerült beszédben szólott a nemzet nagy veszteségéről... Most kivitték a testet és a fényképész lefényképezte; azután a gyászmenet a »szent kereszt« (Szurp Chácsh) nevű zárda felé indult; három órakor érkeztek ide, hol több beszédet tartattak: elmondották, hogy miként élesztették halhatatlan dalai, melyek szabadságot hirdettek, a hazafiúi érzést az örmények sziveiben. Felékesítették a sirt különféle virágokkal; tettek rá koszorút is eleget. Azután felolvasta a polgárnagy azokat a távirati részvénytilatkozatokat, mik oly nagy számmal érkeztek. -- Különben az öt világrészben elszórtan élő azon örmények, kik olvasták Kámár Kháthibá verseit, lélekben mind jelen voltak a temetésen!

A perzsa-örmény háborúk idejében az örmény hadak fővezére: a hős Vártán Mámigonián volt; kinek a keresztény vallás és az örmény nemzet léteért vívott harczai, a magyar történelemből Hunyadi Jánosnak, a törökök ellen tanusított küzdelmeihez hasonlíthatók leginkább. A közelebről elhunyt nagy nemzeti költő: Pátkánián Ráfáel egy nagyobb költeményben örökíté meg a hős Vártán vezér emlékét, (»Mámigonián Vártán halála« czim alatt,) melyből a lapunk élén bemutatott dal egy töredék csupán, -- de magában véve is oly szép, befejezett egésznek képez, mely (kivált ily művészileg sikerült fordításban) az örmény költészet egyik legértékesebb gyöngyének tűnik fel!...

Örmény áldomás Budapesten. Nem tudunk esetet arra, hogy a magyar fővárosnak egy nyilvános társaskörében örmény pohárköszöntés hangzott volna fel. Azért kellemes meglepetéssel olvastuk egy budapesti lapban, hogy az »Otthon« írói és hírlapírói körnek egyik közelebről tartott estélyén, a társas vacsora alkalmával örmény felköszöntő is volt. Ez alkalommal kilencz nyelven tartottak toasztot; úgymint magyarul, francziául, angolul, lengyelül, örményül, olaszul, németül, törökül és volapükül (az új világnyelven). Rákossy Viktor, a »Budapesti Hírlap« humoros tárczáirója kezdte magyar nyelven, — az örmény áldomást pedig la-

punk derék, armeniai születésű dolgozótársa: Cselingárián Jakab, a Budapesten megtelepült orosz nyelvemester és hírlapíró tartotta.

Irodalom és művészet.

Liszt Ferencz tanítványa. Liszt-nek az országos zeneakadémiában volt kitünő tanítványa: Dr Kábdobó Ferenczné, Simay Rozália, kinek művészi zongora-játékában Budapest, Kolozsvár, Brassó, Fogaras és Szamosújvár közönségének is többször volt alkalma gyönyörködni, — legutóbb a székely fővárosban Marosvásárhelyen aratta elragadó művészetének babérjait; hol közelebből — a szegény tanulókat segélyező egyesület javára — rendezett hangversenyen nagy sikerrel és köztetszés mellett működött közre. Marosvásárhely díszes közönsége is ez alkalommal az elismerésnek számos kitüntető jeleivel halmozta el a jeles zongoraművésznőt, — városunk ünnepelt szülöttjét, — Liszt egykori kedvelt tanítványát.

Ájvázovszki képei. Értesülésünk szerint ez a hírneves örmény festő ki fogja állítani képeit a chikagoi kiállításon, a hova ő maga is személyesen elmegy.

Közgazdasági élet.

Kereskedelmünk Algirban. Az algiri osztrák-magyar főkonzul jelentéséből kitűnik, hogy melyek volnának azon gazdasági cikkek, melyeknek kereskedelmi piacot lehetne teremteni az osztrák-afrikai partokon, nevezetesen Algirban. A magyarhoni cikkek közül leginkább kiemeli a lisztet, fát (dongát), szeszt, bort, fából készült butorokat, babot, burgonyát, különösen pedig a vajat, melyből évről-évre mind nagyobb mérvű a szükséglet — és ezidőszent Franciaországból (melynek Algeria tudvalevőleg egyik kolóniáját képezi), valamint a svájczai köztársaságból látják el az ottani piacot; mely államok kedvező üzletet is csinálnak árúikkal. Igy péld. egy kilogramm jó minőségű vaj ára Algirban: 1 frt 44 kr.

A philippopolisi kiállítás. A Sophiában megjelenő »La Bulgarie« című lap e kiállításról részletes tudósításokat közöl; minket a következő részletek érdekelnek: »A szultán drágakőárúsa: Cshébukdeán, kiállított drágakövekkel díszített arany és ezüstpipákat, melyekre Ferdinand fejedelem és Stambulov képei vannak metszve. Cshébukdsián, ki drágaköveit Konstantinápolyban két helyiségben árulja — páratlan, csinos ipartárgyai itt is általános hírnévre érdekesültek. — Sokan nézik Khárágeozján szép len- és aranyzállal áttört szöveteit is. — Egy más konstantinápolyi iparos: Pepeján Melik asztalos munkáiból több tárgyat maga a fejedelem is vett.

— Meg kell emlékezni a smyrnai Hárencz asszony különböző színű szálakból készített képéről, mi az Ozmán-ház alapítóját: Ozmán szultánt ábrázolja. — Magára vonja a látogató figyelmét Szérabián Peter igen szép képe, mely a Sophia-templom romjait ábrázolja. Ezekből látszik, hogy a török osztály legjelentékenyebb kiállító — mind örmények.

Az ipar fejlesztése. A székelyföld iparának előmozdítása és fejlesztése érdekében Lukács Béla kereskedelmi miniszter által tett elokészítő intézkedéseket, a hazai közgazdasági érdekek és a székely kivándorlás meggátlása tekintetéből is a legösszintebb hazafiúi örömmel üdvözölhetjük, — s legfolebb azt kell még ohajtanunk, hogy ugyanazon helyes eszközök (nevezetesen az iparfejlesztő bizottságok) az erdélyi részek többi területén is alkalmazást nyernének; mert tudvalevőleg az ipari viszonyok általános kedvezőtlensége mellett, egész Erdélyre nézve szükségese forog fenn annak, hogy a honi ipar állami támogatást nyerjen; s a különböző, helyi viszonyokhoz képest esetleg újabb iparágak is honosíttassanak meg.

Mi újság az örmény világban?

Az új kátholikosz. A csár a folyó évi május 14-én Ecsmiádzinben tartott kátholikosz választás alkalmával a két legtöbb szavazatot nyert kátholikosz-jelölt közül az elsőt Krimión (Hájríg) Mégérdicsot, ki Iznirlián 49 szavazatával szemben, 72 szavazatot kapott — erősítette meg a kátholikoszi méltóságban. Az új kátholikosz elejébe, ki Jeruzsálemből jön, az ecsmiádzini synodus Szetrágián Aristaces püspököt és Der-Krikoreáncz Vahán vártábédot küldötte; ezekhez csatlakozott az orosz kormány küldöttje: a kaukazusi hadsereg egyik kitünő tábornoka, az örmény Khismiseáncz egy testorrel. — Párisból Lusziéán Guido örmény herczeg és fia Levon bey, Krimeán Hájrignak kátholikoszsá lett kinevezése alkalmából Jeruzsálembé a következő táviratot küldötték: »Midőn Isten önt az apostoli székre emelte, fényes erényeit és érdemeit koszoruzta meg: ezért a nemzettel együtt mi is örvednünk. Fogadja tiszteletteljes nagyrabecsülésünket és forró üdvözlétünket. A Lusziéán herczegek.« A kátholikosz, ki eddig a szentföldön tartozkodott, hír szerint Triesten át, s így az osztrák-magyar monarchia területén, illetve Budapestén keresztül fog Szentpétervárra utazni, hogy a czárnál első kihallgatásra jelentkezzék. Krimión kiváló főpapja volt eddig is a keleti örmény egyháznak, ki semmiesetre sem fogja magát esz közül felhasználtatni az orosz kormány nemzetellenes céljaira.

A „Méság“ című tífiszi örmény lap kuriosum gyanánt tesz említést arról, hogy a magyar hírlapok Budapesten a kholera miatt »fertőtlenítve« jelennek meg.

